

Вільна Спілка

неперіодичний орган

літератури, науки та

громадського життя.

ЗМІСТ:

1. Редакція. — Завдання часу.
2. А. Животко. — З мого щоденника.
3. Н. Г. — В чім же річ?
4. М. Шаповал. — Військо і революція.
5. Гр. Наш. — Не наша вина.
6. Б. Камков. — В оборону трудової демократії.
7. Н. Григорійс. — Єдиний національний фронт.
8. М. Остапович. — Національне питання на Сході Європи.
9. М. Стахів. — Соціалістичний конгрес у Гамбурзі.
10. Н. — Українська партія соц.-революціонерів за кордоном (1920—23).
11. Г. Ш. — Товариський лист на Україну.
12. К. Станко. — Українське еміграційне студентство в Празі.
13. Документи.

Збірник 2ий

Жовтень р. 1923

ПРАГА — ЛЬВІВ

Вільна Спілка

неперіодичний орган

літератури, науки та

громадського життя.

ЗМІСТ:

	Стор.
1. Редакція. — Завдання часу	3
2. А. Животко. — З мого щоденника	14
3. Н. Г. — В чім же річ?	23
4. М. Шаповал. — Військо і революція	35
5. Гр. Наш. — Не наша вина	59
6. Б. Камков. — В оборону трудової демократії	76
7. Н. Григорійв. — Єдиний національний фронт	87
8. М. Остапович. — Національне питання на Сході Європи:	
а) Диспут по національному питанню в Празі р. 1921 ..	111
б) Витяг з протоколу засідання Центрального Комітету рос. конст.-дем. партії	154
в) Два проекти резолюцій по національному питанню на нараді рос. соц.-рев. в Берліні	157
9. М. Стахів. — Соціалістичний конгрес у Гамбурзі	160
10. Н. — Українська партія соц.-рев. за кордоном (1920—23)	176
11. Г. Ш. — Товариський лист на Україну	206
12. К. Станко. — Українське еміграційне студентство в Празі	220
13. Документи:	
а) постанови нарад у Хмельнику р. 1919	224
б) резолюція з'їзду укр. радикальної партії р. 1923...	226
в) статут партії укр. соц.-революціонерів	227

Оголошення.

Збірник 2ий

Жовтень р. 1923

ПРАГА — ЛЬВІВ

Прага 25. вересня 1923.

Завдання часу.

I.

В національно-державній і соціальній боротьбі українського народу наступив момент, коли вимагається оцінки перейденого шляху і переоцінки програмово-тактичних засад дотеперішньої діяльності наших політичних групувань. Що наступив перелом—це, здається, ясно для всякого, а кожний політик мусить собі установити характер того перелому і його реальний обсяг в суспільному житті.

Насамперед од самостійности 1918—19 р. р., як Велика Україна, так і Галичина було попали в юридично неясне державно-політичне становище. Велика Україна була юридично «самостійна», а фактично—ні. Цей період для Великої України тягся, загалом беручи, 4 роки: з січня 1919 р. по грудень 1922. Галичина так само майже 4 роки (з червня 1919 по березень 1923) була юридично під суверенітетом великодержавної Антанти, державна доля Галичини не була вирішена (вирішення сподівались згідно з принципами Антанти про „самоозначення“ народів), а фактично вона була в польських руках і це передрішало її долю. 30 грудня 1922 р. большевики інсценірували «федерацію» С.С.С.Р., чим довершили анексію України Московщиною, а 14 березня 1923 Галичину «юридично» віддано під Польшу, і цими актами формально покінчено з «самостійністю» України.

Період неясности державного становища українського народу скінчився: тепер українські большевизани не будуть товкти, що «все таки є українська держава», бо її вже нема, навіть як фікції; що ж до Галичини, то тепер вже політика «ось вирішить Антанта» скінчилась—Антанта вже вирішила. Неясности нема: український народ опинився в національних меншостях Московщини, Польщі, Румунії. Доля українська звязана з долею її ворогів. Поведінка українського народу вже означається поведінкою національних більшостей, окупантів.

Тактика всякої боротьби установлюється не тільки в залежности од мети, якої ми хочемо досягти, але ще й від поведінки нашого противника чи противників, від другої сторони, з якою ми стоїмо силою факту в антагоністичній взаємочинности.

Нашою метою, як було, так і є—визволення українського трудового люду від гніту й визиску політичного, національного культурного й економічного. Наши трудящі маси підлягають

гнітові й визискові подвійного характеру. Політичний гніт на Україні—це не тільки гніт вищих пануючих клас, як то буває в державно-самостійних суспільствах, а гніт чужонаціональний, колоніальний: нація-окупант в цілому гнобить політично націю-невільника; форма цього гніту—військова окупація, насильне присвоєння влади.

Економічний визиск на Україні—це не є тільки визиск місцевих пануючих клас, а, опріч того, економічний визиск нацією-окупантом нації-невільника. У державно-самостійних націй є гніт тільки першого порядку, у націй-невільників гніт цей виявляється і в першому і в другому порядкові.

Суспільно-класовий визиск і міжнаціональний визиск є двома самостійними джерелами визиску і такими ж джерелами боротьби, повстань, революцій.

Становище українського трудящого люду, нашої трудової нації, ще більше складне, ніж то можна думати на основі вищевказаної схеми: на Україні місцеві пануючі класи не українські, а чужонаціональні, однородні з населенням метрополій і ріжно-родні відносно української нації. Як суспільні категорії—вони є органічною частиною суспільства на Україні; як національно-політичні категорії—вони глибоко ворожі не тільки українській державности, а навіть самій ідеї будь якого визволення українських мас. Українських національних вищих клас нема (не рахуючи нікчемних зародків, тепер політично цілком безсилим), а тому весь тягар визвольної боротьби, як соціальної, так і національної, падає натурально і цілком на українські трудящі маси—селянство, робітництво, інтелігенцію. Тому вся наша визвольна боротьба як носила, так і мусить носити логічно подвійний характер: національний і соціальний, а в дійсности ця боротьба виливатиметься в форму боротьби не просто проти пануючих клас, а власне—проти чужих (бо своїх нема) пануючих клас. Вся наша боротьба силою річей закрашується національною фарбою, під котрою криється не тільки національний, а й соціальний зміст.

Соціальна боротьба в національній формі, національна боротьба—з соціальним змістом! Від цієї формули не може відійти ні один Українець, котрий хоче і може логічно мислити: коли український буржуазний інтелігент захоче справді реально боротися з Москалем, Поляком і т. п., то він муситиме боротись фактично з поміщиком, промисловцем, торговцем, банкіром і т. д., бо власне ці елементи і панують над українським народом. Коли окупацію утримують і визиск ведуть «робітники» й «селяне», як це декларативно існує під большевицькою окупацією, то український селянин, робітник, інтелігент-соціаліст, раз вони захочуть політичної свободи, захочуть усунути чужо-національний визиск, муситимуть фактично боротись проти «робітника»-визискувача, проти «селянина»-гнобителя, якими в цей час є на Україні чужинці: московські й жидівські «робітники».

Під польською і румунською окупацією національна форма боротьби буде по змісту класовою, соціальною, а під московською окупацією — боротьбою проти міжнаціонального визиску одними «робітниками» і «селянами» других робітників і селян.

Московський визиск «окраїн» є типовим (по брутальності навіть над-типовим!) визиском однієї нації (української) другою (московською). І раз цей визиск є фактом, то й боротьба проти нього всякої чесної людини мусить бути фактом. І соціалісти мусять собі ясно сказати: поганий той «інтернаціоналізм», котрий веде або виправдує міжнаціональний визиск. Через те, коли большевицький визиск і є виразом «інтернаціоналізму», то проти нього треба протиставити всю силу визвольного націоналізму, а коли українські люди погоджуються з московським інтернаціоналізмом та ще й підтримують його, то такі люди об'єктивно є ворогами українського народу, цеб то: українських селян і робітників.

Комуністи-окупанти і комуністи-яничари, непмани-окупанти і непмани-яничари однаково є, кожний окремо і всі разом, ворогами українського народу, цеб то: ворогами нашої селянсько-робітничої нації.

Висновки з вищесказаного ясні самі собою.

II.

Всі групи українського народу вступили в смугу затяжної боротьби за своє національне існування. Велика Україна роздавлена московським чоботом та ще й фанатично-сектанським. Московські й жидівські большевики при участі українських яничарів представляють фанатичну секту, яка має в своїх руках зброю і апарат державного примусу; через те всі стики українського народу з цим пануючим фізично комплотом сектантів є не відносинами, не суспільним процесом, а боротьбою. І ця боротьба тягтиметься доти, доки кошмар бузувірського насильництва не розвіється, цеб то: аж до політичного упадку большевизму.

Тактика цієї боротьби не може бути легкою й простолінійною. Нелегкою тому, що вимагатиме жертв і величезного масового відпорного руху. Не простолінійною тому, що фізична перевага ворога остільки велика, що «лобові атаки» не можуть дати доброго ефекту при сепаратних виступах відважних груп нашого суспільства.

Тільки всенародно-масові, планомірно-організовані виступи можуть вносити велику зміну в ситуацію, а тому, що українські маси в подавляючій більшості є селянство, — політично не дуже свідоме і мало вправне селянство, — що ще не вмів виступати у всеукраїнському масштабі, то виступи можуть бути тільки часткові, локальні, а часткові виступи безумовно є марнотратством наших сил.

Українське селянство, робітники та інтелігенція мусять приступити до організації великої облоги большевизму. Організація ця мусить вилитися в загальне психічно-солідаристичне об'єднання української нації, що грає на Україні роль пригнобленої окупантами кляси. Нація мусить усвідомити першу задачу: доки на Україні є московська окупація, доти по рядку, спокою, творчости, добробуту бути не може.

Через те головною метою нашої боротьби на Україні мусить бути усунення московського большевизму.

В області політичній українські культурні і трудові елементи повинні проникати в усі щілини політичного апарату противника і виучувати його механізм з тим, щоб уміло його використовувати для організації своїх сил і впливу. Близькою метою цієї акції мусить бути поставлена боротьба за демократизацію державного апарату і за децентралізацію управління. Керуючим принципом перетворення політичної системи — боротьба за народоправство.

В області економічно-господарській нашою метою мусить бути захват функції обміну. Особливо важний кооперативний метод. Будівництво кооперативне — це для нас поки що єдина можлива форма організації господарської незалежності. Ніщо не повинно входити і виходити з села инакше, як через кооператив! — такий лозунг. Однак совітсько-неповські умови вимагають розвитку і приватно-господарської ініціативи. Це також треба використовувати. Треба змагатись до того, щоб зробити Москаля, Жида і московського прихвостня на Україні непотрібним. Доки ж ними користатись, то вони будуть кріпнуть і почувати себе потрібними. Особливо мусить бути уважно організовано користування книжками: треба робити московську книжку непотрібною. Платити за українську книжку вдвоє дорожче, але купувати її. Коли по яких галузях нема української книги, то використовувати німецькі, французькі, англійські — які вгодно, але не московські. Вивчення мов для практичного вжитку чужомовної книги треба поставити як питання національної честі. Кожний інтелігент Українець мусить знати мінімум три чужих мови, щоб мати вибір у науковій літературі і справді мати поняття про європейську науку, а не йти за московською вказівкою. Боротьба з московською книгою повинна бути поставлена, як економічна, а не культурна проблема: Москва мусить втратити український книжний ринок. Московська книга на Україні не повинна мати попиту. Як що й буде вона кого обслуговувати, то тільки окупантів. Белетристику московську в засаді кожний Українець в час боротьби не повинен купувати, в російський театр, клуб, концерт, лекцію — не ходити, щоб економічно не підтримувати цих установ на Україні. Треба підкреслити, що всі ці прояви треба трактувати, як частину окупаційного режиму й апарату. Боротьбу за українську мову, школу і книжку треба поставити на першу чергу, і доки на цьому фронті не буде

перемоги, — вона не прийде і на іншому. Боротьба за національну культуру в формі мови, школи, книги — це національна задача. Большевики вже поставили лозунг «українізації» з демагогічною метою. Так треба цей лозунг підхопити і відкрити під ним боротьбу: хто каже «українізація», той мусить багато друкувати книжок, а з цього витікає багато наслідків. Багато працюватимуть ті, хто добре знає мову, отже багато з'явиться тих, хто її захоче знати. Українізація мусить різко розмежувати Українців від не-Українців. Коли буде цілком українською низча, середня і вища школа, загально-освітня і технічна — це мусить сильно підняти українську книжкову продукцію і потягти за собою українізацію мійського побуту, преси, мистецтва, цеб-то: ліквідацію «московства» в містах.

Українізація державного апарату потягне за собою українізацію війська, а це значить і концентрацію його. Військо і школа є головним русифікатором, а тому як проти русифікації в школі, так і проти русифікації в війську мусить вестися головна боротьба. Найкраща українізація війська — це його перебування на Україні і зложення з Українців, а не Москалів та инородців. Українці повинні прикласти всі сили, щоб створити українські військові підручники й літературу, щоб оснувати виховання у війську і військових школах на українській книжці.

Хоч большевики і оповістили «українізацію», але робити її вони не будуть, її провести зможуть тільки Українці і то шляхом тяжкої праці і боротьби. На українізацію мусять всі мобілізуватись.

Руські окупанти перешкаджають рішучо використанню на Україні закордонних українських книжок. Проти цього мусить бути організована всеукраїнська кампанія. Всякі перешкоди, які большевики ставлять для закордонних українських книжок, мусять всі трактувати, як нещирість українізації. Закордонні вищі українські школи виробляють багато підручників в формі лекцій — це треба використати для всієї України.

Головне, що треба мати на увазі при українізації — це вести її на всій українській етнографічній території, з особливою увагою на окраїнах України, у виселках, на Кубані й т. д.

З попереднього видно, що і нашим лозунгом є українізація: політична, господарська, культурна, але по змісту вона цілком одрізняється від московсько-большевицької.

Большевики хочуть, щоб їхній окупаційний апарат (Москалі й Жиди) навчився української мови з метою через українську мову знайти шлях до українського села, української душі і.... кишені, а наша українізація означає, щоб замість Москалів і Жидів та московських яничарів на всі позиції стали Українці. Московська «українізація» є тактичним засобом опанування України, скріплення окупації, а наша українізація — підточування окупації і заміна чужинців Українцями в області адміністрації і керівництва, господарства і культури.

III.

По суті така сама наша задача під польською і румунською окупацією: боротьба з Поляками і Румунами на політичних, господарських і культурних позиціях. Боротьба систематична, непримирима, безоглядна.

Ми рішуче зазначаємо, що боротьба мусить вестися одночасно на фронті політичному, господарському й культурному. Поділу на «політику» й «культуру» не може бути, бо в дійсності добра політика сприяє розвитку культури, а розвиток культури збільшує відпорну силу проти ворога і тим самим грає політичну роль. Це правило добре розуміють наші вороги: вони, щоб перемогти нас політично, не минають наших шкіл і викорінюють українську книжку, мистецтво то-що. Так робили царі, так робить польська шляхта і польські «соціалісти», так роблять більшовики-комуністи! Цей факт мусить нарешті навчити Українців думати по українському. Ми можемо надіятись тільки на себе.

Через те українські соціалісти повинні твердо засвоїти принцип нероздільності культури від політики і господарства. Боротьба за ці позиції мусить бути одночасовою. Очевидно, вона може вестись через різні організації. В політиці орудують партії, в господарстві — кооперація, класові інтереси захищаються через професійні робітничі й селянські спілки; за культуру борються всі групи, а передовсім — наукові, шкільні, просвітнянські організації. Суспільний поділ праці є необхідність, але всі групи українського народу мусять керуватись одним принципом, що культуру від політики відокремлювати не можна, бо сила нашої культурної творчості підвищує нашу політичну відпорність, а політична сила сприяє зростові культури.

Першою основою для оздоровлення українського життя мусить бути установлення політичної ясності нашого становища: мусить наступити ліквідація орієнтацій на ворогів українського народу — Москву й Варшаву.

Доки між Українцями будуть групи, що доводитимуть необхідність порозуміння з одним із історичних ворогів ціною уступок йому території, населення і признання чужого суверенітету над нами, доти наше життя позбавлене буде здорових корнів і творчої атмосфери. Українській справі шкодить дуже бідолашна співпраця окремих груп з Варшавою. Перебування в Польщі т. зв. «центру», та ще поставленого в такі гидкопонижуючі умови — приносить Україні тільки шкоду; передовсім тим, що 8-ми мільонна українська маса, поневолена Поляками, почуває цей гніт і по закону контрасту займається шуканням не шляху позитивної праці, а дрібязковою полемікою з «полонофільськими» групами і вкидається в нездорові емоції: старається «солити Полякам» кокетуванням з більшовиками. Люде, що на когось надіються, ніколи не бувають здібні до творчої праці і активної боротьби. Вони проводять своє життя в мріях про

допомогу, витворюють легенди, живуть ілюзіями і ведуть пропаганду своїх мрій, реклямують свого далекого «друга», свого холодного «божка», фетишизують його і, як всі релігійні люде, вмірають в ранах і язвах, гнилі, вонючі, без крихти якоїсь реальної допомоги. За допомогу — в наших земних відносинах — вони вважають улесливо підсунуту в голодових обставинах квоту на пропаганду і рекляму ворога. І нещасні сліпці, не відчуваючи сорому, повнять службу ходячих реклям: розмальовані під «большевика», метушаться дрібні московські агенти у Львові, видаючи свої листки («Земля і Воля», видавництво «Нова Культура», оплачуваний совітськими агентами з Берліну листок на Волині і т. п.). Вони пропагують «рай» на Україні, вони совісно виконують гідку службу Москві, московському імперіялізмові, московському знущанню з України. Вони безсоромно, цинічно брешуть, шпигують за Українцями, як турецькі яничари, клеветують на тих, що своєю працею довели вірність Україні,*) і з гордим видом ідіотів і зрадників пишаються своєю працею.

Яка глибока деморалізація йде в українське життя від агентів московських «че-ка», показують оті жахливі рептилії, які зорганізовані Москалями на українській землі руками українських патологічних типів, вроді писак з «Нової Культури» або п. Марка Луцкевича, що приїхав за кордон і недвозначно виступав в ролі московського попихача. Нещасна жертва своєї чорної темноти, неуктва в суспільних справах і зломленої психіки! Хвора психічно людина, яку большевики смикають і штурхають в спину, щоб «виступала», «говорила», «дискредитувала» «українських соціалістів». Яке жалюгідне видовище! Він дискредитується сам, як людина, виявляє химерну інтелектуальну убогість, неуктво, безграмотність в елементарних справах.

Погану службу робить він і своїм панам з «че-ка». Як що такі всі будуть агенти з Москви, то українство може пройти мимо їх байдужно — вони йому не пошкодять! Але гірше, коли спритніші демагоги спекулюють на темноті селян і робітників, відтягаючи їх від активної боротьби проти московських і польських окупантів. Ці «герої» не йдуть на боротьбу з польською шляхтою і чорносотенцями — вони одержали доручення з Москви шкодити українським соціалістам, що ведуть боротьбу проти московсько-варшавського совітсько-шляхетського

*) «Нова культура» за серпень 1923 пише: «Кому невідомі такі стовпи буржуазних політиків, як В. Винниченко і М. Шаповал. Це ті ж самі, що заключали союз з німецькими та французькими генералами та віддавали на поталу капіталу трудові маси України». Їхній «чорносотенний журнал» «Нова Україна», «продажні агенти» і т. п. Оце перли, якими виблискують продажні зрадники України! Продажним зрадникам України не варт відповідати, бо вони дуже добре знають, що Винниченко і Шаповал ніколи «союзів» з німецькими та французькими генералами не заключали і не можуть заключати, але продажна душа говорить нісенітницю, яку їй звелів поширювати окупант з надією, що знайдеться може темний селянин чи робітник, який не знає імен Винниченка й Шаповала і може повірити на слово продажній душі.

комплоту проти України. О, ні, «героїзм» московських агентів має один напрям: поборювати Українців у їх стремліннях до державної незалежності від Москви й Варшави.

Такі герої московської орієнтації.

«Герої» другої, польської орієнтації ведуть в першу чергу боротьбу проти тих же українських соціалістів*).

Пани Рясти, Ромени і т. п., сидючи в польських тенетах, виконують одні свідомо, другі несвідомо таку ж політичну руйнуючу роль, як політичні наші москвофіли, тільки «з протилежного ідеологічного становища». Тут так само фрази про самостійну Україну, визволення її від Москви, а нічого не говориться про визволення від Польщі. Люде ці не розуміють, який страшний розгром вони внесли і вносять в українство своєю польською орієнтацією, як вони допомагають витворенню на Західних Землях гнилого большевицького москвофільства. Фермент, який вноситься в українське життя нео-москвофілами й полонофілами, опустошує українську культурно-творчу атмосферу і пригашує визвольну акцію українського народу. Вони цього не розуміють, але треба, щоб це ясно розуміли всі, що не можуть примиритись з польсько-московською окупацією. Морально здорове і творче українство, передовсім соціалістичне, повинно твердо, енергійно і безкомпромісово поборювати всяких москво-і полоно-фільських орієнтальщиків. Москва і Варшава — це фортеці української неволі, і доки вони не будуть зруйновані, доти десятки мільйонів Українців будуть в нечуваному рабстві.

Через те українська тактика — поборювати Москву і Варшаву. Але як поборювати? Методи боротьби залежать від обставин і від тактики ворогів. В «мирний» час, як тепер: організація політична, господарська і культурна для відвойовання і скріплення українських позицій, боротьба за збільшення прав українського народу. Боротьба проти польської окупації мусить вестися силами, ініціативою, жертвами, засобами населення Західних Земель при допомозі всіх інших українських сил (Велика Україна і еміграція) без орієнтації на Москву.

Боротьба проти московської окупації мусить вестися ініціативою, засобами, жертвами і т. п. населення Великої України і Кубані при допомозі всіх інших українських сил (Західн. Земель і еміграції).

Ми не можемо орієнтуватися на одного ворога з метою поборення другого. Наша мета — поборювати обох ворогів. Ми мусимо помагати тільки взаємно самі собі. Коли б сталась між

*) Статейки в «Укр. Сурмачі» проти В. Винниченка і М. Шаповала носять той же хулігансько-клеветницький характер, тільки на иншій «ідеологічній основі». Брошурка О. Ряста «Сучасна українська еміграція та її завдання» своїм непристойним тоном і убогим змістом, з вихвалюванням порожніх місць і злобним сичанням проти культурної праці соціалістів і проти діяльності Укр. Громадського Комітету в Ч. С. Р. виявляє недвозначно наміри цих сліпих людей, що збожеволіли на ненависти до соціалізму й соціалістів, а спеціально до українських соціалістів-революціонерів.

нашими ворогами війна (на що всі надіються), то український народ мусить не допомагати комусь з їх, але шкодити обом. В цій війні один з ворогів мусить упасти. Треба допомагати так, щоб він упав цілком. Тоді він попаде в неволю другого, а проти нас залишиться активним тільки один. Коли Москва переможе Польщу, то Поляки будуть в неволі з нами; і цим деструктивна проти-московська сила збільшиться і поставить Москву над прірвою. І навпаки, коли б Москва упала, то деструктивна анти-польська сила була б більша.

І в тім і в другім випадку Українці не можуть помагати побідникові, а тільки сприяти тому, щоб переможений був політично цілком розбитий, а переможець також од того не зміцнів. Цим ми, Українці, позбавимось одного з ворогів, а тим часом переможець стане слабший, ніж тепер, і це дасть нам змогу використати для себе енергію боротьби переможеного (Поляка чи Москаля) проти переможця (Поляка чи Москаля). Ми вийдемо до самостійності, коли Москва й Варшава взаємно себе ослаблять, Українці не сміють політично допомагати своїм ворогам — вони повинні допомагати їм падати.

На цій тактичній засаді Українці мусять витворити систему боротьби за визволення зпід окупації, не сміючи жертвувати нічим для їх во ім'я ілюзоричних «користей». Уступки ворогам Україна може робити тоді, коли вона буде самостійна, але тепер, як ми в неволі, ніяким уступкам, компромісам і орієнтаціям не може бути місця, бо всяка уступка тепер означає частинну резигнацію з нашого становища програмово-визвольного. Хіба ми можемо уступати щось з обсягу нашого ідеалу?

Всяке фактичне збільшення наших прав і можливостей під польською, румунською чи московською окупацією ми повинні брати, використовувати, скріплюватися на кожній найменшій позиції, але не йти в морально-політичне підданство окупантові. Школу, гімназію, університет — це треба брати, навіть боротися за це треба, бо без боротьби нам ніхто нічого не дасть, але за школу чи університет не треба дякувати ворогові, не треба нічого «обіцяти», нічого «лояльного» не декларувати. Брати свій здобуток мовчки і починати акцію за нові вимоги.

Боротьба за фактичне збільшення прав українського народу під кожною окупацією — ось наша задача. Її мусить вести наш народ під кожною окупацією самостійно. Щоб щось здобути від Польщі, не треба кокетувати своїми симпатіями до Москви, бо цим нічого не здобудеш, здобути можна тільки фактичною боротьбою місцевого населення проти режиму. Те саме під московською окупацією: нічого там не здобудеться орієнтацією на Варшаву, а тільки фактичною боротьбою місцевого населення проти місцевого режиму. Така тактика вимагає активності кожної української одиниці. Тут справа ясна — своїї безініціативності, страхополохства, лінивства ніхто не заховає за міщанську плоску фразу: «ми самі нічого не зробимо, треба єднатися з Москвою» (чи навпаки «з Польщею»).

Коли ви самі нічого не зробите, то будете вічно в неволі. Пасивні, ліниві, жахляки і ліцеміри ніде нічого не здобували; через те треба їх виявити такими, якими вони є. Вони завжди ховаються за орієнтації! Позбавте їх можливості хвастати надіями на другого ворога, і вони зразу виявлять гідку анти-громадську суть: лінивців, жахляків і продажних.

V.

Боротьбу за визволення, реальну боротьбу, а не словесно-папірове блягузкання на визвольні теми, можуть зорганізувати тільки ті, що стоять на становищі правдивих інтересів трудящих мас, цеб то: соціялісти. Бо тільки соціялісти (громадівці) борються за інтереси всіх, за громаду, а хто проти соціялістів, той проти громади, він лише за себе самого. А хто за себе самого дбає, той за других нічого не пожертує і боротися не буде. Тільки народні маси в останнім рахунку рішають долю країни. Буде наше селянство і робітництво пасивне — визволення не буде; буде воно активне — Україна визволиться. Це є аксіома. І хто її знає й розуміє, той піде служити трудовим ідеалам і організувати трудовий люд для останньої боротьби. Хто не йде цим шляхом, той не розуміє єдиної правди нашого життя і той не принесе користи в справі визволення. Через те не всякий Українець, що говорить слово «визволення», справді щось робить для здійснення визволення. Через те безплідними є всякі розмови про «єдині фронти» всіх Українців: корисний для справи буде тільки єдиний фронт активних Українців, борців за визволення української трудової нації. Корисне єднання тільки здібних до боротьби, тих, що відчують свою неволю. Пасивні по натурі люде ніколи і ніде неволі свої не відчують. На їх в нашому громадянстві ми не покладаємо жадних надій. Ми, українські соціялісти-революціонери, кличемо до спільної боротьби з нами за визволення України тільки здібних борються громадян і патріотів, демократів і соціялістів, а не тих, що здібні виконувати тільки фізіологічні функції та пристосовуватися до обставин. Революційна тактика наша до прийняття тільки революціонерам, а не слимакам. Ми це знаємо, а тому ніяких «всенаціональних» ілюзій собі не робимо: за Україну реально бореться, реально журтувати собою будуть тільки ті, кому визволення реально потрібне, хто реально відчуває неволю, цеб то: українські трудові маси, селянство, робітництво і трудова інтелігенція, що не ослимачіла в неволі. Сучасне становище українського народу є тяжке: історичний бій підчас революції він програв. Мусить готуватися до нового бою, до нової великої української революції, метою якої є створення української самостійної трудової республіки в етнографічних межах. Тільки ця мета достойна цілого українського народу.

І щоб її здійснити, мусять зникнути «орієнтації» і наступити довгий важкий період організації сил політичних, господарських, культурних в одну всеукраїнську визвольну залізну армію.

Опріч активних, революційних соціалістів, в українському суспільстві нема кому планово повести таку організацію. До сього часу ніде така сила нічим себе не виявила. Нічого не зробила. Через те особливо важна і тяжка історична задача припадає на нашу партію: взяти ініціативу і провід в цій організаційній праці. Нашу партію багато людей лаяло, а коли вона одійшла від проводу українським життям, ніхто її не замінив. Ніхто не зробив нічого для врятування нації. Тому наша партія мусить знов брати провід, раз його ніхто не взяв і не в силі взяти, і вести активні сили української нації за собою. Спроба наших закордонних організацій в напрямі здвигнення культурної праці і вищих українських шкіл увінчалася успіхом: за нами пішли широкі маси інтелігенції, свідомо й несвідомо, на служення нашому планові організації сил для всеукраїнської облоги ворогів. То дарма, що деякі українські інтелігенти виступають проти нас! Вони стоять на тих місцях, куди ми їх поставили, і роблять ту роботу, яку ми їм доручили. Їм непривмно працювати по нашому наказу, хотять вдавати, що роблять з власного бажання, але так чи инакше, а роблять, і тому лають нас, але так чи инакше, роблять те, що їм вказано. На еміграції іде велика праця, розпочата по нашій ініціативі і планах, корисна для всеукраїнської визвольної акції. Ми мусимо об'єднати все живе, порядне, чесне, культурне і активне навколо себе і йти з ліпшими елементами української нації вперед, терпеливо гуртуючи здібних людей і збираючи сили пезалежної трудової демократичної України. І вони вже оці здоровіщі і бадьоріщі сили, здібні до праці й боротьби, ідуть з нами, бо бачать, що наша стежка правдива і наша мета — це мета українського народу. Лише слиняві, нервово-розслаблені, егоїстично-дрібні, нездатні до упертої праці й трудової дисципліни одиниці одпадають по шляху в роботі. Але туди їм і дорога: краще, щоб вони одпали зараз, ніж виявили свою нездібність в рішучий час бою. Все, що є живішого й чеснішого, вже йде одним шляхом з нами, працює на однім полі і в однім напрямку з нами, в тім напрямку, який ми вказали. Соціалісти-революціонери можуть бути горді своєю закордонною працею, а тому не їм губити голову в цей фатальний для України час. Всі товариші, що працюють під окупаційними режимами, мусять виявити велику мудрість в розумінні обставин, велику непримиримість до ворога і повну морально-політичну самостійність в своєму становищі.

Наша партія повинна приступити до організації селянства і робітництва для великої боротьби. Організації, по умовах режимів, мусять бути спочатку нелегальними, навіть такі, як селянські спілки, не кажучи вже про активно-політичні організації. Але, коли весь наш народ стоїть у ворогів на нелегальному становищі, то иншого виходу нам нема, як розбивати всі кайдани легальної неволі всіма засобами.

Розумно використовуючи всякі обставини, наша партія повинна безупинно тримати на притямі одно, а саме: що врятує

український народ тільки різнобічна активність всіх його живих революційних сил, а більше ніщо.

Використовування міжнародньої ситуації поки що не має реального ґрунту. Міжнародня ситуація нам корисна тільки підчас політичних землетрусів. І коли який землетрус станеться, то тоді Україна його й використає, а поки що наша задача організувати український трудовий люд для останньої хоч і зтяжної, але впертої організованої боротьби.

АРК. ЖИВОТКО.

З мого щоденника.

Був січень 1918 року. Пам'ятний січень. На Вороніжчині тільки що заступила совітська влада. Просвітній гурток української молоді села Р. Острогожського повіту викликав мене прочитати доклад на Шевченківському вечері. Я тільки що в той день повернувся до дому з подорожі по повіту. Отримавши телеграму, мусів виїхати через кілька годин, щоб завчасу побачитися з гуртянами та орієнтуватися в тому селі, в тих вже непевних у той час настроях, що почали подекуди набірати конкретних виступів проти українського руху. Сказав про від'їзд моїм, старим фізично, але молодим в ті дні духом та вірою й любов'ю до відродження України, батькам.

Немов передчуття чогось недоброго огорнуло всіх нас в той день. Відчувалась якась настороженість.

Промайнув смуток.

По обіді прийшли до мене гуртяне нашого села—члени Ради місцевої «Просвіти» та комітету Селоспілки—Павло, Ілько та Свирид.

Балакали, обмінювалися вражіннями від останнього селянського з'їзду, що кілька днів як закінчився й на якому так блискуче провалилися представники большевиків та совітської влади на Острогожщині, на чолі з досить брудною та непевною людиною—Рижковим. Пригадувалися їх виступи та картина коли вони мусили покинути з'їзд.

Радилися про поширення просвітнянської праці, про відкриття таких просвітнянських гуртків в тих ближчих селах, де їх ще не було, про винаймлення більшого помешкання для читальні-бібліотеки, про поширення кооператива і т. д. Що-далі я більш відчував і бачив з тих інформацій, які мав від своїх товаришів, що просвітня праця та інтерес до неї захоплювали все більші кола селянства. Здавалося сили зростали.

Торкнувшись моєї подорожі до Р., пам'ятаю, — Павло зауважив мені свої побоювання в зв'язку з останніми виступами моїми, як в Острогожську, так і в деяких сусідніх селах . . . Не радив їхати. Той недобрий настрій передався всім присутнім.

Але ж там чекали мене мої приятелі по праці, мої товариші. Я мусів їхати. Я вірив і сподівався, що через день, через два я зможу повернутися знову до дому, й тоді вже більше часу віддати праці у своєму селі. На тому зрештою й вирішили.

Коли ж прощався з товаришами селянами, то якось не-свідомо у мене вирвалося прохання, що, як би що й трапилося недоброго, то щоб пам'ятали свого друга (так весь час вони мене звали), а також, щоб не забували у дні смутку моїх старих батьків — відвідували їх*).

Попрощались.

Перед від'їздом вже, в наслідок розмов того вечора, я залишив лист до всіх односельчан, що був написаний мною ще до селянського з'їзду, але в поширенню якого тоді не було потреби, бо я був на з'їзді особисто. В тому листі я старався докладно в'яснити той бруд, тую брехню та демагогію, якими вже нахабно почали оперувати так звані провідники долі нашого селянина та робітника. В тому листі я докладно спинився на характеристиці українського руху взагалі й на Вороніжчині зокрема, на тернистому шляху того руху, спинився на значінню для нас Центральної Ради та на її завданнях, а також з кого й як вона складається, далі схаактеризував таких осіб, як М. С. Грушевський, В. К. Винниченко, та інших видатних членів нашого парламенту й Уряду**).

На двірець проводив мене батько й, як завжди, прощаючись поблагословив, прохаючи не затримуватись довго та хоч на кілька днів приїхати до дому.

— Бо зараз же свята (то були Різдвяні свята), — додав він, коли я вже влізав до товарового вагону, повного ріжним людом.

То було останнє побачення й останнє прощання моє з моїми батьками; з тими, хто вивчив мене любити те, що дороге для мене й до сьогодні.

В селі Р. мене вразив той п'яний хаос, що там панував, і який я відчув ще на двірці.

Був уже вечір. Я наняв візника, останнього, який ще лишився. Підійшов якийсь добродій і, чомусь намагаючись балакати по українськи, попросив його підвезти. Я, правду кажучи, хотів уникнути того, але він, не чекаючи моєї відповіді вже

*) В початку р. 1919 вже у Кам'янці на Поділлі випадково залетів до мене дорогий лист від батьків. То була вже остання звісточка. З листа довідався, що мої друзі й товариші селяне цілою громадою дійсно не забували моїх старих батьків, у всьому стараючись охоронити та допомогти їм в час смутку. Таке сердечне й чутливе відношення було не тільки збоку односельчан, але й від сусідніх сел, що викликало в душі батька, який писав мені, почуття глибокої подяки до них і віру в ліпше майбутнє, яку він, старий, передавав і мені. — А. Ж.

**) Згодом вже також у Кам'янці я випадково бачився з одним втікачем, який між иншим оповідав мені про те, що той лист довго кружляв по селах моєї волости. — А. Ж.

мостився біля мене, кажучи візникові їхати. Що ж робити? Мусів погодитися. По дорозі мій сусіда дуже цікавився життям нашого міста, намагався розпитувати; запитував, в яких справах я приїхав до Р. і т. д. У мене ж жадного бажання розмовляти не було, і я або просто мовчав, вдаючи, що не чую, бо втомлений, або відповідав коротенько. Не подобався він мені. Щось занадто розв'язне й настирливе було в його поведінню. А тут ще мова. Я ж вперше бачив його. Чому він так намагався з першого ж слова балакати по українськи, що виходило так якось недобре.

Так в'їхали до села. Я візникові сказав спинитися на одній з вулиць біля торгу, й пішов уже пішки, не звертаючи уваги на «товариша» по подорожі.

В селі ще продовжувалася п'яна вакханалія дня від розгромленого винного складу. Було ще не дуже пізно, й я вирішив зараз же відвідати своїх друзів. Зайшовши до одної з гуртянок, я довідався, що мене чекають, і що дехто вже посподився.

Ми пішли разом до гурту.

Невеселий настрій я застав серед гуртян молоді. З обміркування становища виявилось, що коли й взавтра буде те ж саме, що сьогодні, а воно певно буде так, по всіх ознаках, то призначений вечір відбутися безперечно не може. Дехто ще сперечався й доказував, що влаштування таких вечорів, вистав, може прислужитися до відтягнення уваги від винного складу, але то були лише поодинокі й цілком не переконуючі доводи.

Погодилися вечір відмінити, а використати день для організаційних справ гуртка. Окрім того, я сподівався в цей день ще зробити нараду де з ким з місцевих селян, близьких мені, з якими я весь час мав зв'язок.

На тому й розійшлись, умовившись, повідомити тих, кого не було в цей вечір, зібратися на другий день після обіду, з тим розрахунком, щоб у вечері я зміг виїхати.

Вже близько півночі я пішов до т. зв. готелю, в якому звичайно спинався, коли приїздив до Р. і в якому було дві маленьких кімнатки (два «номера», як казала, пишачись хазяйка).

Утомлений за останні дні, не спавши в попередню ніч, бо був у дорозі, я зараз же ліг і міцно заснув.

Прокинувся ранком від тривожного стуку у двері й від розмови за ними. Впізнав голос хазяйки й дівчини гуртянки, до якої я вчора заходив. Впустивши до кімнати дівчину, яка була страшенно стрівожена й хвилювалася, я довідався, що на протязі вже якогось часу сьогодні різні особи непевного вигляду (думали, що то їх зі сторони притягнув спиртний дух) розпитують про мене й погрожують. Питали оце й у її родичів та у неї. Порадившись де з ким зі своїх, вона прибігла попередити мене та сказати, що не варто збиратися сьогодні, як вирішили. Я цілком погодився.

— А Вам, — додала вона, — ліпше не виходити до вечора звідці. Так всі кажуть. Я буду якось інформувати Вас про все, а увечері можна буде непомітно пройти.

Оттаке! Добровільний арешт, значить. Добре діло! Ні, коли вже так, то ліпше зараз же якось виберусь на двірць, а по дорозі може ще й відвідаю кого. Мав справи й хотілося перебалакати де з ким з членів повітової Селянської Ради, які в той день були дома. Так і сказав їй. Передавши деякі міркування до гуртка молоді й попрощавшись з товаришкою, про яку ще й тепер сердечно й тепло згадую, я вийшов з «готелю». Переходячи через площу, раптом опинився серед якихось двох добродіїв. Один із них, вказуючи на мене, запитав когось з гурту, що стояв осторонь.

— Єта он?

З гурту висунувся один в кожусі й усміхаючись, кивнув головою. Я глянув на те обличчя: знайоме, але зразу не міг пригадати, де ми зустрічались. Пригадав вже пізніше. Пригадав, як той дядько кілька часу тому в салдатській шинелі в Острогоську погрожував мені кулаками та верещав: «Ми тобі покажемо Центральну Раду! Всякіє там буржуї видумали какуюсь Україну й він туди ж!» Добродій, який запитав, взяв мене за руку й потягнув. Я запротестував, звільняючи руку.

— Не разгаварівай! — але руку випустив. Я запитав, що то означає. Більш лагідно відповів на це другий.

— Наказано перевірити Ваші документи.

Мене привели до комісара, як називали його мої «охоронителі». Маленька кімнатка. За столом така ж дрібненька, непомітна фігура того комісара. На столі револьвер.

— Для чого? — промайнуло у мене в голові.

— Єто хто? — запитала зза столу фігура.

— Арештували на базарі, — відповів перший.

— Покажіть Ваші документи, — звернувся комісар вже до мене. Дістаю єдиний документ, що був при мені (окрім посвідок українських та членського квитка Ц. Р.) — «Удостовереніє П.-Н. Інституту,» адресоване на представлення військовому начальнику з початку 1917 р. Показую. Довгенько крутить та оглядає цей документ. Найбільшу увагу його звертала печатка — старорежимна.

— Що це Ви мені показуєте? Який то документ? Я питаю Вас, наш документ маєте? — вскипіла фігурка за столом.

— Ні, не маю.

— Не маю, — перекривив.

— А як слід говорити не можете?*)

— Я відповідаю так, як можу.

— Не брешіть! А по якому ж Вас учили?

*) Цей добродій весь час балакав дуже поганою мішаниною української й московської мов, намагаючись як-найліпше говорити по московськи, що иноді доводило просто до курйозів. А. Ж.

— Я відповідаю Вам так, як я вмію, — повторюю.

— От ми з Вами побалакаємо по іншому. Зразу вивчитесь. Вискочить хахлацька дурь. Відведіть поки що його! — звернувся він з останніми словами до першого «блюстителя пролетарського порядку».

Опинився в якомусь «хліві». Холод жахливий. Бруд. Підлоги нема. Сісти нема на чому. Одно віконце маленьке без шиб. Двері замкнули на колодку, й хтось ще став біля них, певно якийсь вартовий.

Оглядаючи свій новий «номер», думав, чи не варто б покинути його якимсь способом, але, поміркувавши, вирішив, що властиво може все це від якогось непорозуміння, й мене випустять, а спроба втекти може пошкодити. Ліпше вичекати. Не вперше. А може й не востаннє. Треба загартовувати себе. Такі думки снувалися в голові. Було дуже зимно. Щоб хоч трошечки зогрітися, я ходив з кутка в кутку, робив різного роду гімнастичні вправи й навіть починав танцювати. Підчас використання такого «вільного» часу двері відчинилися й до «хліву» ввели якогось чоловіка. Він здавався добре випившим. Зразу ж почав мені нарікати на «порядки», лаяти їх, і нарешті перейшов до «критики» нової влади. Я тримався насторожено. Головне, що від цього п'янького не чути було специфічного алкогольного духу. Тай мова видавалась підозріливо-українською. Я цілком занявся зогріванням себе. Від холоду починало страшенно ломити ноги... Було зимно, боляче. Мені байдуже було базікання мого «товариша» і я майже не підтримував його заходів до розмови. Через якийсь час, двері знову відчинилися й його кудись забрали. Аж над вечір прийшли по мене. Привели знову до тієї ж кімнатки комісара.

— Ну, г-н Українець, як Ви провели час? — зустріла мене фігурка за столом. Мовчу.

— Що ж, буде сьогодні вечір, того, як його, вашого Шевченкі? Ви ж приїхали сюди свої теревені розпускати?

Мовчу.

— З Вами балакають, прошу відповідати! — роздратовано вигукнув комісар.

— Я приїхав по власних справах.

— Які ж то Ваші власні справи? — всміхаючись уїдливо запитав.

— Хотів купити собі дещо для одіжі. Але коли вийшов до торгу, то там мене було заарештовано, певно по непорозумінню. Що ж до того, хто я, то ви можете запитати хоч по телефону в Л. волости.

Я сподівався на добру відповідь звідти.

— Так, так, це ми й без Вашої поради вже зробили. Знаємо Вас. Цей раз я Вас відпущу, але ражу покинути Ваші дурощі й не показуватися з ними до нас, інакше... — далі цей добродій перейшов на більш лагідний тон й почав намовляти мене щодо праці з ними, до доброго відношення, вияснив мені,

що таке «совітська влада». Від того вияснення нераз хотілося щиро розсміятися, така наївність була в думках і в словах. Мені думалося, що він якось помилково попав за цей стіл, в цю кімнату, що властиво це ж найліпший «екземпляр» буржуазного ладу, зо всіма його негативними рисами. Яким чином цей добродій попав у «соціялісти»?

Я не вважав потрібним вступати з ним в будь які розмови й коли він закінчив своє «нравоученіє», я почав настоювати, щоб мене було відпущено. Добродієві «соціялістові» певно не вподобалася така моя байдужість до його «красної» промови й він знову перейшов на свій властивий тон.

— Ми виб'ємо з ваших голів всякі там «Ради». Досить вже ваших генералів, — кричав він, але зрештою таки відпустив.

Правду кажучи, я дуже зрадив такому, властиво, несподіваному для мене кінцю, й негайно ж подався до двірця, щоб швидче виїхати. Але несподіванки дня не закінчилися.

На двірці була сила людей самого різного характеру. Найбільш було салдатів у сірих шинелях. Подекуди відбувалися «акти» зрізування погонів у тих, хто ще не встиг, або не подумав над тим сам. «Акти» ці відбувалися під акомпанімент сміху й брудної московської лайки. Було тут на двірці також багато й таких, яких притягнув горільчаний дух розбитого винного складу. В різних місцях можна було бачити маленькі бенкети. Були п'яні і й підвипивші. Траплялися жінки з мішками, наповненими пляшками з горілкою. Потягу, з яким я міг би виїхати, ще не було.

Я притулився біля одного із столів. Добре намерзшись та наголодувавшись у «гостях» Р. комісара, тепер хоч і в задущливій, але принаймні теплій атмосфері, повечерявши, схиливши голову на руки, я задрімав.

Не знаю, чи довго то було. Раптом я почув, що хтось мене штовхає. Підвівши голову, я побачив коло себе трьох озброєних салдатів. Зразу нічого не міг розібрати, в чому річ. Нарешті зрозумів. Прийшли по мене, бо наказано мене відвести до коменданта. Недобре відчув. До того ж я побачив побіч мене вчорашнього попутчика з двірця. Зустрілися очима. Він зразу ж повернувся й кудись зник. Мусів іти. Комендант, озброєний, як кажуть, до зубів, перехрещений для чогось лентами з набоями, зустрів мене пронизливим поглядом.

— Поставте ближче цю хохлацьку сволоч! — кинув він до моєї варті доброю московською мовою.

Мене підвели до столу, на якому валялися поміж паперами, недоїдки хліба, ковбаси. В кімнаті було багато якихось людей. Хто саме там був, добре не пам'ятаю, окрім двох молодих хлопців у сірих шинелях, також заарештованих, як я довідався з допиту, за шпигунство якесь на Донецькому фронті.

— Як ім'я? — звернувся до мене комендант, приготувавшись записувати.

— А. Животко, — коротко відповів я.
— Животков? — підвівши голову, з притиском перепитав.
— Ні, Животко, — також, з притиском відповів я.
— Киньте Ви свої виходки. Вам же ліпше буде, — продовжував комендант.

— Я відповідаю на Ваше запитання, — кажу йому.

— Прошу мені відповідати «руським язиком».

— Я не вмію.

— То ми Вас сьогодні навчимо, як що не навчилися в університеті, — злісно глянув на мене.

— Я в університеті не вчився, — відповідаю й мені робиться якось гидко дивиться, як починає цей новий «охранник» драгуватися.

— Знаємо Вас, попівське отродьє! Ви состоїте членом Центральної Ради?

— Так, я член Центральної Ради.

— До якої партії належите?

— Я український соц.-революціонер, — відповідаю.

— Ви хохладський бандит, а не соц.-революціонер, — вже покинувши свої папірці, визвірився на мене він, — який Ви соціаліст?!

— Я член партії, яка ставить своїм завданням здобуття соціалістичного ладу й поліпшення долі українського селянства, — вже нервуючись відповідаю й почуваю, що починаю все більш хвилюватися й нервуватися.

— Ви були комісаром по українських справах?

— Так, кілька днів був таким, але потім зрікся.

— Чому Ви зріклися?

— Тому, що побачив, що наші завдання й інтереси ріжні, й що мене можуть лише використовувати перед нашим селянством в тих напрямках, з якими я погодитися не можу.

— Про які то напрямки Ви кажете?

— Я кажу про ті неправдиві та ворожі інформації про Центральну Раду, а також про ворожість в суті всіх Московців до українського відродження.

Мені хотілося, яко мога скоріше відповідати. Хотілось гостро вдарити цим того огидного нового «охранника» — старого типу, який так нагадав мені давні часи петербурзької охранки та забитого тепер знаменитого охранника фон-Котена, який колись так переконував мене в тому, що революційні думки, то є вигадки Жидів, та що служити й допомагати «Охранному Отделенію», то значить служити народові.

В той час і охранник фон-Котен, і жандарм Вишневський мали мою відповідь. Тепер настав час дати відповідь новому «охранникові», новому жандармові «рабочей, соціалістической» влади. Було гидко.

— Що Ви робили в Р.? — провадив далі комендант.

— Властиво нічого, окрім того, що цілий день промерз під арештом, — відповів йому.

— Я Вас не про те питаю. Прошу відповідати більш серйозно. Чого Ви приїхали до Р.? — дратуючись вигукнув.

— Мені треба було дещо купити для себе.

— Це брехня. Нам відомо, для чого Ви приїхали. Мені наказано Вас затримати й поступити з Вами, як з ворогом совітської влади.

Останні слова мене вдарили жахом, і цілий рій стурбованих думок закрутився в голові. Справа набірала більш серйозних форм, аніж я думав.

— Відведіть на бік, — кивнув на мене до вартових.

Я відійшов, а моє місце зайняв добродій, який ранком на площі підтверджував, що я є «той самий».

— Ви знаєте цю людину? — запитав комендант, вказуючи на мене.

— Так тошно. Знаєм.

— Що Ви можете розказати?

— Так што очінь часто у городі чув, как вон кричал, што нужно всіх большевіков бить, тому што большевики проти народу ідуть, а вони за народ значить.

— Хто вони?

— Та ті ж генерали, што у Київі, што в єтой самой Центральной Раді. А єтот всьо про какуюсь Україну кричал. А я йому ще тогда сказал, што ми тібе покажим єту Україну.

— А що він робив тут, у Р. . .

— Вони тут какойсь переворот . . .

— Хто вони?

— А єті саміє што Українці. І тут єта шваль завілась.

— Ти звідки ж все це знаєш?

— А я, Ваше благородіє, уже сколько днів за ним пасу.

— Добре. Молодець. Тепер можеш іти.

Коли новітній шпик зник, комендант, мов кіт, підповз до мене й процідив крізь зуби: — У-у, сволоч . . . !

Далі, допитавши, здається вже наспіх, ще когось з арештованих, подав мені підписати протокол мого допиту.

Я відмовився. Ця відмова обурила коменданта й він, підійшовши до мене з папером, намагався примусити підписати, але коли я вдруге відмовився, вдарив кулаком по голові. Потім, підійшовши до якогось військового, почав щось балакати. Наслідком балачки був наказ нас кудись відвести. Куди? Гадав, що кудись знову замкнути. Вивели на перон. Нас було трьох, а вартових чотирі. Як зараз пам'ятаю, була ясна, місяшна, морозна ніч. Я спробував лагідно запитати ближчого до мене салдата про те, куди нас наказано відвести, але отримав грубу відповідь: «Туди, куди треба!» — Думав, що нас повезуть під конвоем до Острогжська, але коли повели через тори, то кров ударила в виски. Нервові тремтіння пробігло по тілу.

Я не знав, куди нас ведуть, але шлях, яким вели, збужував самі жахливі догадки,

Ще ні разу в житті не відчував такої рішучості.

На торах стояло кілька товарових потягів. Треба було їх обходити.

Певно лінуючись, наші конвоїри повели нас під вагонами. Як зараз пам'ятаю цей мент. Коли я опинився під другим вже вагоном, біля мене був лише один вартовий, решта вже вилазили по другий бік потягу. Немов електричним током мене штовхнуло назад, і через мент я опинився позаду потягу, біжучи що було сили повз вагонів... Перескочив через тормаз другого потягу. Біг далі. Чув крики вартових, лайку, кілька вибухів з рушниці. Чув усе те, але думка працювала, швидко орієнтуючись в місцевості. Опинившись вже за двірцем, я побачив яму для сміття. Вскочив до тієї ями й притих. Ще чув якусь біганину, лайку, а потім все стихло.

Чи довго сидів у тій ямі, не знаю.

Весь тремтів дуже. Потім, тихо оглянувши навколо, виліз і бігом подався поза двірцем, поміж якихось чи то насипів, чи просто невеличких горбиків, час від часу ховаючись за ними й вичікуючи. Але навколо вже було тихо, лише з боку села, в морозному повітрі иноді чулися п'яні вигуки. Хоч було дуже зимно, але я був увесь мокрий від поту. Хотілося сміятися дуже, дуже, і йдучи далі, я вже не міг затримувати той нервовий сміх, що бив мої груди. Я був на волі. Я відчував її всим єством. Жах десь позаду, а я — на волі. «Воле, яка ж ти чарівна, яка ти принадна!» — билося серце.

Через три дні я вже був у Харкові в оточенні своїх товаришів.

З того часу вже не бачив своєї батьківщини, але ще дужче полюбив волю. То було в січні 1918 р.

В чім же річ?

Шість літ минає з того часу, як московська комуністична партія підняла зброю проти Української Центральної Ради, в котрій провід вели українські соціалісти взагалі, а соціалісти-революціонери зокрема. Шість літ минає, як московський комуністичний уряд, підписавши мир з імперіялістичним урядом Німеччини, обернув свої гармати проти соціалістичного уряду України, а московські комуністичні робітники на Україні по директивах з Москви організовували внутрішнє повстання проти української соціалістичної влади. Шість літ комуністичні гармати, кулемети, «чека» й «охри» «братнього» народу винищують український трудовий люд, не розбираючи його партій і стану. За що?

Комуністи кажуть: за контрреволюцію й соглашательство. В чім же та контрреволюція й соглашательство і що вони, комуністи, зробили для того, щоб ту контрреволюцію й соглашательство припинити?

Всеукраїнський селянський з'їзд, що відбувся в кінці травня 1917 р., тоб то, на початку революції, «визнаючи, що тільки здійснення соціалістичного ідеалу, до якого прямує Україна, як і всі інші народи, може задовольнити бажання трудового селянства та пролетаріату»... ухвалив:

1. — Приватна власність на землю повинна бути скасована.
2. — Вся земля на Україні без викупу поступає в український земельний фонд, яким порядкує сам народ через Український Соїм, повітові та волосні земельні Комітети, обрані на демократичних підставах.
3. — З цього фонду можуть користуватися землею тільки ті, хто буде обробляти її своїми руками.
4. — Ліси, води, шахти й інші земельні багатства в межах України визнаються власністю всього народу...

Центральна Рада увесь час боролася з поміркованістю Тимчасового Уряду й рішуче виступила проти корніловщини.

В час боротьби большевиків з Тимчасовим Урядом Українська Центральна Рада під проводом У. П. С. Р. одмовилась послати своїх делегатів на московський з'їзд, визнавши його контрреволюційним, а на Петроградській нараді делегат У. П. С. Р., М. Шаповал склав таку декларацію:

«Українська Центральна Рада, ознайомившись з тим, що до участі закликано лишень представників демократії, ухвалила: «приймаючи запрошення на нараду демократії Росії 25 вересня... доручає своїм представникам обстоювати на нараді такі домагання:

1. — Сформування однородного революційного і соціалістичного уряду, відповідального перед демократією всіх народів Росії.

2. — Передання всіх поміщицьких, монастирських і церковних земель до Установчих Зборів у завідування земельних комітетів.

3. — Заведення контролю державної і краєвої влади над продукцією і поділом.

4. — Передання в завідування краєвих органів влади найважливіших галузів промислу.

5. — Оподаткування великого капіталу і майна та конфіскація військових прибутків на користь окремих країв і цілої держави.

6. — Признання всім націям права на нічим необмежене самоозначення.

7. — Скликання кожною нацією, які того домагаються, національно-краєвих суверенних Установчих Зборів.

8. — Передання всієї влади на Україні в руки Української Центральної Ради та її Генерального Секретаріату.

9. — Признання недійсними тайних дипломатичних договорів.

10. — Вжиття рішучих заходів до заключення миру.

11. — негайне скасування смертної кари. (Цей пакт внесено в зв'язку з особливим законом про смертну кару, яку тоді видав Тимчасовий Уряд. *Н. Г.*)

12. — Розв'язання Державної Думи і Державної Ради.

13. — Скликання Установчих Зборів у призначений час без дальших зволікань.»

Російські соціал-революціонери і соціал-демократи вважали ці домагання занадто революційними і виступили проти них.

Делегати Центральної Ради опинилися на крайньому лівому крилі на одній тактичній лінії з представниками деяких національностей і більшовиками.

Центральна Рада 7 листопада оповістила Україну «Українською Народньою Республікою», заявивши:

«Від нині на території Української Народньої Республіки існує правно власності на землі поміщицькі та інші землі нетрудових хазяйств господарського значіння, також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі, касується. Землі ті є власністю всего трудового народу і мають перейти до нього без викупу . . . З цього дня встановляється по всіх підприємствах вісім годин праці . . . Приписуємо Генеральному Секретаріатові Праці від цього дня, разом з представниками від робітництва, встановити державну контролю над продукцією на Україні, пильнуючи інтересів, як України, так і цілої Росії . . . В Укр. Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті всеросійською революцією. Свободу слова, друку, зібрань, союзів, штрайків, недоторкальності особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов в зносинах зо своїми установами. Справа продовольства є корінь державної сили в цей тяжкий і відповідальний час . . . Укр. Народня Республіка

повинна напружити всі свої сили і рятувати як себе, так і фронт і ті частини Російської Республіки, які потребують нашої допомоги.»

Третій з'їзд У.П.С.Р., найчисленнішої на Україні партії, (24 лист.) визнав потрібним висунути на перший плян питання соціальних реформ і «внесення закону про націоналізацію деяких галузів продукції і розподілення, особливо тих, які припинили свою роботу» і т. и. та зажадав «створення суто класової організації для дальшого пляномірного розвитку класової боротьби на Україні», а саме, «щоб Українська Центральна Рада подбала про негайне створення у всеукраїнських об'єднуючих територіальних центрах — рад робітничих, військових та селянських депутатів Визнаючи, що теперішні ради робітничих депутатів на місцях дуже часто не відповідають настроєві робітничих мас на Україні, доручив організаціям У.П.С.Р. подбати, щоб перевибрати ті ради як-найшвидче і зараз же по перевибранню місцевих рад скликати всеукраїнський з'їзд рад робітничих депутатів, який виділить з себе Всеукраїнську Раду Робітничих Депутатів.» Це саме доручено було зробити в справі перевиборів місцевих селянських та вояцьких рад та організації всеукраїнських рад селянських та військових депутатів, щоб всі ці три всеукраїнські ради утворили згаданий центральний всеукраїнський «Центральний класовий орган, бо тільки такий класовий орган може існувати, як самостійна установа, організована з низу до верху, на яку буде спиратися Центральна Влада і реалізувати через неї свою політику».

Таку позицію обстоювали: Українська Центральна Рада, українське селянство та українська партія соціалістів-революціонерів, тоб то, головні сили, що вели провід в українській революції.

І цю позицію московські більшовики (тоді ще комуністи) оповістили контрреволюційною, розпочали війну з Україною і залили її кривлею, розстрілюючи всіх підряд, хто тільки мав якісь українські документи, незалежно від його політичних переконань.

Коли ж московські й українські чорносотенці за допомогою німецьких генералів посадили на Україні гетьмана, то «революційні» більшовики стали миритися з ним. А як У.П.С.Р. разом з іншими українськими партіями підняла повстання проти гетьмана, то більшовики одійшли в сторону і пальцем не кивнули, щоб допомогти українському трудовому народові скинути гетьманське капіталістичне ярмо. Коли ж повстанці вигнали гетьмана, більшовики знов рушили походом на Україну, щоб захопити її в свої руки.

Отаке було відношення «революційної» комуністичної Московщини до «контрреволюційної» України.

У.П.С.Р. вживала всіх засобів, щоб досягти миру з комуністичною Московщиною, але ці стремління не довели до бажаних наслідків, бо московські комуністи невпинно гнались до своєї

мети — захоплення багатой України в свої руки для підживлення господарства Московщини, і робили це всякими способами насильства.

В боротьбі з московською навалою «по хліб» Укр. П.С.Р. дбала про організацію українського трудового народу, передачу влади в руки обраних ним трудових рад, щоб він сам власною силою й волею рішав свою долю й сам находив найкращі форми взаємовідносин з сусідами, і допомагала йому всіма способами скинути ярмо капіталістичне й національне. Московські ж большевики з тим не годилися: вони били всі українські змагання підряд і одмовлялися порозуміться з представниками української, навіть соціалістичної думки.

Це довело до того, що зневірене в революційности й людяности московського большевизму українське громадянство стало одвертатися від українських соціалістів, які намагалися способом миру залагодити відносини між Україною й Москвою й пішли за панами Остапенками, теперішніми приятелями московських большевиків, які тоді тягли українське громадянство в Одесу під руку московської й світової буржуазії.

У.П.С.Р. покинула після того Директорію й виступила різко проти політики згоди з світовою буржуазією. Згодом, коли на Україну насунув підпертий буржуазією Денікін і недобитки У.Н.Р., притиснуті з одного боку большевиками, а з другого Денікіном, почали шукати підмоги у Польщі, У.П.С.Р. рішуче осудила політику угоди з Польщею, оповістила безоглядну війну Денікінові, пішла в його запілля й організувала там повстання, які не дали йому змоги дійти до Москви.

Отаку контрреволюцію й соглашательство робила У.П.С.Р. . . . Вона не раз пробувала найти шлях порозуміння з московськими большевиками, як московською революційною силою, для того, щоб спільно захищати інтереси трудового народу. Однак большевики, засліплені старим імперіялістичним шовінізмом, робили своє: рвалися покорити Україну «под ноzi» Москві.

Бачивши таке, У.П.С.Р. перейшла на нелегальне становище і з того часу невпинно, самотужки провадить свою працю серед українського народу, як на Україні, так і за кордоном.

Як раніш, так і тепер праця У.П.С.Р. має в своїх засадах:

1. примирення з усіма сусідами, в тім числі й з Московщиною, навіть комуністичною, тільки не монархічною;

2. фактичне, а не словесне, передання влади на Україні в руки рад, вільно обраних всім трудовим народом, а не лише пролетаріатом;

3. налагодження господарства способом передачі без викупу: а) землі — в руки працюючих, б) великих індустриальних підприємств — в руки держави й працюючих, об'єднаних в кооперативи, та в) дрібних — в руки кооперації та приватної ініціативи під контроль держави й громадянства.

Як же до цього поставилася й ставиться московська комуністична окупація? Визнає все це контрреволюцією й соглаша-

тельством і продовжує ганьбити й розстрілювати У.П.С.Р., як і інші українські партії. Для неї всі Українці — соціалісти й не соціалісти — однакові вороги, бо Українці. Завойовуючи Україну, московські комуністи доводили, що роблять це лише во ім'я добра українських трудових мас і прилучають Україну тільки до комуністичної Москви, а не до чорносотенної — царської. В дійсності ж усе московське громадянство, в тім числі й комуністичне, стреміло до прилучення України з причин чисто-егоїстичного московського шовінізму: «во ім'я якої б ідеї не було прилучено Україну до Москви аби прилучено». Найщиріше висловилися в цій справі московські чорносотенці й праві кола: хто б і во ім'я чого, мовляв, не прилучив Україну до Московщини — це річ корисна, бо лежить в національно-державнім інтересі Московщини. В своїй пресі московські чорносотенці застерігають всіх руських громадян, щоб ті під впливом загально-негативного відношення до большевиків не осуджували їх за приєднання України й інших земель до Московщини під фікцією «союзу совітських соціалістичних республік», бо в цім, мовляли, є «здорове зерно». «Проект організації совітських соціалістичних республік, оснований буцім то на договорних підвалинах, в дійсності є змаганням до відновлення єдиної Росії» . . . «Дійсно цінне в цім проєкті конституції — це цілком ясний і послідовний розвиток ідеї Єдиної Росії». (Руль—800). Так кажуть московські чорносотенці, і так воно в дійсності було і є. Московські комуністи завойовували Україну не в інтересах поширення комуністичної ідеї, а лише московського панування.

Московським комуністам потрібні були і є добра України, так само, як і московським царям. Але . . . комуністам соромно говорити це отверто і московські «комуністи» вигадали обвинувачення проти Українців в їх буржуазности. Вся українська нація буржуазна, а московська . . . пролетарська. Українські селяне і робітники — буржуї, а московські — пролетарі. І московські старорежимні жандарми в комуністичному чека розстрілювали на Україні навіть соціалістів-революціонерів селян і наймитів-робітників за . . . буржуазність.

Московським комуністам треба винищити всіх Українців не за буржуазність, а за те, що вони Українці і хочать самі на Україні управлятися, не пускаючи Московців окупувати Україну. Поскілки ж це виявляти для компартії не зручно, то для людського ока проти всіх українських партій, в тім числі й соціалістів-революціонерів, висунуте брехливе обвинувачення в буржуазности, контрреволюційности та в соглашательстві. І от уже шостий рік московська комуністична окупація на Україні обливає помями і розстрілює У.П.С.Р. за «соглашательство», яке вбачає в домаганні виборних, а не призначених трудових (з участю селянства і трудової інтелігенції, а не чисто «пролетарських») рад; за «дрібно-буржуазність» (обстоювання інтересів трудового селянства) і «контрреволюцію», яка полягає в тому,

що У.П.С.Р. не вірила і не вірить в здібність московських жовторотих комуністів налагодити господарство способом безоглядної націоналізації.

Шостий рік «комуністичні» голопузки галасують про безглуздість і злочинність есерівського світогляду і з піною коло рота нищать все, що тільки нагадує їм соціалістів-революціонерів.

А що ж вони, комуністи, самі, опріч розстрілів та в'язниць, зробили для того, щоб не було контрреволюції й соглашательства? Як вони налагодили нове життя? В чім виявилась їхня революційність?

Подивімся й побачимо!

Комуністи ганьбили українських соціалістів, що вони в Центральній Раді централізували владу, і не заводили влади рад на місцях.

А що ж зробили самі комуністи за шість літ свого панування? Де їхня влада рад на місцях? В Москві та в кишнях московських комісарів? То це влада рад?

Комуністи лаяли соц.-революціонерів за те, що Центральна Рада складалася з інтелігенції, а не з селян і робітників (хоч то була брехня) і що через те провід українським революційним рухом будім то був у руках не працюючого люду (робітників і селян), а у інтелігенції, яка позасідала, мовляли, всі установи української влади. А в чиїх руках через шість літ опинився провід московською революцією? Які робітники й селяне стоять коло влади? Хто з неінтелігентів займаєякесь помітне місце? Який вплив мають робітники й селяне на владу? По яких урядових установах вони сидять? По в'язницях? Так це й за царя було.

Найкраще про це свідчать заяви робітничої групи Р.К.П. та доля її лідера — Мясникова.

Через шість літ московської комуністичної влади всіма справами керує купка інтелігентів, а пани Стеклови довжелезними статтями доводять в «Правді», що иначе й бути не може, бо, мовляв, від імени робітничої класи може правити тільки її освічена частина — робітнича інтелігенція, а не вся темна й не-підготовлена маса. Розуміється так, але чому під робочою інтелігенцією треба вважати тільки комуністів, а не соціалістів-революціонерів? Це нічим не доведено.

Ганьбили соціалістів-революціонерів і за те, що вони не визнавали виборної влади в армії. А який тепер лад в червоній армії? Де виборні старшини?

Ціле море гніву й обурення виливається на соціалістів-революціонерів ще й тепер за те, що під час Директорії самовільно старшини Коновальцевого корпусу в Києві піддалися чорносотенним впливам і розстріляли кілька робітників-комуністів. Всім відомо, що це було зроблено потайки від соц.-революціонерів і останні, довідавшись про те, рішуче протестували проти недопустимости насильства над робітниками.

А що робить шостий рік без упину з українськими селянами комуністичні чека, складені з старорежимних жандармів?

Отверто, систематично, не тільки з відома, а й з наказу московської комуністичної влади розстрілюють без суду селян і робітників. І не тільки в Києві, а по всій Україні. Скільки розстріляно без суду і слідства українських робітників і селян — членів соціалістичних партій? Це московський комуністичний уряд повинен знати.

Найбільш галасу робили комуністи в справі всесвітньої соціальної революції. Хто не вірив віщуванню московського комуністичного пророка, що ми «летім на всіх парах» до соціальної революції, того розстрілювали без всякого жалю.

Українським соц.-революціонерам довелося не мало витерпіти й вистраждати разом з українськими трудовими масами за свою нелегковажність і критичне відношення до можливості негайної світової соціальної революції. А що тепер кажуть самі ватажки московського комунізму? Помилилися? Так за що ж розстріляно тисячі людей? За те, що вони не хотіли помиляться?

Критичне відношення українських соц.-революціонерів до можливості негайної світової соціальної революції було головною причиною обвинувачення їх в контрреволюції й соглашательстві. А як же тепер кваліфікувати признання пророків комунізму, що вони помилились? Глупотою чи тож контрреволюцією й соглашательством?

Комуністи обвинувачують соц.-революціонерів в тому, що соціалісти-революціонери перевели в Центральній Раді буржуазний земельний закон. А який закон видали комуністи? Не той хіба самий, лише з буржуазним додатком про право власності на 9 літ?

Скільки помий виливалося на соц.-революціонерів за те, що вони визнавали недоцільним загальну націоналізацію підприємств і природних скарбів, а домагалися соціалізації і то поступової, в міру організації робітництва й підготовлення його до самостійного провадження підприємств. А тепер? Тепер «фаховці» націоналізації після шостилітнього кривавого досвіду нарешті зрозуміли те, що було вже давно так ясне всім, хто дивився на життя власними очима й міркував власним розумом, а не хапався фанатично за букву марксівського закону.

Соціалісти-революціонери ще до революції доводили помилковість націоналізації, бо не вірили в можливість налагодити господарство бюрократами, хоч би й комуністичними. Правдивість цього погляду найкраще підтверджена тепер досвідом комуністичної партії, що після шости літ упертої націоналізації збройною силою, змушена нарешті оповістити денаціоналізацію.

Якої лайки, якої брехні й насильства не вживали комуністи, щоб виставити соціалістів-революціонерів контрреволюціонерами, дрібнобуржуазними прихвостнями і т. п. за те, що вони визнавали необхідним спиратися в революції на трудове селянство й задовольняти його потреби.

Хто смів сказати слово проти диктатури пролетаріату? Як карали соціалістів-революціонерів за їхні докази того, що

трудове селянство має право на провід революцією, має право на владу, що без нього революція не обійдеться?

А тепер що бачимо? «Смичка» з селянством стала головною заповіддю московського комуністичного Сінаю. Так чому ж раніш ця «смичка» вважалася «дрібнобуржуазною контр-революцією?» Де раніш був розум комуністів, що не визнавав її користи, а вважав шкідливою?

Але найбільше досталося українським соціялістам-революціонерам за уважне відношення до національного питання «Шовіністи», «зоологічні націоналісти», трохи не людодіди — оце епітети, якими комуністи намагалися зганьбити соціялістів-революціонерів за всяку симпатію до української визвольної національної боротьби; лаяли їх націоналістами, шовіністами, петлюрівцями, і т. и. Досить було якоїсь української посвідки, найденої при людині, щоб її розстріляли на місці за «шовінізм».

Весь український визвольний національний рух оповіщено «петлюрівщиною» й «бандитизмом». А в той же час на Україну призначалися комісарами тільки не Українці. Українська компартія в III інтернаціонал не допускалася. Комуністичні газети писали, що похід на Польщу єсть «велике руске національне діло»; до організації походу закликалися царські генерали, як «руські патріоти»; в Генуях і Лозаннах представництво московського совітського уряду захищало «руські національні інтереси»; офіційний орган комуністичної влади за кордоном «Накануне» вихваляв окупацію України, Грузії, Білорусії й Кавказу, як велике національне діло «собірання руской землі» і т. п.

Українських соціялістів-революціонерів ганьбили за епізодичні жидівські погроми, зроблені самочинними отаманами, без відома не тільки соціялістів-революціонерів, але й українського уряду взагалі. А тим часом не тільки в червоній армії, особливо серед «буденківців», а навіть в правлячих колах компартії швидкими кроками зростає непереможний антисемітизм з ідеологічними обґрунтуваннями. Не кажучи вже про погроми, що робилися «товаришами червоноармійцями», керуючі кола компартії, що далі все більше виявляють нетерпимости до «товаришів жидів» і усувають їх з совітських установ, висилаючи цілими стосами на роботу за кордони, далі від очей.

І врешті після шости літ розстрілювання українського трудового люду та інших народів бувшої Росії за «шовінізм», змагання до національної волі компартія язиком своїх «пророків» (Троцького, Сталіна) прилюдно заявляє, що в національній справі вона до цього часу помилялась, не добачаючи її важности, а тепер, мовляв, порозумнішала й має намір виправити свої помилки, задовольнити певні національні змагання.

Отже виходить, що в справі організації влади — комуністи помилились, в справі світової соціальної революції — помилились, в справі налагодження господарства націоналізацією — помилились, в справі відношення до селянства, тоб то: диктатури пролетаріату — помилились, в справі організації армії —

помилились, у відношенні до національного питання — помилились. А в чім же вони не помилились?

За що ж тоді ганьбили, ув'язнювали й розстрілювали українських соціалістів-революціонерів та їхніх однопумців, які зразу казали, що комуністи в справах організації влади, війська, державно-громадського ладу, господарства, відношення до селянства та національного питання і т. п. помиляються? За помилку комуністів? За те, що українські соціалісти-революціонери не помилялися і шість літ назад висловлювали ті самі думки, в правдивості яких тільки тепер переконалися комуністи?

Комуністам треба було шість літ провадити насильства, зруйнувати вкрай господарство, довести народ до голоду й руїни, щоб зрозуміти те, про що українські соціалісти-революціонери говорили з самого початку революції. Так яка ж здібність комуністів? Який розум в їхніх програмах і тактиках? Яка їх заслуга?

Всі помилки діяльності комуністів не випадкові. Це натуральні й неминучі наслідки їхнього хибного комуністичного світогляду, який привів до складення хибної програми й хибної політики.

Світогляд збудований на принципах:

1. праця по силах, споживання по потребі;
2. визнання пролетаріату за цілу робітничу клясу, а через те охорона тільки його інтересів без уваги на інтереси працюючого селянства й інтелігенції; диктатура пролетаріату, а не трудової кляси, і то не тільки в політичному, а й господарському житті, не тільки в час боротьби, а й за мирних часів, яка перетворилася поволі в чисто фізичну диктатуру без жадних моральних підстав, і то не партії, а лише певних груп та осіб, що відірвало компартію і совладу від широких мас трудового населення, особливо від селянства, а згодом і від самого робітництва;

3. стремління налагодити господарство націоналізацією;

4. визнання національного почуття за реакційне, — світогляд, збудований на таких засадах, не міг довести до інших наслідків, як тільки до тих, що маємо перед очима: руїни, голоду, зневіря.

У. П. С. Р. ще до революції й підчас революції завзято боролася проти вищеперелічених комуністичних засад, як шкідливих для розвитку соціалізму. Споживання не може залежати тільки від потреби, а ще й від праці. Кожному по трудах, включаючи тільки хворих, старих і малих. Раз нема праці — нема чого споживати, бо речі для споживку здобуваються тільки працею. Комуністичний же принцип — праця по силах, споживання по потребі, — довів до того, що всякий зменшував свою працю і збільшував споживання. Раз праця по силах, а споживання по потребі, то чому не працювати найменше? Хто ж вимірить мої сили й доведе, що я мушу більше працювати? А чому ж не споживати найбільше? Хто доведе, що це не моя

потреба? Необмежене поле безконтрольності і зловживань викликало знеохоту до праці. Раз одбірається те, що я зробив, а мені залишається не більше, як і тому, хто нічого не робив, то нащо мені виснажуватися роботою? Кожен зацікавлений поліпшенням свого буття. А коли праця такого поліпшення не дає, то для чого йому працювати? З цих причин споживання перебільшувало працю й довело до руїни господарства, до голоду. Руїна й голод це неминучий наслідок комуністичного принципу — праця по силах, споживання по потребі.

Ще до революції У. П. С. Р. доводила, що працюючою клясою є не тільки робітники-наймити, а й трудове селянство та трудова інтелігенція, які складають велику частину суспільства взагалі, а на Україні не тільки більшу частину працюючої кляси, а й усього суспільства, всієї нації. Вони мають визвольні стремління і через те є елементом революційним і поступовим. Марксисти ж, як комуністи, так і соц.-демократи, не задовольняли потреб селянства, визнавали його згідно марксівського світогляду — контрреволюційним, а через те усували від впливу на розвиток революції. Це довело до того, що селянство виступило проти провідників революції й комуністів, проти диктатури пролетаріату. І це натурально. Диктатура сильна й корисна, коли вона є диктатурою більшості, тай тоді меншість мусить мати хоч елементарну волю для виявлення своєї думки, критики, бо схована критика шкідливіша, ніж отверта.

Диктатура ж меншости взагалі недопустима, а тим більше, диктатура пролетаріату, який не є цілою клясою, лише частиною її. Диктатура однієї частини кляси (пролетаріату) над другою (трудова селянством і труд. інтелігенцією), є річчю злочинною, бо настринчує робітників (владаючих) проти селян (підвладних) і навпаки — селян (підвладних) проти робітників (владу маючих). Диктатура меншости може бути допущена лише в час рішучої боротьби, але й то на короткий час. Як тільки головна хвиля боротьби перейшла — диктатура повинна бути знесена.

Це все доводила У. П. С. Р. ще до революції й підчас неї. В справі налагодження господарства У. П. С. Р. таксамо була проти націоналізації, яку проповідували всі марксисты, як комуністи, так і соціал-демократи. У. П. С. Р. доводила, що націоналізація не приведе до соціалізму, бо удержавлення підприємств передасть їх в бюрократичні руки, нездібні щоденно, живо й метко реагувати на різноманітні його потреби, а тому неминуче доведе до затримки вільного розвитку господарства. Натомість У. П. С. Р. висувала соціалізацію — громадське, а не бюрократичне керування господарством, кооператизацію підприємств і споживачів. Комуністи із цим не погодилися. Комуністи одкинули принцип споживання по трудах, відкинули від влади селянство і трудові елементи взагалі, одкинули соціалізацію й кооператизацію, одкинули значіння національного почуття й оповістили все це контрреволюцією та соглашательством і розпочали люту боротьбу з У. П. С. Р.

Минали літа завзятого винищування У. П. С. Р. та її однопартійців, а тимчасом життя йшло своїм шляхом і невмолими законами змушувало комуністів зрікатися своєї комуністичної ідеології.

В той час, як комуністи на весь рот ганьбили й розстрілювали соц.-рев. за «дрібновласницьку» ідеологію, життя невмолимо змушувало їх одсувати шляхетний принцип «праця по силі, споживання по потребі» в партійний архів, а натомість заводити кулеметами примусовий 12—14 годинний робочий день, поробітну платню, дев'ятилітнє право власності на землю, концесії і т. п. В той час, як комуністи галасували про «контрреволюційність» есерівської соціалізації, життя змушувало їх крок за кроком зрікатися націоналізації і в глупому розпачі плазувати на колінах перед європейським капіталом по Лондонах, Берлінах та Генуях, благаючи позички й визнання, обіцяючи за те гори концесій. Замість комунізму широко пустив своє коріння НЕП.*) Не зважаючи на шостилітнє одсування селянства від влади і розстріли його диктатурою пролетаріату за «контрреволюцію» й «куркуліство» — ми чуємо вже, як провідники комунізму навімір кричать про «смичку» з селянством. Після всіх знущань над національним почуттям поневолених народів московські пророки врочисто оповіщають про свою помилку в цій справі й кулеметним огнем підганяють своїх урядовців до вивчення «петлюрівської» мови.

Скрізь комуністи зріклися своїх поглядів, визнали їх помилковими. Од комуністичної програми не залишилося нічого. Вся їх програма уже не їхня, натомість якась плутанина нахапаного від тих, кого вони розстрілювали.

По своїх поглядах комуністи опинилися вже значно правіше не тільки соц.-революціонерів, а навіть соціал-демократів, а в деяких справах — наприклад: запрошення європейських капіталів на концесії — вони зайшли значно далі кадетів.

Так в чім же річ? За що вони шість літ обливали землю кров'ю? Чому й досі ні з ким не примирилися, раз визнали свої помилки, визнали правдивість певних позицій інших партій? Чому не дали їм можності переводити в життя їхні правдиві погляди? Замість своїх помилкових, що вже визнано ними?

Тому, що московські комуністи весь час дбали й дбають не про добро народу, не про людство, а про свої власні інтереси. Історичний матеріалізм вони розуміли й розуміють, як задоволення власних шлунків. Вони всю свою програму вже одкинули, прилюдно визнали її помилковою, але одного не зріклися — тримати владу в своїх руках для користей власного шлунку. А тому вони, зрікшись всього, не зрікаються лише диктатури чека. Чека — символ диктатури пролетаріату — це єдиний «пакт комуністичної програми», що й досі залишився не-

*) Совітський уряд означає цим словом «нову економічну політику», а робітництво, ростлумачує, як «нову експлоатацію пролетаріату».

порушним, бо без чека — нема московського «комунізму», нема влади «комуністів». Скасуйте чека, і від комунізму жадного сліду не лишиться. Це добре розуміють колишні комуністи і тримаються за чека, як за останню фортецю свого існування, бо вся мета їхнього існування — мати владу в своїх руках. Не добро народу, не поступ людства їх цікавить, а тримання влади в своїх руках, для задоволення своїх шлунків. От що їх цікавить. Тому вони ніколи не скасують чека. Доки ж є чека, нема можливості працювати инчим партіям, бо завдання чека якраз у тім і полягає, щоб нікого не пускати до праці, опріч комуністів.

Існування комуністів в останні часи, після зречення власної програми, обернулося в грубу фізичну, нічим не прикриту боротьбу тільки за владу. Не за добро народу, бо комуністи самі призналися, що наробили багато помилок, тобто: призналися, що їхня програма для народу недобра. Раз вони зріклися націоналізації і домагаються «смички» з селянством, оправдують національне почуття, то тим самим визнають, що для народа є доброю програма тих, хто цього домагався здавна. А коли так, то яке ж право мають комуністи на керування життям? Ніякого. І через те вони мусять одійти від влади. Але комуністи цього ніколи не зроблять, бо вся їх боротьба була за владу для себе, а не для народу. І це єдина причина їхньої боротьби з соц.-революціонерами. Єдина причина їхніх наклепів на соц.-революціонерів і переслідування їх. Не принципіальна, не моральна, не політична, а чисто шкурна. Принципіально, морально вони вже давно опинилися правіше навіть соц.-демократів, не то що соціалістів-революціонерів, але . . . влади віддати нікому не хотять і через те намагаються хоч брехнями на соціалістів-революціонерів виправдати своє небажання одійти від влади.

Нехай брешуть, нехай насильствують, але правди не задуть, не заховають. Вона поволі все таки виявляється й виявить сама себе в житті і змусить всіх кориться їй. Правда, яку соціалісти-революціонери ставили в основу нового ладу з самого початку революції, змусила вже комуністів зріктися своєї програми; вона примусить їх одійти й від влади, хоч як вони того не хотять.

Природу жени в двері — вона прийде у вікно. Комуністи ув'язнювали, розстрілювали соц.-революціонерів, нищили тисячі людей, але не знищили ідеології, не знищили живого духу, духу шукання правди, і не знищать ніколи, бо те, що будується на живому досвіді, на здоровому розумі, на людських почуваннях, а не на брехні й егоїстичному матеріалізмі, те ніколи не буде знищено. Хоч як не мила комуністам людська ідеологія соціалістів-революціонерів, а вона перемогла вже «комуністичні» брехні про «диктатуру пролетаріату», «негайну» світову революцію, «націоналізацію», «бандитизм» куркулів та «шовіністів» і т. п., — вона переможе й чека.

На все свій час.

Військо і революція.

(Соціологічний нарис).

I.

Щоб вияснити природу війська і його ролі та завдання в революції, ми мусимо кинути загально-теоретичний погляд на само суспільство. Не тільки широкі інтелігентні кола, але навіть наука ще не виробила певного погляду на суспільство. Воно є й досі до певної міри загадкою, хоч так звані «суспільні науки», у великій мірі також і всякого роду філософія, дають дуже багато дефініцій суспільства — і ні однієї певної, загально-усталеної, науково бездоганної. Одначе за останні роки в соціології вже так багато призибалася цікавих даних і матеріалів, що можна говорити, коли не про рішення проблеми, то принаймні про наближення до цього пункту, відкіль вже за прозорою завісою наукових придбань видно таємницю суспільства.

Розгадка суспільства лежить в проблемі суспільної структури. Що таке суспільство? Коротко і майже точно: суспільством називається скупчення людей, що живуть у взаємочинному зв'язку між собою, цеб то, у такому зв'язку, коли поведінка (акція) однієї чи кількох осіб спричинює поведінку (реакцію) іншої чи інших осіб. Поняття суспільства полягає не в особах, а в їх взаємочинній поведінці. Де нема взаємочинности, там нема суспільства, хоч би й були люди.

І щоб розуміти суспільство людське, треба з'аналізувати і скласифікувати форми людської взаємочинности, цеб то, зуміти побачити підстави і форми різних суспільних групувань. Людей єднає якась мета, роз'єднує якась сила чи інша мета, а тому, що цілей і сил багато — багато різних груп в суспільстві.

Єднаються індивіди в групи, групи єднаються одна з одною, врастають одна в другу, зв'язуються в агрегат, який ми вже й називаємо суспільством.

Вглядаючись в суспільний агрегат, ми помічаємо, що він представляє з себе не сіру, аморфну масу індивідів, а певну систему різних групувань їх, їх числові межі не покриваються; індивід зразу належить до різних угруповань, в яких він діє по черзі (родина, держава, язикова група, церква, партія, наукове т-во, кооператив, професійна спілка і т. д.). Диференціація незвичайно різноманітна, кожне угруповання виконує якусь суспільну, або означає біологічну функцію.

Суспільний поділ праці є певним, хоч і не повним виразом всієї різноманітності суспільного розверстовування, що дає незвичайну складну картину, яку охопити поглядом і докладно зрозуміти можна тільки при пильному вивченні і то різними методами, починаючи від простого спостереження і кінчаючи докладним статистичним обчисленням.

Сучасна соціологічна наука застерігає нас рішучо від змішування дійсних суспільних групувань з звичайними статистичними величинами, наприклад: партія, церква, родина, мовна група, професійна спілка, і т. п. є дійсні групування з соціологічного погляду, а скажім, всі блондини або брюнети, всі горбаті або сліпі, всі прим. 5-ти або 50 літні — це є не групування, а прості статистичні групи, — між індивідами в таких групах нема ніякої функціональної взаємочинності. Соціологія вивчає тільки суспільні групування, кожне з окрема і всіх їх разом (суспільство), а статистичні групи з соціологічного погляду є фікції, вони можуть бути цікаві з иншого боку (суспільно-політичного, господарського, медичного, культурного і т. п.). Соціологія використовує всякі статистичні дані про фіктивні групи при вивченні фізіології суспільства, але не морфології.

Отже коли ми підійдемо до вивчення суспільства з анатомо-морфологічного погляду, то навіть і «неозброєним оком» помітимо такі головні групування:

1. расові	9. різноправні
2. полові	10. партійні
3. за літами	11. професійні
4. мовні	12. територіяльні
5. родина	13. психічні об'єднання для
6. держава	задоволення інтелектуаль-
7. релігійні	них, емоціональних і воле-
8. різномаєтні	вих потреб людини.

Я не згадую тут такі групування, як нація, кляса, що не такі прості, як попередні, але про це дещо пізніше. Не називаю такого «угруповання», як інтелігенція, бо це не угруповання, хоч часто інтелігенцію в буденній мові називають групою. Ще одно треба помітити тепер, це що суспільні угруповання поділяються на організовані (держава, родина, церква, професійна спілка, партія, наукове т-во і т. п.), характерною прикметою котрих є їх внутрішній поділ групи на керуючих (орган управління) і підлеглих, і на неорганізовані (расова, мовна, полова, за літами, різномаєтні, різноправні, територіяльні то що), у яких немає сталої організації, хоч иноді є початки організації*).

Розглядаючи вищенаведений перелік важніших суспільних групувань, ми помічаємо, що люде в їх групуються за однією якоюсь прикметою: членів родини зв'язує належність до даної родини, членів державної групи (підданих) — тільки підданство, члени партії зв'язані політичною метою, мовна група складається з людей, що говорять однією мовою, релігійна — що однаково вірують і т. п.

*) Напр. союз захисту своєї раси, жіноча спілка, союз захисту або плекання мови, союз домовласників, союз привілейованих (пр. дворян) чи упродовжених правно, якийсь територіяльний союз то-що, при тім одначе число організованих членів даної групи бува дуже невелике в порівнянні з загальною кількістю індивідів даного соціологічного об'єкту.

Одна і та сама людина належить одночасно до різних угруповань: д. А. є членом певної держави, членом партії, проф. спілки і т. д. Кожне з цих угруповань певним способом впливає на поведінку д. А., при чім імпульси, які д. А. одержує від кожного угруповання, часто вимагають від його різної поведінки, творять колізію і т. п.

Коли б число членів вищевказаних групувань пооб'єднувати в кола, то при накладці одно на одно ці кола щільно не покриваються: межі мовного групування виходять поза державні, державні часто охоплюють різні мовні кола і сегменти, те саме буває з расовим, релігійним, партійним, професійним і ин. угрупованнями.

Ці угруповання збирають людей однією якоюсь спільною прикметою і тому називаються простими або елементарними. Вищеперечислені 13 головніших угруповань є елементарні.

Але иноді буває, що кілька угруповань покриваються, межі проходять по одній лінії, наприклад, члени однієї держави (державна група) є в той самий час членами однієї мовної групи. Поведінка їх буде очевидно солідарною, як членів цих груп і між собою в межах потрібного групування, котре в науці зветься кумулятивним (складним) сполученням.

Те, що в більшості випадків називається нацією, є власне складна група: територіальна + мовна + державна.

Кумулятивним, а не простим групуванням є і така група, як суспільна класа.

Наприклад, робітництво: це групування передовсім по професії, майтково — бідна група, правно — упосліджена. В склад класи входять обов'язково, принаймні, потрібні об'єднання: професійне + майткове + правне. Класа поміщиків: професійно — живуть з земельної ренти, займаються сільським господарством, майтково — групування заможних, правно — упривілейовані.

Класа селянства: професійно — хлібороби, живуть з власної праці, майтково — бідні, правно — обмежені.

Словом, класа з соціологічного погляду є кумулятивним, а не елементарним сполученням. Каста також є кумулятивне сполучення.

Зв'язок елементарних і кумулятивних груп, об'єднаних територіальним фактором, творить суспільний агрегат (наприклад, село, місто), а всі групування разом творять суспільство, яке систему взаємочинності елементарних і кумулятивних групувань та соціальних агрегатів.

Що суспільна взаємочинність виявляється не тільки в європейському масштабі, а власне у всесвітньому, то тепер ми можемо говорити про всесвітнє суспільство, як дійсний факт, а не філософічну абстракцію.

З попереднього ясно, що держава й суспільство, суспільство й нація, нація й держава — ці поняття не мають тотожного змісту.

Суспільство є сума всіх різноманітних — простих і складних групувань, межі яких не покриваються між собою, не покри-

ваються часто і з державними межами. Наприклад: українська мовна група поділяється, принаймні, на дві територіальні, що не мають взаємної гравітації: Велика Україна і Галичина — одна група, Закарпаття — друга. Але є ще інший поділ: Лівобережна, Правобережна, Степова Україна, Галичина, Закарпаття, Кубань. Українська мовна група всередині поділяється на кілька релігійних групувань: православних, уніятів, католиків, штундистів, а частина Українців не входить взагалі в релігійне групування (безвірці).

Українська мовна група поділяється на кілька державних групувань: московська окупація, польська окупація, Сибір, Америка, Югославія, Чехословаччина і т. п.

Українська мовна група поділяється на різномасштабні групи (подавляюча частина бідних), різноправні (подавляюча частина обмежені в правах), різнопрофесійні групи (подавляюча більшість хлібороби), різнопартійні і т. д. групи. На тлі різноманітної диференціації виступають помітні обриси класових сполучень, як українських, так і неукраїнських, що живуть на українській території і органічно входять в систему суспільної взаємочинності на Україні. Ця система є суспільством на Україні, хоч і не зовсім українським суспільством.

II.

Ми б ще мусіли спинитись коротко на одному питанні, відповідь на котре має величезне значіння для розуміння суспільної механіки, а власне: яка є суспільна могутність окремих групувань і чим вона означається?

Суспільна могутність окремих суспільних групувань пізнається тільки при порівнянні сили впливу однієї групи на другу, щоб то, ми можемо прийняти науковий критерій для мірвання суспільної могутності груп так: при всіх інших рівних даних, суспільно більш могутньою групою буде та, що:

а) має більше число членів або розповсюдженість свого типу (наприклад, родина є мала числом, але цей вид суспільного групування дуже розповсюджений),

б) більш організована,

в) більш солідаристична,

г) має кращий технічний апарат.

Приклади: расові групи є величезні числом (біла, жовта, чорна, червоно-шкура), але раси не мають своєї організації.

Половіві групи: жіноча числом, навіть, більша мужської, але не організована, не дисциплінована, не солідаристична, не має технічного апарату, а тому її суспільна сила, рівняючи з мужською, дуже невелика, чим і пояснюється (не розглядаючи всіх причин такого стану жіноцтва) підпорядкованість жінок мужчинам і навіть їх правну упослідженість.

Професійні групи грають дуже важну роль в житті, вони своєю діяльністю і працею підтримують існування суспільства, але

суспільна могутність їх, сила їх впливу на суспільну механіку росте тільки в міру їх організації, солідаризму в поступованні, збільшення технічних засобів (цікава роль грошей в проф. спілках).

Групи бідних і заможних, або упривілейованих і правно обмежених чи й упосліджених — роль їх величезна: гуком їх боротьби наповнена історія, їх боротьба часто носить назву трагедії людства (і такою є справді). Гострі пароксизми цієї боротьби, коли на сцену історії виходять озброєні люди і убивають один одного і вирішують свої непорозуміння аргументом фізичного примусу, називаються соціальними революціями. Колосальну роль при тім грає технічний апарат боротьби — військо. (Виясненню ролі війська в революції присвячується весь наш виклад.)

Язикові групи: ні одна з їх в природі не є організованою сама по собі, а тому є релятивно слабою, одначе ж, коли язикова група кумулюється з державною в межах певної території, тоді вона використовує могутній технічний апарат і засоби держави для збільшення своєї суспільної сили. «Самостійна», «державна» нація, «пануюча» нація — ці з'явища нам відомі і силу їх ми відчуваємо.

Партія — це є високий тип організованого, солідаристичного угруповання, що має величезний вплив на життя й діяльність інших груп, особливо, коли вона створить або зручно захопить в свої руки державний технічний апарат. Приклади маємо перед очима: большевики в Росії, фашисти в Італії, селянський союз в Болгарії. Як правило: партія впливає на значно більше число індивідів, ніж її власне. В суспільному процесі партія, як волеве об'єднання з ясною метою, певною програмою, доцільною тактикою і технічним апаратом (інтелектуальні сили, гроші, преса, бовві відділи), грає непропорційно велику роль, особливо в малокультурних суспільствах, де одна сильна партія не дозволить розвинути конкурентів. Питання про роль партій в суспільному процесі дуже цікаве, але докладніше тут ми не можемо спинятися. Найвищий ступінь суспільної активності партії виявляється в політичних революціях.

Державне об'єднання в порівнянні з іншими групуваннями в суспільстві є наймогутніше завдяки великій організації, великому технічному апаратові і силі примусу. Міждержавні стосунки, як правило, виявляються в чергуванні періодів «миру» з пароксизмами збройної активної боротьби — війнами. Сила технічного апарату держави залежить від степені суспільно-господарської культури, науки, техніки, природних багатств, географічно-топографічних прикмет території.

Функцію державного примусу в суспільстві виконують в історичній черзі різні групування. В історії європейської цивілізації останніх тисяч років можна означити: державні функції виконує релігійна група (власне її організована частина — церква), потім кляси: спочатку поміщицтво, а з середини

XVIII століття — буржуазія. В XIX віці розвинуто ідеологію панування робітничої класи (марксизм), однак на державну роль претендують професійні спілки (синдикалізм і гільдейзм), навіть здійснила державну роль партія (большевики, фашисти, селянська партія в Болгарії), підноситься в наш час ідеологія влади селянства, якої класи, і його партій (аграризм).

Держава є формою здійснення права власності певного суспільного агрегату на територію перед міжнародним світом, перед іншими державними колективами. (Земля може належати всередині суспільства особам, групам, державі, церкві і т. п., але на зовні держава охороняє територію, котрою монополює, суверенно володіє.) Держава окрім того виконує інші суспільні функції: охороняє внутрішній «спокій», регулює правила обміну вартостями (товарами, послугами і т. п.), що «циркулюють» в суспільній просторі. Ці функції держави є необхідні для людського колективного співжиття. Розуміється, ще є деякі функції, котрі полагоджує держава, наприклад, установлює і охороняє систему мір, регулює транспорт і комунікацію і т. п. Здійснення функцій держави є можливим завдяки силі примусу, котра виявляється військом і його сурогатами (поліція, міліція з усіма «консеквенціями»).

Словом, суспільна сила держави величезна.

Родина — характеристика цього групування ясна більш менш. Від типу родини залежить тип суспільства, бо родина є першою майстернею, в якій обробляються індивіди. Соціологія одрізняє три важніших типи родини: індивідуалістична, патріархальна і псевдо-індивідуалістична.

Індивідуалістична виховує самостійних, творчих, ініціативних індивідів, патріархальна — рабів родини, псевдо-індивідуалістична — рабів держави. Суспільна сила родини величезна завдяки розповсюдженості цього групування в суспільстві. Експерименти в напрямі насильного «реформування» родини не вдавались ні церкві, ні державі.

На цим ми скінчимо загальну характеристику груп з погляду їх соціальної могутності, обмежившись тільки вищеназваними групуваннями, бо для огляду всіх існуючих в кожному агрегаті угруповань не вистарчить і десяти томів, не то що п'яти сторінок (одних професійних групувань спеціалісти нараховують до 10 тисяч назв!).

III.

Вказавши головні суспільні групування й критерій для оцінки їх суспільної сили, ми мусимо вказати і основні риси суспільної механіки та поведінки індивідів (осібняків).

Над механікою суспільства вже давно б'ється людська думка, але й досі не викрито з повною ясністю її законів. Говориться і про «динаміку» і про «фізіологію» суспільства, пишуться гори книжок про «філософію історії» і про «суспільну філософію»,

змішуються до купи історичні досліді над формами суспільства і генезисом їх з механікою сучасного суспільства, ототожнюється державу з суспільством, націю з державою, моралізується багато про «бажане», «найліпше», «моральне», «справедливе», але, опріч хитких гіпотез, опріч спекулятивно виснованих «тез», ми маємо дуже мало придбань наукової ваги.

Люде багато знають фізико-математичних правд, багато зробила наука в області біології, але дуже мало є усталеною в так званих «суспільних» науках, де на синтез ще мало заноситься: соціологія ще не стала предметом пильної наукової праці, і про своє суспільне життя люде знають безмірно менше, ніж про життя бжіл або комахні.

Одначе ми вже можемо сказати, що суспільство, як цілість, є звязком індивідів, згуртованих в окремі групи, принаймні, ті, що ми назвали. Перед нами й стоїть перше питання: що є причиною гуртування, коли само гуртування будемо розглядати, як притягування індивідів до окремих колективних цілостей? Ріжна степень притягування (гравітації) розкладає аморфне людське скупчення на окремі колективні цілоти, бо коли б між людськими одиницями була однакова сила зчиплення, то напевне люде б збивались всі в одну колективну цілість.

Коваль до коваля, хлібороб до хлібороба, вояка до вояки, учений до учених, одномовний до одномовного, діти до дітей, одновірець до одновірця, однапартієць до однапартійця і т. д. Ми бачимо, що людські одиниці розгуртовуються до своїх груп в залежности від полу, мови, професії, релігії, політичного переконання, раси, територіяльного сусідства і т. д. Притягування людей з однією прикметою або при сполученні кількох прикмет є безсумнівне і в своїх наслідках при масі з'явищ непереможне.

Індивід почуває солідарність до другого індивіда, що має ту саму або ті самі прикмети; солідаристичним є притягання людей, що розмовляють однією мовою, що належать до однієї раси, мають приблизно однаковий вік, однієї професії, одного релігійного або політичного переконання, одних симпатій, подібних переживань і т. д.

Люде з однією мовою притягуються, але вони ще більше притягуються, коли вони до того ж однієї професії, коли вони одного правового становища, коли вони приблизно однакової заможности (незаможности), однієї релігії, одного політичного світогляду!

Що більш прикмет однаковости, то більша степень солідаризму, однаковости в поведінці, в стремліннях, в інтересах.

Ми знаємо, що суспільною клясою є складна група, котра має переважно три спільних прикмети: професію, однакове правне і матеріальне становище. Ми знаємо клясу селян-хліборобів заможних, клясу незаможних, клясу наймитів, клясу поміщиків, клясу промисловців, торговців. Можна суспільство

розбивати на більше чи менше число клас, в залежності від деталізації прикмет, але в грубих рисах можна прийняти і вищезгадану розбивку на класи.

Історія — є боротьба клас, кажуть марксисты. Так, це є правда, але не вся. Історія є боротьба суспільних груп — кажемо ми тому, що суспільство складається не тільки з клас. А хіба не можна сказати, що історія є боротьба партій? Хіба не боротьба церков? Не боротьба професій? Рас? Націй? На захист цих тверджень історик раси, професії, релігії і т. д. дасть тисячі фактів і доказів.

Тому безумовно правдивим буде твердження, що історія (під нею розуміється суспільний процес) є боротьбою суспільних груп. Розбираючи ж самі групи, ми побачимо, що головну роль грали організовані групи, а особливо важну роль грали складні (кумулятивні) сполучення.

З простих груп найважливішу роль грали і грають: родина, професія, церква. З складних: каста, нація, клас.

Родина, як організована суспільна група, є разом з тим біологічною цілістю. З родинних інтересів повстає багато і суспільних інтересів, але історія родини не є так ефектною, як історія інших груп. Професія — важна річ, але виступи професій во ім'я своїх окремих інтересів не роблять дуже глибоких переворотів, хоч в наш час страйк залізничників або шахторів може припинити всякий рух. Церква є організованою формою релігійної маси. Церква, як організація, зуміла втягти під свій вплив всіх громадян, навіть тих, що не вірують в бога: більшість населення пасивно піддається всяким церковним операціям. Нація має свій організований вираз в державі так само, як клас в партії, як релігійна маса в церкві, як професії в професійних спілках. Головна боротьба відбувається між націями, класами, професіями, релігіями, організованою силою котрих є держава, партія, спілка, церква.

Ця боротьба логічно є не примиряючою, хоч вона в періоди змори, перемир'я виявляється в різних формах компромісного співжиття. Метою кожної групи є повна перемога, підпорядкування собі противника, моральне і фізичне. Фізичне підпорядкування іноді досягається, а моральне ніколи, бо коли воно стається, то переможений противник зникає, як окрема індивідуальна цілість.

Шукання всяких компромісових форм є не поліпшенням становища противників, не створенням якихось «вищих форм» буття, а тільки перемир'ям. Угоди між партіями, церквами, державами є тільки часовим з'явищем, періодом підготовки сил для відновлення боротьби, мета котрої — знищення противника.

Найтяжча боротьба ведеться між класами.

І та клас, що захопила в свої руки державу — виходить переможцем над іншими. Вона захоплює в свої руки державу і обертає її в свій технічний апарат. Сила її тоді стає безмірно

великою. Тому що держава, як організація, має узаконений апарат примусу — військо.

Історичні форми комплектування війська та його озброєння змінювалися з протягом часу і з поступом технічної культури поліпшувалися; в наш час озброєння досягли нечуваної досконалості, але суспільна роля війська не змінялася: воно служило, служить і служитиме засобом технічного примусу над слабшими суспільними групами, які не взяли держави в свої руки. Еволюція форм організації війська, його комплектування, його технічної і військово-психологічної та політичної підготовки показує на саму еволюцію суспільних груп, зміну їх історичної долі, суспільної ваги, — взагалі на еволюцію суспільства.

І хто хоче добре розуміти генетику і механіку суспільства, той мусить добре знати історію війська і його суспільну природу.

Що таке військо по своїй суспільній природі?

З погляду соціологічного військо є спеціальною організацією, що грає ролю технічного апарату переважно в руках держави. Переважно, але не завжди, бо, наприклад, такі суспільні з'явища, як партії, мають іноді зародок військових організацій, а в період революції військо стає, як правило, технічним апаратом партії, або партій, що роблять революцію.

Перехід війська на бік опозиційної партії вирішує долю даного державного режиму — він розбивається і уступає своє місце іншому.

І в таких групуваннях волевого характеру, як повстанство, як розбишацтво є технічний апарат — військо. Озброєне робітництво є військом професійної спілки. Коли церква виконувала функції держави в суспільстві, вона так само мала військо.

Ми можемо з певністю ствердити, що організовані суспільні групування (держави, церква, партія, проф. спілка) з численним складом членів мають або можуть мати свій бойовий апарат — військо, неорганізовані ж суспільні групування (язикова група, расова, полова) і кумулятивні сполучення, в склад яких не входять організовані елементарні єдності, технічно-бойового апарату — війська — не мають.

Історія дає багато фактичного матеріалу, котрий нас в тім переконує. Та й а ріогі це можна сказати: військо, як організація, може виникнути як наслідок виявлення якоїсь організованої волі. Військо само не виникає, тільки якесь суспільне і то організоване групування може стимулювати потребу в військовому апараті, потрібному в процесі боротьби суспільних груп.

Військо є секундарним (другорядним не в сенсі значіння, а в сенсі виникнення, генези) соціологічним з'явищем. Організація *sui generis*, потрібна для здійснення суспільної мети якогось групування, котрому військо мусить або повинно служити з найбільшою користю. Це зрозуміло: кожне суспільне групування хоче, щоб його технічний апарат служив йому найкраще для досягнення поставленої мети.

Умовою цього найкращого служення є дисципліна, послух. Дисципліну треба розуміти подвійно: військо, як технічний апарат, в цілому повинно бути в повному послуку того суспільного групування, котре його організує, а в друге — воно повинно бути дисциплінованим в своїм нутрі, в своїх частинах і пристроях, котрі виконують тільки технічний поділ праці, як частки однієї машини, котрі не мають ніяких своїх суверенних цілей і не можуть їх мати. Всі види зброї, як окремі організації, є тільки виявом принципу технічного поділу праці, те саме відноситься і до адміністративного поділу функцій в межах одного виду зброї.

Тому дисципліна у війську мусить бути подвійною: політично-суспільна дисципліна є вимогою того суспільного групування, при якому військо виконує ролю технічного апарату, і адміністративно-військова дисципліна, як умова існування самої військової організації, як система внутрішньої гармонії і доцільности в самому військовому організмові. Перший рід дисципліни грає суспільно-політичну ролю, другий — військово-технічну.

Для вироблення такої системи дисципліни служить вказівкою не тільки весь суспільно-історичний досвід, але й біологічний ґрунт суспільного існування людей. Річ в тім, що дисципліна практично установлює єдиний план дії, єдину волю, єдину мету дії. Вона економить ефективну силу (ударну) і змагається зменшити внутрішні тертя частини *ad minimum*, дбаючи про збільшення коефіцієнту корисної праці всього апарату. Всякі тертя зменшують ефективну силу, а це в момент виконання військом свого призначення грає колосальну ролю в рішенні питань життя і смерті. Біологічний інстинкт кожду живу істоту змушує берегти життя. Умовою збереження життя в боротьбі війська є дисципліна.

Теоретично це ясно, історичний досвід допоміг людям виробити основи військової організації і ці загальні основи є незмінні, непохитні, обов'язкові для всіх народів і для всіх віків.

Наші запорожці — ніби зразок індивідуального свавільства — виходячи на боротьбу, установлювали залізну дисципліну, надаючи кошовому отаманові право життя і смерті над кожним козаком і старшиною. І тепер те саме і скрізь.

Принципи залишаються непохитними, хоч при тім можуть мінятись організаційні форми, техніка і тактика, назви і терміни. Спроби «антимілітаристичних» концепцій війська, а навіть негачія війська в теперішньому суспільстві, не вдалися і не можуть вдатися. Коли ми констатуємо різномаєтні і різноправні групування в суспільстві, то ми мусимо уявляти і механіку їх відносин — боротьбу і пароксизм її — суспільні революції; коли є партії, то буде боротьба і політичні революції; коли є держави, то будуть війни; коли є мовні групи, то буде їх стремління до суверенности, а це значить боротьба, а де є або може бути боротьба, там є або мусить бути

військо; де є військо там мусить бути дисципліна, цебто залізна, централізована, моно-центрична організація його. Моно-центризм — це є інший вираз солідарности вчинків, солідарности, що виникає на ґрунті однакового відчужання, думання — однакової культури, однакових інтересів.

Ми вказуємо на залізну логіку цих понять, бо вони випливають з закону механіки і діалектики соціального процесу. Соціологічне трактування самої теми є обов'язкове для кожного громадського діяча, політика, борця, бо в противнім разі люде сходять з наукового ґрунту і не могутимуть пояснити собі околишніх суспільних з'явищ, не могутимуть розуміти функціонального звязку в поведінці між індивідами і групами.

Отже тому й дивною була проповідь в 1917 році якоїсь «антивійськовости» нашої боротьби, коли люде доводили непотрібність війська взагалі, а конкретному війську — непотрібність дисципліни.

Така проповідь цілком зрозуміла, щоб ослабити і знищити противника шляхом знищення його технічного апарату, але в приложенні до себе і своїх цілей проповідувати непотрібність технічного апарату боротьби — це значить відмовлятись від самої боротьби, це значить об'єктивно робити ту роботу, котру мусів би робити що до нас наш противник*).

Принципи військової організації не зміняться аж доти, доки не зміняться основи суспільної організації в теперішній фазі цивілізації людськості: коли зникнуть окремі державні групування, а натомість виникне одна всесвітня державність — тоді зникнуть і міждержавні війни, а тому не буде потреби мати військо; коли зникне розверстовання на багатих і бідних, упривілейованих і правно-упосліджених, тоді зникне і боротьба цих групувань, тому військо в цій часті буде також непотрібне; коли зникне боротьба партій за владу, тоді не буде політичних революцій, і тому зникне технічний апарат для переведення цих революцій. Але що ж? Природа держави фатально вимагає війська. Уявім собі, що люде заведуть всесвітню одну державу, а коли держава, то буде й влада: утримання її шляхом диктатури вимагатиме від неї утримання технічного апарату диктатури, цеб-то війська, а організація тієї влади шляхом демократії консеквентно веде за собою партії, цеб-то можливости політичних революцій і потребу... технічного апарату.

Ріжні партії є тому, що є ріжні суспільні групування, нарешті тому, що суспільство є певною системою між-групового і між-індивідуального поділу праці, при котрих є певні правні привілеї і упослідження, є певні масткові ріжниці, що творять ріжницю в інтересах.

*) Коли весною 1918 р. я помістив у газеті «Відродження» в Києві ряд статей на тему про військо, висловивши при тім погляди, котрих тримаюсь і тепер, то вчув багато нарікань в соціалістичних колах і в рядах партії, до котрої і сам належу! І що ж ми можемо сказати тепер? Замість нас армії зорганізували собі наші противники і розбили нас.

Коли так, а це справді є так, то будуть різні групування, а це є передумовою боротьби, функціональним наслідком котрої є і буде... технічний апарат, цеб-то апарат боротьби — військо.

В абстракції ми уявляємо собі, що боротьба зникне при позитивному вирішенні проблеми рівенства: тоді не буде боротьби, не буде різних інтересів і різних групувань. В тім то й річ, що не можуть бути усунуті психо-фізичні різниці між людськими особняками, а з цього ви можете дедукувати різні групування, розверстовання. Люде не гомогенні, а гетерогенні в своїй психо-фізичній організації, чи можуть вони бути іншими в своїй суспільній організації? Система суспільного звязку є сама по собі системою психологічної взаємочинности. Соціальний акт є психологічним актом.

Функціональний звязок між поведінкою людей є в дійсности звязком психічних акцій і реакцій, цеб-то, зрештою психо-фізична гетерогенність (неоднородність) людей є основою суспільної гетерогенности групувань. Різниці є і будуть.

Буде існувати родина, як суспільна група *sui generis*?

Очевидно буде, бо родина є не тільки суспільною групою, а й біологічною одиницею, від існування котрої залежить існування роду людського взагалі. Родина є звязок біологічний, а тому ніяка інша суспільна група на може взяти на себе виконання функцій родини і зробити її непотрібною. Так само будуть існувати потреби інтелектуального єднання людей — значить будуть наукові асоціації, потреби емоціональні — викликатимуть мистецтво і різні асоціації мистецькі, релігійні; коли будуть потреби волевого порядку — будуть існувати партії, різні насильницькі асоціації, різні об'єкти для приложення карного права. Це вже одно вказує на потребу суспільного поділу праці, а що казати про цей поділ праці в господарстві, техніці здобування і обробки продуктів? Раз буде поділ праці — буде розверстовання професійне, буде обмін продуктів — цей кит сучасного суспільства.

Так само буде розверстовування по мовах: люде однієї мови мають більш інтенсивну солідарність між собою, ніж різномовні. Різниця в інтенсивности гравітацій є — загалом беручи — основною моторовою силою суспільної диференціації, зріжничкування, розверстовання.

В приложенні до мовних груп цей закон виявляється з непоборною силою, маючи свій вираз в так зван. «національному» почутті, котре в дійсности є більш складним комплексом, ніж любов до рідної мови. Чи люде скасують різницю між мовами, створять одну мову, що об'єднає всіх, як мріють різні утопісти? Припустім, що можна «денаціоналізувати» весь світ і прищепити йому одну, навіть не живу, а ідеально-вироблену мову. Зникнуть одні мовні групи, а залишаться інші, між якими буде боротьба.

«Золотий сон» людськості про усунення всіх різниць і «загальне рівенство» в його закінчено-простолінійному виразі є вічним сном, мрією, що осолоджує існування і переживає мрійників, але не має нічого спільного з реалізмом життя, з невмолимими висновками соціологічної науки.

Комуністична революція в Росії йшла під гаслами рівенства і закінчилась . . . розгромом культури, господарства, культом героїв і війська, мілітаризму, імперіялізму. Жахлива нерівність, порабощення трудових мас, поневолення партійно-комуністичних мас, національна неволя для інших народів, загальна морально-правова, матеріальна, культурна деградація, виродження, пониження біологічного рівня людського життя — ось результат більшевицького «рівенства»!

Ми мусимо підкреслити — закінчилось культом героїв, війська, імперіялізму, шовінізму.

Таку відповідь дало життя на «золотий сон» і присягання та обіцянки комуністів. Такі відповіді вже траплялись і в далекій минувшині людського суспільства у різних народів і в різні часи.

Доки залишається суспільне розверстовування — доти лишається . . . військо.

IV!

Щоб в'яснити ролі війська в революції, нам треба зупинитись над самою проблемою революції. Що таке революція? Загально думається, що революція — це насильний державний переворот. По формі це дійсно так, але таке пояснення було б не повне, бо існують різні прикмети при означуванні революції: національна, політична, соціальна, соціалістична, комуністична і ин. Революції називаються тим чи иншим іменем в залежності від того, яку мету мають революціонери (демократичний устрій, монархічний), або які групи суспільства її роблять («буржуазна», «робітнича», «селянська», «фашистичка»), яка глибина змін в суспільстві мається на увазі (політична революція передає владу з рук однієї партії чи групи до рук другої, соціальна революція змінює розпологу груп в даній суспільній структурі). Варіацій революції може бути чимало.

Національна революція по суті є оберненням подвійно-кумулятивного сполучення (територіальне + мовне) в потрійне: територіальне + мовне + державне. Одна нація перебирає функції державності в суспільному агрегаті від другої.

Суспільні революції виникають в боротьбі правно-упосліджених, соціально-пригноблених, економічно визискуваних бідних групувань проти пануючих заможних групувань. Ця боротьба виникає між клясами і вибухає революційно тоді, коли поневолені кляси набираються певної сили або спровоковані безвихідністю становища, визиском, злиднями, гнітом.

При великій силі і значному технічному апараті кляси повстанці иноді досягають своїх мети. В історичному процесі

буржуазія, наприклад, вийшла і виходить переможцем в боротьбі з феодално-поміщицьким пануванням. Цій класовій боротьбі Маркс спробував надати формулу закономірності, вказуючи, що з ростом техніки змінюються продукційні відносини, котрі власне і допроваджують назрівші в суспільстві продукційні сили до вибуху, до зміни правних, політичних, ідеологічних «надбудов». Чи це справді так — соціологічна наука ще веде спір, однак нам це не важно, бо ми можемо виходити з емпірично даного факту революції.

Яка б суспільна група не робила революцію, вона (група) мусить мати свій технічний апарат боротьби і розбити технічний апарат противника. Найкраще це досягається просто перебранням технічного апарату від противника! Однак, це не завжди можливо. Військо, зложене з adeptів самої пануючої групи, не піддається впливам ворожої соціальної групи. Військо з самих поміщиків ніколи не перейде на бік селян, військо з самих комуністів не перейде на бік буржуазії. Через те ідеальним військом для кожної суспільної групи було б військо, зложене з членів тієї самої групи. Однак це не завжди можливо.

Щоб могли панувати «40 000 жандармів» Миколи І (поміщиків), військо російської імперії мусіло бути колосальним. Через те його доводилось формувати шляхом державного примусу в більшості з членів інших суспільних груп. Щоб утримати це військо в політичній дисципліні, для того адміністрація і команда війська комплектувалась з adeptів державно-поміщицького групування. Дворяне командували, а мужики були гарматним м'ясом.

Взагалі в теперішніх державах військо складається з представників усіх класів, однак політична дисципліна для війська диктується тільки пануючими класами пануючої (державної) мовної групи.

От і погляньмо, якими засобами пануюча класова група досягає своїх мети.

Насамперед, проголошується принцип аполітичності війська. Військо не повинно займатися політикою, навіть не приймає участі у виборах, військові люди фактично перестають бути громадянами, хоч і мають всякі інші привілеї. Ідеологія пануючої групи вимагає від війська не займатись ніякою політикою, щоб воно сліпо, безкритично («дисципліна!») підтримувало режим пануючих, щоб-то, щоб військо служило тільки політичній меті пануючих. І дійсно, у війську ніякої навіть розмови про політику нема, військо аполітичне, а в той же час служить політичній меті! Спеціальна і загальна преса щодня торочить про «аполітизм», «присяга» на вірність зв'язує військових, нагороди, ранги, привілеї, паради, уніформа, «вояцька честь», «честь мундура» і т. п. — всі ці гарні декорації призначені, щоб замаскувати сторонню політичну роль його. Пануюча група старається зужиткувати всі методи оглуцлювання

військових людей, щоб зробити з них слухняні автомати, машину. Особливо цікава політика пануючої групи що-до представників інших національних (язикових) груп. Для них вигадано екстериторіальну систему комплектування, щоб вживати їх не проти «їх братів», а проти «чужих» і відповідно виховувати. Наприклад, ця система панувала в царській Росії і панув в комуністичній! Ця система виникала і існує в наслідок існування різних язикових груп і бажання одних груп панувати над другими.

Вивчення історії тільки однієї Росії дає багатий матеріал для характеристики військової політики пануючих. Аналогічна військова політика помічається скрізь і завжди, з незначними варіаціями. Англійці в Індії, Єгипті, Французи в Мароко, Тунісі, Німці, Французи, Бельгійці в Африці — скрізь те саме.

Пануюча група змагається зробити військо ідеально слухняним інструментом своєї політики. Для цього організується спеціальна освіта, виховання, спеціальна система контролю, догляду, адміністрації. Пануюча група мусить пильнувати, бо... представники інших суспільних групувань у війську можуть иноді одурити надії своїх володарів! Революційні перевороти фактично здійснюють військові люди.

Язикове групування підлеглої або чужої нації ніколи не може бути до кінця вірним своїм панам: факти з останньої війни свідчать про це. Чеські легіони, польські, українські військові елементи переходили в полон умисне і там формувались проти гнобителів свого народу. По силі впливу на поведінку своїх членів національні групування виявляють можливо найбільшу силу. Одначе й інші (прим., клясові) інтереси і настрої творили і творять у війську несподівані для пануючих ефекти. 12-ти мільонна російська армія в 1917 році була грізним фактором розпаду старого режиму і суспільного життя в російській імперії: силою розкладовою було почуття клясове і національне в різних формах і комбінаціях. Старий режим мусів спокутувати всю свою кривду, яку він наклав на 150 мільонів людей.

Росклад війська веде до розкладу державности, якою б вона не була. Позбувшись технічного апарату, державне групування губить все своє значіння, його соціальна сила зводиться до значіння малого товариства, яких в суспільстві багато.

Що держава є формою панування якоїсь суспільної кляси — тепер ледве хто сумнівається. А тому й військо є тільки технічним апаратом, що здійснює, підтримує це клясове панування. Отже всякі розмови про надклясову природу держави і тим самим ніби «аполітичність» війська — є свідоме або несвідоме фальшування дійсности. Нема аполітичної держави, тому й нема аполітичного війська. Всяке військо є апаратом для переведення в суспільну систему якоїсь політики і то політики чисто клясових чи групових інтересів.

Револуція політична передає владу з одних рук в другі, але тої самої кляси. Коли ж влада переходить в руки представників іншої кляси, тим самим логічно революція потроху чи раптом переходить в соціальну.

Соціальна революція завжди носить форми більш чи менш отвертої громадської війни. Тим самим і військо стає оборонцем і виразником тієї чи іншої класової політики, мусить відкривати своє політичне обличчя.

Щоб перемогти, революційна кляса мусить зруйнувати стару військову організацію і створити нову, цеб-то, руйнувати не принципи організації, а змінювати особистий склад війська, особливо командний склад, щоб створити для себе аполітичний технічний апарат для переведення в життя політики революційної кляси чи групування.

Цього вимагає суспільна механіка і доцільна політика. Хто цього не розуміє, той в революції є зайвою людиною, принаймні баластом, коли не шкідником.

V.

В світлі попередню наведених міркувань ясним становиться перейдений Україною революційний шлях.

Що революція почалась, яко соціальна — це не підлягає сумніву: військо, що складалося з селян, робітників, трудової інтелігенції, виступило проти режиму і скинуло його, а тому помилкою було затримувати військо під проводом оборонців старого режиму. Хіба неясно, що російський генералітет був під політичною дисципліною клас, проти котрих повстал революція? Брак політичного розуму у Тимчасового Уряду виявився тут вповні. Залишення старого командного складу було провокуванням маси до порушення і військово-технічної дисципліни.

Старий командний склад побачив, що військова організація гине, репетував і виступив контрреволюційно, це й було останньою провокацією розпаду війська.

Старий командний склад, хоч би й перед воєнним фронтом, мусів би бути змінений, а новий мусів би привчатись до керування. Революційна кляса, чи кляси, виступивши на кон життя, мусіла будувати своє військо: найлекший спосіб перебрати військову масу під свій провід шляхом усунення того складу, котрий був культивований в атмосфері політичної дисципліни старому режимові.

Переміна вищого командного складу мусіла статись протягом двох тижнів після першої перемоги революції. Цього не сталося, і було зруйновано військо.

Воєнна і військова політика була причиною перемоги большевизму. Большевицька воєнна і військова політика була правильною, з погляду інтересів большевиків. Вони назначили «главковерхом» прапорщика Криленка, котрий політично

був душею і тілом большевик, а з того почалась раптова зміна командного складу в старому війську і закладка початків нового війська. Процес цей розвивався паралельно, хоч в протилежних напрямках: одне руйнувалось, друге будувалось.

Большевики спочатку створили міцну систему політичної дисципліни війська, а потім — військово-технічна дисципліна прийшла сама собою.

Українська військова політика була правильною тільки спочатку, цеб-то, в період боротьби за українізацію частин у старому війську. З погляду українського це було правильно, а з погляду російського і старорежимного — це було руйнуванням їхньої сили. Одначе угодовська політика Центральної Ради що-до Тимчасового Уряду внесла в рух українізації війська велику отруту... недовіря.

Українське старшинство (соціально сільська і дрібна інтелігенція, звязана з селянством) і козацтво (селяне) були членами своєї класи, тієї політики не ухвалило, пішовши на соціальну революцію. Центральна Рада все-таки робила, що могла, насамперед дбаючи про скріплення політичних позицій всього українства: на це були заангажовані всі сили, треба було переводити організацію культури (насамперед школи), а тому до соціальних реформ мусіла переходити поступово, повільно готуючись і розробляючи підстави тих реформ, а головне те, що Центральна Рада не була органом законодавчим, суверенним, — а тому за соціальну політику ніс відповідальність Тимчасовий Уряд; але що він був нездатний вести соціальну політику в інтересах трудових мас — це було ясно тоді: тактика Тимчасового Уряду залежала од війни (яку треба було ліквідувати) і від Установчих Зборів (скликання яких Уряд уперто проволікав). Так чи инакше, а всенародній рух, об'єктивно соціально-революційний, перекинув Тимчасовий Уряд, а з Урядом упала і Центральна Рада, на кошт якої було списано помалки Уряду.

Українізовані війська (більш І мільйону, представлені на III всеукраїнському військовому з'їзді) стихійно під впливом большевицької агітації демобілізувались. Україна позбулась своєї армії протягом двох місяців.

Чи українська маса, як язикова група, почувала потребу своєї національної державности? Факти говорять, що ні. Українська маса жила тоді духом російської революції: при боротьбі Центральної Ради з московсько-большевицьким наступом українські полки оповістили «нейтралітет», а де-які виступили активно проти української влади! Це і є показником тодішнього стану національної свідомости селянсько-робітничих мас. Після повороту Центральної Ради з Німцями українська військова політика пішла неправильно і то в кількох напрямках.

Перше. — Українська влада стала на ґрунт, що треба мати «правильне» українське військо, а тому треба доручити його організацію спеціалістам — офіцерам російського генерального штабу, що звелось на практиці до русифікації українського

військового міністерства, головного і генерального українських штабів (період міністрування п. Жуківського). Верховні органи української військової організації були фактично в руках російської національної групи, котра по закону соціальної механіки могла діяти тільки на шкоду українській справі.

Друге. — Українські тимчасові військові формації, вільне козацтво, всякі коші і нарешті «синьожупанники» були розпущені, обезбродні, а натомість міністерство пропонувало якийсь «великий план» організації українського війська. І майже всі Українці не розуміли значіння маніпуляцій «української» військової влади! Через кілька днів після обезброднення синьожупанників вже був зроблений державний переворот: прийшов російсько-німецький гетьманат, на службі котрому залишився майже повний склад вищих «українських» військових установ на чолі з Слівинським, начальником «українського» генерального штабу. Росіяне зробили переворот, будучи на чолі українського війська. Всі Слівинські, Кириї, Присовські, Скоропадські і т. д. досить себе показали. Більшість їх згодом опинилась потім в... російській добровольчій армії, що громила Україну.

Помимо нездібности української влади (березень-квітень 1918 р.), головною пружиною перевороту і розгрому українських сил була українська військова політика.

Третє. — Військові українські частини, що затримались або зорганізувались підчас гетьманату, були невеликі, вони мали всього 4—5 тисяч. І ці озброєні Українці стали основою української революції в осени 1918 р., основою другої української Республіки. Чиста українська стихія дала добрий ефект: друга революція була разом політичною і соціальною, національно-українською. Основні військові організації були українські, особливо важну роль грали січові стрільці. Але в масі військового старшинства не було свідомости, що революція є соціальною.

Провідники війська думали, що державу можна будувати якусь надклясову, «тільки національну», і це тоді, коли військо складалось з повстанців — селяне і робітники, неймовірно розлючених реакційно-поміщицьким режимом німецько-російської гетьманщини. Провідники війська не були морально зв'язані з військовою масою.

В лівобережних частинах було вже знати вплив російського старшинства, на бік української влади перейшло багато військових «штабів» і старшинських комплектів, утворених змосковцями гетьманатом. Українська армія незабаром ясно складалась з двох формацій: малосвідомого національно, соціально-революційного козацтва і реакційно-російського з малою домішкою українського (поступового) старшинства. Між українською політичною владою і українським козацтвом стояв морально чужий їм шар військового старшинства. Патріотичні військові українські частини були в меншості (і то головне — січові стрільці!).

Відступ української влади і армії з Києва був трагедією нації, що була в неволі, бажала визволитись, але не мала свого військово-боевого апарату визволення. Визвольна армія може складатись тільки з членів тієї суспільної групи, що повстала за визволення. У Винниці (лютий 1919) я представив українській владі проєкт організації української земельної (селянської) армії, основою котрої було: армія організується територіяльно (по селах, волостях, повітах), старшинство формується з українських партій, селянської спілки, учительства і з здібних селян-козаків. Поставивши кадри такої армії, треба було розпустити хмари російського старшинства, що пасивно волоклось за українською владою і чекало «Антанти» і добровольців з Одеси. Проєкт був прихильно прийнятий, але... в життя його не переводилось, бо всю увагу було покладено на переговори з «Антантою» в Одесі, де були Французи і російські добровольці, від імені котрих говорив з Українцями навіть генерал, що був перед кількома днями начальником штаба південного українського фронту! Російське старшинство фактично керувало українською армією і саботувало, губило всю українську справу. Українська влада жила під гнітом надій, що тільки фахові старшини «генерального штабу» спасуть (власне створять!) справжню (!) українську армію. І трагедія нації, що не мала у себе відповідних органів для озброєної оборони, продовжувалась в 1919 і 1920 роках. Армії не було створено, бо влада над військом фактично була в російських руках. Українське патріотичне, ідейне старшинство було тільки на низах, а команда... в російських, реакційних руках. Тому було дивно: Українці розпочали національну (політичну і соціальну) революцію, а команда була в руках національно несвідомих або й просто чужих та ворожих укр. справі людей.

І через те, що українська державна політика не розгадала загадки війська і революції — ми програли справу.

Українська революція була національною, а військо її... не національне. Українська революція була соціальною, а військо її було в руках соціальних ворогів повставшого народу. Почавшись всенародно, революція українська zdeградувала на «петлюрівську». Українське селянство стріляло з вікон на нещасну одступавшу українську владу і армію.

Коли ж армію цю признати за чисто-українську, то очевидно весь наш народ українським не був!

Весною 1919 року зрозуміли закон революції тільки січові стрільці, але вони вже тоді керуючої ролі в українській армії не грали. В той же час повіяло великою реакцією з антанським психозом з Галичини. «Антанта дасть допомогу, треба нам у всьому бути подібними до Антанти», сказали українські політики, забувши, що по закону соціальної механіки вони мусіли б бути подібними до українського повставшого люду.

Українська армія по своїй політичній характеристиці мусіла б бути органічною частиною повставшої української

більшості — селянства, поскільки селянство складає 95% нашої нації.

В час визволення повставша кляса селянства (майже вся нація) мусіла вся стати військом — тоді успіх був би на нашому боці. Фантом Антанти погубив Україну. Два роки (1919—1920) боротьби несли нам дезорганізацію, а большевикам — організацію. Правда, боротьба наша була тяжка на три фронти: большевики, руські старорежимці і Поляки, але коли б 30-міліонне українське селянство було морально зв'язане з українською армією, то вона перемогла б.

Українська армія в цілому по духу не була революційною армією повставшого народу — такий присуд мусимо ми зробити з соціологічного погляду. Вона була більш анти-большевицькою, ніж національно-революційною армією.

Військова політика була в корні неправильна: командний склад був чужий до всієї ідеології і психології української трудової більшості. Суспільна механіка мститься на тих, хто її не розуміє. Замість комплектування армії українським революційно-визвольним старшинством, замість виступити всім і вся політично-одностайно з більшістю народу — у нас було навпаки. Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва одбилися од большевиків, Українці — ні.

Національно-суспільна некультурність скапітулювала перед національно-свідомим ворогом.

VI.

Які ж основні риси мусять бути в нашій визвольній боротьбі? Підкреслюю слово **боротьба**.

Жити — вегетувати — це одно, а жити — боротись друге. Життя — процес стихійний, боротьба — процес телеологічний (метоставний): жити можна просто, працювати, одержувати платню за працю або самому здобувати продукти, харчуватись і т. п., а коли боротись, то значить вибирати собі мету боротьби, виробляти собі напрям і засоби її, а також оправдувати в своїй свідомості і мету і засоби, цеб-то, мати вистарчаючу ідеологію своєї боротьби, її вище культурно-суспільне й етичне **о п р а в д а н н я**.

Боротись можуть тільки люде з творчим підкладом душі, бо боротьба — творчість.

Оглядаючи українське суспільство, ми багато бачимо таких, що живуть, і мало таких, що борються. І це природно. Так було, так і буде.

Ми будемо говорити про боротьбу, як про метоставний процес. Отже означимо коротко мету нашої боротьби.

Кажемо: національне, політичне, господарське визволення українського народу.

Коли нація є (типово) територіяльно + язиково державним угрупованням, то очевидно, що і визволення національне є

фактично визволенням політичним і культурним, державним і господарським.

Як територіяльне групування українська мовна група мусить здобути собі право на свою територію, щоб-то, монопольне право приватної власності на неї з погляду міжнародного права. Таке право національної власності на територію практично здійснюється тільки в одній формі — в державі. На землю людина право власності закріплює способом займанщини, спадщини, купівлі, оформлюючи це право «синім папіром», а як здійснюється право власності на територію? З а й м а н щ и н о ю здійснюється, а державою охороняється.

Чому нам це право потрібне?

Тому, що інші нації намагаються нас випхати з території, тому, що визискують нашу фізичну силу, духову енергію, природні багатства нашої території, визискують нашу працю. Паразитують на нас, а щоб охоронити свій паразитизм — фізично змушують нас коритись, а щоб ми не виявляли опору — розкладають нас соціально: знищують нас, як мовну групу, ослаблюють систему нашої взаємочинності, не дають змоги розвивати апарат соціального зв'язку і культурного зросту — мови, чим змушують нас до деградації.

Розкладаючи нас, як мовне угруповання — ослаблюють наші шанси на життя і розвиток, отже ми по закону самоохорони мусимо реагувати на це, щоб-то, боротись: силі протиставити силу.

Соціально ми є неповна нація.

В суспільстві, що живе на українській території, ми займаємо велике місце, але ми не творимо цілого суспільства.

Під цілим або повним суспільством ми розуміємо таке населення, котре, маючи одну мову, разом з тим організоване так, щоб всі свої потреби задовольняти працею і творчістю своїх членів.

Що український народ не творить тепер повного суспільства — це ясно з першого погляду. Українці виконують функцію хліборобську, де-що роблять в області дрібної торгівлі, де-що в області народньої освіти, працюють фізично в індустрії (складаючи при тім меншість індустріального робітництва на Україні). А хто веде, у чийх руках промисел, велика торгівля, фінанси, адміністрація, культурна творчість вищого порядку, військо і т. п.? В чужих, не українських руках. Чи ці функції потрібні для життя і розвитку суспільства? Потрібні. І їх виконують чужинці, домінуючи над нами не тільки політично, а головню — суспільно.

Один приклад: ми не маємо літератури для вищешкільної науки українською мовою. Не кажу вже про оригінальну, а хоч би мали перекладну з чужих мов — і цього нема в потрібному розмірі. І живемо чужою науковою літературою. Усуньте протягом одного дня чужинців з їх літературою — і ми залишаємося без вищої науки! Це треба ясно усвідомити і отверто говорити. Те саме з промислом, торгівлею, фінансами: усуньте

чужинців з їх фабриками, копальнями, залізницями, банками, конторами і т. д. — і суспільство не зможе правильно функціонувати. Який висновок з цього? Чужинці у нас є політично і господарсько шкідливі для нас, але суспільно в цей момент потрібні і будуть потрібні аж до того часу, доки ми не збудуємо свого промислу, обміну, фінансів, вищешкільної науки і т. д., — словом український народ ще мусить витворити відсутні тепер деякі важні органи свого суспільного, самостійного в собі існування . . .

Як їх здобути? Є тільки два способи: або самим створити, своєю працею, ініціативою і економічно витиснути з України всі чужі органи — на це треба довгого часу творчої праці, — або насильно забрати у чужинців весь промисел, торгівлю, фінанси, залізниці, будинки, інвентарь — цеб-то, шляхом соціальної революції (іншого нема!), як робили, визволяючись, всі народи. Розуму, знання, культури духової, навіть соціально-революційним шляхом, конфіскувати не можна!

Еволюція або революція — іншого нема.

Який же з цього висновок?

Коли почалась революція, яку по щирості вели тільки трудові класи (селянство і робітництво), то питання стало ясно: експропріяція чужинців в першу чергу. Експропріяція — значить насильне скасування чужого права власності на українську землю і на чужі фабрики, банки, залізниці, будинки і т. п., що стоять на українській землі, але належать не Українцям. Селяне і робітники поставили справу просто і ясно: силою забрати це все в свої руки, а колоніальних плантаторів та визискувачів вигнати. А наша інтелігенція?

Вона стала проти такого напряду і всіма силами боролася проти народніх стремлінь, організувала українську армію, але суспільно-політично підпорядковувала її ідеї непорушення колоніально-капіталістичного status quo, віддавши провід армії переважно в руки людей, ворожих всяким елементарним стремлінням українського селянства і робітництва, більшості нації. Через це все селянство і робітництво відкинулось від інтелігенції і пішло за чужинцями — большевиками, котрі їм пообіцяли передати промисел, фінанси і т. п. в колективну власність.

Так українська інтелігенція програла історичний бій. Держави не створила, бо раніш не вмiла створити повного українського суспільства, бо . . . в слухний час не признала революції, як одного з двох способів створення незалежності українського суспільства.

Не признавши революції, відкинувши її, тим самим наша інтелігенція відкинула один з двох способів, власне методів визволення, вибравши натомісць — еволюцію. Вибрати еволюцію — це значить признати тимчасово status quo ante, дореволюційний стан річей: присутність на Україні і панування (політичне і суспільне) колоніального капіталу.

Українська інтелігенція сама вибрала цей стан річей, цим ставши в повну суперечність з методом мілітарної визвольної боротьби, з ідеєю українського війська. Хто не признав революції, цеб-то, насильства над ворогом, той не признав і українського війська. Хто признав соціяльне панування чужинців на Україні, той мусить признати і політичне його панування, цеб-то, часово зріктись своєї самостійности, державности і технічного апарату держави — війська.

Замість революції — еволюція, цеб-то, боротьба економічними і культурними засобами, а не мілітарними. Військо в таким разі не потрібне. Через те і прийде з konieczністю капітуляція перед окупацією. Московська, польська, румунська окупація, очевидно, будуть прийняті, як тимчасово неминуча форма існування українського народу. Цю форму українство намагатиметься найшвидче пережити, але все таки еволюційно, методами всякої боротьби, окрім мілітарної. Всякими силами, але без війська.

Через те перед нами шлях організації боротьби, політичної, господарської і культурної відповідно обставин, в яких живе український народ.

Усамостійнення і створення українського суспільства шляхом революції не вдалось через те, що українська інтелігенція не приняла обов'язкових преміс соціальної механіки, не пішла з більшістю нації, з трудовими клясами, — і через те не змогла організувати війська тієї більшости.

Значить залишився шлях еволюції не тільки для інтелігенції, а й для трудових кляс. Інтелігенція сама ніколи не визволить України, бо вона не є соціальною групою з самостійними інтересами. Визволення України має організувати тільки трудова частина нашої нації: селянство і робітництво.

Очевидно, що селянство і робітництво (головно селянство) мусить витворити в собі всі елементи повного суспільства і щойно тоді скинути чужинецьке панування. Скидання це инакше не може статись, як тільки методом революції, цеб-то, насильства над противником. Проблема визволення і створення своєї держави нерозлучно звязана з проблемою війська.

І коли трудова інтелігенція вироблятиме методи культурної, господарської і політичної боротьби, вона не матиме права без рішення обминати проблему війська. Виховання всієї нашої трудової нації повинно піти в напрямі вироблення і засвоєння всіх методів боротьби і в тім числі мілітарного. Зневажливого відношення до військової функції в суспільстві не повинно бути, коли хто думає справді про боротьбу.

Перш над усе всяка форма організації повинна бути основана на засвоєнні найбільшої пляновости й дисципліни, солідарности й послуху. Це однаково відноситься до партії, професійної спілки, кооперативу і т. д. Це перша основа «військовости» — хто звик до гармонії, пляновости, дисципліни в житті, той буде на своєму місці і в війську.

Друге: знання техніки військової в найбільш передових країнах мусить бути нам критерієм для оцінки сил наших ворогів і приятелів. Необхідним елементом освіти Українця мусить бути знання основних підстав військової науки, військової техніки та історії.

Виучування військової справи у нас мусить стати такою почесною річчю, як і філологія і т. п. Писати вірші, ходити в театр, паморочити людей попівством, говорити про політику в кав'ярнях — це ніби загально-признане діло, а виучувати і знати реальні методи боротьби за визволення (військову справу) хіба це зайве, непочесне? «Підготовка війська» в формі вульгарного «гімнастикування» у нас не повинна мати місця.

Підготовка народу до боротьби мусить провадитись в усіх живих напрямках: класово-професійної, кооперативно-економічної і політичної боротьби. При тім в системі боротьби мусить бути вказане місце для військової підготовки народніх мас.

За гірку темноту в суспільних питаннях Україна ще мусить послужити чужинцям. За невміння створити військо, за ворожість інтелігенції до дійсних визвольних інтересів народу — мусимо спокутувати. Але з того буде наука: визволення народу, військо — народ і соціальна революція — це мусить стати нерозлучним елементом всеукраїнського думання.

21. IV. 1923.

Не наша вина.

Московсько-большевицька-окупація на Україні, як той злодій, що в хвилину небезпеки намагається одвернути від себе увагу криками «лови злодія!» — час від часу виступає з певними обвинуваченнями проти українського громадянства, щоб зробити таке вражіння, будім-то не вона, московсько-большевицька окупація, а самі Українці винні в тім нещасті, яке твориться на Україні.

Серед тих обвинувачень головним є те, що українське громадянство не хоче мириться з Совітською владою, не допускає України до миру з Совітською Московщиною, веде проти «Совітської» влади й Совітської Московщини війну, і тим шкодить, як руському, так і українському трудовому людові.

Питання про взаємовідносини між Московщиною й Україною взагалі має велике значіння не тільки для нашого часу, а й для майбутнього. Тому ми вважаємо не зайвим і в сей час, час панування на Україні Московської Комуністичної окупації, присвятити йому кілька уваг.

Український народ, як і всякий, потребує для свого вільного існування й розвитку певної території, свого господарства і своєї культури.

Розглядаючи територіяльне положення України, ми бачимо, що на Захід від України лежать території значно густіше заселені, ніж вона, і то народами, які тісніше зв'язані з технічною і всякою іншою культурою Європи. Український народ, розмножуючись, не може розширювати свого розселення на Захід, бо там перед ним стоїть краще ніж він озброєна духовною і технічною культурою жива стіна густішого населення, яка ні за що його туди не пустить, бо сама весь час змагається за своє розширення на Схід. Український народ не тільки не має жадних шансів розширити свою територію на Захід, а, навпаки, має постійну загрозу, що його територію на Заході захоплять сусіди. Український народ може розселятися тільки на Схід, бо тільки там населення рідче і народ менше культурний, ніж український, — отже розселяться туди легше.

Розселення ж на Схід можливе лише при умові добросусідських відносин з Московщиною та за її згодою, бо силою захоплювати територію на Сході всупереч бажань Московщини Україна не зможе, принаймні, зараз, хоч би вже через те, що не має для того відповідної сили: кількість її населення менша за кількість населення московського; Україна не має навіть одного заводу для вироблення зброї, набоїв та амуніції, а до того всього не має і невідомо коли матиме свою національну добре організовану армію.

Не кажу вже про те, що й національне усвідомлення українських народніх мас значно слабше, ніж у московських, що в

великій мірі зменшує їхню свідомість своїх інтересів і охоту боротися за них.

Поруч з тим Україна потребує спільника для захисту своїх інтересів від тієї колонізаційно-страшної сили, яка суне на неї з культурного, міцно-організованого, досвідченого в виснажуванні своїх колоній Заходу. Таким природним спільником України може бути тільки Московщина, бо їй таксамо загрожує така сама колонізація з Заходу, як і Україні.

Необхідність здобувати для свого розселення нову територію, що можливо робити тільки на Схід, захищати стару від захоплення її Заходом примушує Україну шукати миру з Московщиною.

В господарських відносинах Україна має в себе все потрібне їй для розвитку власного господарства. Господарство Московщини значно бідніше природними скарбами, ніж українське. Україні нема чого шукати на Московщині. Отже в цій справі нема жадних стимулів для ворожості України проти Московщини.

В культурних відносинах Україна стоїть територіяльно й історично ближче до європейської культури, ніж Московщина, має свою власну народню культуру й хоче її сама розвивати, не зазіхаючи на культуру московську; навпаки, дбаючи про те, щоб московська культура не перешкаджала їй розвиватися самостійно.

Отже й у цій сфері життя Україна не має підстав зазіхати на Московщину.

З наведеного ясно, що Україна не має органічних причин для нападу на Московщину. Навпаки, територіяльні інтереси змушують її дбати про мирні добросусідські відносини з нею. Тим-то цілком натуральним є, що Україна завше хотіла й хоче жити з Московщиною в згоді. Це бажання вона не раз яскраво виявляла, як і в історії, так і в сучасному житті.

Але зовсім інші стосунки помічаємо ми з боку Московщини до України. Московщина, будучи в загальній сумі країною культурно нижчою і природньо біднішою від західних сусід, завше шукала й шукає способів 1. увійти в безпосередній зв'язок з Європою, і 2. збільшити підстави свого господарства захопленням природніх скарбів у сусід. З цих причин вона весь час нападала й нападає на сусід, а особливо на Україну, як найбагатшу сусідку і головну перешкоду до безпосередньої злуки Московщини з Європою, як на суходолі, так і на морі.

Україна не має жадних природніх стимулів для нападу на Московщину; але Московщина має їх досить, і через це завше стремить до поневолення України. Захищаючи себе від знищення, Україна натурально мусить боротися з грабіжницькими зазіханнями Московщини й озлоблюється на неї, але в цім озлобленні було і є лише одне бажання: захиститися від московського нападу. В ньому ніколи не було й нема зазіхання на Московщину, бо таке зазіхання не викликається природніми умовами існування України. Україна господарськи й культурно може жити

сама, без Московщини; не потрібує ні її господарства, ні культури, ні навіть її території, бо довгий ще час може вміщати своє населення на своїй території. Через це Україна не має причин для нападу на Московщину. Московщина ж, навпаки, потребує природних скарбів України для розвитку свого господарства, гостро потребує української території для свого зв'язку з Європою. Тому й нападає на Україну. Український селянин і робітник не відчують жадної потреби в Московщині. Тому їх ніяк не можна зрушити до походу на Московщину. Московський же селянин і робітник, навпаки, гостро відчують, що «хлебушка вдоволь» тільки на Україні, бо то «край, где всьо обільем дишет». Тому вони сами, без припису навіть влади, сунуть на Україну і всяку перешкоду тут до свого свавільства вважають за законну причину для збройного нападу на український народ, щоб «прибрать хохла к рукам».

Рішальною стороною в справі миру завше є та, що нападає. Від неї залежить припинити напад чи провадити далі, бо сторона, на яку нападають, не може не захищати своєї волі, раз не спиняються зазіхання на неї.

Отже в справі миру між Московщиною й Україною рішальне слово належить не Україні, а Московщині. За відсутність миру між Україною й Московщиною московський народ і всяка московська влада повинні винити не Українців, а лише себе, бо Українці на них ніколи не нападали й не нападатимуть, бо не мають для того причин.

Можна було б винити Українців в злістному небажанню миру, коли б Московщина припинила свої зазіхання на Україну, відтягла свої війська з України, запропонувала Українцям мир, а вони зріклись його. О, тоді — инча справа! Але в дійсності ми бачимо, що завше все відбувалось як раз навпаки. Українці завше пропонували мир і добросусідські відносини, а Московщина все це одкидала, бо бажала не миру, а... капітуляції України, поневолення її. Українці ж з цим ніколи примириться не хотіли й не хочуть, бо не можуть.

Історичне поневолення України Московщиною витворило серед українського народу таке недовір'я до Московщини й такий постійний страх опинитися знов у неї в повній неволі, що серед Українців часто не доцінюється навіть корисність добросусідських людських відносин з Московщиною. Серед Українців наросла вже подекуди та ворожість до Московщини, яку важко вгамувати міркуваннями розуму. Там уже панує стихійна ненависть до пана, до гнобителя.

Ми однак гадаємо, що, розглядаючись об'єктивно в обставинах, стоячи на ґрунті самостійності України, не допускаючи й думки про її поневолення Московщиною, не можна все ж таки не визнати рації добросусідських відносин України з Московщиною, бо війна між ними веде 1. до культурного й господарського занепаду обох країн, 2. до ослаблення їх обох, що вкуні випадає на руку колонізаторам з Заходу. Тому є радія не кидати надії на мир, при якому Україна й Московщина мали б

змогу скласти таку силу, яка б задавала тон не тільки Східній Європі, а й трохи далі.

Проте, ми свідомі, що довести до миру між Україною й Московщиною надзвичайно тяжко. Особливо зараз. З одного боку спадщина царизму дає ще й досі себе відчувати: більшість Московців, навіть соціалістів і комуністів, не можуть примиритися з думкою про самостійне існування України і готові кожного разу силою приборкувати визвольні стремління України, а з другого — Україна дійшла вже до такого стану, в якому ніколи не погодиться на попереднє становище московської провінції. Вона вже психологічно опинилася в такому стані, що зброєю одбиватиме всякі зазіхання на її волю. При таких обставинах мир не може бути подиктований лише одною стороною, бо хоч з примусу і буде прийнятий, але ніколи не буде виконаний. Мир між Україною й Московщиною може бути збудований тільки на задоволенні головних вимог України й Московщини. З боку України такою умовою є відмовлення Московщини від своїх зазіхань на Україну й визнання за нею повної самостійності; а з боку Московщини — гарантія Україною вільного зв'язку Московщини з Європою й Чорним Морем через українську територію. Тільки прийняття й достотне виконання цих умов може створити ґрунт для налагодження добросусідських відносин між Україною й Московщиною.

Однак, до цього часу ні один московський уряд, ні одна московська партія (виключаючи кількох соціалістів-революціонерів персонально) на цей ґрунт серйозно не ставала. А через те саме не було й нема жадних підстав говорити про мир України з Московщиною.

Мир цей безумовно потрібний. Потрібний для обох країн. Це відчують обидва народи, але... московська політика увесь час ішла та й іде по такому напрямку, який виключає всяку можливість примирення з ним України, бо ніхто не може примиритися з тим, що направлене проти нього.

За царизму про мир не можна було говорити, бо Україна перебувала в повному поневоленні у Московщини, а між кривдником і покривдженим ніколи не може бути жадного миру. За Тимчасового Уряду тільки почали вияснятися можливості мирного сусідського співжиття. Більшість українського громадянства кілька раз і недвозначно заявила тоді, що хоче жити з Московщиною по добросусідськи і про збройну боротьбу з нею не мислить.

Коли ж на місце Тимчасового Уряду сів Совітський, українське громадянство й українська соціалістична влада також неодноразово заявляли про своє бажання жити з Сов. Московщиною мирно. Особливо виразно це підкреслено у відозві 3-го селянського з'їзду до московського народу та в пропозиції Соціалістичного Уряду України всім державним новотворам на території колишньої Росії створити вкупі з московською совітською владою спільний федеративний уряд для всієї території

колишньої Росії. Але совітський московський уряд не хотів миру з державними новотворами, а стремів лише до поневолення їх, і тому оповістив похід Червоної Армії на Україну. Війну розпочато не Україною, а Савітською Московщиною, і хоча після того Україна ще кілька раз пропонувала мир, Савітська Московщина під всякими приводами, а то й без них, завше відмовлялась від нього.

Московська окупація на Україні намагається тепер скласти всю вину за війну між Україною й Московщиною на український соціалістичний уряд. Це обвинувачення виразно ставила вона, наприклад, на процесі членів Ц. К. У. П. С. Р. Але жадних доказів того обвинувачення не навела, бо й не може навести. Урядовець московської окупації Любченко (бувш. укр. ес-ер, потім боротьбіст, а тепер комуніст), виступаючи на процесі, як свідок, дав лише такий «доказ», що укр. соціалістичний уряд не хотів мириться з Сов. Московщиною: в кабінет увійшов Григоріів — голова ісполкома Ради Робітничих*) Депутатів... і нам відомо було, що він на позиції миру не стоїть і стояти не може**)... Один із головних членів цього кабінету був Григоріів, який показав, що не може заключити миру...***)

Виходить, що Сов. Московщина не могла підписати миру з Україною через злісне нехотіння т. Григорііва стати на позицію миру з Савітською Московщиною.

Дуже дивно чути з уст комуніста, (хоч би й недавнього), такий погляд на ролю особи в історії, тим більше, що, наскільки ми поінформовані, т. Григоріів зовсім не грав такої помітної ролі в кабінеті, — це з одного боку, а з другого — т. Григоріів стояв як раз на протилежній позиції, ніж та, яку йому приписує п. Любченко, а саме: на позиції миру з Сов. Московщиною.

Докази цьому от які. Коли в Раді Військових Депутатів вперше обмірковувалась справа відношення до большевицького перевороту і радянської влади, т. Григоріів висловився за організацію на Україні радянської влади, але не способом хаотичної боротьби на місцях, а порозуміння з Центр. Радою, яка би порозумілася з Сов. Московщиною. Про це повинні пам'ятати п. п. Затонський і Гамарник, які були на тих зборах. Навіть після того, як Центр. Рада під фактичним натиском п. Порша і його однодумців одмовилась від заведення радянської влади, т. Григоріів не переставав виступати в оборону принципу радянської влади на час революційної боротьби і не погоджувався тільки з тими методами заведення рад, яких вживали московські большевики з причин не соціалістичного, а шовіністичного характеру.

На першому чи на другому засіданні кабінету Голубовича т. Григоріів зробив доклад про необхідність переходу на радян-

*) Це неправда. Н. Григоріів був головою Ради Військових Депутатів Київської Військової Округи.

**) «Дело членов Центрального Комитета У. П. С. Р. Голубовича, Лизанивского, Петренка, Часника, Ярославца и др.» ст. 194.

***) там же 206.

ську систему влади. Кабінет з тим принципіально погодився й доручив йому скликати мішану урядово-громадську комісію для негайного вироблення відповідного законопроекту. В ту комісію увійшли: т. Григоріїв від уряду, представник Ц.К.У.П.С.Р. т. Лимарь та п. Любченко від Виконавчого Комітету Ради Військових Депутатів Київської військової округи. Коли ж комуністичні гармати миролюбивої Московщини не дали змоги комісії закінчити свою роботу, то т. Григоріїв не поїхав до Житомира з Центр. Радою, як це зробив п. Любченко, а залишився в Києві. Коли ж Ц.Р. повернулася з Німцями, то т. Григоріїв з Кабінету вийшов, бо жадної вже надії на примирення з Совітською Московщиною не було.

Збройну боротьбу України з Росією т. Григоріїв завше вважав і вважає для Українців не корисною, а навіть шкідливою. Перед повстанням проти гетьмана т. Григоріїв був в числі тих, що ухвалили необхідність миру з Сов. Московщиною та компартією на Україні.

Нам дивно, що п. Любченко так швидко забув свої конспіративні розмови з т. Григоріївим в помешканні Київського губ. Земства в справі порозуміння обох течій У.П.С.Р. та відношення до большевизму й московської Сов. влади. А т. Григоріїв тоді виразно кілька раз зазначував необхідність миру з Московщиною, застерігаючи тільки від капітуляції, яка жадної користи українському народові не дасть. П. Любченко повинен пам'ятати, як т. Григоріїв говорив, що занадто довірливе відношення українських соціалістів до московських комуністів доведе до того, що московські комуністи захоплять на Україні всю владу в свої руки, а потім випхнуть українських соціалістів з політичного життя й заведуть на Україні московський режим на користь не українського трудового люду, а московського уряду. Наскільки це все здійснилось, найкраще видно самому п. Любченкові, який за свою довірливість опинився в такому становищі, що не він видає закони для України, як було за Центральної Ради, а йому видають просто приписи з Ц.К.Р.К.П. І це сталося через те, що між Україною й Московщиною не відбулося миру, а лише капітуляція України перед Московщиною, до якої довели п.п. Любченки.

Підчас повстання проти гетьмана т. Григоріїв висловив свої погляди на відносини до Совітської Московщини т. Полозову (делегатові боротьбістів) в Фастові, а також в передовій статті газети «Ставка», в першому числі, що вийшло в Києві після вигнання гетьмана, де виразно писав, що завданням нового уряду повинно бути негайне заключення миру з Сов. Московщиною й легалізація компартії на Україні. Необхідність миру з Сов. Московщиною т. Григоріїв обстоював і підчас перебування в кабінетах Мартоса та Мазепи, куди лише з тою метою і входив, щоб вплинути на прискорення миру з Сов. Московщиною, рішуче виступаючи проти угод з Денікіном та

Польщею. Отаким «непримиримим» був той, кого називають причиною непримиримости.

Поворот В. Винниченка р. 1920 на Україну для співпраці з совітською владою; посилка на весні р. 1920 з Кам'янця від центральних комітетів партій Соціалістів-Федералістів, Селянських-Соціалістів, Соціалістів-Самостійників та навіть Хліборобів-Демократів через Арк. Степаненка декларації Совітській владі на Україні, що вони згодні признати її фактичною владою й помагати їй в господарських та культурно-просвітних справах в тім разі, коли вона стане на ґрунт самостійного існування Української Соціалістичної Радянської Республіки; переговори Центр. Ком. Укр. партії Соц.-Революціонерів про необхідність примирення і, нарешті, переговори про те саме проф. Грушевського та наслідки їх, — все це яскраві докази того, що мир України з Сов. Московщиною не стався не з вини т. Григорієва, а з причин значно поважніших, ніж особисті симпатії чи несимпатії окремої людини, як то думає зовсім не по марксистському теперішній комуніст Любченко. Вся вина за війну між Сов. Московщиною й Україною падає на Московський Совітський Уряд.

Мануїльський на процесі У.П.С.Р. патетично заявив: «Скажіть мені, людині, що 20 літ бореться в лавах інтернаціоналу, в яким програмі, в яких книгах написано, що соціалісти повинні піднімати повстання проти комуністичної партії?» *). А ми питаємо: в якій програмі, в яким інтернаціоналі вимагається, щоб комуністичний уряд однієї держави йшов походом на соціалістичний уряд другої?

Які ж причини довели до такого походу?

Головна та, що Совітська Московщина, як і царська Росія, хотіла мати в своїх руках хлібородні землі України, залізні рудники Катеринославщини, вихід до Чорного моря та безпосередній кордон з Середньою Європою і всім цим розпоряджатися виключно по своїй волі. Друга причина — розходження совітського комуністичного московського уряду в поглядах на завдання тогочасної революції та на форми державно-громадського будівництва.

Московські комуністи, захопивши владу в Москві, хотіли збудувати новий державно-громадський лад по своєму рецептові не тільки в Москві, а й по всьому світові, в першу ж чергу по сусідніх з Московщиною країнах. Тим часом український соціалістичний уряд Центр. Ради зовсім не покладав рожевих надій на московські плани комуністичної перебудови світу. В той час, як московський совітський уряд «на всіх парах» нісся до комунізації всього світу, укр. соціалістичний уряд виявляв певне недовіря й обережність у відношенні до комуністичних планів і надій. Він доводив необхідність повільної й розміркованої перебудови соціальних відносин так, щоб не руйнувати народного господарства. Український соціалістичний уряд не

*) Дело членов Центр. Комитета Укр. П. Соц.-Рев., ст. 403.

захоплювався планами негайної всесвітньої революції, бо при тогочасних обставинах не вірив у її можливість; виступив він і проти негайної комунізації, бо бачив непідготовленість до того народного господарства на Україні, непідготовленість до того робітничих і трудових селянських мас. Досвід показав, що український соціалістичний уряд стояв на правдивому ґрунті. Комуністичний уряд тільки тепер, після кількох кривавих експериментів, став доходити до розуму й викидати з свого вжитку, мовляв Ленін, «комуністичний баласт», а український соціалістичний уряд бачив непридатність комуністичних мрій до дійсного життя вже в той час.

Тепер уже ми чуємо, як апостол большевизму — Ленін прилюдно признається, що зроблено багато дурниць і злочинів через глупоту й непідготовленість, як народних мас, так і комуністичних провідників. А в той час всякий сумнів що до здібностей «робоче-селянської влади» визнавався архи-буржуазною контрреволюцією і всяке розходження з заповідями Леніна (— дурницями — по його теперішній термінології) — визнавалося за найгіршу контрреволюцію та каралося розстрілом без жадного суду: «в порядку червоного терору». Московські комуністи лише тепер доводять до думки про необхідність поширення революційної бази на селянство, а українські соціалісти-революціонери вже тоді визнавали це за річ неминучу. Українські соціалісти-революціонери вже тоді висунули той земельний закон, який буржуазія охрестила «соціалізацією», а большевики «контрреволюцією», хоч в дійсності він не був ні тим, ні другим, а лише так пасував до реальних обставин життя, що большевики після всіх своїх зойків на його буржуазність все ж таки мусіли ствердити його своїми декретами, як найкращий, поспувавши лише додатками про певні права власності (на 9 літ) на землю.

Молода партія українських соціалістів-революціонерів вже тоді висунула до здійснення таку практичну програму соціального будівництва, до якої «геній» комуністичної партії — Ленін доходить тільки тепер під натиском гіркої кількох кривавих досвідів. І це сталося з тієї простої причини, що У. П. С. Р. була в тісному контакті зо всіма живими силами України, з її трудовими масами, а московська компартія та її відділ на Україні К. П. б. У. є лише урядовим апаратом московської окупації України й стоїть далеко від дійсного життя та народу.

Однак, не ці розходження були причиною згубної війни між Україною й Московщиною, хоча Сов. Московщина намагалася якраз ними прикрити свій похід на Україну. Дійсною причиною було розходження в поглядах на державно-національну волю України. Московські комуністи визнавали, що та воля мусить існувати лише в тих межах, які вони зазначать, а українські соціалісти визнавали сами себе компетентними означувати межі своєї волі. Цей головний момент московські комуністи старанно скрізь замовчували й замовчують, але він на кожному місці вилазить, як шило з мішка; і цей саме момент якраз був і є й досі при-

чиною, чому не сталося й примирення, хоча українські соціалісти бажали й бажають його завше. Українські соціалісти хочуть дійсного миру на підставі певних умов, які б задовольняли обидві сторони; Совітська ж Московщина вимагає від Українців не миру, а капітуляції. І Григоріїв, і Винниченко, і Чехівський, і Мартос, і Мазепа і навіть Грушевський хотіли миру з Сов. Московщиною, але миру, а не капітуляції перед Р. К. П. Москва ж хотіла не миру, а тільки капітуляції. Найкращий цьому доказ поступовання Російської Комуністичної Партії що до «боротьбістів» та «незалежників». Російська Комуністична Партія не помирилася з ними (хоч вони з нею дуже хотіли помириться), не помирилась аж доти, поки вони не капітулювали і зовсім не влилися в її філію Комуністичної Партії большевиків України. Але ж не всякий Українець може зріктися самого себе й свідомо записатися в «підніжки». Є люде, що воліють краще життям накласти, ніж капітулювати перед силою й зійти на становище яничарів, яких пан посилав судити їхніх же попередніх товаришів по партії, тоб то: їх самих за попередню діяльність. Нікому не забороняється назвати себе за попередню діяльність, згідно його переконань і розуміння, дурнями й прохвостами і т. п., але цього не можна вимагати від усіх людей. Можливо навіть, що самоосудження де-кому й імпонує, але не можна заперечити того, що у других воно викликає запит: а чи є гарантія, що через рік-два ця сама особа не назве своє теперішнє самоосудження за наслідок глупоти, підлоти і т. д.?

І з того, що п. п. Шумські, Любченки, Єланські, Лебединці та їм подібні, натхнені любовію до всесвітнього братерства, влилися в московську Комуністичну Партію большевиків України і пішли на послуги до тих, хто сидить в Російській Комуністичній Партії, зовсім не значить, що Україна помирилася з Совітською Московщиною, або московський народ з українським. В тім, що півтора українських наївних інтелігенти повірили на слово московському комуністові, нема ще миру між Московщиною й Україною, бо мир будується тільки на певному задоволенню обопільних умов, а не на підпорядкуванні одного другим. Де підпорядкування, там не мир, а поневолення слабшого дужчим. Який же мир може бути між поневоленням і гнобителем? Який мир може бути межи паном і наймитом. Пан наказує, а наймит виконує. От і все. Тут немає жадного миру, а є лише капітуляція переможеного, який стає рабом у переможця. Всі п. п. Любченки, Єланські, Лебединці й інші, сидячи на підручних місцях, ніколи нічого не можуть зробити без волі пана, московського уряду, або його управителя на Україні — п. Раковського чи Фрунзе. Це вони дуже добре знають і, коли вони люде не без глузду і не без людяного почуття, то не можуть не відчувати ганебности свого становища: вони з шкури лізли, щоб помириться з Московщиною, зріклися всього свого, а вона їх «іспользовала» й посадила на собачу службу: доглядати за їхніми ж братами, бать-

ками, матерями, щоб ті нічого не говорили на пана. Таке становище ображає всяку порядну людину. Це відчують навіть Любченки, Єланські, Лебединці і т. п., а відчуючи, не можуть не лютитися на того, до кого вони йшли з щирим серцем, а хто їх примусив ганебно капітулювати й поставив у становище рабів.

Жадного миру там нема. Є недовіря пана до упокореного раба і люті обуреного раба на зрадливого пана. Але все це прикривається глибоко в середині, бо панові не хочеться позбутися яничара, а рабові соромно признатися в своїй глупоті; тому вони обидва на зовні вдають, що між ними існує мир, а в середині готові один одного ззісти. Полозови, Шумські, Сіяки, Любченки не дурно одсилаються далі від осередку українського життя: їх бояться, як не своїх людей, тоб то, як потайних ворогів. А де вороги, там нема миру.

Совітська Московщина хотіла поставити в становище Любченків і Шумських всю Україну: «іспользовать» її інтелігенцію в своїх цілях.

Та не вся українська інтелігенція виявилась такою довірливою, як п. п. Любченки, і заявила: мириться хочемо, але капітуляції — не діждеш.

Тому й досі не сталося того, що московські попихачі облудливо називають миром України з Московщиною.

Миру нема і не буде до того часу, поки не настане довіря між українським та московським народами, яке може вирости не на підставі брехливих декларацій, а тільки на підставі певних діл, що не перешкаджали б Україні існувати самостійно.

Чи може бути таке довіря до сучасного московського уряду? Чи можна вірити, що Совітська Московщина врешті переконається в своїх помилках і одкаснеться від своїх імперіялістичних зазіхань на Україну, щоб таким способом здобути в ній замість постійного внутрішнього лютого ворога приятну сусідку й спільника для захисту від колонізаторських наскоків Заходу.

Ми гадаємо, що ні.

Вірити можна тільки чесному противникові. Ми ж бачимо, що московський Совітський Уряд не зробив нічого такого, за що його можна було б уважати за чесного. Навпаки, увесь час він робив те, що цілком суперечило його заявам, запевненням, декретам і т. п.

На словах говорилося одно, а робилося друге. Таке ж поступовання зовсім не є ознакою чесности, щирости й правдивости, без яких не можна претендувати на довіря. Як можна вірити тому, хто кличе «геть війну», а сам гострить ножі для походу на сусід; гукає — «нехай живе революція», а винищує тисячі революціонерів; гукає «воля слова, зібрань і т. д.», а гноїть тисячі соціалістів по тюрмах за їх переконання; гукає «геть буржуазію», а заводить «неп»; гукає «самоопределення аж до відділення», а силою знищує всякі ознаки національної волі.

Хіба не той самий московський Совітський Уряд обвинувачував український соціалістичний уряд в контрреволюційности

за увагу до потреб українського селянства? Хіба не він ганьбив український уряд за думку про необхідність нав'язання певних господарських стосунків з державами Європи? Хіба не він розстрілював за ті думки сотні й тисячі українських громадян? А тепер? Сам московський комуністичний уряд трубить скрізь про необхідність порозуміння з селянством, заводить «неп» і запобігає ласки у найбуржуазніших держав світу. П. Шубін на процесі Української Партії Соціалістів Революціонерів питав: «чому соціал - «соглашательські» партії ставлять собі одну мету, а на ділі виходить друге? Мир з Росією в бажаннях, а фактично — війна з Росією; воля для комуністів у бажаннях, а фактично — розстріли комуністів на «свалках»; Комітет Охорони Республіки для згоди з Сов. Росією у мріях, а на ділі — кабінет Мартоса, що «зриває Сов. владу з середини?»»

Цілком слушно відповів т. Чехівський, що «на практиці соціалістичне міністерство не встигло перевести організації боротьби», бо його весь час відривали від того зовнішні напади московських комуністів. Але московських комуністів ніхто вже не відриває від будівничої праці. І ми запитуємо московську Совітську Владу: «чому на словах «геть війну», а на ділі — похід на Україну?» на словах «самоопреділення до відділення», а на ділі — поневолення; на словах «геть буржуїв», а на ділі — «нехай живе неп», на словах «світова революція» а на ділі — запобігання перед Стіннесом, Ллойд-Джорджем, Пуанкаре, Мусоліні й инчими?

Чи є в світі уряд, якого б слова так різко розходилися з ділами, як у московського комуністичного?

Московський комуністичний уряд виявився найбрехливішим урядом в світі. Як же йому можна вірити? Він говорить про інтернаціоналізм, а виявляється найбільшим московським націоналістом і шовіністом: московські червоні війська розстрілюють Українців тільки за українські посвідки. Українська шкільна молодь та інтелігенція, що гуртується в «Просвітах», розстрілюється сотнями за... національну свідомість. Українські книжки, хоч би для шкіл, урядом не друкуються, а приватним видавництвом в цій справі робиться всяка перешкода. Кожен московський комуніст дбає не про те, щоб помирити Україну з Московщиною, а лише про те, як «іспользовать» її в своїх цілях. Стремління «іспользовать» стало таким нахабним, що з цим не ховаються навіть ті, кого вже «іспользовали», і хто гадає, що все примирення в «іспользованії» й полягає. Лише з тією метою п. Блакитний, наприклад, прилюдно заявляє, що він стояв за легалізацію де-яких членів української соціал-революційної партії, щоб їх «персонально іспользовать» в совітському апараті*).

Стремління «іспользовать» видно скрізь, і воно саме якраз і підриває віру в можливість миру, бо хто мріє тільки про «іспользування», з тим нема чого говорити про мир.

*) Дело членов Ц.К.У.П.С.Р., ст. 375.

З цих усіх причин ми заявляємо, що, бажаючи щиро миру України з Московщиною, ми не віримо в його здійснення при цьому урядові, який багато вже давав усяких обіцянок в різних справах — політичних, соціальних, національних, але нічого не здійснив. Не можна вірити тому, хто не тримає свого слова.

Коли ми пригадаємо тих, хто «помирився» з «Соввладом» на Україні, і подивимся, куди вона їх приткнула, то нам також ясною стане тенденція «миру» з ними. Шахраї, Любченки, Полозови, Шумські і т. п. вислані на другорядні посади за межі України, і то в ті країни, де є українська еміграція, щоб агітувати за примирення. Приходьки, Прокопенки, — посажені на ще більш безправні місця на Україні. Волохи, Мордалевичі, Остапенки, Шраги, Жуковські, Христюки, Чечелі — обернуті просто в урядовців або безсловесних обивателів. Так «іспользовано» українську інтелігенцію, що повірила в «мир» з московськими більшовиками.

Безперечно, що людям, які влізли в багно, дуже хочеться й ще когось туди втягнути, щоб почувати себе «рівними» з кимсь і перекласти з себе вину на когось. І ці «примирені» люди од «щирого серця» закликають до «миру», тоб то: до вступлення в те багно, в якому вони сидять. Але... нема вже довірливих.

Склад людей, які «помирилися» з Соввладом, тоб то: яких вона «іспользовала», дає яскраву характеристику, як «миру», так і самої влади. По-первах це були просто довірливі люди, які вірили на слово московським комуністам про волю, рівність, братерство, інтернаціонал і т. п., і пішли до них, щоб разом з ними здійснювати ці великі ідеали. Але згодом, коли виявилось, що за ідеалами вселюдскости у московських комуністів криється звичайнісінька жага до влади, насильства, терор, найчорніший шовінізм і азійське матеріялістичне розуміння історії, — в цей час на примирення з ними пішли люди зовсім инчого складу. Волох, безпринципний авантюрик, який, по його ж словах, служачи в армії У. Н. Р. ніколи жадних наказів не слухав, а все робив по своєму; Мордалевич, якого «Соввлада» визнає найлютішим погромщиком-бандитом; Остапенко, що сам називає попередніх своїх товаришів по праці в уряді У. Н. Р. під час залицання до Антанти бандитами; Моркотун — міжнародній авантюрик і чорносотенець; Христюк, що без дозволу партії підписав згоду з Поляками, а у Відні перед виїздом на Україну просто заявив, що «треба щось їсти». Якої вдачі, яких переконань повинні бути ці люди, що сами собі дають таку атестацію, як Волох, Остапенко, Христюк і т. п. І яка цінність тієї влади, що помирилася з ними, оцими одкидьками українського громадянства? Дійсно: «скажи мені, з ким ти знаєшся, то я скажу тобі, хто ти».

І як тепер українське громадянство може мириться з тими, хто помирився з його одкидьками? Ясно, що той, хто «мириться» за ради «іспользованія» з одкидьками громадянства, не може

претендувати на мир з дійсним громадянством, бо жадна порядна людина не захоче ставати на одну дошку з Моркотунами.

Поступовання московської комуністичної влади на Україні на протязі всього часу окупації також не дає жадних підстав для думок, що вона дійсно хоче миру. Раз комуністична влада хоче миру з українським народом, то повинна, принаймні, не упосліджувати його національних гордошів, до яких в першу чергу належить мова. Тим часом подивіться по Україні, і ви побачите, що московська окупація систематично переслідує українську мову: виганяє її з уряду, з суду, з школи, з публичного вжитку взагалі, хоч на словах оповіщає «українізацію». Характерно, що на процесі У. П. С. Р. захисником підсудних призначено було людину, яка на суді заявила, що не знає української мови*), а прокурор, з «наших» же «землячків» (п. Лебединець), заявив, що українською мовою «могли говорити тільки штаб Петлюри, Коновалець та укр партія соц.-рев.»**). Чому ж це так? Чому Соввлада не захистила українську мову від переслідувань з боку московських комуністичних шовіністів? Чому московські комуністи охрестили українську мову «петлюрівською» і вимагали від українського населення вживати скрізь замість рідної мови, мови руської, тоб то: «денікінської», «романівської» та просто «жандармської й чекістської»? Коли в часи боротьби з У. Н. Р. московська окупація боялася української мови, як петлюрівської, а не боялася московської, як «денікінської», то з цього ясно, що вона почувала себе чужою українській мові, ворожою до того народу, що її вживає.

Нещасні Лебединці дорікають укр. с.-р., що ті зробили українську мову мовою «петлюрівською». Стара пісня. Московські чорносотенці ще раніш зробили її «мовою Грушевського». А чому ж п. п. Лебединці не подбали, щоб українська мова стала мовою Червоного Уряду України? Чому навіть тепер, коли вже збройної боротьби немає, п. п. Пилипенки пишуть свої блягузкання про розвиток української свідомости, про українські «Пресвіти» і т. п. не по українськи, а по московськи? («Пять лет революции»).

Ми знаємо, що український народ національно розвивається, що росте число «Просвіт», шкіл і т. п., але це все не завдяки старанням «Соввлادی» і п. п. Пилипенків: навпаки, — всупереч і на зло їхнім бажанням. Народ сам добивається своїх прав і здійснює їх без помочі Лебединців та Пилипенків, що не спроможні здобути у своєї «Радвлادی» навіть сотню аркушів паперу на надрукування по українськи власної книжки. Український національний рух і національна культура розвиваються не через те, що їм Соввлада помагає, а через те, що вона вже не в силі їх спинити. Соввлада давить їх в однім місці, а вони міцніють в другому. Природу жени в двері, а вона лізе в вікно. Рад-

*) Дело членов Ц. К. У. П. С. Р., ст. 192.

**) ibid 406.

влада розстрілює десятки членів Вінницької «Просвіти» за «контрреволюцію», а сотні й тисячі нових «просвітян» стають на їхнє місце по всій Україні.

Зріст українського культурного руху, не зважаючи на весь терор, направлений проти нього, свідчить не про прихильність до нього Соввлادی, а про її безсилість задавити той рух. При таких обставинах Соввладі залишається тільки одно: робити на зовні привітну фізіономію і вдавати про людське око, що вона тішиться з українського культурного руху, бо в противному разі довелось би прилюдно розписатися в своїй безсилості. І вона так і робить: на зовні, на словах не сперечається з розвитком української культури, оповіщає навіть «українізацію», але на ділі — перешкаджає цьому чим і як може: не дає грошей на школи, друки, забороняє друк шкільних книжок, закриває «Просвіти», розстрілює просвітян і т. п. Коли б комуністична Московщина хотіла миритися з українським народом, то в першу чергу мусіла не ображати української мови і нічим її не утискувати. Те ж ганебне відношення дикого московського шовінізму до української мови, яке сталося на Україні, виявило тільки, що московські комуністи хочуть не миру з Україною, а її капітуляції.

Один із яничарів Москви п. Затонський на суді проти членів партії соц.-рев. заявив, що «на Україні більшість організованих банд виходить із сільського учительства. 80% це все бувші учителі; дячки також бувають між ними, але рідче. Також і ко-оператори приймають участь»^{*)}.

Хто знає Україну, той знає, що учительство на Україні не має нічого спільного з куркулівством: все воно є пролетаріатом і пролетаріатом революційним. Чого ж воно повставало проти «пролетарської» влади? Бо воно найбільше і найсвідоміше відчуває національні утиски. Переважна участь в повстаннях учительства свідчить, що повстання відбуваються не з соціальних, а з національних причин. Це саме стверджує й Затонський, який каже, що селяне «били Поляків у спину так само, як вони (селяне) били й нас (комуністів) у свій час»^{**)}. Порівняння з Поляками надзвичайно влучне й правдиве. Для українського селянина цілком однаково чи московський комуніст, чи польський поміщик: обидва однаково деруть і гвалтують, однаково національно поневолюють; тому для обох однакова шана: вилами в спину.

Московський комуніст зовсім по ріжному оцінює інтереси України й Московщини.

Московська Совлада, наприклад, підписала Берестейський мир з Німцями, але це їм не перешкаджає обвинувачувати й карати Українців за те, що Українці також підписали Берестейський мир. Мануїльський пояснює різницю в оцінці того самого факту так: «ми (комуністи) підписали цей договір, бо у нас не

^{*)} Дело членов Ц. К. У. П. С. Р., ст. 336.

^{**)} Івід 339.

було инчого виходу, щоб добитися соціалістичної революції, а ви (Українці) підписали, щоб захиститися від комунізму, захиститися від революції»^{*)}).

Перш за все нічим не доведено, що підписання Берестейського миру було потрібне для соціальної революції. Революцію можна було переводити й без Берестейського миру. А друге: хто змушував московських комуністів нападати на Україну й доводити її своїм насильством до того, щоб вона, захищаючись від такого «комунізму» й такої «революції», підписувала Берестейський мир?

Московський комунізм охрестив всі українські державно-національні змагання «петлюрівщиною». Чому це так? Хіба всі Українці одностайні Петлюри? Хіба всі вони погоджувалися на його політику? Ні. Чому ж їх названо «петлюрівцями»? Бо вони не з Соввладою. А чому вони не з Соввладою? Бо Совлада шовіністично й систематично старалася винищити українську національну свідомість, здобутки української національної культури, скасувати українську державно-національну волю. Українці одверталися від Совлади не тому, що були «петлюрівцями», а тому що не могли погодитися з тими утисками, які заводи́ла над ними Совлада. Деякі Українці йшли з Петлюрою не тому, що погоджувалися з його політикою, а тому, що не могли витримати насильств Совлади. Охрещуючи українські змагання до державно-національної волі «петлюрівщиною», Совлада тим самим маніфестувала, що вона не погоджується й ніколи не погодиться їх задовольнити, що вони їй чужі й протилежні її мріям.

Зо всього наведеного виразно видно, що для миру між сучасною Московщиною й Україною немає жадного ґрунту, бо не може ніколи бути миру між гнобителем і пригнобленим. Коли окремі Українці «примиряються» з Совітською Московщиною, то це лише одиниці, що миряться не з Соввладою, а з своїм становищем поневоленого. Це ті, що визнають свою нездатність оборонятися проти насильств Московщини, капітулюють перед нею й ідуть на послуги їй.

Коли Московці миряться з своєю сучасною Соввладою, то в цім є лише зміна певного політичного погляду, певної орієнтації, бо та влада все таки є московською, як колишня царська. Вона не нищить руської культури, а навпаки, дбає про її розвиток; не руйнує руської державности, а зміцнює її.

Що ж стосується відносин Українців до сучасної московської Совлади на Україні, то примирення з нею означає зречення своєї національності і своєї державности. Це не мир, а капітуляція. Це не зміна «віх», а відречення від свого народу й від самого себе, від національної самостійности, від самостійної політики в культурному й державно-громадському будівництві. На це ніхто з Українців, що поважають себе й народ свій, опріч

^{*)} Дело членов Ц. К. У. П. С. Р., ст. 409.

десятка лехковажних і ймовірних людей або свідомих політичних спекулянтів, не піде. Зміна віх у Московця розкриває перед ним можливість працювати для розвитку культури і зміцнення державного апарату своєї нації. Зміна віх Українця означає зречення боротьби за культуру й державно-національну волю свого народу та перехід на службу до того, хто поневолив український народ; зміцнення своєю участю й працею апарату окупації України, апарату гноблення українського народу.

В цім різниці між московським і українським «зміновіховством». Московець, міняючи віхи, виконує свій патріотичний обов'язок: зрікається своїх особистих політичних бажань, щоб цією ціною купити можливість працювати для добра московського народу, зміцнюють його державний апарат і культуру. Українець, міняючи віхи, навпаки, зрікається захисту інтересів українського народу (його культури й держави), аби тільки мати можливість існувати особисто. У Московця зміна віх є принесенням себе в жертву народові, в Українця — принесення народу в жертву собі. У Московців зміна віх — патріотизм; в Українців — яничарство!

Через те зміновіховство серед Українців широкого розголосу не мало й не матиме. Його пророблять тільки ті елементи, що пристали до українства в часи революції й цілком не відчують українських народних інтересів. Пророблять і ті, про кого поет сказав, що вони за шмат гнилої ковбаси і матір продадуть. Але це ніколи не означатиме миру України з Московщиною. Бо зміновіховство є тільки капітуляцією, а не миром. Це зречення певних своїх прав, а не порозуміння. Ворожнеча, як була, так і залишиться. Тільки більше, може, приховається.

Для дійсного миру необхідно раз на завше кожній стороні визнати свого противника не дурнішим за себе й признати за ним здібність відчувати й міркувати по людському; визнати, що противникові таксамо болюче відчувати несправедливості й кривди, як і всякій иншій нормальній людині.

Лише це могло б створити певний ґрунт для обопільного довірря, без якого не може бути жадної мови про мир.

Мануїльський на суді У. П. С. Р. казав: «Ви нам не вірили, і ми вам не можемо вирити. Треба довести (бажання миру) ділом, а не словами». Цілком справедливо. І оцих якраз діл з боку московської Соввлади українське громадянство не бачило й не бачить; воно не бачило й не бачить, щоб Сов. Московщина дійсно хотіла миру з Україною, а не лише «іспользовання» українського довірря з метою довести Україну до капітуляції.

Як би не прикривали московські комуністи свої цілі й своє насильство над Україною хорошими словами про інтернаціональні інтереси, але ж мусять врешті зрозуміти, що не можна обдурити покритого, не можна довести йому, що тягар і насильства над ним є річчю для нього корисною й приємною.

Які б не були хороші слова про мир, інтернаціональну солідарність, необхідність самопожертви на користь всесвітнього добра і т. п., але кожен завше почуватиме себе покривдженим, коли з нього візьметься для всього того більше, ніж з другого. Почуватиме покривдженим, і тим самим вже не миритиметься з існуючим становищем, вживатиме заходів до його зміни, тоб то: миру не буде.

Чи можливе створення ґрунту до дійсного миру за сучасного московського уряду?

Ми гадаємо, що ні. Хто звик насильствувати, ґвалтувати, розбивати, однімати, душити, той не здатний мирно жити.

Хто оббрехався на весь світ в справі миру, інтернаціоналу, соціалізму, самоопреділення народів — тому наївно було б вірити на слово: «чим горщик накипів, тим завше буде смердіти.»

Коли ж можливий мир України з Московщиною? — Лише тоді, коли знайдеться такий московський уряд, який зречеться імперіялістичних зазіхань на Україну й визнає її самостійність. Хто цього не зробить, той на мир з Україною надіяться не має підстав. Хто ж це зробить — за тим справа миру з Україною забезпечена.

Хто ж це може зробити? Який московський уряд? Гадаємо, що на це може бути здатним тільки глибоко й щиро демократичний уряд, створений широкими колами московського народу.

Але це вже справа инча. Поживем — побачим. Нашим завданням було лише показати, що 1) не Україна відмовляється від миру з Московщиною, а Московщина, бо ініціатива миру в її руках 2) порозуміння між Україною й Московщиною може відбутися не на ґрунті підпорядкування України Московщині, а тільки на обопільному задоволенню головних потреб кожної сторони, тоб то: на ґрунті дійсного миру, а не капітуляції.

В оборону трудової демократії*).

1. Основна проблема сучасности.

Боевий клич моменту: побороення распорошености робітничої кляси. При спробах свого практичного перетворення він зустрічає цілу низку дуже серйозних перешкод. І поскільки таке об'єднання в сучасній обстановці неможливе, як безпосереднє об'єднання робітничих мас через голову всіх без виїмку політичних групіровок, — постільки тактичні незгідности в рядах соціалістичних партій є тим підводним каменем, об який розбиваються всі пориви до справжньої єдності.

Відсутність органічної єдності не виключає, розуміється, можливості спільних виступів в практичних, злободенних питаннях і відповідних порозумінь.

Основна тактична суперечність лежить зараз без сумніву в площі альтернативи: диктатура чи демократія.

П'ятилітній досвід російської революції приводить до деяких непохитних висновків у цім питанні. Перший і основний з них такий: поміж спорідненими по своїй буржуазній природі і ворожими по принципу — сучасною парламентарною демократією і надкласовою, партійною олігархічною диктатурою лежить трудова демократія, збудована на базі чисто класової диктатури трудящих, максимально пристосована до початкової стадії переходного періоду від капіталізму до соціалізму.

2. Буржуазна демократія і партійна диктатура.

Без сумніву, дуже упрощеною є концепція, яка зводить все значіння сучасної демократії до розробленої системи охорони буржуазної власности, пристосованої до більш високих форм капіталістичного розвитку. Наскільки цей примітив, дуже поширений в агітаційно-пропагандній пресі комуністів, свідомо упрощує складність явища і освітлює його неправдиво, видно з одної вказівки на те, що в буржуазних державах ніхто інший, як тільки сама буржуазія веде систематичні атаки проти демократичних принципів, яких енергійно боронять і по сьогодні тільки трудові маси. Ні одно нове завоювання в області дальшої демократизації відсталих країн не має місця без відповідного натиску робітничої кляси. Цього одного досить, щоб підійти до питання з меншою однобічністю, з більшим розрахунком реального положення справ.

Установім спочатку те, що повинно бути неспірне, — як для сторонників класової диктатури, так і для її противників у відношенні до сучасної демократії.

*) Ця стаття є скороченим переказом статті, вміщеної під такою самою назвою в збірнику «Пути революції».

Перш усього повинно вважати неспірним, що демократизація державного життя, яка виросла на базі капіталістичних відносин, має органічні можливості дальшого розвитку, порівнюючи легко стабілізується і, природно не йдучи вперед, починає навіть відступати назад.

Ні в Швейцарії, ні у Франції, ні в Америці, не згадуючи про другі країни, демократизм ні на волос не порушив класового характеру влади, не вибив з рук буржуазної влади ні одної підйоми державної машини.

Пристосовуючи демократичний режим до свого класового панування, буржуазія крок за кроком позбавляла його внутрішнього змісту і зробила його сліпим знаряддям своїх інтересів, — навіть імперіалістичної політики і війни.

Разом з тим буржуазна демократія, навіть в своєму стабілізованому положенні в країнах, які не стали ще на шлях соціальної революції, у відмінну від абсолютизму, відкриває певний простір для класових і партійних формувань, для класової і партійної преси. А це складає могутню зброю трудящих в їх боротьбі за своє визволення. Ось чому спроба обмежити ці права зустрічається скрізь із найбільш суворою впертістю з їх боку.

Буржуазна демократія таким чином, у своєму сьогодиньному стані представляє з погляду праці внутрішньо-протирічне явище. Не будучи здібною до дальшого розвитку в бік зміни соціально-політичної структури сучасного суспільства, вона в той же час має в собі елементи, які можуть бути використані робітничою класою для підготовки до скинення капіталістичних відносин, а власне і для побороення сучасної демократії.

Суперечка йде про те, як побороти недосконалу демократію сучасного капіталістичного суспільства во ім'я грядучої досконалої. Тільки при рішенні цього питання стає актуальною проблема тимчасової диктатури трудящих, як засобу для ліквідації: по-перше, маєтної нерівності (експропріяція експропріаторів), по-друге, політичної нерівності, втіленої в системі сучасної «недосконалої» буржуазно-парламентарної демократії.

Як із сучасної господарської системи не може органічно вирости колектив, так і буржуазна демократія не може вирости в соціалістичну. Поміж цими двома основами, що мають безсумнівно багато спільних рис (ні соціалістичне господарство, ні соціалістична демократія не збираються влаштувати все по новому, не залишивши каменя на камені), лежить все таки глибока безодня. Чи тепер, чи пізніше вона повинна бути перейдена. Цей перехід і є соціалістичною революцією.

Історична справа говорить нам зовсім недвозначно, що народження навіть більш-менш досконалих демократичних конституцій в рямцях буржуазного суспільства по суті зв'язане з тимчасовою диктатурою революційної частини суспільства над частиною консервативною.

Принцип радянської влади, пориваючи рішучо з буржуазною демократією, в той же час не менше рішучо пориває з традиціями буржуазного яacobінства. Він представляє собою адекватну форму нового переходового типу влади від сучасної демократії до соціалістичної. Він означає собою заведення трудової демократії. Тому навіть з погляду сучасної формальної демократії радянська система була не кроком назад, а вперед. Вона гуртувала до активного політичного життя багатоміліонні трудові маси міст і сел, які в самих передових буржуазних демократіях є більше об'єктом, ніж суб'єктом громадських прав.

І не випадком і не недоречністю влади, що виросла з жовтневої революції, треба пояснити те, що ради в першій, саме критичній фазі свого існування, ніяких обмежень для свободи друку, слова, зібрань і т. д. не зробили. Це впливало з їх природи. В Петрограді міг виходити навіть центральний орган кадетської партії. Навіть монархісти, як Пуришкевич, видавали якусь газету. І що ще більше характерно. В найбільший розгар громадянської війни, масового саботажу, непризнання і атентатів — спеціальною постановою з'їзду рад було скасовано кару смерті.

Не наше завдання слідкувати тут, як поволі клясова диктатура та її політична форма — трудова демократія — переживалася, а на її місце кров'ю і залізом, або по улюбленому вислову Троцького — «кальоним железом», установлялася на руїнах радянської системи партійна диктатура Р.К.П.

Для нас в даному випадку зовсім вистарчає установити, що ці справи принципіально різні, навіть протирічні, бо їх ріднить тільки слово диктатура, на якому і спекулюють оборонці партійної диктатури. Для нас важно установити, що є два періоди після жовтневої революції: радянський, що реалізував клясову диктатуру пролетаріату і трудового селянства, і другий — більшовицький, що реалізував диктатуру позаклясової, різночинної групи осіб, об'єднаних в партію Р.К.П. Поміж ними безодня.

Не тільки поміж одною з багатьох соціалістичних партій, але поміж всіми ними, взятими разом, і трудящими не можна поставити знаку рівності. Соціалістичні партії, по-перше, багато вужчі вже своїм обсягом, ніж кляси, бо об'єднують тільки саму незначну її часть, що засвоїла й повірила в певні програми та готова свою політичну волю виявити організованою партійною цілістю. По друге — партії ширші, ніж кляси, бо об'єднують в своїх лавах виходців з інших кляс, при чому ті останні приносять з собою необхідно дуже багато з того соціального і психологічного середовища, в якому вони виросли. У певних випадках вони можуть навіть скласти більшість в партії (тут дуже повчаючий сьогоднішній склад Р.К.П.). Крім цього, завдяки своїй перевазі, яку дає освіта, вони (ті виходці з буржуазних верств) мають всі шанси зайняти найбільш відповідальні й керуючі місця. Не випадково серед сучасних верхів

Росії (поскільки вони дійсно такими є, а не виповнюють лише декоративні функції) немає майже ані одного робітника або селянина. Таким чином, як що графічно представити класу і партію в вигляді двох кол, то друге буде значно менше першого й при соціально-класовому супротивленню лежатиме не в межах першого, а тільки відсікатиме від нього незначний сектор.

Це відноситься до всіх клас і до всіх партій без виїмків.

Однак, в епохи великих потрясень, коли падають одвічні соціальні й економічні підвалини, претенсія на диктатуру партії — до того ж одної з багатьох, що претендують на вплив в тій самій класі, претенсія покрити зміст диктатури класу, як такої, диктатурою партії є продуктом або маніякальності або чогось гіршого.

Клас, що активно й творчо виступає на історичну арену, як носитель нових економічних, політичних і моральних цінностей, має в стократ більше можливостей і сил, ніж партія, що захопила силою владу і декретом та багнетом насаджує свою програму.

Ця не вигідна для останньої пропорція зберігається і тоді, коли партія-диктатор вважає себе чисто і єдино пролетарською з такою самою щирістю, з якою папа римський вважає себе єдиним правдивим представником царства божого на землі.

Відомий «червоний терор», який фактично звівся до масового убивства всіх без виключення противників Р.К.П.*) і цілим своїм тягарем вдарив в першу чергу по самій робітничій класі і трудовому селянству, — був заведений після розгрому свobodно вибраних робітничих і селянських рад, в хвилину одвертого і щирого установалення диктатури Р. К. П.

Таким чином, «червоний терор», як один з вислідів знищення класової диктатури і трудової демократії, не тільки не має нічого спільного з радянською системою, в чому Троцький старається переконати західно-європейський пролетаріят, а є її фактичним запереченням. Це специфічне знаряддя партійної диктатури, при тому у виключних умовах, коли вона відірвана від класу й чинить майже в порожньому просторі.

«Червоний терор», заложенство, подавлення всякого громадянського самоділання, знищення всіх елементарних громадських свобод, загальне бюрократичне піклування, самовільство і корупція — це все не є побідоносною зброєю класової диктатури, а тільки жалюгідним дрантям збанкротованої партійної диктатури.

3. Трудова демократія.

Основна помилка Леніна — Троцького, — каже Роза Люксембург в брошурці «Руська революція» — «полягає власне в тому, що вони, подібно Каутському, протиставляють диктатуру — де-

*) Підчас якого розстріляно було без жадного суду багато членів У.П.С.-Р.
Ред.

мократії». «Диктатура або демократія» — така постановка питання, як у большевиків, так і в Каутського. Останній природно висловлюється за демократію і власне за буржуазну, висуваючи її, як необхідну умову соціалістичного господарства. Ленін же й Троцький, навпаки, висловлюються за диктатуру, як протиположність демократії, і тим самим, за диктатуру купки осіб, тоб то: за диктатуру по буржуазному взірцю. Ці два протилежні полюси обидва однаково далекі від вірної соціалістичної політики».

Поміж буржуазною демократією і партійною диктатурою лежить диктатура класу або трудова демократія.

Класова диктатура переходового періоду принципіально різниться від партійної тим, що перша має тенденцію все більше поширювати свою базу і, говорячи умовною мовою діалектики, в своєму поступовому розвитку відкидає себе; друга ж, навпаки, як довів досвід якобінської диктатури підчас Великої революції й большевицький у наш час, має тенденцію звужувати свою соціалістичну базу і в логічному своєму розвитку веде до усунення мас від всякої активної, творчої ролі, до бюрократично-централістичного виродження революції. У зв'язку з цим класова диктатура з перших днів свого закріплення може збільшити і поширити демократизацію громадських відносин і скоротити роль державного примусу (насилля), що обмежує права народу, скріплює піклування держави, штучно загострює громадянську війну і в кінцевому рахунку кидає все громадянство в політичне безправ'я й терор.

Між прихильниками класової диктатури й партійної, лежить, зрозуміло, глибока безодня в самому розумінні характеру і завдань соціалістичної революції. Перші виходять із того становища, що готового пляну для заведення соціалізму немає і не може бути; що основні умови, які визнають соціалістичні теорії, дають тільки напрями, по яким йдучи, трудові маси своїм низовим, колективним творчим досвідом зможуть створити камінь за каменем великий будинок загальної праці для загального добра. Момент революційного натиску і величезної ролі ініціативної меншости кінчається фактом революційного скинення політичного і економічного панування буржуазії, фактом створення нової соціально-політичної бази. Весь дальший шлях є шляхом творчої еволюції, в якій основним і рішачим фактором є самодіяльність мас, їх здібність до будування, до перерібки і точного підрахунку досвіду, та їх здібність до критики й самокритики. Поза цими умовами може дуже успішно пропливати тільки розвал, але оборотний процес, в ім'я якого цей розвал переводиться, процес будування, натрапляє, як показав досвід російської революції, на непереможні перешкоди. Повна імпотентність в сфері конструктивно-творчих початків — є неминучою передумовою бюрократичного, централістично-державного звихнення революції, неминучим наслідком партійної диктатури.

Всякий уряд класи, хоч би він був найбільш класовим, не можна порівнювати з самою класою. Як що такий уряд не підпорядкований гострій низовій контролі, як що немає вільної незалежної преси, як що не гарантовані всі інші свободи для організації класи й формування її думки та волі, то уряд стає чужим і ворожим народові. Це фатальна логіка річей. . . .

Кожний уряд, як представник державної основи в суспільстві, ворожий ідеї самоуправління, ворожий демократії. Така його природа. В цьому К. Каутський рішучо має правду. Це стало зараз загальною власністю соціалістичної думки, і перестало бути монополією анархізму.

В цьому дусі навіть диктатура класи, — треба це щиро признати — ховає в собі багато суперечних елементів з погляду створення передумов для позакласового соціалістичного суспільства.

Тому, змагаючись до вузько-партійної мети — перемоги класового панування над буржуазією, диктатура повинна бути строго обмежена, як у своєму об'ємі, так і по часі. Її можна допустити лише, як примусово-державну засаду звязану з її буттям, з тим, щоб з перших днів рішучої перемоги вона пішла на спад, уступаючи крок за кроком місце принципам добровільної самодіяльності, низової творчої ініціативи. Диктатуру ні в якому разі не треба розуміти, як довготривале панування переможної класи над переможеними, бо звичка панування, що виходить з довготривалого стану, стає непереможною стіною на шляху до політичної й соціальної рівності, в якій і полягає зміст і заповітна мета соціалізму. Думка, яка є в основній марксистській літературі, що робітнича класа після перемоги стане привілейованою верствою, дуже невдало формулює сподівання соціалізму навіть в першій стадії його здійснення, і ні в якому разі не може стати кличем правдивого руху соціалізму. Не панування, а перемога в самих засадах всякого панування і, розуміється, всяких привілеїв, — є тією метою, на якій повинна бути фіксована увага переможця в ім'я соціалізму й добробуту класи.

Буржуазія, яка в процесі громадської війни не почуває ще себе остаточно переможеною й мобілізує національні та інтернаціональні сили для відбудови свого панування, природно опиняється без цілого ряду публічних прав, і в першу чергу — виборчих. Але, згідно світогляду соціалізму, в капіталістичній системі винуваті не окремі представники класи, а тільки сама господарська правова структура капіталізму, як історичного світогляду, — то зрозуміло, що ні про яку помсту, ні про яке збиткування, ні про яке зазіхання на достоїнство не може бути й мови. В цій області все, що переходить межу самооборони — є злочин, і в першу чергу, злочин проти гуманітарного ідеалу соціалізму.

Ми не ховаємо, таким чином, тих суперечок і небезпек, які криються в сучасній класовій диктатурі і звязаній з нею —

трудовій демократії. Вони повинні бути підраховані і усвідомлені. В цьому єдина гарантія їх перемоги.

Розуміється, схема парламентарного соціалізму, яку все рішучіше бере під свою оборону К. Каутський, таких суперечок не має. Ми не можемо відмовити їй в спокусливій привабливості тим, що, не порушуючи демократичного принципу ані по об'єму, ні по змісту, вона наче обходить всі підводні каміння, що лежать на шляху переходу до соціалістичної демократії.

Одиноке, чим нас ця схема не задовольняє, — це її кабінетна нежиттєздатність з відсутністю усвідомлення реального положення справ на міжнародній арені боротьби праці з капіталом. Як би ідилія мирного завоювання соціалізму була можлива, як би не була простою мрією надія, що соціалісти в час панування в усіх клітинах життя капіталу завоюють у великій капіталістичній державі більшість в парламенті, що цій більшості вдасться скласти кабінет соціальної перебудови суспільства і, головне, законодавчим шляхом перевести експропріацію експропріаторів, — як би все це не було добрими побажаннями, якими, кажуть вимощене пекло, — напевне не найшлося б на обох півкулях ні одного чесного соціаліста, який би був прихильником соціальної революції і трудової демократії. Одначе, на жаль, історія не знає випадку добровільного відступу від влади і могутности одної кляси в ім'я другої кляси, або яких небудь позаклясових цінностей. І доки не буде внесена істотна поправка в цей історичний досвід, — теорія легального парламентарного соціалізму не заслуговує серйозної уваги.

Сучасне ж становище капіталу таке, що панування його не підлягає ніякій небезпеці при демократії і навіть при ній одержує велику непохитність. Парламентські вибори і діяльність соціалістичних депутатів в парламентах стали тою віддушиною, через яку розряжаються всі революційні настрої, створені клясовими суперечностями, через що трудові маси виявляють все менше здібности вживати позапарламентських способів безпосередньої революційної чинности.

З тих причин у днешньому порядку міжнароднього соціалістичного руху стоїть зараз питання не про використання, а про перемогу над буржуазним парламентаризмом.

4. Принципи економічного будівництва.

Соціалізм є покликаний розрішити велетенську проблему створення нового типу людини, в якій з'єднані будуть гармонійно вищі прояви індивідуалізму з максимально-розвиненим соціальним чуттям; покликаний створити для цього сприятливе середовище, — тому не може вона родитись у військовому штабі генералів, хоч би кожний з них, не в приклад старим генералам, на зубок знав «Капітал» Маркса, — а тільки в історичній лабораторії багатоміліонових мас, в горні живого творчого життя.

Безпосередній зв'язок з виробництвом: в промислі — робітників, в рільництві — селян, які силою своєї зацікавленості, а також рідній їх трудовій психології передбаченості, не будуть руйнувати там і тоді, де і коли вони безсильні створити що небудь по меншій мірі рівноцінне по виробничому ефекту. В одміну од «своїх» ідеологів, не зв'язаних з виробництвом, і тому здатних на дозвіллі придумувати цілу купу «єдинорятуючих» рецептів для реорганізації суспільства, самі продуценти психологічно чужі методам вівісекції й експериментування.

Шлях од універсальної націоналізації всього (аж до бабповитух і чистіїв чобіт), до стільки ж катастрофічної денаціоналізації з проголошенням принципу «вільної конкуренції», — це шлях алхіміків від соціалізму, а не поневолених страждаючих мас, шукаючих в соціалізмі в першу чергу поліпшення свого матеріального і культурного становища, пересяклих духом реалізму й суспільного практицизму.

Таким чином, основний принцип чисто формального порядку, який не зазначає собою всього змісту економіки переходового періоду, полягає в безпосередній участі самих продуцентів в організації і управлінні виробництвом, одібрання його з рук усіх, що стоять поза самим виробництвом, в тому числі з мервецьких рук бюрократичних апаратів державної влади.

Становище синдикалізму і, оскільки ми правдиво уявляємо собі його, гільдійного соціалізму в цій своїй частині показується непохитним. І це з зовсім зрозумілих причин. Тут нема апіорних придуманих схем для рятування страждаючої людини від капіталістичної неволі, а залізний і синтезований відомий досвід, а при тому досвід низовий, колективний.

Поступовий перехід і закорінення нових початків у всіх сферах життя, і в першу чергу в економічній структурі суспільства, буде тут іти порівнюючи поволі, зигзагувати. Питомий масам деякий консерватизм, вузько-професіональний сепаратизм, вкінці цеховий егоїзм не можуть не відбитися на темпі і розмахові соціального реформаторства. Але цей неминучий дефект багато раз компенсується міцністю зроблених завойовань. Коли ж самі продуценти, в формі своїх низових знань (досвіду), держать в руках всі підойми виробництва, тоді можна бути впевненим, що тільки ті заходи будуть переведені, які, по-перше — оправдані технічними умовами, по-друге — умовами охорони праці і підняття матеріального рівня трудящих, і по-третє, і оце найбільш варті, — тільки ті, які психологічно зосвоєні масами і, тим самим, свідомо ними переводяться та залишаються.

Хто взагалі вірить в здібність людства скинути одвічну спадщину капіталістичної деморалізації, той мабуть не буде сумніватись, що маси у вільній своїй творчості зуміють пережити всі рудименти індивідуального, цехового, професіонального і, вкінці, національного егоїзму, які без сумніву заховуються

в першій стадії синдикальної організації виробництва. Підняття соціальних відносин на ту висоту, на якій останнім критерієм поведення кожного буде: охорона суверенної святости всякої людської особистости, і добро всього людського роду буде гарантовано не силою декрету, що карає за инакше поведення «висшей мейрой наказанія», а спільним духовним прогресом, появою нового соціально-психологічного середовища, нового типу людини, яка взагалі ніяким декретам підпорядковуватися не буде, бо рахуватиме своїм обов'язком тільки внутрішній голос совісті; всяку ж зверхню примусовість прийматиме, як пережиток варварства, як глибоке зазіхання на людську гідність, — оце все ціль соціалізму.

Безсумнівне також і от що: коли соціалізм має своїм ідеалом повне і всебічне визволення праці і трудової особистости, то вже в самих початкових своїх формах політика його повинна бути пересякнена духом вільної й добровільної праці. Вона ні в якому разі не повинна хапатися за способи примусових мобілізацій, закріплень, мілітаризації і т. д., позичених з арсеналу військово-казармової ідеології, яка бачить в людині не ціль, а засіб, не вільну індивідуальність, а двоного тварину, примусово виповнюючу окремі функції. Як би навіть такими дивовижними засобами вдалося в перехідний період підняти продуктивність праці або вдержати її на зазначеному рівні, то й тоді трудящі їх відкинуть, як те, що не погоджується з їх людською гідністю, як повернення до фараонських часів. На щастя, справа стоїть так, що рабська підневільна праця, яким би прапором вона не прикривалася, є працею найбільш непродуктивною. Якщо відносно цього в кого небудь міг бути сумнів, то багатий і сумний досвід, зроблений в цій справі у нас в епоху так званого «воєнного комунізму», повинен ці сумніви рішуче розвіяти. Повна руїна промисловости, зведення продукції майже у всіх галузях виробництва до крайньої міри зниження — до нуля, припадають якраз на час тієї робітничої політики, нею безпосередньо збільшені і стимульовані. До чого вона довела в сільському господарстві, яке зберіглося без порівняння краще від імперіялістичної війни і мало всі можливості швидко відродитися, — говорити зараз не доводиться. Мільйони трупів селян, їх жінок і дітей, що встелили степи Поволжя, поля України, Криму, Кавказу і інших місць говорять більш переконуючо, ніж усі теоретичні виклади . . .

Революційним шляхом можна замінити соціально-політичну основу суспільства: експропріювати експропріаторів і позбавити їх політичного панування. Але ж не можна загнати людство багнетом в царство нових форм виробництва, нового культурного укладу, нових моральних цінностей. Це може бути наслідком тільки довготривалої природної еволюції, продуктом історії. Стійловий парагвайський «комунізм» не є прогресивним явищем з погляду соціалізму, а реакційним. Руйнуючи в коріні

продукційні сили країни, — він в той самий час являється злою карикатурою на соціалізм; дискредитує останній в очах трудящих.

Трудова демократія, що строго проводить, втягає в орбіту активного творчого життя найбільш широкі класи трудящих міст і сел, і всю трудову інтелігенцію, вповні забезпечує соціалістичний рух, вже в перших стадіях свого будівництва від вказаних вироджень і попсовань. Самі трудящі ніколи себе не поневолять, не закріпостять, не мілітаризують, не будуть полювати за собою, як за «труддесертиром», не будуть проганяти себе з фабрик і заводів, не будуть арештовувати себе і розстрілювати. Це може робити державна влада, що стоїть над ними й прикривається їхнім йменням. Доводити цей трюїзм нема ніякої потреби, навіть в наш час, де багато поставленого до гори-ногами претендує на природність і граціозність свого становища.

З принципу низового колективного будівництва і вільної масової імпровізації в шуканнях нових форм будівництва випливає, як логічний висновок, необхідність широкої децентралізації у всіх сферах соціального життя, в тому числі й економічного; координація і впорядкування його не механічним способом натиску централізованих бюрократичних апаратів, а органічними способами федерування на підставі добровільної згоди.

Проблема децентралізації й місцевої автономії, продовжена з політичної області в область економічних відносин, є одна з найбільш складних і важких проблем «конструктивного» соціалізму. І це з зовсім зрозумілих причин. Якщо віками створені форми господарського життя можуть ще з гріхом по половині бути піддержані в життєздатній силі при переході виробництва одної або другої галузі в руки бюрократичних апаратів централізованої державної машини, то створення нових типів продукційних відношень рішуче не під силу урядовим канцеляріям, з кого б вони не складались, як би персонально не комплектувався їх склад. Тут все таки, помимо спільних поглядів, що мають незначну силу переконаності, повинен бути взятий під увагу зроблений досвід.

Перехід буржуазної власності, що служить джерелом не трудового прибутку, в руки держави (націоналізація) може при певних умовах бути прогресивним явищем в капіталістичному суспільстві, бо воно заміняє цілу групу експлоататорів одним, творить загальні умови праці і тим самим полекшує більш солідарний виступ робітників в їх боротьбі за поліпшення свого положення. Має значіння й та умовина, що, обороняючи інтереси класу, держава тим менше не може проявляти того вузько-класового егоїзму, який питомий окремим групам буржуазії. З цього зрозуміле домагання англійських робітників тред'юніонів — націоналізації гірничої промисловости, боротьба німецького пролетаріату проти спроб захвату залізниць Стінесом і т. д. Зовсім инакше мається справа принципіально після експропріації експропріаторів. Тут — націоналізація окремої галузі про-

мисловости є — з рідкими виїмками — фактом регресивного порядку, бо знов віддаляє безпосередніх продуцентів від засобів і знаряддя продукції, відмежовує їх від прямої участі в керуванні і організації продукції (виробництва), зберігає вкінці, основний інститут капіталістичного суспільства: товаровий характер праці, що купується на мускульному ринку нетрудовими категоріями. В конкретному випадку — державою, яка не є яким небудь містичним створенням, над усім стоячим, а в першу чергу природно представляє інтереси привілейованої касті урядовців і бюрократів. Так було і при Навуходоносорі, так є і при Леніні. Продуцент і продукція опинилися знову розмежованими. Поміж ними вставлена група дармоїдів. І не випадково в результаті націоналізаторських дослідів, зовсім несподівано для її авторів, у нас вийшов не комунізм, а по свідоцтву Леніна — «державний капіталізм». Шляхом втягнення приватного капіталу в державні трести і комбінати — вже зазначений шлях від державного капіталізму до звичайного капіталізму і цикл коловороту майже вже доконаний. Ріжниця тільки в тому, що ця «діалектика» розвитку пішла не по гегелівській тріаді, і тому в наслідок маємо створення не більш високої структури, а нижчий, дуже примітивний ступінь вихідного становища. Промисловий і торговий капітал витискається на цілому фронті грабіжницьким, спекулятивним, а форми експлуатації праці пригадують форми першопочаткового скупчення . . .

Таким чином, які б перешкоди не були на шляху до цього, трудящі будуть примушені в перехідний період своєї диктатури здійснити не націоналізацію, а соціалізацію, як індустріальної, так і сільсько-господарської промисловости. Такий тип організації найде необхідний коректив не в державній контролі, а в паралельному з виробничим кооперативному об'єднанні трудящих, як споживачів, з спільним стремлінням, не встановлюючи наперед форм, темпу і конкретностей — створити на руїнах капіталістичного суспільства єдину, вільну синдикально-кооперативну федерацію, в якій трудова особистість буде забезпечена і як продуцент, і як споживач.

15. червня 1922.

Таганська тюрма.

Єдиний національний фронт.

I.

Час від часу справа з єдиним національним фронтом піднімається наново.

Щоб сказати своє слово на цю тему, перш за все мусимо наперед умовитися, що саме розуміти під національним фронтом, бо дуже часто, говорячи про національний фронт, в дійсності мають на думці справи не національного, а соціального чи загально-політичного характеру. Словом «нація» визначається дві тямки: 1) об'єднання біологічно-культурне, і 2) об'єднання державне. В суперечці про єдиний національний фронт мається на увазі перше розуміння нації, біологічно-культурне, бо єдиного національного фронту вимагається тільки між різними українськими політичними групами, а не між Українцями, Москалями, Жидами, Поляками і іншими народами, що заселяють Україну, хоч і останнє об'єднання мало би свій сенс для захисту української нації, в розумінню української держави.

Вимагаючи єдиного національного фронту, буцім то для захисту національних інтересів, тоб то: біологічно-культурного звязку між членами однієї нації, капіталістичні верстви домагаються, щоб робітничі маси зріклися боротьби за необхідну платню, за 8-мигодинний робочий день, зріклися клясової боротьби взагалі.

В українськiм громадянстві з лозунгом єдиного національного фронту звязана вимога правих буржуазно думаючих кол до соціалістів взагалі, а до соціалістів-революціонерів зокрема, зріктися соціальної боротьби; не виступати проти поміщиків і капіталістів на Україні і погодитися на земельну реформу з викупом поміщицької землі, зріктися радянської системи влади і т. п. Коли би це було зроблено, кажуть праві кола, то єдиний національний український фронт став би фактом. Тепер же його немає, і українські праві кола мусять доводити, що вони хочать (буцім-то!) створити єдиний національний фронт, а соціалісти тому перешкаджають.

Чи дійсно це так? Чи справді інтереси єдиного національного фронту вимагають зречення соціальної боротьби? Чи справді одібрання землі від поміщика й передання немаючим робітникам та селянам розриває між ними національний фронт, тоб то: біологічну-культурну національну єдність? Чи заведення влади рад розбиває націю на дві нації, тоб то: чи розриває єдиний національний фронт? Чи немаючий селянин і робітник, здобувши землю і можливість брати участь у владі при радянській її системі, перестають належати до тієї нації, до якої належали перед тим? І навпаки: чи поміщики Українці, Московці, Поляки, позбувшись землі, перестають бути Українцями, Московцями, Поляками?

Це все питання, на які немає двох відповідей.

Люде почувають себе приналежними до тої чи іншої нації лише тому, що народились від членів її або виховались на її культурі або прийняли ту культуру для щоденного вжитку. Ріжниця соціального й політичного становища не грає при тім жадної ролі. Ні бідні, ні багаті, ні повноправні, ні безправні члени нації, змінивши своє соціальне становище, не перестають бути членами тієї ж самої нації, до якої раніш належали. Тільки послаблення кривного зв'язку між членами нації через мішані шлюби та зміна культури, (мови, звичаїв) впливають на перемену національності. Коли батько й мати належать до одної нації, то діти їх так само причисляють себе до тієї ж нації, як що не виховані в іншій культурі, хоч би були бідніші або заможніші за батьків, мали більше або менше політичних прав. До однієї нації, тоб то, до одного національного фронту належать люде різного політичного й соціального стану до того часу, поки вони мають біологічний (кривний) і культурний (через мову й виховання) зв'язок між собою. Отже, національний фронт, — це фронт біологічного й культурного зв'язку між людьми. Доки люде належать до одного біологічного коріння й тримаються однієї культури, доти вони стоять в одному національному фронті. Боротьба членів нації за своє соціальне й політичне становище з другими членами тієї самої нації не розбиває їх на дві нації: вони залишаються членами тієї самої нації, що й були.

Оплата праці, час праці, форма влади і т. п. зовсім не належать до прикмет, які зв'язують людей в одну націю. Це справи не національної, а соціальної та загально-політичної натури. Через те зміна їх не впливає на зміну національності, а тому й не може ні творити, ні розбивати єдності національної приналежності.

Правда, внутрішня боротьба членів нації за соціальні й політичні справи часто обезсилює націю й тим дає змогу сусідам накладати на неї свою руку. Під загрозою такого загального нещастя часто лунає крик про необхідність єдиного національного фронту. Однак, це не правдива фраза, бо соціальна й політична боротьба ніколи національного фронту не розривала: люде різних соціальних груп, борючись між собою за соціальне становище, залишаються завше членами тієї самої нації. Московські комуністи так само, як і московські реакціонери, не зважаючи на найгострішу соціальну й політичну боротьбу між собою, не перестали бути руськими. Ні комуністи, ні реакціонери не стали від того якоюсь новою нацією, не розбилися на дві нації. Коли московській нації через внутрішні чвари її членів загрожує небезпека знесення й поневолення сусідами, то для того, щоб цього не сталось, московським комуністам зовсім не треба робити єдиного національного фронту з реакціонерами, бо той фронт ніколи не поривався: ні комуністи, ні реакціонери не зрікалися приналежності до московської нації; не зрікалися

одруження з членами московської нації, не зрікалися користування московською культурою; отже, національно були і є в однім фронті. Їм треба лише припинити соціальну й політичну боротьбу між собою, щоб не знесилювати себе нею, тоб то: треба утворити єдиний соціальний і політичний фронт. А це зовсім инча справа, ніж утворення єдиного національного фронту. Це справа державно-громадської організації, а не національних відносин.

Багато людей, не розуміючи, а инчі й розуміючи, що суперечка йде не за національні, в розумінню біологічно-культурнім, а за соціальні й політичні права, тоб то: за певну державно-громадську організацію, домагаються єдиного «національного» фронту, тоді як в дійсности їм треба не національного, а єдиного політичного чи соціального фронту.

Коли в час нападу на націю з боку сусід, багатії вимагають від робітників во ім'я національного фронту спинити страйки й не вимагати збільшення плати, то в дійсности це є прикриванням соціальних інтересів національним іменем. Від того, що робітник — Німець вимагає від Німця — заводчика оплатити йому по людяному працю, приналежність їх до однієї нації, до одного національного фронту не міняється. Вони обидва залишаються Німцями незалежно від того, чи мирно живуть, чи б'ються між собою. Між ними міняються тільки організаційні відносини.

Коли ж бійка доводить до того, що їх обох забирає в свої руки третій, то їм, щоб не допустити до того, треба не національно єднатися (бо така єдність і не поривалась), а соціально й політично; утворити єдиний соціальний і політичний фронт, тоб то: налагодити певні державно-громадські організаційні відносини.

Коли визнано, що соціальна й політична сварка між певними верствами нації шкідлива, то члени тієї нації повинні дбати про утворення єдиного соціального й політичного фронту способом обопільних соціальних і політичних уступок. І зовсім не до речі деклямувати тут про єдиний «національний» фронт, бо справа йде не про національні інтереси, а про те, щоб одні члени нації уступили другим у справах соціальних і політичних, про певну організацію їхніх державно-громадських відносин.

Це треба добре розуміти, щоб не затуманювати справи словами про національний фронт, національні інтереси, бо це є інтереси не нації, як такої, в цілому, а окремих верств. Для нації ж взагалі корисно, щоб усі її члени були однаково задоволені, а тому багатії повинні уступити немаючим, щоб зробити їх рівно багатими собі. Не селяне й робітники (більшість нації) повинні зрікатися своїх життєвих потреб, а багатії (меншість нації) — своїх примх і привілеїв. Тільки при такій умові можна створити єдиний соціальний і політичний фронт, що буде на користь і всій нації.

Полагодження соціальних і політичних суперечок між членами однієї нації веде до утворення між ними, помимо біологічно-культурної єдності, ще й єдності громадсько- та державно-організаційної, творить націю в розумінню держави. Існування громадсько- та державно-організаційної єдності між членами однієї нації безперечно сприяє утримуванию біологічно-культурного зв'язку між ними.

Нація в розумінню державно-громадської організації потребує певного погодження інтересів усіх своїх верств, тоб то: уступок одної верстви другій. Але для цього потрібно об'єднання не тільки українських груп, а й инче-національних: Москалів, Жидів, Поляків і т. п., тоб то: всіх, хто входить в одну державу. Таке об'єднання вимагається не національними (біологічно-культурними), а державними (організаційно-громадськими) інтересами. В такому випадку треба говорити не про національний, а про організаційно-державний фронт, в який повинні бути втягнуті всі нації, що заселяють державу.

Для утворення ж єдиного організаційного фронту серед однієї нації потрібно погодження соціальних і політичних інтересів всіх верств нації. Але як це зробити? Що саме мусить бути об'єктивною мірою уступок одної верстви другій? Хто й кому повинен уступати? Чиї інтереси треба назвати національними? Інтереси багатіїв чи бідняків?

Для всякої організаційної єдності необхідно задовольняти потреби більшості, бо раз більшість не задоволена, то не буде триматися тієї організації, яка її не задовольняє, і організація зникне. Отже, для організаційної єдності нації необхідно задовольняти потреби більшості нації.

З погляду біологічно-культурного національний фронт повинен захищати все те, що допомагає нації не перемішуватись фізіологічно з иншими націями й розвивати свою культуру.

З цього погляду український національний фронт повинен дбати про те, щоб на Україні не було шлюбів між Українцями та чужинцями, щоб діти від мішаних шлюбів виховувались в українській національній свідомості, щоб населення України виховувалося українською мовою, в українській культурі, а для того український національний фронт повинен відповідно виховувати молоде покоління, ширити освіту, тоб то: уряджати школи, друкувати книги, розвивати письменство й мистецтво і т. п. Така праця зміцнює єдиний національний (біологічно-культурний) фронт.

Що ж стосується єдиного національного фронту в розумінню організаційному, то завданням його є об'єднати найбільшу кількість членів нації коло державно-громадської праці.

Для такого об'єднання він повинен обстоювати ті потреби (соціальні й загально-політичні), які є потребами більшості нації.

Українська нація — нація, переважно, селян, робітників та невеликого гуртка працюючої інтелігенції, у яких є тільки один соціальний і політичний інтерес — визволиться зпід поміщицтва

та капіталізму. Поскільки такого визволення потрібує майже вся нація, то таке визволення стає її національним інтересом.

З другого боку — поміщицтво й капіталісти на Україні майже все чужинці. Отже соціальне визволення зпід них українських селян і робітників стає разом із тим і визволенням української нації зпід політичного панування чужинців.

Чого вимагають біологічно-культурні інтереси українського народу? Щоб він не підлягав біологічно-чужим елементам. Чи поміщики й капіталісти України біологічно й культурно належать до української нації? Ні. Чи розриває український народ (селяне й робітники) національний фронт, коли виганяє з України поміщиків і капіталістів? Ні. Бо вони йому біологічно й культурно чужі. Чи вимагають українські національні (біологічні й культурні) інтереси єдиного соціального й політичного фронту з поміщиками й капіталістами на Україні? Ні. Чому? Бо чужо-національні поміщики й капіталісти, притягаючи до себе в свій соціальний і політичний фронт Українців, змушуватимуть їх задовольняти потреби того фронту, до якого самі належать (біологічно й культурно чужого Українцям), і тим самим одриватимуть їх від національного фронту українського. Всякий, хто вимагає соціального й політичного погодження з поміщиками й капіталістами України, тим самим вимагає служити не українському, а чужинському національному фронтові.

Чого ж вимагає єдиний національний фронт на Україні? Національного визволення зпід чужинців. Поскільки ж чужинці є на Україні й соціальними панами над українським народом, то для визволення української нації, необхідно селянство й робітництво України визволити й соціально з рук поміщиків та капіталістів України.

А раз визволяться, то не можна бути в однім соціально-політичнім фронті з тими, від кого треба визволиться, проти кого треба вести боротьбу за визволення.

З погляду організаційного інтерес української нації полягає в тім, щоб до всіх державно-громадських справ поставити своїх членів. Поскільки ж поміщики й капіталісти на Україні у величезній більшості до української нації не належать, то для неї шкідливо віддавати провід державно-громадським життям України в поміщицькі та капіталістичні руки. Отже, як з біологічно-культурного, так і з організаційного погляду, держаться «єдиного національного фронту» для Українця означає — допомагати українським селянам і робітникам вирватись із соціальної й політичної підлеглости чужинцям на Україні, які є поміщиками і капіталістами, а це можливо тільки загальним скасуванням поміщицтва й капіталістичних форм життя. Держаться єдиного національного, а не соціального українського фронту, означає — іти вкупі з українськими селянами і робітниками, борються за їхню політичну й соціальну волю, тоб то: не мати єдиного соціального й політичного фронту з поміщиками й капіталістами України.

Чи так було підчас революції? Чи так робила українська інтелігенція?

Перегляньмо події останніх часів і переконаємося, що ні. 1917 рік. Українське життя кипить. Всі українські організації в Києві об'єдналися в Українську Центральну Раду. Національний конгрес 5—7 квітня ствердив її існування й додав представників від усіх губерній України; селянський, військовий і робітничий з'їзди послали туди своїх депутатів. Центральна Рада об'єднала все, що було українського. Створила єдиний національний український фронт. Через те, що українська нація — нація селянства, більшість Ц. Р. склалася з селянства та молоді селянської інтелігенції (учителів, кооператорів, лікарів, земських агрономів та статистиків, фершалів і т. п.). Любов до селян і до селянства та бажання національної й соціальної волі лягли в основу політичного самоопределення Центральної Ради. З тих причин Центральна Рада в більшості стала під прапор Української партії соціалістів-революціонерів, що гуртувала навколо себе селянські працюючі маси. У. П. С. Р. почала давати провід українському життю.

Зв'язуючи в своїм колі найширші верстви української нації, від темних її глибин до інтелігенських верхів, і через те відчувачи потреби, як найдальших закутків життя українського народу, так і найсміливіщі змагання інтелігенської думки, У. П. С. Р. найповніше відчувала життя української нації. Поскільки ж українська нація в більшості складається з працюючого люду, то через це саме У. П. С. Р. відповідно своїй ідеології фактично відбивала в собі всі живі потреби трудового народу. В головному вони зводилися до здобуття українському народові, народові селян, робітників і працюючої інтелігенції, тоб то, народові трудящому, в капіталістичних умовах покривдженому, — волі національної й соціальної. Підкреслюємо: національної й соціальної.

Сама тільки національна воля, без соціальної, означала фактичне усунення української нації від влади, бо при стані соціального нерівенства українська нація немаючих селян, робітників та трудової інтелігенції була б упослідженою й відсунутою на бік так, що не мала б змоги задовольняти навіть свої культурно-національні потреби, а поміщики й капіталісти на Україні, належачи до чужих націй (московської, жидівської та польської), дбали би про інтереси тільки своїх націй, тоб то: про те, щоб українську націю визискувать в цілому і держати її в повній неволі. Отже, без соціальної революції, без зміни соціальних відносин, без одібрання від поміщиків та капіталістів на Україні тих земель і дібр, які їхні предки захопили способом меча (Московці й Поляки), або допомоги мечеві капіталом (Жиди), без передання тих дібр українській нації, — не було жадної можливості зробити її справді вільною. Національна воля без матеріальної можливості задовольняти національні потреби фактично не була б здійсненою.

Соціальна воля без національної так само не могла задовольнити українську націю, бо національне поневолення України Московщиною, хоч би й комуністичною, фактично вело до: 1) виснажування України Московщиною, як колонії (що підтвердилось фактами), та 2) до того, що московсько-жидівське населення на Україні зайняло б привілейоване становище (що також підтвердилось). Практика комуністичної окупації показала, що все керування життям України опинилося в руках московських та жидівських, а не українських комуністів, через що потреби московсько-жидівського робітництва задовольняються швидче, краще й повніше, ніж українського. Московці й Жиди опинилися скрізь у привілейованому становищі.

Все це українська нація, як трудова, покривджена, упосліджена передчувала, а У.П.С.Р. і усвідомлювала. Тому основою політики У.П.С.Р. в Центр. Раді було змагання до волі, як національної, так і соціальної. В цім полягав інтерес усієї нації, це було базою єдиного національного фронту в Центральній Раді. Єдиний український національний фронт означав боротьбу за національну й соціальну волю.

Однак, не всі групи й партії, що були в Ц.Р., мали такий широкий і тісний зв'язок з українською нацією і не так певно відчували її потреби, як У.П.С.Р. Невеликі групи й групки, а також і окремі особи, що мали зв'язок тільки з невеликим колом людей, не знали й виразно не відчували всіх потреб нації. Свої потреби й свої погляди вони вважали за «національні», за «всенародні», а через те й працювали для задоволення потреб не всієї нації, а тільки свого кола й своєї групи. Одні з них відчували й усвідомлювали соціальний гніт більше, ніж національний, а тому легко зрікалися національної волі, щоб тільки прихилити до себе деяких московських та жидівських сусід і з їхньої ласки досягти соціальної волі, а другі виразно не відчували соціального тягару над українською нацією і, щоб прихилити до себе інших сусід, за допомогою яких надіялись здобути національну волю, зрікалися боротьби за соціальну волю українського народу. Ці групи й групки, не доцінюючи рівної потреби для української нації, як національної, так і соціальної волі, гадали, що для української нації досить однієї волі (соціальної чи національної — кожна по своєму розумінню), а тому не хотіли нести на собі подвійного тягару боротьби за волю соціальну й національну, і через те відривалися від того організаційно-національного фронту, що таку боротьбу мусів провадити, і йшли кожна своїм шляхом.

Окрім груп, що вузько розуміли потреби українського народу, були ще групи і особи, які особисто були зацікавлені в тому, щоб іти тим чи инчим шляхом: московські та жидівські робітники не хотіли української волі, бо вона змушувала їх учити українську мову і одбірала в них становище привілейованих груп; а українські поміщики (не більше 10) і дрібна буржуазія не хотіли соціальної волі українському народові, щоб не віддавати народові своїх маєтків.

Українська нація держалася в політиці єдиного національного фронту доти, доки всі її організовані сили твердо стояли на позиції волі національної й соціальної. Коли ж окремі організації почали легковажити, одні змаганнями до національної волі, а другі — до соціальної, і одні стали зрікатися боротьби за соціальну волю, щоб тільки здобути національну, а другі — навпаки, то від єдиного організаційного українського національного фронту стали відпадати окремі групи, що вірили в можливість задовольнити потреби української нації якою небудь однією волею, чи тільки соціальною, чи тільки національною.

Спершу від Ц. Р., тоб то, від єдиного українського організаційного фронту відійшли «боротьбісти» й «незалежники», які рішили не озлобляти московських та жидівських комуністів змаганнями до національної волі і використать їхню ласку для боротьби за волю соціальну. Цей відход вони виправдували тим, що Ц. Р., будім то стала на буржуазну позицію. Це неправда. Доказ — праві кола, що потім виступили проти Ц. Р., обвинувачували її в большевизмі. В дійсності ж Ц. Рада не була ані буржуазною, ані большевицькою. Вона обстоювала національне і соціальне визволення українського народу. Ц. Р. не вдовольняла московських та жидівських комуністів, бо змагалася не тільки за соціальну, а й за національну волю, а українську буржуазію не вдовольняла тим, що вимагала від неї зріктися своїх маєтків на користь нації, на добро українського народу.

Хто не відчував, не знав, не розумів усіх потреб нації або не хотів їх задовольняти, той одходив від єдиного організаційного національного фронту, щоб задовольнити тільки ті потреби, які найбільше допікали його групі, і занедбував ті, які виразніше відчувалися инчими групами.

Групи, що поривали звязок із инчими, втрачали через те саме почуття всенациональних потреб і обов'язку перед нацією, перед народом. Тому вони допускалися вчинків, які шкодили всій нації. «Боротьбісти» й «незалежники» зріклися боротьби за державно-національну волю. Тим самим вони фактично помогли московським та жидівським комуністам взяти в свої руки владу на Україні і правити українським народом на свій смак.

Українські хлібороби й соціалісти-федералісти зріклися боротьби за соціальну волю українського народу, і тим самим допомагали московським та жидівським поміщикам і капіталістам посадити гетьмана і довести справу до федерації України з чорносотенною Росією генерала Краснова й Денікіна.

Виступ проти Ц. Р. з одного боку чисто інтелігенської групки теоретиків «боротьбістів» та «незалежників», а з другого — мало що більшої групки таких самих інтелігентів-теоретиків «хліборобів» і «соціалістів-федералістів» був початком одламлювання від єдиного організаційного національного фронту груп і осіб, що свої групові й особисті інтереси поставили, з причин несвідомости або корисливости, вище національних, бо пішли з

тими, хто біологічно й культурно до українського народу не належав.

З того часу, як втратився зв'язок груп з нацією, втрачено почуття не тільки національних потреб, а й національної гідності. Одні групи, засліплені стремлінням здобування тільки соціальної волі, дійшли до того, що оповістили боротьбу за національну волю шкодою для українського народу, злом, з яким треба боротися (колись поміщики, а за ними й їхні підлизники казали, що скасування кріпацтва шкідливе для народу), ганьбили всякими словами борців за національну волю й не гидували допомагати московським та жидівським комуністам винищувати українську культуру, як «сліпий націоналізм» і «шовінізм»; не гидували прохати помочі у московських комуністів для розгону Укр. Ц. Р., тоб то: українського єдиного організаційно-національного фронту. Другі групи, засліплені боротьбою за національну волю, оповістили шкідливими всякі змагання до соціальної волі: вперед, мовляли, здобудемо волю національну, збудуємо свою національну державу, а потім уже будемо в ній боротися й за волю соціальну. А як ту українську національну державу збудувати, коли соціальними ворогами українського народу були поміщики й капіталісти, переважно, неукраїнські, а московські, жидівські та польські, які були разом із тим ворогами й національними, що під час свого соціального панування над українським народом не допускали його до створення своєї національної держави, — про те не думали.

Засліплені своїми груповими інтересами й поглядами, такі «борці за національну волю», за «єдиний національний фронт» не помітили, як своїми власними руками зруйнували національну єдність, дійсний організаційно-національний фронт. Устами «Нової Ради» вони із люті до У. П. С. Р., що вимагала боротьби не тільки за національну, але й за соціальну волю, виступили проти Центр. Ради і вкупі з гуртком українських хліборобів допомогли московській чорній сотні, за підтримкою німецьких генералів, розвалити вогнище українського відродження, школу української національної політичної думки, організацію української політичної сили, осередок українського національного фронту — Центральну Раду. Хто, окрім московсько-жидівських большевиків та їхніх прихильників, підкопував авторитет Центральної Ради? — «Нова Рада». Хто через задні двері ходив до німецьких генералів і благав розігнати Центральну Раду? — Українські «хлібороби».

Соціалісти-федералісти, бажаючи привернути до українства симпатії чорносотенних німецьких генералів, а «хлібороби», щоб не повертати українському народові своїх маєтків, виступили проти змагань українського народу за соціальну волю. Мотивували це користю для національного визволення. І в той же час запрошували чужинців нищити той орган, який фактично творив національну силу і обороняв національну волю. Вони знищили Центральну Раду тільки через те, що та змагалася не за саму

лише національну, а й за соціальну волю. До чого ж привело її знищення? До того, що «есерівська» Центр. Рада припинила боротьбу не тільки за соціальну, а й за національну волю. Хто після того, який инчий орган зібрав таку національну силу і так широко й корисно захищав національні інтереси, як Центр. Рада? Ніхто, ніякий орган. Самі ес-ефи тепер кажуть, що тільки в часи Центральної Ради та на початку Директорії українська нація держалася єдиним національним (в смислі організаційному) фронтом*). А чом же ес-ефи не держалися того фронту? Чому допомагали Німцям і Скоропадському валить його? Бо той фронт вимагав не того, чого хотіла купка ес-ефів. Ті, що на словах стояли за єдиний національний фронт, фактично допомагали знищити той орган, який найкраще захищав національні інтереси, найкраще в'язав націю в один фронт. Чому? Бо вони розглядали українську справу не з погляду цілої нації, що складається з трудового елементу, а з погляду своєї групи чи групки (безґрунтової інтелігенції та двох-трьох українських поміщиків), і дбали не про національні (біологічно-культурні), а про свої соціальні («шкурні») та політичні (організаційні) інтереси.

Панування гетьманату розкрило декому очі на те, що український народ не може бути вільним доти, доки на ньому сидітимуть московські, польські та жидівські поміщики й капіталісти; що він мусить скинути їх, а разом з ними й тих «своїх» хліборобів, що помагали чужинцям садити на Україні гетьмана. Сумна дійсність змусила роспорошені українські сили скупитися в Національний Союз і під натиском У.П.С.Р., яка твердила, що без соціальної волі нема й не буде національної, взялися за організацію повстання проти гетьманату, як символу національного й соціального поневолення українського народу. Такого визволення вимагали інтереси української селянської нації, яку московсько-гетьманські попихачі роспинали на всіх перехрестях. І У.П.С.Р., що найширше й найтісніше була зв'язана з народними масами, закликала всіх до єдиного (біологічно-культурного й організаційного) фронту на захист інтересів української нації, до боротьби за волю національну й соціальну.

«Хлібороби» не пристали до того національного фронту, а разом з докторами Донцовими притулилися до московсько-німецької гетьманської влади, захищаючи її від «злочинства ес-ерів». Соціал-демократи розклалися «на ся»: невеличка частина з т. Винниченком пішла на оборону національної гідності й волі, а друга зо всякими Садовськими й Поршами огиналася. Організація соціалістів-федералістів, дізнавшись про змову, устами п. Макара Кушніра загрозила Національному Союзові, що коли він не спростує чуток про намір зробити повстання, то соц.-фед. вийдуть з Союзу і оповістять причини (тоб то: зроблять публічний донос на Союз), але разом з тим окремі ес-ефи, всупереч по-

*) О. Ряст.—Сучасна українська еміграція та її завдання.

станові свого Ц. К., устами С. Русової заявили, що «коли не зробимо спроби скинути ненависне ярмо, то нащадки зганьблять нас, як останніх».

Народ піднявся проти гетьманату. Весь справжній, а не декларативний національний фронт став проти нього... Тільки «хлібороби» захищали Скоропадського та ес-ефи з п. п. Прокоповичами й Мацієвичами подалися до Одеси прохати підмоги проти «бунтарів».

Соціялістам зразу ясно було, що гетьманське правління веде до національної неволі. (Про таємні інтенції гетьманату відродити «єдину неділиму» тепер одверто свідчать гетьманові співробітники, наприкл., гетьманський завідуючий пресою справою на Україні А. Сумський: «Архив Рус. Рев. III т.»). Декляматори «єдиного національного фронту» з «Нової Ради» (п. п. Прокопович та Мацієвич) не посоромилися їхати до Одеси за підмогою проти того, чого хотіла українська нація; а їхні однодумці з «Діла» не соромилися ганьбити повстання, як шкідливу для української нації справу.

Коли «боротьбісти» й «незалежники» ганьбили національну справу, робили вчинки не гідні національної чести, то це, принаймні, зрозуміло, бо вони вірили, хоч і помилково, що змагання до національної волі заважає їм здобути волю соціальну. Але як погодити декларацію писак з «Нової Ради» та «Діла» про боротьбу за національну волю і честь з їхнім проханням підмоги у чужинців для боротьби з українським народом? Підмоги для того, щоб не дати українській нації визволитися зпід московсько-німецького ярма? Чи не характерно, що саме прихильники боротьби в першу чергу за «національну» волю найбільше чинили перешкод для здобуття національної волі?

Коли було скинуто гетьмана, ніхто інчий, як партія «самостійників» через генералів Грекова й Матвієва повела переговори з московською чорною сотнею в Одесі й прохала опіки чужинців, що симпатизували московській чорній сотні. «Самостійники» шукали, щоб хтось взяв Україну в свої руки. Їм досить щиро помагала новоспечена для того з урядовців У. Н. Р. «партія» «народніх республіканців», а далі й ес-ефи з ес-деками, що гуртом прохали варягів прийти й правити українським народом. Розуміється, що український народ, який стремів до національної волі, а не до підданства Антанті, з тим не погодився і в однім фронті з ними не пішов. Національний фронт розпався. Самостійники, ес-ери, ес-ефи, і ес-деки пішли до Антанти, а народ залишився вдома. Тільки одна партія, У. П. С. Р., не розірвала фронту з народом. Тільки вона вийшла з табору Директорії, коли та взялася «захищати» національну волю України від комуністичної Московщини національним поневоленням чорносотенній Московщині та її спільникам; У. П. С. Р. пішла в підпілля, в народню гушавину, щоб разом із народом терпіти долю української нації і боротися за його дійсні національні інтереси.

Антанта не допомогла. Тоді прихильники боротьби в першу чергу за національну волю повернули голоблі й стали шукати нового звязку з нацією, з народом. У. П. С. Р. на їхні плачі й каяття допомогла їм через повстанські організації звязатися з народними масами і стати з ними в один фронт боротьби, як за національну, так і за соціальну волю. Однак і це не допомогло.

Навала большевиків, денікінців та Поляків і збройна боротьба з цими ворогами та пересування українського «центру» з місця на місце довели до того, що дрібні політичні групи, які входили в той «центр» (самостійники, ес-ефи, народні респ., с.-д.), цілком одірвалися від народніх мас (від нації) і так розбестилися в своїй безвідповідальности, що в своєму поступованні керувалися тільки власними поглядами мандрівних гуртків. Не маючи сили самі в собі і порвавши звязки з живою нацією, вони для захисту національних інтересів вишукували підмоги збоку, від сусід. У. П. С. Р. не вірила в можливість захистити національну волю України підпорядкуванням її сторонній силі. Тому У. П. С. Р. рішуче виступала проти всяких орієнтацій на когось стороннього, окрім самої української нації. За це її охрещено партією «діт-ваків», «мрійників», взагалі «людей непрактичних» і «непатріотичних», «зрадників національної справи» і т. п. Орієнтація У. П. С. Р. на власні сили українського народу відкинута була як «смішна й несерйозна».

Всі українські політичні партії, окрім У. П. С. Р., шукали допомоги з боку. Через те, що не було жадного живого звязку з нацією, на цім тлі витворилася величезна деморалізація політичних груп. Не стало й жадного національного авторитету, а через те й порядку, жадного національного організаційного фронту. Групи не почували себе відповідальними перед фікцією українського національного осередку — «центром» і робили, що хотіли, кожна на свій смак. Поскільки ж кожна з них керувалась не загально-національними, а переважно своїми груповими інтересами, то в шуканні опікунів вони розлізлися в різні боки, як руді миші: кожна зверталася до того, хто здавався їй, а не українській нації, найбільше підходящим, хоч той опікун був найгіршим ворогом української нації. Характерно, що партії, які виставляли себе найбільшими захисниками боротьби за національну волю, які ганьбили соціалістів за брак любови до народу (буцім то!), вчинили найганебніші з національного погляду злочинства. Ті, що найбільш галасували про єдиний національний фронт, в першу чергу одломилися від нього й пішли на згоду з ворогами української нації. Найгаласливіші крикуни про самостійність України — «самостійники» — через генералів Грекова й Матвієва полізли за ласкою московської та міжнародньої чорної сотні в Одесі. Національно-демократична партія Галичини, всупереч постанові про злучення Наддніпрянщини з Галичиною, виходячи з міркувань тільки партійного, групового, а не національного характеру, не тільки не допомагала урядові Петрушевича перевести фактичну злуку з Великою Україною, а навпаки — настрєнчувала його

проти соціалістичного уряду У. Н. Р. в Кам'янці й благословила його на цілковите відірвання від єдиного фронту з українською нацією та на злуку з Денікіном. Це зробила партія, яка називає себе українською національною партією! Зробила в той час, коли Денікін огнем і мечем винищував українську націю.

Злука Петрушевича з Денікіном надала сміливості партії «народних республіканців» одверто повести агітацію за орієнтацію на Польщу.

Бачивши такий «національний» настрій національних партій У. Н. Р., Українська Партія Соціалістів Революціонерів, як партія соціалістів, захисників громадського життя, не бажаючи розривати єдиного фронту з найбільшою українською громадою — нацією, з українськими народними масами, покинула У. Н. Р. і пішла в підпілля на працю в народні маси, що опинилися під ярмом московської комуністичної окупації, пішла для того, щоб спільно з ними єдиним національним фронтом українських селян, робітників і трудової інтелігенції захищати права української нації від насильства короткозорого й глупого московсько-жидівського комунізму.*) Гуртки ж народних республіканців, соц.-федералістів, соціал-демократів та всяких земських діячів потягли в Польщу за ласкою польської шляхти. Ці «борці за національну волю» (без всякої примішки боротьби за волю соціальну) захистили національну волю українського народу тим, що тихо й мирно, з власної згоди віддали Польщі на поневіряння й визискування велику частину української нації.

Хіба це потрібно було для єдиного фронту з нацією? З народом? Хіба може єдиний український національний фронт погодитись на віддання Галичини Польщі? На польські привілеї на Україні? — Ніколи. Отже, з ким в однім фронті опинилися народні республіканці, соц.-федералісти й соціал-демократи, коли пішли в Польщу? З українською чи з польською нацією? Розуміється, з польською. Вони опинилися в лавах єдиного польського, а не українського, національного фронту. Єдиний український національний фронт ніколи не простить їм віддання Галичини й Волині.

А де опинилися національні демократи з Петрушевичем? В лавах єдиного московського чорносотенного національного фронту. А «боротьбісти» й «незалежники»? В лавах єдиного московсько-жидівського комуністичного фронту. А хто ж залишився на українському фронті? Селяне, робітники й частина трудової інтелігенції, які належать до тих партій, що до цього часу не підписалися нігде співати пісню чужинців: ні комуністів, ні капіталістів, ні Московців, ні Поляків. Таких партій існує тільки дві: У. П. С. Р. та У. К. П. Вони з живою нацією, з народом не порвали; вони вживали різної тактики до різних

*) Ми свідомо вживаємо вираз «московсько-жидівського комунізму», бо українські комуністи жадної правлячої ролі не відігравали і не відіграють, а тому й вини за насильства над українськими трудящими масами за ними не визнаємо.

окупаційних сил на Україні, але ні одній з них не видали векселя на слухняність, ні одній з них не продали жадного інтересу українського народу, як соціального, так і національного. У. П. С. Р. мала ближчі фізичні стосунки з владою У. Н. Р., а У. К. П. — з московською комуністичною окупацією, але ні та, ні друга не зрікалися захисту соціальних інтересів українського народу. Між ними різниця в світогляді, в тактиці, але є одне спільне—весь час вони ідуть вкупі з нацією, працюють серед народу.

Близько до них стоїть радикальна партія, яка від себе також не давала векселів жадному ворогові української нації, і лише через слабку організованість не спромоглася дати належну одсіч національним демократам, коли ті для «добра нації» продавали національні інтереси ворогам нації. Отже, фактично є тільки три партії, які залишилися на національному фронті вкупі з народом для боротьби за соціальну й національну волю українського трудового люду і ні перед ким не поступилися жадними інтересами нації*).

Треба сказати, що і в деяких инчих партіях (с.-д. та с.-ф.) не всі їх члени мовчки йшли за провідними органами: наприклад, закордонна група соц.-демократів прилюдно осудила полонофільську політику свого Ц. К.; є чимало есефів, що осуджують полонофільську політику своєї партії. Отже й серед цих двох партій є елементи, що не порвали звязку з українським національним фронтом, але це окремі особи, течії, а не партії в цілому.

Розглядаючи питання про український єдиний організаційний національний фронт, ми гадаємо, що не можна його ліпити з тих елементів, які свої групові інтереси ставили вище за національні і допомагали ворогам української нації захоплювати її територію («боротьбісти» й «незалежники», що злилися з К. П. б. У.— московським та жидівським комуністам; гетьманці й хліборобидержавники — Німцям; національні демократи, які брехливо перехрестилися в «трудовиків» — московським чорносотенцям, а всякі «петлюрівці» — Полякам). Хто раз продав інтереси нації Москалям, Полякам чи Німцям, той може зробити це й удруге. Так для чого ж пускати в єдиний організаційний національний фронт такий непевний елемент? Щоб швидче зруйнувати його? Тоді нема для чого й будувати.

Українська нація — нація селян, робітників і трудової інтелігенії. Для її визволення необхідно скинути соціальне панування над нею поміщиків і капіталістів, тим більше, що ці поміщики й капіталісти є чужинці. Отже, хто за поміщицтво й капіталістів, тому також нема місця в українському єдиному організаційному національному фронті.

*) Ми не беремо тут на увагу виступів окремих членів зазначених партій, що не завше додержувалися приписів партії і часом робили відхилення від партійної політики, а партійні органи не завше вчасно притягали їх до відповідальности.

Український єдиний організаційний національний фронт можна творити тільки з тих, хто йде з більшістю української нації, з селянами й робітниками, і бореться за задоволення їхніх потреб.

Для того, щоб національний фронт (в організаційному сенсі) був міцним, до нього не можна допускати тих, хто вже від нього, тобто, від інтересів народних мас — відколювався. Як ті, що з Московцями однімали в українського народу волю національну, так і ті, що з Німцями та Поляками намагалися знищити його волю соціальну, — не можуть стояти в єдинім організаційнім українським національнім фронті, бо той фронт змагається за волю, як національну, так і соціальну.

Хто хоче стати в один фронт з українською нацією, той повинен перш за все одійти від тих націй, яким помагає робити шкоду українському народові, бо як український народ може повірити в єдність національного фронту з тими, хто помагає Москалям-комуністам та Полякам тримати під окупацією українські землі або помагає Москалям-чорносотенцям та Німцям мріяти про окупацію тих земель в майбутньому?

Не можна бути одночасово в єдиному національному (організаційно) фронті з українською нацією (селянами й робітниками) і одночасно допомагати московсько-жидівським комуністам та Полякам тиснути ту націю. Не можна бути в єдиному українському національному фронті і допомагати московським та німецьким чорносотенцям кувати кайдани для майбутнього поневолення української нації.

Наївно також думати, що можна стояти в одному національному (організаційно) фронті з усією нацією і в той же час шкодити великій її частині, як це думають петрушевичівці, залицяючись до московської чорної сотні й большевиків, або петлюрівці, приятелюючи з Польщею.

Хто робить шкоду значній частині нації, той не може стояти з нею в однім фронті, бо як я можу стояти в однім фронті з людиною, що одрізує мені руку чи ногу?

З наведених причин не можна говорити про єдиний український організаційний національний фронт: 1. з тими «боротьбістами» й «незалежниками», які влилися в К. П. б. У. й безоглядно допомагають Московцям здійснювати окупацію України; 2. з тими есефами, ес-ерами, ес-деками і т. п. прихильниками Петлюри, які польською орієнтацією підпомагають Полякам тиснути український народ в Галичині, на Волині й Холмщині і підтримують польські зазіхання на кордони «від можа до можа»; 3. з тими «національними демократами», які раніш залицялися до Денікіна, а тепер до большевиків, підпіраючи, як у тих, так і в других імперіалістичне стремління підпорядкувати Україну Московщині; 4. з тими «хліборобами», які то з Скоропадським, то з Вишиваним, то без них запобігають ласки у німецької реакції, допомагаючи їй обернути в майбутньому Україну в німецьку колонію.

Зо всіми цими групами й групками не може бути єдиного організаційного національного українського фронту доти, доки вони не перестануть служити инчим фронтам, що стоять проти українського.

Хто хоче бути в однім фронті з українською нацією, той повинен наперед одійти від тих фронтів, які ведуть боротьбу з нею або зазіхають на її волю. Бо як може український робітник чи селянин вірити хоч би тому ес-ефові, чи ес-декові, який сидить (коли не тілом, то душею) у Варшаві, що він, говорячи про національну (біологічно-культурну) єдність з українським селянином і робітником, допомагає разом із тим польському панові своїм приятельством з Польщею (своїм сидінням у Варшаві) панувати в Галичині, на Волині й Холмщині та протягати руку й на Поділля, Київщину і т. п.?

Хто хоче бути в однім фронті з українською нацією, той мусить наперед рішуче одмежуватися від всяких орієнтацій і приятелювань з її ворогами. Це ж так ясно: приятель мого ворога є мій ворог. Як же я можу стояти з ним у однім фронті, з тим, хто підтримує фронт, який бореться зо мною?

Для участі в єдиному організаційному українському національному фронті необхідно перш за все покинути чужі fronti. Хто це зробить одверто й щиро, того українська нація не одіпхне від себе, бо фактично він стоятиме з нею, а не з ким иншим. Хто ж говоритиме про єдиний український національний фронт, а стоятиме серед Поляків, Московців чи Німців — тому ніхто не повірить, що він дбає про українську націю, тому немає місця на українському єдиному національному фронті.

II.

Єдиний український фронт в організаційному розумінню означає об'єднання більшости членів нації на певних соціальних і загально-політичних умовах. Але на яких? Хто ці умови має скласти? Щоб об'єднати націю, треба задовольнити більшість її. А як же задовольнити більшість, коли немає змоги запитати ту більшість, чого вона хоче? З цих причин в цей час немає жадної можливості деталізувати умови єдиного організаційного національного фронту. Особливо тяжка, майже навіть неможлива, ця справа на еміграції. Єдиний фронт вимагає погодження між політичними еміграційними групами, тоб то, уступок кожної з них перед національним інтересом. А хто ж має сказати і довести, в чім є політичний і соціальний інтерес нації, коли нація мовчить, бо не може цього сказати? Хто в силі в цей час довести тій чи иншій групі, що національний інтерес вимагає уступки якраз від неї, якраз зміни її політичних і соціальних поглядів? Погодиться во ім'я українських національних інтересів це означає зріктися всіх орієнтацій: на Москалів, Поляків, Німців, Фран-

цузів і т. п. А попробуйте Ви довести українським політикам у Варшаві, що само їх перебування там є вже шкідливе для національної справи?

Зараз ні на Україні, ні за кордоном нема такого апарату, який би виявив волю більшості нації, а тому немає такого національного авторитету, якого б мусіли слухатися всі члени нації. Кожен задовольняється лише своїми теоретичними міркуваннями, і важко довести йому, що вони шкідливі для нації. Я певен, наприклад, що як п. Петрушевич, так і п. Петлюра вважають свою політику правильною і корисною для української нації. Але чим можна довести їм їхній блуд, окрім аргументів логіки? Нічим. І вони теж говорять про єдиний національний фронт, але гадають, що во ім'я єдиного національного фронту всі повинні йти разом із ними; тоб то: Петлюра во ім'я єдиного українського національного фронту тягне всіх до спілки з Польщею, а Петрушевич — до спілки з Московщиною, а «Український Козак» у Мінхені, теж во ім'я єдиного національного фронту закликає всіх до спілки з Гакенкройцерами. Так куди ж іти?

Вони зовсім не розуміють, що во ім'я національних інтересів не можна йти на всі боки і плазувати перед ворогами нації. Петлюра хоче, щоб во ім'я єдиного національного фронту Петрушевич прилучився до нього, а Петрушевич навпаки. І хто їм доведе, що вони обидва давно вже від українського національного фронту одірвались?

З цих причин до того часу, поки більшість української нації своєї волі виразно не виявить, розмови про єдиний національний фронт в розумінню організаційному за кордоном є безпредметові.

Коли можна говорити зараз про єдиний український національний фронт за кордоном, то тільки в розумінню біологічно-культурному, тоб то: спільно захищати недобитків української нації від деморалізації, денаціоналізації й вимірання з голоду та різних хороб; дбати про організацію допомоги українській еміграції харчами, одягом, ліками, працею; дбати про розвиток української культури: виховувати молоде покоління за кордоном в любови до свого народу, навчати його українською мовою, творить українську наукову літературу, друкувати книжки і т. п. Оце те, про що не тільки можна говорити, а що потрібно й можна робити для зміцнення української національної витривалости в наші сумні часи. В справах загально-політичних і соціальних українська еміграція в цей час не може практично нічого робить, бо не тільки одірвана від ґрунту конкретної праці, а й від самої нації: не має змоги перевірити свої теоретичні міркування на живім житті нації. Через те всі суперечки й змагання емігранських груп, хто кому повинен уступити в питаннях соціального й політичного характеру, треба одкласти до того часу, поки об'єктивний судія їх — українська нація — матиме змогу винести їм свій вирок. Тепер же українська еміграція повинна робити тільки те, що для всіх видається однаково потрібним і корисним,

а це саме: справи не соціально-політичного, а біологічно-культурного характеру. Жадна емігранська група не одкине того, що треба розвивати українську культуру організацією українських шкіл, друкуванням книг і т. п.

А коли так, то коло справи матеріальної й культурної допомоги еміграції повинні сходиться всі Українці, як одне біологічно-культурне тіло.

Коли якась група спромоглася створити щось для допомоги українській еміграції матеріально чи духовно, обов'язком кожного члена нації, а особливо того, хто деклямує про необхідність єдиного національного фронту — допомагати тій групі в її ділі, прилучати свої сили до її праці, закликати інших до співпраці з нею, допомагати зміцненню національного біологічно-культурного фронту, який єдиний тільки й зв'язує за кордоном окремі одиниці української нації в одно ціле; справу ж погодження соціально-політичних думок треба одкласти на далі, бо це річ і неможлива при відсутності об'єктивного критерія і непотрібна. Свою приналежність до української нації, свою пошану до єдиного національного фронту, тоб то: до інтересів української нації кожен може і повинен маніфестувати на еміграції не словами, а працею коло того, що всіма визнається корисним для нації: допомогою членам нації існувати й розвиватися та збагачувати українську націю новими вогнищами культури, новими науковими творами, новими друками і т. п.

Що ж робила й робить еміграція? В великій більшості перебивається дрібничковим політиканством, переживуванням старих жуйок та упертим обстоюванням своїх облізливих, оббитих, обшарпаних, занедбаних життям, старих «орієнтацій».

«Найзавзятіші самостійники» й найголовніші трубадури «національної єдності» — гетьманці й хлібороби плазують перед Скоропадським, Вишиваним, німецькою та московською чорною сотнею, бажаючи їх взяти Україну «під свою високу руку» і «дати їй лад та спокій».

Не менш «самостійні», як «самостійники», деякі ес-ефи, а особливо ен-ери й земці (а до недавнього часу й ес-деки) поклали чимало праці, щоб умовити Варшаву взяти долю українського народу в свої руки.

А що зробили прихильники Скоропадського, Вишиваного і інші монархісти для захисту недобитків української нації за кордоном від деморалізації, денаціоналізації і винищення голодом та хворобами? Нічого!

А що зробили для того ен-ери, ес-ефи, ес-деки і інші прихильники польської орієнтації? Також нічого.

Три роки гнояться українські вояки в польських таборах. А що там зроблено «центром» чи «урядом» для їхньої освіти, для їхнього культурного розвитку? На це найкращу відповідь дав емігранський з'їзд у Польщі: нічого. Не зважаючи на те, що чимало осіб сидять на високих посадах і призначені подбати

про освіту вояка, вони нічого не зробили, бо дивилися не за тим, щоби зробити щось для української культури, а за тим, щоби пошкодити тому, хто не визнає їхньої орієнтації. Їхні зусилля були направлені не на творчу працю, не на здобуття засобів допомоги еміграції, а на боротьбу з тими, хто визнає всю варшавську справу історичним злом для української нації. Їхня енергія направлена не на здобуття цінностей українській нації, а на захист своєї групової орієнтації.

А що зробили всезнаючі і всерозуміючі доктори з «національної демократії» для врятування еміграції? Те саме, що й попередні: нічого.

Тільки соціялісти-революціонери, вкупі з тими окремими соціялістами й демократами, що не покладали жадних надій ні на Москву, ні на Польщу, ні на Антанту, ні на які орієнтації, згуртували в Ч. С. Р. Український Громадський Комітет, який щиро взявся за оборону інтересів недобитків української нації на еміграції від деморалізації й денаціоналізації, й поставив їх до корисної праці, розвитку української культури. Свідомо одкидаючи всі «орієнтації» й обминаючи політичні справи, цей Комітет своєю матеріальною й духовною допомогою врятував від голоду, хвороб, смерті, деморалізації й денаціоналізації тисячі української еміграції взагалі, а інтелігенції зокрема. Тільки цей Комітет, урядив для української еміграції переходові станиці, даремне харчування безробітних, амбулаторію, санаторію, бібліотеки, правний захист, здобуття праці, приділення до чужих шкіл вищих і середніх, створив українські школи й курси: Українську Господарську Академію, Матуральні Курси, Вищий Педагогічний Інститут, Кооперативні та Гарбарські Курси, «Українську Хату» з їдальнею та бібліотекою-читальнею, Український Громадський Видавничий Фонд і т. под., — дав змогу тисячам осіб української нації держатися одного гурту, працюючи не тільки для себе, а й для свого народу, своєї національної культури. Ініціатори У. Г. К., люде різного політичного світогляду, але громадського (соціялістичного), поклали в основу своєї праці позапартійне і культурно-гуманітарне служення тій частині української нації, яка опинилася за кордоном, а також і тій, що залишилася на рідних землях.

Соціялісти (в першу чергу соціялісти-революціонери) і демократи, які не орієнтувалися ні на московських комуністів, ні на Петлюру з Польщею, ні на Петрушевича з Антантою, ні на Скоропадського й Вишиваного, створили за кордоном огнище української національної культури, захисток недобитків нації. З різних кінців світу стягнули вони до одного гурту роспорашені, бідуючі, голі й босі одиниці української нації, поставили їх до культурної національної праці і тим звязали їх в один національний фронт, в одну культурно-національну родину. Фактично У. Г. К. в Ч. С. Р. створив єдиний національний фронт. Розуміється, біологічно-культурний, а не соціяльний і не політичний. І цей фронт недобитків української нації творить ви-

сокі культурні цінності для всієї української нації, а не для окремих лише партій чи територій.

Як же поставилися до нього різні групи політиканствующого українства? Чи помогли йому хоч ті, що так голосно говорять про необхідність єдиного національного фронту?

Перше всього проти нього виступили прихильники сучасної московської влади на Україні, які поза інтересами своїх груп, що з тих чи инчих причин шукають милости Москви, не додають інтересів українського народу в цілому. Ці групи, як колись «боротьбісти» й «незалежники», стали виразно поборювати У. Г. К. всякими наклепами в контрреволюції і т. п. «аргументами», хоча московська совітська влада в цей час уже виразно стала запобігати перед капіталізмом.

Услід за «необоротьбістами» виступили «національні демократи» «Західної Области», які не посоромилися об'їхати різних «антанських» представників і заявити, що «Галичани» проти У. Г. К., бо він створений «потайними більшовіками» . . .

За «областними» «національними» пішли всеукраїнські «хлібороби». Під проводом п. Тимофієва вони обдурили десяток патріотичної молоді та кількох Чехів своїм «хліборобством» і кинули на У. Г. К. брудом перед чужинцями, щоб завоювати у них собі місце.

За «хліборобами» поплентався генерал В. Павленко, який визнав своїм «національним обов'язком» також кинути брехню на українську організацію перед чужинцями.

Ще більш цікаво, що й кілька соц.-демократів, з котрих де-які одночасно приятелювали з Петлюрою, Скоропадським і Вишиваним, із своїх особистих та гурткових інтересів не посоромилися покинути працю в У. Г. К., щоб подати на нього «докладаць» в чужі сіни. Колишні прем'єри У. Н. Р. (та ще й соціялісти) не погидували брехнути чужим людям на українську організацію (чи не во ім'я тож єдиного національного фронту?)

Врешті всі ці прихильники єдиного національного фронту об'єдналися й створили єдиний фронт проти того У. Г. К., який несе найбільшу допомогу українській нації за кордоном. Потайки від громадянства вони подавали різні меморандуми до чужинців, в яких висловлювали (поза плечима, а не прилюдно) всякі наклепи й недовір'я до У. Г. К. «Борці за національну волю» не знайшли кращого способу захисту волі, як тільки прохати чужинців «зробити їм порядок». Ці «націоналісти» не відчують навіть всієї ганебности втягнення в свої внутрішні українські справи чужинців. Аби тільки пошкодити тій організації, яка . . . не задовольняє їхніх гурткових, політичних стремлень, а робить велике національне діло. За свої гуртки вони готові завше продати інтереси нації, а через те й поняття про національну гідність у них лише на словах. Свій хутір, свій відділ, свій куток — для них вище нації. Що їм нація? Аби їм було добре. Вони нездібні пожертвувати своїм хутором для нації, нездібні нічого відорвати від своєї установи, щоб дати на на-

ціональні потреби. Весь світогляд їх обмежується тією групою, тією установою, в якій вони працюють. Бо в них нема того, що творить єдність: нема почуття громадськості (соціалістичности), яке змушує людей обмежувати свої інтереси на користь громади; нема жадної любови до нації, до людей своєї нації, яка змушує жертвувати на користь любому народові, бо без почуття громадськості (соціалістичности) не може бути й любови до нації. Любов до нації виростає з любови до громадського (соціалістичного) життя. Який може бути організаційно єдиний фронт з тими, хто не може жертвувати своїми інтересами для других, для громади? Який може бути єдиний фронт з «хліборобом», що свій хутір ставить вище потреб всього українського народу? Який може бути єдиний фронт з генералом, що свою амбіцію ставить вище національної справи? Який фронт з «соціалістом», що для участі в національній праці ставить умову, аби тією працею керував не-соціаліст? Який фронт з тими «аполітичними» «людьми науки», що своє підпорядкування чужинцям вважають кориснішим для національної справи, ніж підпорядкування своїй національній самоорганізації? Який може бути єдиний фронт з тим «соціалістом», що приятелює зі Скоропадським, Петлюрою, Вишиваним, а на других соціалістів подає брехні чужинцям? Який фронт з тим, хто, будши врятований Вами од злиднів, нічого инчого не почуває до Вас, як лють боржника до свого кредитора?

Єдиний фронт можна взагалі складати тільки з тих, хто має натуральний потяг до гуртового громадського (соціалістичного) життя і не хоче дурити других, для кого інтереси громади вищі за особисті, хто націю (громаду) любить більше, ніж свій хутір, свою партію, групу чи установу, через яку здобуває собі шматок хліба; хто завше працював і хоче працювати для народнього (громадського), а не лише свого особистого життя. У кого матеріалістичне розуміння історії полягає не в тім, щоб працювати тільки для своєї матеріальної вигоди. У всякому разі для єдиного фронту вимагається мінімум порядности. Не можна для єдиного національного фронту стягати до купи всякий непотріб, гній і бруд, викинутий революцією на поверхню життя й розкиданий його хвилями, як нездатну до боротьби гниль по чужих берегах і затоках. Немає жадної рації тулити до купи недогнілі рештки політичного сміття, одвіяного самим життям, і цим наново затроювати національний організм, що прокидається до нових змагань.

Про притягнення до єдиного організаційного національного фронту всякого непотрібу може говорити тільки той, хто нездібний одрізнити зерна від половини, та той, хто певен, що иншим способом, як серед сміття, йому самому до єдиного національного фронту не попасти.

Помимо того, національний (організаційно) фронт можна складати тільки способом моральних впливів, симпатії і довіря між членами однієї нації. Але яка може бути симпатія між брехуном

і оббріханим? Єдиний фронт твориться не декляраціями, не умовами, які другого ж дня порушуються за дверима, а конкретно працею для добра нації. Де хтось щось корисного робить для української нації, там без загадувань збираються її члени, пристають самі без наказу до тієї роботи, і твориться єдиний фронт. Що добре, те не потребує жадних умов, щоб привабити до себе увагу громадян. Воно добре без умов.

Де працюють живі сили нації для добра української, а не якоїсь іншої нації, там твориться, виростає навколо тієї праці український національний фронт. Це ми бачили вже на свої очі. Найчастіше й найвиразніше бачили ми таке вистання українського національного фронту навколо праці У.П.С.Р. Не для хвальби, а для об'єктивної оцінки повинні ми відзначити, що Українська Центральна Рада, Національний Союз, повстання проти гетьмана, Український Громадський Комітет в Ч.С.Р. і т.и. суто-національні справи, огнища українського руху, виявлення єдиного українського фронту — в більшості є наслідками праці У.П.С.Р. Де працювала У.П.С.Р., там творилося вільне українське життя, там купчилися національні сили. Інші групи й групки, не зважаючи на всю свою ненависть до ес-ерів, мушили об'єктивно признавати, що ес-ери в своїй роботі ставили правдиву й корисну для нації мету. На ес-ерів нападали не за ціль, а лише за метод роботи, найчастіше за те, щоб і собі працювати поруч з ес-ерами, вкупі з ними керувати життям. Дрібні гуртки й групки, нездібні самі відчувати дійсні потреби життя української нації і задовольняти їх, нездібні самі нічого зробити, бігли, та й до цього часу біжать по п'ятах ес-ерів (досить пригадати недавні заяви п. Донцова про необхідність одібрання землі без викупу, та нарікання хлібороба Коваленка на русофільство правління Скоропадського й неможливість будувати українську державу силами великого поміщицтва, яке на Україні чуже, про що ес-ери говорили з самого початку революції), плутаються попід ногами й домагаються, щоб і їх, безсилим і нездатним, пустили наперед до проводу національним життям. А коли допустять їх до того, то ведуть туди, куди їх направляють сусіди, бо самі нездатні вибрати правдивого шляху, а порад ес-ерів «з принципу» не визнають. Хіба не правда, що захист української нації, її соціальних, національних і загальнополітичних інтересів найкраще провадився підчас проводу ес-ерів? Хіба ес-ери поступалися будлі якими інтересами української нації перед сусідами? Коли провід вели ес-ери, не було жадного негування інтересів нації. Через те, де ес-ери працювали, там купчилися сили нації, виявлявся єдиний національний фронт. Коли ж інші українські групи й групки «самостійно», всупереч домаганню ес-ерів, повертали українську справу туди, куди самі хотіли, то . . . кінчалося їхнім одриванням від українського національного фронту й сполученням із фронтом Москалів, Німців, Поляків і т.и.

Через те всі «боротьбісти», «незалежники», хлібороби, оскілкивці, балбачанівці, петрушевичівці, петлюрівці і т. и. прихильники «самостійної», а не загально-національної акції так і ненавидять ес-ерів. Ненавидять за те, що ес-ери, як партія, не зважаючи на помилки окремих членів і груп та певне розпорошення її, все таки є єдиною серед українських партій, що найкраще задержала в собі живий дух і здібність до роботи та боротьби і зберігла чистоту національної позиції, бо не продала ні одному національному ворогові інтересів нації; зберігла в чистоті свій прапор боротьби за соціальну й національну волю, не пішла проти інтересів нації. Ненавидять ес-ерів, як всякий злодій ненавидить порядну людину за її порядність. Але лють нічого не вдіє. Хоч би як всякі партії й партієнятка обплювали конкретну роботу ес-ерів по зв'язанню розпорошеного національного піску в єдиний фронт біологічно-міцної, культурно-свідомої та вільної української нації, хоч би як галасуванням про «єдиний національний фронт» прикривали вони своє недбалство й злочини проти нації та національної чести й гідності, об'єктивні свідки спроможуться відрізнити справжнє та життєве діло фактичного зміцнення національного фронту від порожньої деклямації.

Хто хоче дійсно національного фронту, той не побоїться чесно визнати свої помилки в минулому (бо хто їх не має), зріктися їх і піти слідом за тими, хто конкретно працював і працює на користь нації, не одриваючи від неї нікого до поляків, Німців чи Московців. Той не побоїться віддати для нації все; не побоїться признатися, що головна лінія поведінки соціалістів-революціонерів, з погляду інтересів української нації селян і робітників, була і є правильною, бо соціалісти-революціонери ніколи не поривали єдиного національного фронту з українським народом, хоч завше поривали його з тими, хто йшов на поклін до Московців, поляків, Німців, Французів і т. и.

Єдиний національний фронт не в тім, щоб штучно стулити до купи всі групи й групки, задовольняючи їх групові амбіції. Справа не в тім. Коли ті групки нездатні відчувати, що треба робити для добра нації, то нехай собі кінчають самознищенням. Справа в тім, щоб найбільшу кількість української нації чи її еміграції об'єднати коло роботи корисної для нації. Національний організаційно фронт створиться не тим, що всі групи й групки умовляться між собою про один напрямок роботи, а тим, що більшість нації, чи еміграції, піде за тією групою, яка виявить найбільшу здібність до захисту конкретних інтересів нації та її еміграції. Групові й партійні ярлички можливо назавше залишаться розкиданими й розпорошеними, але жива сила нації прилучиться до живої роботи тієї групи, яка творить найбільше об'єктивних цінностей нації і вкупі з нею створить єдиний національний фронт. Може це буде навіть тільки одна партія, а може дві, а може три, бо для єдиного національного фронту непотрібно об'єднувати всі партії, а лише більшість членів нації.

Досить об'єднати дві-три партії, які гуртують в собі більшість нації, щоб створити єдиний національний фронт. Решту ж партій, хоч би їх було сотні, коли вони гуртують в собі лише амбітних одиниць, можна залишити на боці. Нехай собі сперечаються та гризуться за теоретичне першенство. Без них єдиний національний фронт, складений з двох-трьох живих партій, що поведуть за собою більшість нації, може цілком обійтись.

Хто хоче єдиного (організаційного) національного фронту, той повинен клопотатися не про те, як помирити закордонні котерії; як зробить, щоб і тої не образить, і другої не зачепить, і всіх їх до згоди допровадить (це річ неможлива); а залишити їх на боці і прилучити свої сили до тієї конкретної праці, яку провадить та чи інша група на користь нації. Хто робить добро нації, тому й треба допомагати. Це є національний обов'язок кожного Українця. Не треба боятися навіть того, коли би провід у роботі взяла тільки одна партія. Аби лише наслідки роботи були корисні! Що з того, що в Кам'янці більше десятка українських партій погодилися на союз із Польщею і єдиним фронтом дали провід тій акції? Яка з того користь? Чи був то український національний фронт? Хто правдивіше вирішив справу — десяток партій, що погодилися на спілку з Польщею, чи одна У.П.С.Р., яка відкинула ту спілку і із-за неї розійшлася з ними? Хто залишився на українському національному фронті? Десять однодумних партій—приятелів Польщі, чи одна партія—приятель інтересів української нації? Справа не в тім, скільки партій керує, а який наслідок того керування. І єдиний (організаційно) національний фронт не в тім, щоб об'єднати найбільше партій, а в тім, щоб найбільше українських сил поставити до корисної для нації праці. Нема великої шкоди, коли якісь партії не погодяться з більшістю нації і будуть кооперувати з Московцями, Поляками чи Німцями. Це звичайна річ. В кожній нації є свідомі й несвідомі вороги її. Треба лише, щоб більшість нації була організаційно звязана в один фронт. Для того прихильники єдиного національного (організаційно) фронту повинні дбати не про примирення всіх партій, а про прилучення найбільшої кількості українських сил до тієї групи чи партії, яка працює найкорисніше для української нації. Це приведе до зміцнення найздібніших у праці партій, які в своїй роботі знайдуть життєвий, а не теоретичний шлях вироблення спільного плану праці і зведення її в одну справу дійсного захисту всіх інтересів української нації.

Національне питання на Сході Європи.

А) Диспут по національному питанню в Празі р. 1921.

14/IX 1921 р. по ініціативі Українського Громадського Комітету в Ч. С. Р. був улаштований в Празі прилюдний диспут на тему: «Національне питання на Сході Європи», в якому взяли участь видатніші громадські діячі Білорусії, Грузії, Дону, Кубані, Росії, Тереку й України.

Диспут викликав велике зацікавлення в широких колах української, російської й инчої еміграції в Празі, якої перебувало на диспуті, що тягнувся чотири вечори, більше тисячі осіб.

Голова диспуту Н. Григорієв (укр. соц.-рев., б. міністр Освіти У. Н. Р.) у вступному слові зазначив, що національне почуття є інстинктивним стремлінням народніх мас до того, щоб способом етнографічно-державного об'єднання здобути можливість самостійного керування своєю долею. Це стремління до самостійного само-керування, як вищої гарантії самоохорони, розриває навіть однородно етнографічну державу, коли вона не вдовольняє пориву до самостійности (Англія й Америка), або об'єднує різнородні етнографічні маси в один державний організм, коли таке об'єднання гарантує самостійність (Швейцарія). Далі він навів приклади з історії, як національне почуття ввесь час пхало й пхає людство до індивідуалізації захисту інтересів окремих груп людства, звязаних певними спільними інтересами, і як воно в боротьбі за ту індивідуалізацію на підставі етнографічних, географічних чи економічних об'єднань потрясало весь час великими державами і нераз, всупереч стремлінню можновладців світу, одривало ті чи инші народні гуртування від других (Наприклад: Італія відірвалась від Австрії, а Бельгія від Голландії всупереч постанов Священного Союзу, тогочасної Антанти), і нарешті звернув увагу на необхідність уважного освітлення цього могутнього національного руху та використання з цією метою сприятливих умов, які склалися в Празі (перебування в Празі багатьох провідників ріжних народніх рухів Сходу Європи) для спільного обміркування тих можливостей, які б могли заспокоїти національне почуття всіх народів Сходу Європи і утворити між ними добросусідські відносини.

Л. Гуревич (Міністр Уфимської Директорії, соц.-рев.):

«Я говорю особисто, але гадаю, що висловлю думки більшости російської демократії, яка мислить про розв'язання національного питання на Сході Європи так, як я.

Ще з початку війни було викинуто гасло самоозначення. Але царське правительство було нездібне розв'язати національну справу. В часи першої революції (1905) народи бувшої Росії не ставили питання в такій площині, як зараз. Тоді не повставало питання про організацію самостійних держав. Навіть такі народи, як польський, стояли на ґрунті співжиття з Росією -- на

грунті федерації. Тільки тодішня неуміла політика царського уряду розвинула пізніше відосередні стремління, які у всій своїй повноті і широті — висунуті з початком великої революції — ми вже бачимо зараз.

Частина московської демократії (з певністю про це можна твердити відносно демократії соціалістичної) виразно заняла в національним питанню позицію федерації, і вже в самому початку революції Тимчасовий Уряд проголосив цей принцип.

Декларативні заяви, розуміється, не могли задовольнити національних бажань народів бувшої Росії. Але порукою тому, що заяви російської демократії були щирі, служать де-які конкретні, законодавчого характеру розширення автономії Фінляндії, самоуправління Естонії і Латвії, які пороблені були Тимчасовим Урядом. Тимчасовий Уряд не був компетентним вирішувати національні проблеми, а чекав волі народів, висловленої на Установчих Зборах. Крім того і в окремих народів не було відповідних органів, уповноважених вирішувати ту чи іншу форму державного будівництва.

Через це все російська революція не змогла вирішити національне питання, а дальший розвиток подій припинив працю Тимчасового Уряду.

Таким чином до розпаду Росії спричинилася не стільки централістична політика Тимчасового Уряду, скільки неуспіх революції.

З другого боку большевики викинули гасло самоозначення народів, котре, як форма, відповідало бажанням народів бувшої Росії. Тим самим вони створили серед бувших поневолених народів такий психологічний ґрунт, який поміг запанувати їм в Росії. Але большевики в форму самоозначення вкладали зовсім інчий зміст, ніж поневолені народи. І ця невідповідність змісту до форми в свою чергу викликала відосередні стремління народів, серед яких зміцніла воля до державної незалежності. При вирішенні проблеми Сходу Європи треба мати на увазі, що процес утворення Росії відбувався не тільки шляхом завойовання. Декотрі народи в боротьбі за існування, керуючись інстинктом самоохорони, пішли під захист Росії, в бік найменшої небезпеки. І не помилились! Бо стара самодержавна Росія навіть нездатна була їх з'асимілювати.

І зараз перед небезпекою опинитися в положенню колонії для західно-європейського капіталу, всі народи Сходу Європи, а може Євразії, повинні в якийсь спосіб об'єднатися, але ні в яким разі не з примусу. Всі кола російської демократії визнають вже необхідність перебудови Росії на федеративних підставах. Але механічного об'єднання, про яке думають монархісти, говорячи навіть про автономію «окраин», не повинно бути. Федерація можлива лише, як вияв свободної волі націй, без жадного примусу з боку.

Подумає дехто, чи не є ці заяви демократії тільки тактичним кроком, бо, як бачим, говорять про автономію навіть монархісти.

Чи не є це заяви, які, будучи легко сказані, будуть легко й забуті. Дійсно, небезпека поневолення під фірмою федерації єсть. Але тому треба протиставити і здійснити виразно зазначене право на самоозначення.

На користь об'єднання говорять економічні інтереси, центром яких, як і басейном нової, будучої культури, буде Тихий Океан і Сибір. Боротьба за вільні простори Сибіру і поповнятиме всю майбутню історію держав і народів, які оточують Тихий Океан. Там будуть перехреснуватись інтереси великих держав: Америки, Японії, Китаю і ин. Слабкий розвиток індустрії серед народів Сходу не дозволяє стати проти економічної, капіталістичної інтервенції, подібної до вмішування Антанти в справи Польщі, від самостійності якої залишилася тільки назва. В цілях уникання міждержавних конфліктів і постійного тертя на території б. Росії (війни, митні перешкоди) треба шукати нових форм об'єднання, може навіть таких, які сучасним правознавством не передбачаються. Тут відкрите чисте поле для нової державної творчості.

На користь об'єднання окремих частин в свободну федерацію промовляє і широка можливість приложення своїх сил на широких просторах б. Росії поза межами своїх національних кордонів. Ми мусимо всі прагнути до об'єднання, бо це є ціллю людства, тенденції якого ми спостерігаємо навіть в буржуазно-націоналістичному світі, а саме: в шуканні вищих форм міждержавного об'єднання; наприклад: різні конгреси, міжнародні трибуни, ліга націй і т. и. А суверенність іменно ставить межі, як для національної, так і для індивідуальної волі народів з метою вищих форм співжиття народів, одною з яких єсть федерації. Во ім'я цього всього варто поступатись формальною самостійністю. Варто боятись не федерації з Росією, а її сепаратизму, окремішності, які загрожують тим, що величезні простори Сибіру опиняться в монопольному користуванні Великої Росії.

У вільній федерації Сходу Європи, а може й Євразії, ми бачимо розв'язання національної проблеми Сходу Європи.

Шлях до федерації ми вбачаємо не в законодадному акті, а в свободній договірній згоді, яка може бути встановлена кожним народом через свої власні Установчі Збори, або плебісцитом тих народів, які або вже уконстатувалися, як окремі держави, або виразно і вільно виявляють волю до самостійного життя».

М. Шаповал (б. міністр земельних справ У. Н. Р. підчас Директорії в Києві, укр. соц.-рев.):

«При спробах вирішення східно-європейської проблеми борються два принципи: право народів на самоозначення (висунуте поневоленими народами) і поняття про Росію, як органічну єдність (захищають тільки Росіяне всіх ідеологічних груп), так звана «органічна теорія», котра не має нічого спільного з органічною теорією в соціології, а є своєрідним продуктом російського великодержавного (імперіялістичного) думання.

Я відкидаю теорію органічної єдності бувшої Росії насамперед з історичного погляду, бо Росія творилась тільки війнами, які з XVI віку вели Москалі, завоювавши Сибір і всі інші народи. Хоч Україна і Грузія прилучились до Росії по договору, як самостійні держави, але їх свободу Росія знищила насильно, так що їх фактично також треба вважати за завойовані. Велике вражіння роблять факти, що за 200 літ, XVII—XVIII ст., Росія мала мирних 71 і 2/3 років, а воєнних 128 і 1/3 років; при чім 33 війни зовнішніх і 2 внутрішніх; на своїй території тільки 6 війн, а інші на чужій. З 128 і 1/3 років війни 101 рік (22 війни) припадає на здобуття чужих територій.

Ніякого «організму» в цьому не видно, бо організми з'являються і зникають зразу. Бувша Росія не є організмом з погляду і соціально-економічного, географічного, стратегічного, комунікаційного і культурного. «Органічна теорія» витворена російськими царями, бюрократами, поміщиками і підхоплена навіть соціалістами і комуністами. Російська культурна свідомість трьох головних фаз (ідея третього Риму, культурний месіанізм, органічна теорія і комунізм), є по суті ідеологією велико-державництва (імперіялізму).

Конкретним змістом цієї ідеології є бажання визискувати сусідні народи, використовувати їхні природні добра, їхню працю, їхню силу для мілітарного вжитку, для експорту своєї інтелігенції з метою денаціоналізації сусідних народів і поширення цієї експлуататорської експансії на всі більші простори з метою визиску, одержання всіх користей, які треба назвати колоніальною рентою. Проти цієї ідеології завойовництва і визиску повстає принцип самоозначення й визволення народів і права їх творити свої держави.

Конкретним змістом цього принципу є визволення людини і її праці від визиску, а тому він є культурним, поступовим принципом людської історії.

Народи б. Росії стали до боротьби за визволення і з цього шляху не звернуть, доки не досягнуть мети: організації своїх незалежних від Росії держав. Без переведення в життя принципу самостійності, визволення народів неможливе. Світовий суспільно-господарський розвиток, а особливо зріст коефіцієнту густоти населення веде народи до зближення. Воно неминуче. Соціалізм довів це непохитно. Я, як соціаліст-революціонер, поділяю федералістичний ідеал Драгоманова, але думаю, що здійснення федерацій і конфедерацій взагалі можливе тільки між самостійними народами. До східно-європейської (а не російської) федерації народи можуть прийти тільки через фазу самостійності і по своїй власній волі, коли переконаються, що федерація не загрожує їм національним поневоленням.

Теорія «органічної» єдності Росії є фікція, а тому Україна, Білорусь, козацькі, кавказькі, надбалтійські, Сибір і інші республіки повинні стати самостійними цілком. Питання федерації вони рішать тоді, коли це буде їм потрібно.

Східно-європейське питання є не російською, а справою народів Східної Європи. Проблема Великої Росії є фактично проблемою Великої Росії; тому форму співжиття на Сході Європи рішають всі народи по згоді. До цього треба стремити.

Спільний інтерес аграрних народів є в боротьбі проти західно-європейського імперіялізму. Коли Росія відмовиться від великодержавництва, вона може стати членом вільної спілки народів Східної Європи і другом України, бо тільки самостійна Україна може бути другом і братом Росії; поневолена ж вона обов'язково буде ворогом, а ворог, невільник, раб, не має підстав симпатизувати. Поневолена Україна при першій нагоді зрадить і зруйнує Росію. Це право невільника. Коли Росія зрозуміє це, то вибере друга — Україну, самостійну, а Україна лише Росії-другові віддасть свою любов. Тоді в Союзі вільних народів Східна Європа протистане проти всяких імперіялізмів, як носитель вищого типу життя й культури....»

П. Кречевський (Голова Білоруської Національної Ради, соціаліст-федераліст):

«Боротьба націй за свою незалежність почалась давно і певне не так скоро скінчиться. Вагу національного питання зрозуміли навіть комуністи, які організують в Росії, правда, на папері незалежні соціалістичні республіки. Кров'ю залите життя народів, котрі боролись за своє відродження. Одною із сторінок боротьби націй за своє існування є історія Білорусії, котрої ні Європа, ні ширші кола російських партій і груп не знають і навіть і знати не хочуть. Боротьба білоруського народу за свою незалежність почалась з VIII ст., коли вперш згадується про білоруське плем'я Дреговичів.

Ми знаємо про самостійне існування Кривичів, Дреговичів і Радимичів до XIV віку. Розцвіт Полоцького князівства досягнув високого ступня при Вячеславі з 1044 до 1101 р. В 1181—1190 рр. полоцька республіка бореться вже з київськими князями, а потім з московськими аж до XIV віку. Згодом білоруські князівства об'єдналися з литовським в тісний союз і спільними силами відбивалися від московських князів, котрі, починаючи від Василя I, Івана Грозного, і др., вели війни з литовсько-білоруським князівством тільки за те, що ті не хотіли їх називати князями «і всея Русі».

Надзвичайно жорстокий був наїзд Івана Грозного в 1563 р., коли він зруйнував Полоцьк і околиці, вивіз все золото і срібло, архіви та історичні документи й пам'ятники. При заключенні миру золото і срібло повернув, а архівні історичні документи знищив, як перешкаджаючі доказам його права на першенство в литовсько-білоруським князівстві. Захищаючи себе від зазіхань Москви литовсько-Білоруське князівство попало в обійми Польщі. Особиста унія Ягайла ще зберігала суверенність Білорусько-Литовського князівства, але Люблинська унія 1569 р. зовсім інкорпорувала Білорусь і Литву в організм Польщі. Почалась страшна колонізація Білорусів і Литовців. Віднято від народу

інтелігенцію і культуру. Єзуїти, як і Московщина, нищили пам'ятники культури — книжки і документи. Коли зараз їх у Білорусів мало, то винні в тім Московщина і Польща.

Після розділу Польщі в р.р. 1772, 93, 95 вся Білорусія відійшла до Росії. Гніт і ополячення продовжувалось далі, а з р. 1866 вже Білорусії навіть нема, а єсть тільки «південно-західний край», де русифікація набирає жахливих форм. Не дозволяли ні одного друкованого слова по білоруському. Здавалося, що Московщина поховала назавжди білоруську націю. Але даремно. Як тільки повіяло революційним вітром 1905 р., вона прокинулася, а з р. 1917 від Всебілоруського установчого з'їзду 25 березня 1918 р. вона існує вже, як самостійна Білоруська Народня Республіка. Така була воля білоруського народу, котрий перетерпів всю історичну недолю і перепони до осягнення своєї незалежності. Зараз всіх Руських і Поляків турбує питання, як ми, Білоруси, будемо жити без Росії, або без Польщі? Жили ж ми без них майже 12 століть і жили значно краще. З ними ж укупі жили не більше трьох віків і дуже гірко. В культурнім, господарчім і економічнім відношенню ми раніш, до Польщі й Москви, стояли значно краще, ніж тепер. Нам дуже важно знати: чи не вкладають в поняття Росії російські демократичні елементи той зміст, який вкладали Василь І, Іван Грозний — «всея Русі». В цій назві заховано бажання Великоросіян панувати над Мало — і — Білорусією. Коли це так, то ми ніколи не зрозуміємо один одного. Людина, приналежна до поневоленої нації, дуже чутлива і зразу бачить, де його ворог, а де приятель. Великодержавні народи стратили своє національне почуття: державний організм з'їв національну душу Московця, як Москаля, — вона стала російською. Скажіть нам отверто, що у вас не захована думка панувати над нами, що ви не будете вести війни з нами за те, за що вели Василь І і Іван Грозний, і ми підемо за вами рука в руку влаштовувати свої гнізда республіки; раніш збудуємо собі державу громадян Білоруської, Української, Грузинської, Кубанської, Литовської, Латиської і т. д. республіки, а вже потім спільними силами найдемо формулу і для загального громадянства, хоч би по зразкові північно-американських Злучених Штатів, в східно-європейських або славянських штатах.

На кожду федерацію згори шляхом насильства і підпорядкування Росії ми не підемо, але на братерську спілку відроджених націй, що довгий час були в однім проклятім російським ярмі, ми завжди готові.

На жаль, наші руки, протягнені вам для спільної праці, висять поки що в повітрі. Допомоги ми не бачимо навіть від соціалістичних партій в Росії. Через самостійність народів до вільного союзу — ось наш девіз. Іншого шляху я не бачу і його навіть бути не може».

П. Тимошенко (бувний президент Кубанського уряду, соціал-демократ):

«Потреби незалежної державности викликаються не тільки національними причинами. Грають роль й інші моменти — економічні, релігійні, соціальні і т. и.

Росія не була цілим організмом. Вона не була одною цілістю ні економічною, ні географічною. Росія не зможе відродигись в тих розмірах, в яких була до 1914 г., бо навіть запеклі прихильники «єдиної неділимої» визнають право на самостійність за Польщею й Фінляндією. Безперечно, не всі народи б. Росії зможуть існувати самостійно, бо декотрі невеличкі народи дуже тісно зв'язані з Росією економічно. На аргументи, що ніби то новоутворені держави, коли будуть жити окремо від Росії, попадуть під економічну залежність чужоземного капіталу, легко довести, що залежність від російського капіталу гірша, ніж залежність від капіталу європейського.

Ніхто не відмовляється від співжиття з Росією, але коли форма того співжиття буде вільною, непримусовою. Тільки тоді, коли не буде загрози самостійности окремим націям з боку Московщини, лише тоді, переконавшись в цьому, народи можуть бути спокійні за свою долю і щиро піти на союз.

Візьмемо економічний бік справи.

Ніякий центральний уряд в Москві не в силі відродити економічно б. Росії. Тільки самі країни найкраще зможуть і будуть в силі відродитись економічно. В цій союзі народів Східної Європи відіграють головну роль два народи велитні: 80 мільоновий московський і 40 міль. український. Вони будуть вирішувати долю Східної Європи. Від взаємовідношення цих двох народів залежатиме доля самостійности других націй і територій б. Росії.

Взаємовідношення між московським центром і окраїнами були такі, як відношення метрополії до своїх колоній.

Експлуатована московським центром між іншими була також і Кубань, яка в заміну своїх багатств нічого від Москви не одержувала.

Для нас, Кубанців, питання самостійности України ясне. Український народ не заспокоїться доти, доки не здобуде собі самостійности. Коли ми, Кубанці, говоримо про самостійність, то нам Московці наївно відповідають «Хіба ж ви не руські?» Очевидно, не зовсім. Національний склад населення Кубані такий: 47% укр., 42% моск., а решта інші народи. Ми не можемо прилучитись ні до Росії, ні до України, боячись між-національного тертя, страшної внутрішньої громадянської війни на Кубані. Тому мусимо будувати свою кубанську самостійну державність.

Господарем на кубанській землі є Кубанці. Воля ж кубанського народу ясно висловлюється в його бажанню до самостійного життя.

Відношення Кубані до України було дуже прихильне і, надіємось, буде таким далі, бо Україна була пригніченою нацією і нікого не гнітила.

На півдні Україна буде лиш центром, коло котрого об'єднуватимуться менші новоутворені держави. Кубань є найбагатішою частиною б. Росії. Заздрим оком поглядають на неї не тільки Москва, а й Київ. Аби не бути для них яблуком роздору і об'єктом чужого хижацького господарювання, вона мусить стати самостійною, що не виключає можливости економічного і політичного порозуміння зі своїми сусідами.»

Г. Айолло (представник Грузії в Ч. С. Р., соціал-демократ):

«На жаль, не ми, Грузини, відділялись від Росії, а вона сепарувалась від нас. Тоді, коли ми лишились вірними заповіту російської революції і завели у себе демократичний лад, більшість російського народу пішла за більшовиками. Російська демократія не допомогала нам затримати заведений нами демократичний лад, хоча сам наш народ стояв за демократією.

З початку революції ми йшли спільним фронтом з російською демократією, але залишені нею мусіли самі улаштувати свою долю. Коли в Росії запанує демократія, то аж тоді у нас зможе бути тісний союз з нею. Руський соціаліст-революціонер Гуревич заявив, що він є російським націоналістом. Тому він не міг розв'язувати національного питання, як соціаліст. Національне питання єсть питання політичне. Треба вияснити відношення суб'єкта до держави. Бо коли єсть в державі громадяне 1-го і 2-го сорту, то тоді єсть і національне питання. Наприклад, Московець учиться, читає і молиться на народній мові, а Українцеві учиться, читати, молиться по своєму забороняється. З московського погляду для другого народу, для іногородця, потрібна нянька і указка, як він повинен думати і що робити. Доля другої нації повинна вирішуватися Московцями, а не самою нацією.

Тому треба національне питання вирішувати з соціалістичного погляду; кожній, великій чи малій державі, треба вирішити у себе питання національної меншости і визнати, що кожна нація має право користуватися своєю мовою. Кожна нація повинна мати повну волю в державі; тоді ніхто не схоче сепаруватися, бо од добра ніхто не тікає, а навпаки: будуть з'єднуватися.

Я певний, що пройде немало часу, поки Московці зможуть щиро відмовитися від імперіялістичних зазіхань, і тому самостійність держав необхідна аж доти, доки Московці не відвикнуть класифікувати громадян на перший і другий сорт.

Ми, кажуть московські соціалісти, визнаєм право на самоозначення, але не дозволяємо вам без нашої допомоги і указки переводити його в життя. Дякуємо за таке самоозначення по чужій волі.

Московська демократія повинна ясно і недвозначно заявити своє відношення і визнати повне право всіх народів на самоозначення; коли ті народи переконаються в московській щирости, тоді, будьте певні, вони схотять жити з вами в як найкращих відносинах.»

Проф. Старосольський (укр. соц.-дем., б. товариш міністра закорд. справ У. Н. Р.):

«Один з шановних промовців сказав, що здоровий-та сильний народ мусить стреміти до експанзії. Дивно звучали ці слова в устах промовця — демократа, на демократичному зібранні. Досі ми привикли чути їх тільки від ідеологів, в роді Гортмана або Трайчке. Але добре сталося, що ці слова були сказані. Вони вчать нас, що є ілюзією думати, буцім то у демократії була якась чудотворна сила, що сама собою може знищити імперіялістичні та шовіністичні інстинкти. Навпаки, ці інстинкти, оці стихійні гони погрожують і демократії. І тут доводилось стрічатися з ними. Це був їх голос, коли на наші речі про це, що треба признати наше право на самоозначення, з російського боку піднесено як відповідь оклик: «буде Росія!» На такий оклик ми мусимо відповісти тільки таким же окликом: «буде Україна, Кубань і Біла Русь і Грузія» — і. т. д.

Але не для того зійшлися ми тут. Завданням отсієї дискусії власне не констатувати оце «здоровля» та «стихійну силу», але повернути їх в певне річище, як вказує розум і демократизм.

Для цього, щоби дискусія сповнила оце своє завдання, треба перш усього твердо та відважно подивитися правді в очі, пізнати та признати без ніяких застережень дійсність, істину. Ця справа нелегка, бо все «бажання родить думки» і закриває та викривляє правду. Так дуже довго не могла російська, навіть соціялістична, демократія практично визнати, як існує, національне питання. Пригадую, що ця російська соціялістична демократія заступала нам шлях до інтернаціоналу. Ніхто инший як Плеханов, сам теоретик національного права на самоозначення, заперечував на соціялістичному інтернаціональному конгресі існування національного українського руху. Тоді сказав провідник австрійської соціал-демократії пок. Віктор Адлер, що помилковий діагноз може й не пошкодити хорому, але завше компромітує лікаря. Так і сталося. Український національний рух є — і це признає сьогодні весь світ, але діагноз Плеханова відобрав у нас довірря до лікарів.

Безперечно, у відношенню до національного питання російської демократії є чималий поступ. Але не ставайте на половині дороги, майте мужність дійти до кінця. Не закривайте правди самі перед собою софізмами. Бо, коли кажете, що це не національний рух, тільки збочення революції довели до самоозначення України, Грузії, Білоруси і т. д., то це софізмат.

Національне самоозначення це ж і є частина революції, і то істотна частина. Нема без нього революції, як нема його без революції. Так само це софізмат, коли кажете, що визнаєте право на національне самоозначення, але національне самоозначення це одно, а державне самоозначення — друге: так не мов би була якась инша форма для національного самоозначення, а не власне державне самоозначення; не мов би нація

могла виконати своє право на самоозначення инакше, ніж шляхом власної державности.

Отож ми вимагаємо від вас, і цього вимагає від вас життя, щоб ви ясно та реально подивилися на факти і признали їх. Ви мусите признати істину, як вона є, без ніяких обмежень та викрутів. А ця істина ось в чому:

На Сході Європи, на території бувшої Росії народи вже виконали своє самоозначення. Вони заявили свою волю за незалежність так ясно, як не могли ясніще, бо записали грамоту кров'ю найкращих своїх синів. Таке письмо не дасться нічим затерти, ні знищити.

А це національне самоозначення доконалося власне шляхом національних держав, а не иным.

І ви мусите відкинути ще одну ілюзію. Мусите зрозуміти, що ми, і в цій салі, і взагалі, ніде і ніколи, навіть, як би хотіли, не можемо зріктися права нації на самоозначення, на державну свою волю.

Як би хто і зрікся свого права, то не додержить свого зречення; коли не він, то другі, то грядучі покоління будуть обстоювати права самоозначення. Бо слова Руссо про те, що ніхто не може зріктися волі, відносяться не тільки до одиниць, а в більший ще мірі до націй. Ці слова вирости з тисячелітніх болів та боротьби людства і в цьому їх глибока та непорушима правда.

Ось що ви мусите признати, як дійсність, як істину. І тільки признавши її, ви мусите запитати, як вам до неї віднести. Два шляхи перед вами. Один, це шлях боротьби. На цей шлях ви не ступите — не стільки тому, що *eventus belli dubius est*, як тому, що ви демократи. І я не говоритиму про цей шлях. Остає другий шлях, шлях порозуміння.

Ви часто на протязі оцієї дискусії давали нам поради. Дозвольте і з нашого боку віддячити вам нелукавою порадою. Коли Швеція втратила Фінляндію, тоді шведський поет кинув гасло: «відзискати Фінляндію в межах Швеції». Гасло було прийняте і принесло обильні плоди. Чи ж не думаєте ви, що і Росія повинна піднести та прийняти гасло: відзискати у власних етнографічних межах утрачені Україну, і Грузію, і Білорусь, і Кубань і всі другі новопоставлені держави? Чи ж не думаєте, що експанзія Росії була нещастям власне для російського народа? Коли щиро відповісте собі на це питання, тоді не будете уважати нещастям Росії утрату нас, але постараетесь відзискати нас у власних межах.

Але ви можете і по за межами Росії нас відзискати. Для вольних народів є сто можливостей улаштувати розумно і корисно свої взаємини.

Багато говорили ви про це, що неумолимі економічні потреби, закони господарського життя мусять привести нас знова до Росії. Треба перш усього, щоби власне ви повірили справді в цю неминучість. Як би ви вірили в неї дійсно, то не боялися

б нашого самоозначення, не переконували б нас, що нам краще його не виконувати, бо тим зводите до карикатури і «федерацію», про яку стільки раз ви тут говорили. Не знаю, як в майбутньому уложаться наші взаємини. Для цього, щоби вони уложилися добре, щоб і про федерацію взагалі можна було колись говорити, мусите знова ви признати без застережень і не тільки словом, але й дісно, одну основну правду. Сказав її м. и. Масарик: «Немає федерації без вольних народів.»

Щоб про федерацію можна говорити, мусить перше стати фактом воля народів. І так, коли хочете ви справді послужити ідеї федерації, то мусите хоч би в інтересі цієї ідеї стати активними та щирими апостолами нашої національної волі.

Рішення про те, як зложаться взаємини між Росією та визволеними націями Сходу Європи лежить передусім в ваших руках. Що ми не підемо на Москву — це ви знаєте. Треба, щоб і ми так само певно знали, що Москва не піде ні на Київ, ні на Тифліс, ні на ніяку визволену країну.

Ініціатива для цього, щоби майбутнє наших взаємин було ясне і світле — не в наших, а у ваших руках. Перед вами «віз» і «перевіз», «hic Rodus, hic salta». Ви мусите вибирати. І вибирайте!»

В. Архангельський (моск. соціяліст-революціонер):

«Замість того, щоб прийти до якогось порозуміння московська демократія посаджена тут на лаву підсудних. Ніби винна демократія. Обвинувачуються навіть соціялісти. Треба пам'ятати, що саме як раз демократія боролась за федерацію. Для мене дивно, що тут зараз говорять про самостійність, коли перше ніхто не думав відмовляться від Росії, і всі народи хотіли бути з нею в органічному звязкові.

В доказ цього прочитайте перший універсал Центральної Ради, з якого видко, що Українці не хотіли відмовляться від Росії. Тут російській демократії і російському народові дорікають за імперіялізм, але скажу, що всякий, хто будує державу, не завсіди має руки чисті, не замазані імперіялізмом. Ми, соціялісти, не повинні підбурювати одну націю на другу, а стараться довести справу до полагодження. При самостійности будуть завжди свари про національні кордони. Взагалі буде дуже тяжко розмежуватись і поділитись державним майном, боргами і т. и. Цим нашим непорозумінням і боротьбою чорностенні елементи скористуються і нас всіх знову поневолять. Треба стараться, щоб це питання було розв'язане не збройно, а мирним шляхом.

Не треба також розв'язувати питання і таким шляхом, що коли у нас гарний ґрунт, чи другі багатства, то ми повинні вже відмовитися від спільного життя з тими, хто такого ґрунту не має.»

В. Шапкін (донський козак, безпартійний):

«Ми за свою волю теж немало на протязі цілої історії російської держави пролили крови. Чи варто творити без кінця

державні організми? Українці теж не мають спільности в думках і єдності. Галичане собі домагаються самостійности, а не хочуть будувати одної української держави (серед українських слухачів переважно Галичан рух і голоси: — «Не правда, ми всі за одно!»).

Національне питання тісно звязане з економічним. Питання про самоозначення належить не тільки до націй. Самоозначуватися можуть і окремі країни, окремі території. Всіх Росіян не можна обвинувачувати в імперіялізмові й єдино-неділимстві. Краснов і Скоропадський були самостійниками, а чого вони хотіли досягнути цією самостійністю? Не треба витягувати за вуха всі негативні сторони націй та їх підкреслювати, а потрібно старатися, щоб і надалі уникнути міжнаціонального тертя».

А. Крейчі (Чех, нар.-соц., редактор газети «Tribuna»):

«Я чую в дискусії страшенне загострення між націоналістами і соціялістами. Треба спокійно відноситися до розрішення національного питання. Вважаю неможливим, щоб питання можна було розв'язати з чисто націоналістичного або з чисто соціялістичного погляду. Наше бажання, щоб всі славянські народи належали до одної всеславянської федерації.

Але федерації творити не можна, федерація народів може прийти тільки від самих народів. Ми бачимо національний рух на Україні. Мільйонні маси, котрі раніш творили тільки етнографічну масу, прокинулись, і приступили до державного будівництва. Повстанча акція на Україні досить помітна. Ніхто з окупантів не може на Україні втриматися і накинути українському народові своєї волі. Наприклад: Німці, Москалі, Поляки. Українське повстання єсть національне. Повне задоволення національних потреб може бути тільки при самостійности.

По національним визволенню не можна примушувати націю на якусь злуку. Українці ніколи не задовольняться тим, що їм дадуть, а будуть боротися за те, чого вони хочуть, за свою самостійність. Це мусять з'ясувати собі Московці. За часів Денікіна і Врангеля російська демократія не підтримала Українців, що вона мусіла зробити проти тих реставраторів. Ми тут на Заході уявляли собі зовсім инакше Росію, ніж нам довелося її побачити. Нам писали, і ми так і думали, що в одна ціла Росія з єдиною культурою і мовою, а довелося побачити зовсім инше. Тої єдності ми не побачили. Мені довелося бути на Україні і в Росії та бачити ту різницю між народньою культурою Українців і Москалів. Чистенькі зі смаком прибрані українські хатки і брудні задимлені московські ізби, де люде мешкають вкупі з худобою. Ця різниця особливо кидається в вічі чужинцеві з першого погляду. Вона яскраво свідчить про різний культурний рівень українського і московського народу.

Хаос на Україні єсть творчий; він веде до свідомости етнографічну масу в її стремління до окремішного життя і організації власної держави.

Росіяне мусять, хоч тепер, нарешті, переконатися в тім, чого вони раніш не бачили тай тепер ще не добачають. Я був сам на Україні підчас української національної революції і переконався в тім, що український народ боровся за свою незалежність. Для чужинця взагалі ліпше спостерігти відносини в чужій державі і він ліпше, об'єктивніше оцінює ситуацію. Ось, прим., ви Росіяне, живучи в Чехії, краще бачите і справедливніше можете оцінити те, що ми, Чехи часто самі не доцінюємо і не добачаємо.

Те, що я бачив на Україні підчас революції, і те, що робиться зараз на Україні, примушує мене сказати, що воля українського народу ясно викристалізувалась під час національно-визвольних змагань, як стремління до самостійного життя, вона тільки може вирішити долю України.

Між українським національним рухом і чеським можна провести аналогію.

Як нас, справжніх славян, австрійські псевдоучені рахували якоюсь етнографічною помішкою німецько-славянською, без яскравого національного обличчя, будуччина якої залежить від розвитку німецької культури і волі — так і російські одnodумці дивились на Українців, як на якусь неформлену етнографічну масу, без свого національного обличчя, будуччина якої залежить від російської культури. А що ми бачимо зараз? Чехія є самостійною державою і нікому в голову тепер не прийде звязувати її з австрійським трупом. Дуже до цього схоже становище України. Я вірю, що вона дійде до такого стану, до якого дійшли й ми.

Я не можу обійти становища, яке займає, на жаль, ще досі російська демократична преса до української самостійности. Український визвольний рух рахують, як інтригу Німців і Габсбургів. Я рішуче заявляю, що такі способи боротьби є негідні демократії.

Хотів би, щоб революція навчила російську демократію думати инакше. Я, як соціаліст, инакше не можу думати, як тільки так, що справа східна зможе бути розвязана тільки народами Сходу.

Український народ мусить ввійти, як рівний член, в сім'ю славянських народів. Зараз я не передрішую в якій формі розв'яжеться це питання.

Росіяне хай створять таку атмосферу, щоб можна було з ними говорити, як Українцям, так і инчим поневоленим народам б. Росії.»

К. Станіславський (укр. соц.-рев.):

«Один з попередніх промовців сказав, що російська демократія, яка стікала кровію в боротьбі з царятим і кістками укривала далекий Сибір, опинилася на лавці підсудних. Таке вражіння один промовець виніс з промови т. Шаповала. Але це зовсім не так. Т. Шаповал кинув обвинувачення Росії царській, а про демократію, на жаль, говорив мало. А як що і

згадував, то лиш про ту, яка не відмежувалась від великодержавних інтересів. Для мене повстає питання — чи треба говорити про імперіялізм Росії тільки царської чи ширше: про імперіялізм московського народу? Відповідь повинна шукатися у самої російської демократії. Коли ми звернемося до програм російської демократії, скажемо, російських соц.-рев., то знайдемо там, правда, і федерацію і автономію для народностей. Але, коли пригнічені нації ці програмові вимоги почали здійснювати й провадити в життя, то трапилося щось инше. Розпочалася боротьба не лише на шпальтах преси, але й збройно, яка з менту нашої революції тягнеться по цей день. Це трапилося в ті часи, коли треба було програмові засоби переводити в життя. Але ще й раніш, коли українські соціалісти лише теоретично старалися об'рунтувати проєкти української автономії, то зустріли невдоволення у соціалістів сусідніх народів, московського й польського. Згадаймо кілька чорнила довелось витратити Драгоманову, щоб переконати згаданих соціалістів в праві української нації на самовизначення, і боронити це право від соціалістів. Через що ж це трапилось? В своїй праці «Историческая Польша и великорусская демократія» Драгоманів і дав відповідь, розкриваючи, як імперіялізм царської Росії вривався в психіку російських соціалістів, а тенденції історичної Польщі й до нині живуть в умах польських соціалістів. На тлі такої загальної російської думки світлим проміннями визначаються дві постаті — Герцена і Бакуніна, імена яких з глибокою пошаною згадують українські соціалісти.

Та чи багато Бакунінів та Герценів дали російські соціалісти? і чи багацько їх тепер є? Які ми зараз бачимо відношення до національної справи серед ідейних спадкоємців Герцена і Бакуніна? Про це можуть свідчити промови підчас цього диспуту. А що вже казати про тих, хто засвоїв тезу, буцім то пролетаріят не має батьківщини. Хоча життя довело всю неправдивість такого твердження, бо сам пролетаріят та працюючі маси голосно заявили, що хочуть мати батьківщину, як хочуть мати продукт своєї праці, а проте такі соціалісти, для яких національність (розуміється, чужа) не існує, не рідкість і в наші часи. Такі соціалісти належать переважно до націй великодержавних, або тих, що розкидані по світу: мають батьківщину скрізь. Це все я згадую не для того, щоб завдати російським соціалістам прикрих хвилин, а з одного бажання допомогти їм швидче еволюціонізуватися, перевірити свої погляди, переломити почуття і настрої, з якими вони підходять до розрішення національної проблеми. Це є перша умова порозуміння з соціалістами поневолених націй і конечна умова для розв'язання національної проблеми на Сході Європи.

Зрозумійте нас, Українців, що коли нам доводять, що Україна не має історичних, географічних, політичних, економічних і різних інших умов, для свого існування, а один рахунок нашого добробуту бути з Росією, то ми, коли б того всього

справді не мали, мусіли б для доказу противного видобувати факти, як казав тут один з промовців, з під мертвого каміння історії, вказувати на природні, економічні і інші можливості існування державної незалежності України. Коли ми, обстоюючи свою волю, «збиваємось на буржуазну аргументацію», тоді в цім винні не ми, а ті московські соціялісти, що буржуазною аргументацією хочуть довести нам відсутність потреби волі. Ми, українські соціялісти-революціонери, ненавидимо всякий шовінізм, не лише російський, а й свій рідний український, бо ми добре знаємо, що шовінізм язва трудового народу. Ми не раз боляче зазначаємо, як національне почуття, роздмухане до нездорових форм, до афекту, перешкаджає визвольному поступові, затемнюючи клясову свідомість. Але бачимо, що в цьому затуманюванні не ми винні, але ті, хто перешкаджає національному визволенню. Ми, соціялісти, при всьому своєму бажанні мовчати, не можемо ігнорувати національної справи. Ми знаємо, що національне питання, як і інші питання, будуть остаточно вирішені при соціялістичному устрою суспільного життя. І хоч ми гаряче віримо, що стоїмо коло порога цього нового життя, а все ж таки не забуваємо, що процес соціялізації буде тягнутися не рік і не два і що сьогоднішній день ми перебуваємо поки що в умовах капіталістичного ладу. І коли з одного боку буржуазія поневоленого народу утворює ідеали самостійної держави, як цілої, і розпалює національне почуття народніх мас, щоб останні в обороні цього ідеалу своєю кров'ю підживлювали анемічну буржуазію в її прагненні до знищення колоніального капіталу, то з другого боку — колоніальний капітал силкується поневолити народ та асимілювати його, бо убивши національну волю народу, його самостійність, уб'є його й соціально. І ті й другі розуміють всю вагу національного почуття. Розуміємо і ми, і тому наше завдання, як соціялістів, розвивати здорове національне почуття, а всю народню енергію направити на знищення капіталу, як свого українського, так і колоніального. Така наша поведінка в національній справі. А як же ми розуміємо «природу і сутність», як кажуть Москалі, національної проблеми? Бакунін казав: — «національність не принцип, а законний факт, як індивідуальність». Так, це не завдання, не проблема, це — факт. Кожна людина повинна мати свою волю, себ то, право і можливість сама собі самостійно вирішувати свою долю, керувати своїм життям. Воля і самостійність нерозділимі. Хто не самостійний, той не вільний. Коли кожна людина має право на волю, то таке право має і нація, як індивідуальність. Одначе, самостійність змішують з державною окремішністю. Поняття, які одно одного не покривають. Польща, яка уявляє з себе окрему, буцім то незалежну, державу, а в дійсности мусить творити волю Франції, не є самостійною, а лише має форми державної окремішности. Україна за часів гетьмана, хоча була окремою державою, але не була самостійна, про це посвідчить кожний український селянин і робітник, бо правувалась лише по

наказам з Берліну. Отже самостійність і окремішність поняття ріжні. Обстоювати самостійність нації — це ще не значить обстоювати державну окремішність. Коли державна окремішність не гарантує самостійности, вона не може бут бажан ю, а коли федерація гарантує самостійність нації — вона є бажаною. При федерації з Москвою в теперішній час самостійність української нації є загрожена з боку великодержавних і централістичних російських тенденцій, і поки ці тенденції не зникнуть, доти ми не можемо переводити федерації, хоча в принципі стоїмо за федерацію всіх народів. Природа капіталізму інтернаціональна, як інтернаціональний соціалізм. Капіталізм приймає національні форми, соціалізм же природно національний, бо суб'єктом соціалізму є людина, нація. Зараз між націями панує клясова солідарність. При соціалістичному устрою, коли будуть знищені серед людства клясові противенства між націями, як окремими людськими породами і культурними одиницями, будуть існувати ріжні форми солідарности, справжнє ім'я якої інтернаціонал. І ми, українські соц.-рев., ідучи під червоним прапором, змагаємося до створення справжнього інтернаціоналу, в якому всі народи об'єднуються, як брати. Але до того часу поки об'єднання з Росією дає нам тільки національне обмеження й поневолення, ми залишаємось українськими самостійниками.»

В. Уланов (Калмук з Дону, — безпартійний, голова «Союзу відродження козацтва»):

«Тут сказали, що вже нема Росії, а єсть тільки Східна Європа, а я кажу, що Росія єсть: правда, совітська, але Росія.

Як бачите, я не Московець і обстоюю самоопреділення не з партійного погляду. Коли б мене запитали мої брати, як бути, то, хоч у нас нема такого гарного ґрунту як на Кубані, я би сказав: добре бути самостійними. Ніхто не може суперечити тому. Колись 500 літ тому назад ми теж були великою державою. Але зараз не можна реально здійснити своїх мрій про самостійність. Коли б ми навіть і розбилися на окремі держави. то це привело б до цього, що вороги нас будуть бити. У нас виникає питання: з ким нам бути: чи з тими, що були нашими ворогами, чи з тими, з котрими ми йшли вкупі тисячу літ. Зараз у нас з козаками є більш спільного, ніж з другими, а ще у нас єсть більше спільности з Татарами, Киргизами і др. іногородцями. І ми мусимо жити спільно, щоб загальні вороги не побили нас. Ці роки боротьби навчили нас цінити свої національні інтереси. Але культивувати ідею самостійности шкідливо, бо це перешкаджає заснованню великої російської федерації, яка мала б силу захистити інтереси багатьох народів. Хто хоче самостійности, нехай її заводить; ми ж без Росії самі себе самостійно захистити не спроможні. Занадто ми дрібні й безсилі. Ми маємо спільні інтереси жити з Росіянами. Гадаю, що як би були тут і сибірські народи, то вони сказали б те саме, що й я.»

Гурович (моск. к-д., журналіст):

«Хочете знати, як дивиться російська демократія на самоозначення? Ми говоримо: кожна нація, навіть окрема країна, мають право на самоозначення. Але це не значить, що ми байдужі до вас, до того, як ви улаштуєте своє життя. Ми хочемо, щоб ви так його впорядкували, щоб і нам не шкодило. Однак вашу волю ми шануємо й силою ні до чого примушувати не будемо. Проте нам ніхто не повинен забороняти й не заборонить пропагувати серед вас ті погляди, які ми вважаємо корисними і для вас і для нас.

При вирішуванні взаємовідношення з Росією треба керуватися не кривим історичним зеркалом, а реальними інтересами. В культурно-національній відношенні відділитися від Росії ще єсть рація, але в економічній навряд чи варто?

За з'єднання з Росією нема аргументів, але також нема аргументів і проти з'єднання.

Треба пам'ятати, що Москва буда мозком Росії. Не зважаючи на вороже відношення багатьох народів до Росії, я кажу: «Росія була — Росія буде».

І. Бочковський (укр. соц.-дем.):

«Колонізація є найхарактеристичнішим проявом історичного процесу та розвитку б. Росії. На думку Мілюкова, політична доля і загальний характер Росії витворизся під впливом цього фактора — колонізації, що хоч первісно мав характер стихійний і майже півсвідомий, але від часів Петра Великого і Катерини II став програмовою появою в політичному житті Росії. Катерина Велика казала, що оскільки б вона панувала 200 літ, то завойовувала б усю Європу. І в кожному випадку вона не хотіла скорше померти, доки не вижене Турків з Європи і, чомусь, не втихомирить бунтуючий Китай. Ця безкрайня колонізація вплинула фатально на російську державу під оглядом її механічної рівноваги, та, коли так можна сказати, конструктивної стабільності. Завдячуючи їй, в Росії почалося віддаляюванню поміж центром територіальної рівноваги та центром популяційної рівноваги. Цей факт, на думку Мілюкова, датує вже від часів Петра Великого і Катерини II, коли саме Росія перейшла із фази московської в імперсько-російську і коли почався занепад приросту населення на півночі і рівночасно все дужчий приріст населення півдня, в наслідок чого дистанція поміж двома вищезгаданими центрами все збільшувалася зі шкодою для конструктивної рівноваги б. російської імперії. Небезпеку цього плястично з'ясував покійний геніальний російський учений Менделєєв, математично точно обчисливши у відомій розвідці «К познанію Росії», географічне положення популяційного та територіального центру Росії, з яких останній опинився аж в Єнісейській губернії, тим часом коли перший був у Тамбовській, і вказував тенденцію посувати все далі у східно-південному напрямі. Ця діагноза Менделєєва, здається, не досить добре була відчута і політично інтерпретована російською громадською дум-

кою. Для нас, інородців, вона була симптоматична, яко показчик неминучого механічного майже розпаду царської імперії, на випадок якоїсь катастрофи, саме через брак конструктивної стабільності цієї держави. Німецький географ Гешнер у своїй монографії про Європейську Росію звернув увагу в одному місці на те, що колишня Польська Річ Посполита розпалася головню з причини своєї «ексцентричності», а саме через те, що в ній периферія, себ то: Литва та Україна, переважали над центром — Польщею. Щось подібного сталося і з Росією, де так само окраїни переважали над центром, а центр не дбав про це, щоб утворити якийсь цемент, який би поміг утримати суцільність цієї держави і вирівняти конфлікти поміж неросійською периферією та московською серединою, як це, прим., в досить тяжких умовах робила і робить з успіхом Англія.

Російське громадянство взагалі не уявляло собі всієї ваги та значіння національної проблеми на Сході Європи. Воно навіть не знало Сходу Європи, для нього існувала лише Росія, і в цьому ріжниця наших становищ. Для російської громадської думки міродайною була і лишилася відома теорія французького вченого Лероа Больє про неминучу національно-політичну гегемонію російської держави, за винятком лише Фінляндії та Польщі, бо решта інородців, як кавказьких, так і балтійських, з причини своєї малочислености, на думку автора «Імперія царів та Росіяне», незабаром і природно мала потопитися в морі московської національної стихії. Великий французький вчений помилився в цьому своєму прогнозі, а за ним слідом помилялася і російська громадська думка, бо Схід Європи, що був дуже ріжноманітний під національним поглядом, наприкінці минулого століття, у звязку з політичною демократією та індустріалізацією, прокинувся до національної свідомости та почав національно відроджуватися, як це сталося в середині Європи в першій половині минулого століття. Техніка цього процесу та його характеристика, як з ідейного боку, так і щодо змісту, дуже добре були з'ясовані австрійськими теоретиками національної справи Бауером та Реннером, і тому я обмежуюсь тільки констатуванням цього факту. З цієї причини для нас східно-європейська справа не уявляється в російській призмі та під російським аспектом, як для російського загалу. Навпаки, сама російська проблема в сенсі її великоросійського національного зміслу представляється лише складовою частиною цієї східно-європейської проблеми. Тому ми констатуємо, що «Росія була», і не можемо погодитися з тим російським промовцем, що хотів нас переконати в цьому, що «вона буде». То, що буде, не матиме російського, але східно-європейський характер, себ то: не буде одноманітне ані політично, ані національно.

Тут закидали нам, що ми посадили російську демократію на лавку оскарження: це подекуди правда, і це не сталося безпідставно, бо мусимо зазначити, ще російська демократія не знайшла певної і ясної позиції щодо національної справи б.

Росії і, навпаки, дуже часто впадала в блуди державного централізму. Для характеристики сказаного наведу кілька прикладів: декабрист Пестель, був страшений централіста, він, крім Поляків, не визнавав жадних інших іногородців Росії і домагався абсолютного їх зросійщення, до усунення власних назв поодиноких неросійських націй та країн. «Руська Правда» є наскрізь централістична. Щирими демократами з боку російського, що розуміли вагу національної проблеми і справедливо хотіли її вирішити, були лишень: Бакунін і Герцен. Інші демократичні течії та групи Росії, як що і признавали право іногородців на самоозначення, то лише програмово та декляративно, але фактично нічого не робили в цьому напрямі, навіть тоді і там, де це було необхідним і можливим. Так, приміром, «Вперед» Лаврова ставився з явною неохотою до національних справ і тенденцій, а відтак і більшість соціально-демократичних напрямків та течій в Росії, головнo, часопис «Іскра», займали супроти автономізму і федералізму дуже неприхильне становище, добачаючи в них небезпеку для соціального руху і не вважаючи обов'язком соціалізму пропагувати та боронити ці аспірації серед іногородців. Якобінсько-централістичним був і «Набат» та взагалі ідеологія Ткачова, що класифікував народи на дві групи: глину і скульпторів, себ то: державних, отже пануючих, задачею яких є виліплювати з інших поневолених, як з глини, вищий тип нації. Взагалі, якобінська централістична ідея, щодо національної справи мала величезний вплив на розвиток російської політичної думки. Через брак часу я переходжу до найостанніших фактів і нагадую знаменитий ес-ерівський меморандум, предложений амстердамській соціалістичній конференції у 1919 році з причини прийняття де-яких іногородців та окраїн до інтернаціоналу. В ньому є дві частини: перша — про національну справу в Росії взагалі, друга — спеціально про українське питання. Формально і програмово, як це ес-ери російські завжди робили, цей меморандум стоїть за повним самоозначенням російських іногородців та окраїн навіть без обмежень і без застережень. В дійсности ж, він так обумовлює права цих останніх, що фактично зводить їх майже на нівець.

Його аргументація по суті вульгарно-економічна, бо обмежує право іногородців та України на самостійність економічними потребами російського центру. Це аргументація звичайного лібералізму, одягненого лишень в соціалістичну фразеологію, оскільки боронить право московського центру на доступ до моря і до Атлантичного океану потребами російської робітничої класи та працюючого люду. Так само постулат панросійської конституанти, демократично беручи, є безпідставним. Уявіть собі, щоб від Чехів вимагали вирішення їх права на державну самостійність в будапештсько-віденській конституанті і зрозумієте анахронізм вищезгаданого російського ес-ерівського домагання. Ще гірше представляється друга частина цього меморандума,

присвячена українській справі. Це є звичайний напад на український «сепаратизм» і дуже невдала спроба доказати безпідставність українського політично-державного самостійницького руху. Ми довідалися з цього меморандуму, що український національний уряд був гірший, ніж Німці, Денікін та навіть більшовики, і що в первісній директорії не було справжніх соціалістів.... Так завжди: де треба було реально виявити відношення до національної справи, російська демократія, навіть ліва і революційна, фактично виступала централістично.

Закидувалося тут нам також непослідовність у виявленню сепаратистичних настроїв і тенденцій. Цитувалися документи і заяви з останніх часів перед 1918 роком, в яких російські іногородці та окраїни маніфестували свій антисепаратизм. Це правда, цих доказів можна б було навести більше; наприклад: згадати брошуру відомого українського «сепаратиста» М. Грушевського: «Якої нам треба автономії та федерації» з 1918 року, — але вони не свідчать проти нас, тільки за нас, бо фактично, як в Австрії, так і в Росії лише іногородці і поневолені народи були пропагаторами і визнавачами справжнього автономізму та федералізму. На жаль, їх пропаганда була безуспішна. Марно Палацькій та Гавлічек і інші чеські політики і діячі з'ясовували ідею австрійської держави та необхідність перебудування її на федералістичних основах, перестерігаючи, що централізм її загубить і приведе до розпаду. Австрія розпалася, але не децентралізувалася. Аналогічний більш-менш процес відбувався і в Росії. І тут головно Українці від часів Кирило-Методієвських братчиків, через Драгоманова аж по новітню добу, марно доказували необхідність децентралізації і федералізації Росії. Російська громадська думка фактично орієнтувалася весь час централістично і навіть підчас лютневої революції не знайшла щирого і правдивого слова для розуміння іногородців та окраїн. Як тут влучно казав грузинський представник, не окраїни відсепарувалися від Росії, але Росія в наслідок більшовицького перевороту відпала від них. Доказом цього є не лише Грузія, але Латвія, і навіть Україна. Іншого виходу не було — через сепаратизм вела дорога до майбутньої відбудови та відродження Сходу Європи.

Мені не хотілось би кінчати цієї промови без якоїсь позитивної програми. Національна криза Східної Європи є загальноєвропейською кризою, а власне всесвітньою кризою. Старі державні форми пережилися, нових немає, і саме в справі відношення поміж нацією та державою немає певних баз і навіть принципових норм для витворення нормального співжиття. Реннер слушно зазначив, що справа національно-державних відносин в Росії є подібна до квадратури кола, і що тому вона ніколи ідеально рішена не буде. Стара формула італійського відродження та нового європейського романтизму — нація-державна, держава-нація — вже не вистарчає. Корегує її географія і економія сучасного міжнародного життя. І коли ми

роздивимося в теперішньому політичному положенню, то лише в Англії і серед англо-саксонської раси добачаємо контури нової державної конструкції. Маю на думці великий плян перетворення британської імперії на зовсім нових принципах, що називаються процесом «розложення» (devolution) і якого гаслом є «гомруль» (home rule all round). По цьому проєктові поодинокі частини британської держави одержують самостійність, навіть Ірландія та Індія, але все ж таки, до купи, разом вони творять якусь наддержавну унію, що обіймає всю цю величезну британську імперію.

Що на Сході Європи мусить витворитись якась така наддержавна унія та союз, це є річ певна і це є обумовлено географічно та економічно. Але також є певне, що це не буде така федерація, про яку ми чуємо з російського боку, і яка вже тепер є анахронізмом. Шлях до цієї певної майбутньої східно-європейської унії веде через *самостійність* поодиноких народів та країн, що належали до б. Росії, і тому сепаратизм «окраїн» є реальною і неминучою передумовиною до відбудовання та відродження Східної Європи. Коли це зрозуміє російський загаль та народ, тоді ми, сепаратисти, знайдемо змогу домовитись з новою майбутньою Росією, яка повстане із теперішнього хаоса.»

Клімушкін (москов. соц.-рев.):

«Я звертаюся до доповіді перших трьох представників громадянства українського, кубанського й білоруського. Я дивуюся їх підходу до розрішення національного питання. Коли б тепер показати їм в переписці те, що вони сказали, то ми зустріли б такі вирази: Україна така багата сторона, що не потребує жадного зв'язку з Росією; не має спонукаючих мотивів для об'єднання з нею. І далі в тій же тоні. Промова представника Кубані також зводилася до того, що Кубані непотрібно звертатись за підтримкою до Росії. Третій — представник Білорусії про це просто не говорив, але сказав, що Білорусь жила 1500 літ без Росії, тільки 500 з нею. Звідси має бути висновок, що і тепер вона може жити без Росії. Коли так підходити, то ми прийдемо до розв'язання національного питання зовсім не на користь тих, хто добивається самостійності. Коли виходити з цього погляду, то і ми Росіяне можемо сказати, що для нас є великий інтерес і вигода в тім, щоб Кубань і Україна були при Росії, а тому нема чого й говорити: чия сила, того й право. Отже ніхто з таким поглядом не мусить підходити до розрішення національної проблеми, бо це не буде розв'язання її, а просто боротьба за-інтересованих сторін за свої особисті інтереси. Це значить зменшувати цінність ідеї. Тим більш цього не можуть робити соціалісти.

П. Шаповал каже, що Українцям потрібне Чорне море, а не питається при цьому тих народів, які, крім Українців, живуть біля Чорного Моря. Ми мусимо з соціалістичного погляду вирішувати всі питання. Яким шляхом прийти до братства народів? Чи шляхом об'єднання, чи шляхом збройного завоювання? Це

питання треба вирішувати не з погляду економічних інтересів Росії, а якраз навпаки: з погляду загально-людських інтересів культури. Я з цього погляду і буду захищати право народів на самоозначення. Я буду завше твердити, що тільки вільні народи через вільне право на самоозначення придуть до братерства.

Соціялісти-революціонери це вже давно сказали. Коли будемо, почавши з р. 1906, стежити за розвитком цієї ідеї в партії соц.-революціонерів, то побачимо, що партія це завше говорила. Так Чернов у р. 1917, а потім в Парижі на Комісії Установчих Зборів заявив, що тільки тим шляхом, шляхом добровільної згоди ми дійдемо до цього, що між народами не буде боротьби і ворогування.

Кадали тут, що треба рахуватися з реальними обставинами, в яких перебуває Україна, Білорусь і інші. Ми з цим рахуємося і визнаємо, що вони відділилися і що приєднати їх можна — тільки не зброєю. Збройна боротьба Росії з ними обійшлася би нам значно дорожче, ніж коли б вони приєдналися добровільно. На шлях збройної боротьби соціялісти стати не можуть. Соціяліст не може инакше відноситися до цього питання, тільки так, як він сказав — «без всяких кавичек і оговорок». Я особисто признаю право на самоозначення і для Якутів і для кого хочете. Але що далі?

Ну, ось же ми признали всім це право. Кожна національна одиниця є рівною. Припустимо, що зараз тут відбувається не дискусія, а конференція з представників різних націй. І що ж? В інтересах соціялізму — чи погодилися б вони існувати, як самостійні державні тіла, чи шукали б шляхів і форм, які б їх звязали одну з другою, щоб вони, почувавши себе автономними, складали одну державну цілість? Я кажу, що не тільки в наших інтересах найти таку форму об'єднання, при якій народи були б по суті самостійними, а по формі творили б щось одно.

Я, як і інші російські промовці, кінчаю ніби тим самим, що й вони, але вкладаю в те зовсім инший зміст.

Коли п. Шаповал сказав, що Україна не має інтересу для об'єднання з Росією, то він був неправий, як неправий був і в тім, що Україна була тільки колонією Росії. Хто знав відносини, той ніколи не скаже, що Росія підходила до України, як до колонії. А до Польщі російська держава мусіла ще й докладати.

Переселенська справа таком в'яже Україну з Росією. Так, наприклад, в Сибір переселилося з цілої території б. європейської Росії до 6 міл. людности: з них 70% вийшло з України. Тепер на Україні населення також збільшується і тому можна чекати, ще більшого виємігрування. Але для цього Україна мусить знайти собі колонію.

Я не говорю про інші мотиви, бо вже одна переселенська справа багато значить.

Треба зробити все, щоб усунути розбрат між сусідами. Коли кожний народ захоче відділятися і жити самостійно, то і на-

ступлять роздори і антагонізм. А це надовго відкладе їх зближення. Живим прикладом є Естонія й Латвія, та їхні непорозуміння з Росією. Розуміється, ми, вільні народи, будемо договорюватися, як пан з паном, бо пан з холопом ніколи не договорюється, а наказує. Ми ж мусимо найти спільні шляхи, щоб, як рівноправні, договориться.

Я дам зараз відповідь і на питання, в чому гарантія, що Росія не буде гнити малих народів. Я не знаю про що ходить? Про яку гарантію балакають?

Гарантією будуть не договори і клятьби. Я вважаю гарантією історичний шлях, неминучість, в яких опинилися народи з терену бувшої Росії. А ту хворобу, імперіялізм молододі держави, яким хорує, приміром, зараз Японія, московський народ вже давно пережив і ніколи до неї не вернеться.

На черзі ідея братства й перемоги демократії. В утворенні такої держави, в якій би всім народам жилося добре, я вбачаю гарантію. І цим самим я відповідаю і на питання, чи не заховується тут думка про панування. Російська демократія не говорить слів на вітер... Коли ми так говоримо тепер, то будемо говорити це і в майбутньому. Ніякої задньої думки у нас не заховано. Єдина думка — це створити такий лад, де б усім жилося добре.»

Сенюта (Українець, безпартійний):

«Зараз твориться нова структура Європи. Зосібна на Сході Європи. Є дві можливості упорядкувати відносини тут: або народи обіпруться на власні сили, тоді всю справу вирішить взаємовідношення сил; або на віру в московську демократію, переповнену красними словами про братерство. Яка з цих концепцій побідить, відповідно до цього і будемо говорити. Але з ким будемо говорити? З російським імперіялізмом? Квестія російського імперіялізму є дуже важною. Москалі осілися на непродуктивних ґрунтах, і це є причиною їхнього імперіялізму. Такий імперіялізм бачимо і у Англійців відносно Ірландії, бо в самій Англії поживи вистарчає лише на задоволення 12% потреб всього англійського народу. Прояви імперіялізму російського специфічні. Специфічність цих прояв спричинюється духовим обличчям Москалів. Вони не є чисті славяне, а по більшій частині — фінсько-монгольський тип, котрий проявляється в російському імперіялізмі. Тому московська раса і не продуктивна, і це штовхає її до експанзії. Своєрідна наша хліборобська культура вища за московську. А московська чи, краще сказати, монгольська раса своєю експанзією нищить її і вже на порожнечі своє будує. Не даремно Хинці називають Москалів «ломайлами».

П. Гуревич старався показати, що то не властивість російської душі, створеної історією, а вплив царів. Це не чувана на Заході Європи річ казати, що особи, а не відносини мали такий великий вплив на історію Сходу Європи. Певні обставини ство-

рили і московських царів. Треба було б змінити всі відносини в минувшині, і тоді тільки можна було б повірити Гуревичові. Треба би знати, як виглядали ті відносини, ті нищення, в якому участь брали не лише московські царі. Того культурний світ ще не видів. Він і зараз дивується тому знищенню, яке нам заподіяли новіші Монголи.

Росіяне всю свою культуру просто взяли від України. Їхня культура є відблиском нашої. Режим царський також перебраний, але від Монголів. Таким чином у них свого ніколи не було. Де є другий приклад того, щоб на такому підкладі вивторився той режим, що панував колись і зараз панує в Росії? Це є можливим тільки у Москалів. Вони мають також своєрідне поняття про етику.

Коли збудяться народні російські сили, тоді буде ще страшніший імперіялізм, бо панувати буде цілий народ і з ним треба буде боротися українському народові. Все, що є добрим для цього, він буде робити, починаючи від жестів і кінчаючи можливим росширенням. Я не думаю, що це можна було б робити тільки переконанням.

Коли прийшла свобода, кадети навіть не захотіли нас зрозуміти. Навіть більшовики, при всьому їхньому теоритизуванню, являються найконсеквентнішими імперіялістами. В цьому трагізм і знищення.

Кажуть, що Росія доплачувала на те, що при ній трималася Україна. Проф. Туган-Барановський довів, що 70% прибутків з України йшло на удержання московської адміністрації на Україні. Отже коли і доплачували, то самі собі.

Бояться нам, що не будемо мати колонії для наших емігрантів, немає чого. Нам і свої землі вистарчить при піднесенню висоти нашої хліборобської культури. Не будемо потребувати навіть здобутків зах.-європейської культури, бо будучина нашого існування і власної хліборобської культури є світлою. Запорукою тому єсть самозаховавчий і розродчий гін української нації. Дайте тільки можливість і він стане скульптором своєї культури, а не лише матеріалом і погноєм для инчих народів, яким він був досі.

Ми з одного боку живемо між Росіянами з їхнього місією і «новим словом» для Європи, а з другого боку — сусідами нам є Поляки, нація з переконанням про вищість і культурну місію на Сході Європи. Цим двом місіям ми мусимо протиставити своє, своєрідне і сильне ціле. Виховувати при розродчому гоні у себе стремління до самостійности. І це буде нашою місією.»

К. Коберський (укр. соц.-рев.):

«Тут було сказано все, що можна сказати по національному питанню, але передбесідник заняв становище, з яким ніякий соціаліст не може погодитися. Єсть велика різниця між поглядом націоналіста і соціаліста на національне питання.

Те, що сказав п. Сенюта, можна зрозуміти, що ми можемо обійтись без світової культури і цілого світу взагалі і повинні варитись в своїм виключно національним соку. Цей погляд характерний для всіх національних шовіністів. Бачити в культурі якоїсь нації плями лише расових прикмет — це сьогоднішні анахронізми; вивиспати свою націю над усіма іншими, і лиш своїй нації признавати право на розвиток, — це зоологічний націоналізм.

Всякий націоналізм без почуття людяности, консеквентно доведений до кінця, мусить вести до шовінізму.

Соціяліст має вищий ідеал: щастя не одної нації, а людства, щастя людини взагалі, без огляду на її приналежність до раси Монголів, чи Папуасів. Відси ідея братерства народів. Але народів всього світа, без огляду на національні чи територіяльні межі, а не лише народів славянських, як ще кому мріється, або лише народів б. Росії, як це, чомусь, вперто проповідували усі бесідники Росіяне. Я особливо дивуюся, чому бесідники — Росіяне не розширили своїх братерських афектів на польську і фінську націю? Це дає мені притоку підозрівати, що таке «братерство» має лиш замаскувати імперіялістичні зазіхання.

Мало називається соціялістом: треба соціялізм переводити в життя. Факт є одначе, що єсть різниці в поглядах на національну справу між соціялістами, членами нації пануючої, і соціялістами націй пригноблених. Це одначе не вплив расових нахилів, а продукт історичного панування, і стрічається він не лише у Росіян, а скрізь.

Я пригадую еволюцію поглядів на національну справу в соціялізмі і констатую, що марксівство потерпіло крах не лише в аграрному, але також і в національному питанні. Поступовання російських соціялістів і комуністів дало зайвий доказ, що мало декларувати самовизначення народів — треба його активно в життя проводити, навіть будучи членом пануючої нації. Промова п. Гуревича — це зразок адвокатських вихилясів і викрутасів, а не ясна відповідь, як розв'язати національне питання. Зрештою, він сам заявив, що говорить, як руський націоналіст і патріот, а тим самим зазначив, що він не соціяліст.

Коли хочуть в одній салі розв'язувати національне питання націоналісти різних націй, то мусять неодмінно приходити з револьверами і ножами. Коли говорять про цю справу справжні соціялісти, то вони мусять до чогось договориться.

На Сході Європи довершилася революція. Принесла народам вправді багацько горя і розчаровань, одначе дала і великі позитивні здобутки. Члени тих націй і територій, де вона відбулася, мусять спільно боротись за здобутки революції, а одним із здобутків є сомоозначення народів. Справжні соціялісти повинні покинути і думку про централістичні змагання та йти на взаємне порозуміння. Ідеалом робочих мас всього світа може

бути лише всесвітня федерація самоозначених народів, і в цьому розумінню кожний соціаліст мусить бути федералістом.

В даній політичній ситуації мусять в інтересі самоохорони єднатися революційні елементи всіх народів, які вже перевели революцію, спираючись на порозуміння з революційними елементами всього світу. Одначе все на основі взаємного респекту, до оборони не лиш від капіталізму, але і всякого роду імперіалізму, в тім числі і червоного.»

Фальчіков (Герський козак, безпартійний):

«Февральська революція поставила національне питання, але зробила зигзаг до большевизму і це питання залишилось нерозв'язаним і досі.

Коли яка небудь країна хоче будувати свою самостійність виключно на економічнім ґрунті, то цього мало, бо на одних «водах» та нафті держави не збудуємо.

Треба старатися зговоритися з Московцями, а не ворогувати з ними, і вкупі витворити ті форми співжиття, які б усіх задовольнили.»

П. Макаренко (Кубанець, безпартійний):

«Я буду говорити по московськи.» (Глузливий московський голос з пубрики: «Говоріть по кубанськи!») «Я Українець і мусів би говорити по українськи, але буду говорити на «общепонятном», щоб нарешті нас зрозуміли ті, що не хотять нас зрозуміти.

Скільки б Гурович і К^о не клялися, що Росія таки буде, нехай вони це тут говорять і сто літ, то все одно її не буде. Ніяка клаптева держава не була довго цілою, хоч за це боролись різні неділимці сотні літ. Маємо приклади історичні, що такі держави, як римська, австрійська таки врешті розпалися.

Для декого з Росіян смішне питання про кубанську націю. Але кубанський народ ясно висловив свою волю і сказав: «ми самостійні.» Як представник цього народу я повинен виконувати його волю і домагатися самостійности. Я це й роблю.»

Наріжний (Українець, безпартійний):

«Для нас питання національне має велику вагу, а через те, ми мусимо знайти дорогу до нашої мети — самостійности. По мойому, нам треба вперед здобути самостійність, а потім вже говорити про форму державности. Розділяє нас, Українців соціальне питання, і тому трудно утворити один національний фронт. Бо представники якої небудь партії ведуть так справу, що коли держава не буде такою, якою мислить її «моя партія», то краще нехай ніякої не буде. Для соціаліста справа полягає в тім, з ким йому йти, чи з чужим соціалістом чи з своїм гетьманцем. Найгірша наша болячка — земельне питання. Але його вже вирішило само селянство, і тому форми майбутній державі надасть само українське селянство. Україна зараз мусить харчувати і постачати на цілу Росію. Український народ

відчуває свою неволю. На Україну суне цілий московський народ, батьки і діти, а всі вони грабують український народ, батьки їх, як торбарі, а сини, як червоноармейці.

П. Шаповал каже про аграрну спільність України з Росією. Але це не може бути підвалиною для союзу. Щодо національного питання, то Московці, починаючи від комуніста до монархіста, однаково стоять вороже до України.

П. Архангельський каже, що ми тепер зрадили перший універсал. Так, ми зрікаємось першого універсалу. Росперезана керенщина, денікінські і врангелівські гайдуки відбили у нас всяку охоту на співжиття з Росією. Гетьманська булава також була не наша, вона була обліплена кров'ю українського народу і підтримувалась російською демократією. Не окремі політичні гуртки, а цілий народ хоче самостійности.»

М. Циран (український робітник, соц.-дем.):

«Український рух є рухом не інтелігенції, а трудових мас українського народу — робітництва і селянства. Мрія про самостійну українську державу є мрією селянства і робітництва. За цю самостійність не раз вони вели боротьбу. Думка про єдину неділиму Росію хибна і нездійснима. Треба не забувати, що підчас світової війни галицькі робітники й селяне разом з австрійським військом гнали московське військо з Галичини, аби позбутись непрошених визволителів, котрі нищили українську культуру.

Я вірю в те, що на перекір всім ворогам Україна повстане і розцвіте маковим цвітом на всіх своїх просторах від Сяну аж до Дону.»

М. Славинський (укр. соц.-фед., посол У.Н.Р. в Празі):

«Я виступаю, як український діяч, що не мало працював з російською демократією. Один з Росіян запитував, що трапилось, що Українці говорять не те, що говорили раніш. В першій, мовляв, універсалі Українці висловлювалися за федерацією, а тепер за самостійністю. Я нагадую, що після першого універсалу був другий і третій. Українці — федералісти принципові; одначе казати, що ми вчора стали самостійниками — це значить не знати нашої історії. Ще члени Кирило-Методієвського братства говорили про самостійну Україну у всеславянській федерації. Ми, старша генерація, ставили питання самостійности теоретично, пристосовуючи свою тактику до моменту, бо держава не є самоціль, а тільки засіб. Наша нація стремить, щоб заховати всю можливість національного розвитку. Ми зразу гадали, що знайдемо і у федеративній Росії те, чого нам треба. Центральна Рада кликала тричі скласти федеративне правительство. Союз Народів б. Росії склав плян про перетворення Росії в федеративну державу для спасіння Росії. Там були представники всіх народів, крім народу московського. Навіть був представник тимчасового уряду, але уряд на цей плян не погодився. Російські соціал-революціонери хотіли скласти федерацію згори, але це

їм не вдалося, бо перешкодили їм незалежні обставини. Вони хотіли оминути жертв, розкладу. Але, щоб уникнути цього і спасти Росію, їм треба було негайно розв'язати національне питання, а не відкладати до Установчих Зборів. Вони боялися до Установчих Зборів перемінити форму держави. Навіть не хотіли завести рідної викладової мови в середніх школах. Дозволяли відчиняти тільки приватні такі школи, а не державні. Навіть, коли проходив в Установчих Зборах закон про федеративний устрій Росії, то соц.-рев. Вишняк запропонував зняти в заголовку про Росію слово «федеративна».

Як становилась російська демократія до українського визвольного руху, видно з того, що коли в січні р. 1918 большевики обложили Київ, то нашли у російській демократії слова співчуття. Вона, тішучись, писала, що большевики, взявши Київ, зроблять «національное дело».

Руське плем'я ділиться не на три національності (Московці, Білоруси і Українці), а на чотири. Цю четверту націю складає російська інтелігенція, що вийшла із недр всіх національностей бувшої Росії, а вихована в російській школі. Ця інтелігенція не має нічого спільного з московською нацією. Це інтелігенція без національної свідомости. Вона звикла почувати себе скрізь дома: і в Москві, і в Києві, і в Тифлісі. Коли ж прийшла революція, кожна національна інтелігенція пішла до свого народу, а ця четверта — російська на мала куди йти, бо Росія розпалась. Втрачаючи ґрунт для існування, вона напалася на відродження націй. Ворогом відродження націй була не московська, а оця четверта, російська інтелігенція. Велика частина пролетаріату також належала до цієї російської категорії.

Те, що говорив п. Сенюта про монгольське походження Московців, не можна серйозно трактувати. Це теорія польських письменників 1860 років. Московський народ енергійний, талановитий і віримо, що вийде з честю з цієї боротьби. Зараз «четверта руська нація» переживає велику трагедію. Коли російська тюрма народів розпалася, то не Московці з 4-ої нації притулилися до своїх національностей. Після розвалу ґрунту російської державности почали кожний працювати для своїх націй. Тільки Московці-Росіяне не знали, куди їм притулитись. Раніш вони себе скрізь почували, як вдома, а тепер довелось опинитися самим між чужими. Роспочався рух суто московський, національний. Представниками його в поезії рахуються Ключев, Бсенін. Цей рух є паралельний нашому, грузинському і т. д. Це єсть золоту народньої творчости.

На перешкоді нашому об'єднанню станула війна між народами. Народи ріжуться. Ви говорите, що ми підбурюємо народи, щоб різати вас. Ні! Це ворожнеча, котра повстала на крові. І ми боїмося московських погромів. У всіх наших програмах нема заклику до ворожнечі, а навпаки. Ми не забули самих себе і просимо наших сусідів не забувати також самих себе і не турбуватися про чужих, котрі не повинні указувати

нам, що ми мусимо робити. Коли ми маємо спільні економічні інтереси — то будуть договори.

Ви чули представників багатьох українських партій і навіть укр. соц.-рев., що стоять своєю програмою близько до большевиків, але всі Українці стоять за самостійність.

Ви, російська демократія, заявляєте, що не будете битись з нами за це, що ми всі хочемо самостійности. Ми цьому віримо. І коли ви не будете битись, то й ми не будемо. Отже не буде жадної війни. Ми боїмось царя і большевиків, а не «демократії». Демократія не тільки на словах, а й на ділі довела, що вона для переведення своїх поглядів вживає не зброї, а доброго слова. І в тім її заслуга. Штучні зв'язки вже пірвалися між нами. Інтереси економічні нас тягнуть на захід і на південь. Ми не будемо також робити федерації (по крайній мірі, моє покоління). Сибір непотрібна нам. І тут не може бути у нас спільного заінтересовання. Ця дитяча думка, що треба федеруватись з тією державою, куди переселяється народ. Багато Українців переселяється до Америки. А проте ніхто не говорить, що для цього потрібна федерація України з Америкою. Нам тільки треба поставити підвалини наших майбутніх взаємовідносин. І ми це, надіюсь, зробимо, коли говоритимемо між собою, як люде».

Г. А й о л л о (предст. Грузії в Ч. С. Р., соц.-дем.):

«Перша моя промова торкалась елементарних для соціаліста положень.

Заперечення проти мене я можу поділити на дві частині. Перші — гумористичні. До них я відношу виступи одного з російських демократів, який торкався твердження, що на Україні земля краща, ніж в Росії, або що Кубань дорожить своєю доброю «булкою» і не хоче поділитись нею з Росією. І що, мовляв, ці шкурні причини і являються головним стимулом для самостійницького стремління народів. З цими гумористичними виступами я полемізувати не буду. До цих же гумористичних виступів можна прирахувати викрики деяких представників російської демократії, що збудувать їм Росію Бог допоможе. Мені це нагадує, як німецький цісар імператор Вільгельм II в той час, як він не міг підперти своїх стремлінь логічними аргументами, завше спирався на Бога і то було до того часу, поки німецький народ не зірвав з його голови корону. Я боюся, щоб це не повторилося з російською демократією.

Більш серйозним я рахую незнання російською демократією основних понять національного визвольного руху, котрий мусить бути прийнятий соціалістами. І трапилось це через те, що принявши ідеологію модерної демократії в національному питанні, в рос. демократії залишилось ще багато старих «отрижек» російського націоналізму. Кажуть, що на лаву підсудних садують російську демократію. Це не вірно. Судять тих, хто відступив від заповітів демократії. Коли кажуть про стару

Росію, то «судять» не демократію, а державну політику, котра провадилась цілими століттями. Але треба мати на увазі, що сама влада, провадючи державну політику, діяла із самих високих мотивів: так, Олександр І старався навести порядки в Європі «во ім'я міцного (тривалого) миру»; Павло І захоплювався думкою, що рос. армія явиться авангардом «гарного діла»; Микола І великодушно відмовився при задушенні угорської революції від дарового австрійського провіанту, а на Закаспій ішли, «щоб визволити Індію від поневолення Англії»; і в таких намірах царям співчувало російське громадянство, а в тім числі і московська демократія. Я пригадую, як представники рос. демократії, яких і теперішня демократія рахує своїми, Пушкін і Білінський, поставились до польського національного повстання. Стара державна політика старалась знехтувати всяке національне повстання. На допомогу її прийшла офіційна наука. В згоді з цією наукою політика доводила на практиці, що Росія держава національна, а не держава національностей. А для цього Українці і Білоруси зовсім не рахувались за окремі національності; Поляки рахувались ворогами славянства; решта націй визначалась варварами, котрих потрібно асимілювати во ім'я культури і прогресу. Аксаков дав формулу: «Російська держава збудована була не на насильстві і ворожнечі, як західно-європейські держави, а на добровільности, свободі і мирі.»

Російська наука і російська державність, а почасти й демократія, або через незнайомство, або через небажання, забула відзначити одну з найвизначніших сторінок російської історії — боротьбу всіх націй, в тім числі й таких, як Киргизи, Мордва, Башкіри, Буряти, Калмуки, Чукчі та інші, за свою зовнішню і духову незалежність.

Так, Чукчі в 1906 році, Калмуки в послідуючих роках тікали від російського володіння, аж поки російський уряд не захопив всі величезні простори Сибіру. Буряти до останнього вели боротьбу за свою незалежність.

Причини національного освідомлення й руху в бувшій Росії ріжноманітні — релігійні, економічні, культурні (школа, преса), судові, навіть горільчані. Вотяки, наприклад, розпочали свій національний рух з боротьби за свою «кумишку» (горілка для релігійних потреб), коли рос. уряд заборонив її виробляти. Цей заборони було досить для того, щоб повстали всі Вотяки на захист своєї національної «кумишки». Це повстання розбудило у них національне почуття і об'єднало їх. Із цього прикладу ми бачимо, як національність воскресає там, де вона, навіть здавалося, вже погасла.

Можна рахувати, що є нації вимерлі. Є такі, що недоросли ще до національної боротьби. Але всі національності — по Жоресу — скриньочки ріжноманітної культури людства. Всяка агресивність продовжує націю. Це також підтверджується прикладом життя Ірокезів, які збудували свою державу після агресивних зазіхань Європейців.

Національна воля єсть безперечно умовою високої соціальної боротьби, і ось з цього виникає не космополітизм, а інтернаціоналізм, бо він, головним чином, виявляється в солідарности різних класів різних національностей для успішного обстоювання своїх інтересів.

Ось чому західно-європейські соціалісти визнають безумовне право кожної нації на самоозначення. Інтернаціонал не раз підкреслював це і у відношенні до колірових народів (Негрів, Бушменів і т. п.) в своїх резолюціях про колоніальну політику. Але російська демократія, визнаючи це принципово, в цю форму вставляє різні «но» (але) і головними місцями цих «но» є економічні інтереси.

Коли кажуть: «Росія економічно заінтересована в тім то і в тім», то несвідомо повторюють аргументи давно минулих офіційних ідеологів російського імперіялізму.

Кажучи, що Росія не може існувати без бакінської нафти, або українського вугля, цим самим говорять проти самоозначення націй.

Економічно Росія, її центр, були просто на просто посередником стремлінь закордонних капіталістів та опікунів над московськими «дільцями». Фактично же «власна» економічна політика була абсурдною.

Продаж Аляски Американцям, котрі через короткий час все те золото, що заплатили, повернули з прибутком. Хіба це є власна економічна політика Росії? Сахалін відступили, як непотрібний, Японцям, де вони завели чудові рибні лови і мають величезні прибутки.

Гурійська та кахетинська нафта на Кавказі рахується самою кращою по відсотковому відношенню горючих матеріалів в світі. Завдяки тому, що бакінські нафтові підприємства перебували в руках закордонного капіталу, яким не вигідна була конкуренція, гурійська і кахетинська нафта зовсім не розроблялась. Підчас самостійности Грузії, коли туди приїжджали італійські інженери, вони дивувались, чому такі величезні природні багатства не використовувались.

Петербург є історичний паразит. Хіба не абсурдом являються величезні фабрики і заводи, які повстали на ґрунті, де немає будлі яких природних багатств? А текстильна промисловість, яка скупчилась в Москві і Петербурзі, куди за тисячу верств везли бавовну (із Туркестану), вугілля (з України) чи нафту (з Кавказу).

Або візьмемо хлібні тарифи. Доставка збіжжя з Сумського повіту (Харківської губ.) по залізниці до Харькова була в два рази дорожча, ніж до Москви. Чи не безглуздя возити з України цукор-пісок і вугілля на завод Кеніга в Петербурзі, щоб виробляти там з нього рафінад? І так ми бачимо, що розумної і власної економічної політики в Росії не було. Тому: які спільні корисні нам економічні інтереси можуть вабити нас до Росії?

Немає чого загрожувати західно-європейським імперіялізмом, бо західно-європейський імперіялізм може вплив свій виявляти

в двох формах — або в формі фабрикатів (краму, виробів), або в формі фінансового капіталу.

Перша форма — сама небезпечна, бо зв'язана з нелюдською експлуатацією колоній, але ми думаємо, що з цєю формою до нас зах-європейський капітал не прийде, бо це для нього ж не вигідно, а коли прийде, то прийде в формі фінансового капіталу, який часто відіграє «благодетельную» роль при відродженні країни, бо дає заробіток безробітній масі населення.

До цього часу ми говорили про політику старого уряду. Але треба сказати, що коли до влади стала демократія, то й тут не все гаразд було, бо вона, ставши до влади, поробила багато промахів. Наприклад, наказ В. К. Роб. і Селянських депутатів Скобелеву на союзну конференцію був складений так «двух-смысленно», що проф. Масарик післав проти нього спеціальний протест.

В своїм докладі про самоозначення соц.-революціонери в Амстердамі вимагали затвердження права на самоозначення всіма сусідніми народами.

Нарешті, большевицький режим тільки збільшує національний гніт.

Можна і потрібно критикувати практику й теорію демократії, хоч вона справді багатьох не дораховується в своїх лавах, які загинули в боротьбі за світлі ідеали волі.

Ми завжди відокремлювали російський народ від большевиків. Те, що робиться зараз, вимагає, щоб ми на нього якось реагували. І це реагування вимагає у нас утворення союзу народів Сходу Європи, який поставив би собі такі завдання:

1. Солідарну активну боротьбу за визволення народів Сходу Європи зпід влади чужоземних окупантів і солідарну боротьбу проти всяких спроб реставрації єдиної неділимої Росії.

2. Солідарний захист суверенних і національних прав народів Сходу Європи від всяких зазіхань на них з боку других держав, або народів.

3. Союз пропонує ідею необхідності заключення між народами Сходу Європи умов і союзів: військово-оборончих, політичних, економічних та всяких інших; впливати в цім напрямі на уряди своїх країн.

4. Союз обстоює необхідність обов'язкового арбітражу при розв'язанню всіх спірних питань між народами східної Європи.

5. Союз бореться проти всяких спроб вирішувати спірні національно-територіальні питання без відома, участі, а також проти волі місцевого (корінного) населення.

6. Союз обстоює необхідність міжнародного захисту національних меншостей в кожній державі і визнає за цими меншостями право на повний розвиток.

Оце те, про що можна сьогодні говорити в інтересі всіх народів Сходу Європи.»

П. Тимошенко (бувний президент Кубанського уряду, соц.-дем.):

«Кубанцям було уділено мало уваги. Кубанську самостійність трактують, як «смачну булку», коло котрої сидять Кубанці і не хочуть нікому дати. Це не правда. Ми не боронемо нікому прийти до нас, працювати разом та користуватись тою смачною булкою. Але ми не хочемо бути під чиеюсь кормигою і об'єктом експлоатації.

У нас переплутались три нації — українська, московська й Горці. Кожна з цих націй мусить тягнути Кубань до своєї національної держави, а в наслідок того може початись між-національне тертя і розбрат. Тому, щоб оминути цього, ми утворили нейтральну самостійну кубанську республіку.

На Кубані не можливо розділити Українців від Москалів; ці нації помішані, як на шахматній дошці, і, крім того, в економічній відношенню Кубань уявляє собою господарчий моноліт. Кубань тільки рахувалась формально при Росії, а жила своїм окремим життям.

Нікому не може належати Кубань і не може йти під високу руку національності, котра вже уґрунтувала свою державність.

Ми, Кубанці, мислимо свою самостійність разом з цими трьома націями (Українці, Московці і Горці). Дамо можливість кожній національності розвинути свою культуру.

Ми з охотою поділимося з вами своєю булкою. Дайте тільки можливість нам жити, як ми хочемо. Про відношення до нас російської демократії ми знаємо. Мені пригадується, як член «совещання при ген. Денікінові» соц.-рев. Долгополов при засудженні члена Кубанської Ради Калабухова сказав гостру промову, в котрій висунув обвинувачення проти Калабухова за участь в парижській делегації.

Вся російська демократія вкупі з Денікіном душила нашу кубанську демократію. Правда, ми не зразу стали самостійними і раніш обстоювали федерацію, але, завдяки відношенню до нас російської демократії, стали на ґрунт самостійности. Для нас, Кубанців, питання на Сході Європи повинно вирішуватись в той спосіб, щоб кожний народ міг сам вирішити свою долю.

Кубань вже сказала свою волю — вона хоче бути самостійною.»

Кречевський (голова білоруської Нац. Ради, соц.-федераліст.):

«Для самоозначення народу історичні, економічні, політичні і т. д. умови мають лише відносне значіння. Досить, щоб ці народи ясно і недвозначно заявили за свою самостійність. Нас братами називають тільки в нещасті. Коли ж справа йде про дійсне братерство, то нас забувають. Ні в I-ий, ні в 2, ні 3, ні 2½ інтернаціонал нас не приймали. Ліга націй приймає до себе за «прілічне вознагражденіє» також тільки державні нації. Дійсні соціалісти мусять бороться разом з відродженими націями за самостійність. Давати нації самостійність ніхто не

може, вона її тільки сама здобуває, і обов'язок соціалістів, як борців за визволення, допомогти нам в боротьбі за самостійність.»

М. Шаповал (укр. соц.-рев.):

«Я беру слово, щоб дати пояснення на ті питання і непорозуміння, які виникали в промовах різних ораторів, але, з жалем, мушу констатувати, що я не бачу тут багатьох з тих, що тут говорили і не можу полемізувати з відсутніми. Мій реферат був повний жорстокої щирости, через що шановний т. Архангельський прийшов до висновку, що «тут садовлять руську демократію на лаву підсудних». От власне над питанням про цю демократію я й спинюсь, зазначаючи деякі її риси, що дадуть нам право її характеризувати. От, наприклад, факт: російська демократія бойкотує національне питання. «Воля Росії» цілий рік ретельно старалась, щоб не говорити про національну справу на Сході Європи. На сторінках цього органу добірної російської демократії багато писалось про Горішній Шлеск, Бургенлянд і т. п. Хоч і цікаві самі по собі, але маловажні в порівнянні з східноєвропейськими питаннями. Маючи з Україною тисячеверстний спільний кордон, Росія очевидно мусить думати, що треба якось налагодити добросусідські відносини з 40 -мільонним сусідом — Україною. Це питання само по собі дуже цікаве, але для Росії найцікавіше, першорядної ваги. А хіба орган добірної російської демократії «Воля Росії» займався цим питанням? Помовкував цілий рік і замовчав.

Чи цей факт сам по собі не є характеристичний для демократії? Ми, наприклад, звикли вважати за найкращого, зразкового демократа російського — славного Герцена, який національне питання не замовчував взагалі і українського зокрема. Але цей же самий Герцен, тодішній і теперішній бог демократії, за активне літературне співчуття польському визвольному національному повстанню заплатив своєю феноменальною популярністю, і то кому? Російській радикальній демократії, що одцуралась його після 1863 р. За що? За співчуття національному визволенню Польщі. Хто тут нарешті демократ? Герцен, чи ті, що його одцурались, його «спільники», «однодумці», широка демократія?

Ми свято шануємо ім'я Герцена, Бакуніна і т. п. борців за свободу, що жертвували своїм життям, свободою, добробутом, всім, і гинули в тюрмах, на каторгах, на шибеницях. Їх імена для нас святі. Між ними багато українських імен, що клали своє життя за свободу всіх, за Росію, за Україну; і цю демократію ми не судили і не судимо, а, навпаки, шановно, благоговійно ставимо її за зразок вірності принципам визволення людини, людської особистості і її логічного продовження, національно-культурної спільности нації.

Але не можна змішувати до купи різнородні річі. До славних імен нема чого пришивати того, що логічно не має з

ними нічого спільного. Москалі люблять себе вихвалити — це робить як є демократія — таким доказом: «народ, давшій Пушкіна, Достоевського, Льва Толстого, не может битъ» і тут далі йдуть епітети самохвальства. Толстой, Герцен, Тургенєв — це прекрасно, але при чім тут Столипін, Денікін, Врангель, держиморда, політичний шулер, спекулянт і всякі інші політичні демократи, яких так багато і які так недемократичні? Підлазять такі демократи під прикриття Пушкіна чи Герцена, роблять гідоти, смакують всяке поневолення, борються проти самоозначення націй, а ти шануй його, визнавай за «демократа» і вірь в його добрі наміри, яким суперечить гідка дійсність, бо . . . вони ж належать до того народу, що дав Пушкіна, Герцена і т. п. Яка тут логіка?

Ні, таку демократію ми судимо і . . . осуджуємо. Вона несе нам руйнацію, знищення і при цім творить історичне мошенство. Ми критикуємо, судимо тих, що йдуть нас визволити кулеметами, і ми завжди будемо таку «демократію» судити.

Я назвав політику Временного Правительства провокаційною. Це обурило де-кого з присутніх демократів, з яких один, п. Фальчиков, сказав, що моя кваліфікація бездоказова; наче б то я не подав фактів. Дозвольте мені подати коротко факти. На меморандум Центральної Ради в травні 1917 р. про те, щоб Временне Правительство принципіально висловилося за автономію України, щоб дозволило завести укр. мову в середніх школах, щоб полекшило долю Українців — полонених з Галичини і т. п. — з теперішнього і тодішнього погляду дрібні питання — привляча «демократія» відповіла негативно. Коли відбувались всякі військові з'їзди в Петербурзі (був тоді з'їзд польських та жидівських військових) — було заборонено П український військовий з'їзд, і наш військовий люд, щоб оборонити принцип демократії від замаху «демократичного» правительства, мусів самовільно відбутися всупереч забороні і і погрозам свій з'їзд.

Коли демократичне Временне Правительство підписало з Центральною Радою згоду, підписували безсумнівні демократи—ви їх знаєте — то те ж правительство ганебно порушило ту згоду і видало ганебну «Временную Інструкцію» Генеральному Секретаріатові, яка в межі проблематичної, власне цілком фіктивної автономії України, ввела тільки шість губерній, виключаючи три щиро українські губернії — Харківщину, Катеринославщину, Херсонщину та Донецький басейн і Криворізьський район. Це був такий цинізм націоналістично-наси́льницької політики, якого не може взяти під захист ні один чесний демократ. Але ще один факт. В осени «демократичне» правительство віддало під суд і слідство київським прокурорам наш Генеральний Секретаріат за один намір поставити в Центральній Раді на обміркування справу Українських Установчих Зборів. І це зробив той уряд, на чолі якого стояв демократ, член тієї партії, що ще 1905 р. проклямувала право

кожного народу на свої суверенні Установчі Збори, як єдиний спосіб розв'язання і переведення в життя права народу на самоозначення. Ви розумієте, що демократія, коли вона так захищає політику Временного Правительства, закрила перед українською демократією єдиний легальний, єдино демократичний спосіб громадської праці. «Демократія» заборонила нам робити демократично, а уперто штовхала нас, підбивала, спонукувала на шлях роснуки, боротьби, повстання. Підбивала на недемократичний шлях. Це є справді провокуванням. Хіба це не кидається вам у вічі при розгляді наведених фактів? А я ще багато фактів не згадав, бо й цих досить, що іменно політика Временного Правительства була провокаційною по своїх логічних, об'єктивних наслідках? Може це було несвідомо, але в державній справі і несвідомість є злочином.

От вам факти, хто їх бажав. Хоч я, може, й різко і не делікатно, але правдиво назвав річ своїм іменем. Соціалістична і демократична преса, як орган російської демократії, хвалила таку поведінку Временного Правительства, була задоволена завідомо недемократичною поведінкою «демократичного» уряду.

Так де ж тут демократія? І що взагалі демократія при цих умовах? Я в цім випадку вас і себе питаю: що таке російська демократія? Ви тільки уявіть: партія російських соціалістів-революціонерів в 1905 році підписала з соц.-рев. партіями інших народів був. Росії декларацію (ви недавно читали її в статті Архангельського) про те, що тільки обрані вільно установчі збори кожного народу вирішують всі справи і свою долю, а в 1917 році, коли головою уряду був член цієї партії, було віддано під суд і слідство українську соціалістичну демократію за один намір скликання Українських Установчих Зборів. Ось в чім трагедія російської соціалістичної демократії, ось нездібність її служити декларованим нею принципам, а що вже говорити про буржуазну «демократію».

Характерно ще друге для демократії, навіть соціалістичної. Тут т. Клімушкін на мої докази, ілюстровані безчисленими фактами, казав, що Росія ані до України, ані до інших країн не відноси-лась, як до колонії, що руський народ нічого не завоював і т. п.

Що це значить? Невже факти можна ігнорувати? Хіба нема на українських кістках Петербургу, збудованого на багнах, в яких згинули десятки тисяч українських козаків? Хіба не гинули наші люди десятками тисяч в шведських походах для завоювання прибалтійських держав? Не те саме в турецьких походах? А страшна світова війна, в якій загинуло півтора мільйонів Українців, хіба її починав і для своєї мети вів український народ? Мілітарна експлоатація України з боку Росії є страшна, і вона є прикметою колоніального визиску. А економічний, культурний визиск? Коли цього жаху не бачуть і не розуміють соціалісти, то я відмовляюсь з ними розмовляти, за голосно вошіють факти...

Демократи люблять говорити, що не руський народ нас завоював і гнобив, а правительство. Хай буде так! Так

дозвольте ж нам замість вашого поганого правительства зробити своє гарне. Ми боремось і визволяємось від вашого поганого правительства і робимо своє, яке нам подобається. Ми не воюємо проти руського народу, а проти його правительства. Для чого ж ви все таки не «отпускаєте» нас від себе? Очевидно, хочете, щоб ми були під вашими поганими для нас правительствами? Такий зміст вашої аргументації дає право підозрівати, що розмова про «правительство» є тільки розмовою, а дійсне бажання ваше — затримати Україну під поганим правительством.

Це особливо яскраво видно на прикладі Кубані. Українці і Руські по приказу руського правительства сто літ боролись з автохтонними народами Кубані — Черкесами, окривавили його, нищили і вигнали в гори. Страшні наслідки цього ганебного насильства! І от тепер Українці, і Руські, і Черкеси на Кубані дійшли до миру, згоди, самоуправи. Черкеський народ простив своїх насильників і з ними вкупі, як меншість, будує свою державу. Українці і Росіяне-Кубанці, щоб не залежати від своїх матерніх пнів, щоб не підлягати під фатальні удари їхньої боротьби, оголошують свою самостійність. Ми, Українці, проти цього нічого не маємо: коли цього хоче населення Кубані, во ім'я миру і згоди, во ім'я ліквідації чорної минувшини — його воля для нас свята. Але руська демократія ніяк не хоче на це згодитись! Колосальна Росія, бачите, не може прожити без малої примиреної Кубані. Оце то й страшне в російській психології, яка вироблялась в атмосфері самодержавно-централістичної дійсності, в ідеології «велічія» Росії, яка великою може бути тільки завоюванням чужої території. Така Росія — велика, але вона не має дійсної величності.

Щоб показати на факті різницю психології і культурних традицій, я нагадаю вам, як ставляться кращі демократи російського і українського народів до одного і того ж самого з'явища. Коли кавказькі народи героїчно боролись проти насильств руського завойовництва, то краса і гордість Росії — Пушкін, великий поет, якого демократія вважає за свого, крикнув до поневолених народів в своєму «Кавказском пленнике».

«Смирись, Кавказ, идет Ермолов!»

Ось поезія демократичної російської політики. А наш Шевченко, приглядаючись до трагедії Кавказу в своїй чудовій поезії «Кавказ» звернувся до маленьких народів з благоговійно щирим серцем, благословляючи їх на боротьбу і славлячи їх мужність і благородство:

І вам слава синіх гори,
Кригою окуті;
І вам лицарі великі,
Богом не забуті!
Борітеся — поборете!
Вам Бог помагає,
За вас сила, за вас воля
І правда святая!

В цих паралелях лежить вирішення національного питання! Тут непримирима суперечність двох способів думання, двох психологій: брутальне хамство завойовників в гідких словах: «Смирись, Кавказ, идет Ермолов!» не можна примирити з благоговійною молитвою Шевченка до Божої Свободи. В цьому прикладі найкраща ілюстрація наших сьгоднішніх ріжниць. Хто може це розуміти — хай розуміє. Через це я дозволю поставити першу тезу, може, дуже парадоксальну, але чи не всі згодяться з нею: розвязка національного питання лежить не в сфері логіки і політичної аргументації, а в сфері психології. Коли поневолені нації боротьбою поставлять всіх перед фактом своєї незалежності і непримиримости, тоді противники признають їх, признають Україну, Білорусь, Кубань, як раніш признали Фінляндію і Польщу. З ідеєю самостійности теж саме буває, як і з кожною ідеєю: її з початку ненавидять, потім висміюють, а потім кажуть що «ви ломитесь в одчинені двері». Хіба не те саме було з ідеєю федерації? В 1917 році її рішуче не визнавали меньшевики і кадети, а в цім році визнають вже навіть російські монархісти. За п'ять років боротьби який здвиг! В 1917 році за один намір проводити в життя автономію України нас карали і віддавали під суд, а тепер всі майже російські групи переконані, що треба дати федерацію. Пройде ще кілька років і те саме говоритиметься про самостійність.

Але ж і відношення до федерації в російській демократії дивовижне. Вона мислить федерацію не як форму суспільного будівництва, не як метод відносин не тільки в Росії, а для цілого світа — як це мислимо ми, — а як спосіб відновлення Росії. Тут велика ріжниця! Федералізм для нас принцип, а для їх — російська стратегія. От власне цього ми й не прийнемо ніколи, бо для нас федералізм є принципом суспільного будівництва і відносин в цілому світі — на Сході Європи, в Середній Європі і т. д. Україна, як захоче, буде федеруватись із Туреччиною, з Чехією, Білоруссю, Кубанею і т. д., а для Росіян — федерація тільки в Росії, тільки для Росії. Це спосіб національної великодержавної політики. Це тактика великодержавництва, імперіалізму в термінах федералізму. А ми знаємо, коли федералізм не є метою, то в житті його не буде. Отже відношення російської демократії до ідеї федералізму є не федералістичне, коли так дозволите висловитись. Значить це не федералізм, а одна з трансформацій імперіалістичної психології.

Російська демократія не федералістична — таку другу тезу я ставлю тут. Революція показала це нам на ділі, але вона показала ще дещо. Зверніть увагу на самий характер нашого змагання. Вже давно йдуть суперечки і розмови російської демократії з демократіями поневолених народів. Одійдіть і гляньте на це змагання з боку і ви побачите огидну картину: два демократи умовляють один одного — один представник пануючої нації, другий пригнобленої. Один умовляє, молиться, доводить, що він людина, що він має право на свободу, на

самоозначення, а другий кисло згоджується, що він дійсно має право на самоозначення, але що дійсне самоозначення для його буде тоді, коли він залишиться в старому становищі, під протекторатом «старшого брата». Це вам Росія й Україна. Тут нема послідовного принципу демократії, яка в міжнаціональних стосунках повинна означать те саме, що і в міжлюдських — рівність і свободу. А де нема рівності і свободи, там нема демократії. В самій цій картині нема демократичного змісту! Демократові не треба доводити того, що український народ має право на самостійність. Хто вимагає таких доказів, або хто не бачить підстав для самостійності 40 мільйонного народу — той не демократ.

Вся російська демократія стоїть на цім, що народи був. Росії, окрім російського, не можуть бути самостійними. Цей погляд в корні не демократичний. Пригляньтесь ближче. Вона вихована в традиціях централізму і авторитетних ідеологій. Вона в масі почуває державу і Росію так, як почували всі російські централісти. Розуміється, я рішучо відмежовую від цього імена окремих демократів — Герцена і Бакуніна і т. и. (Впрочім, їх багато не знаю).

Окремі демократи це факт, але демократія це фікція. В Росії нема демократії, як московського з'явища, як побуту, як, я б сказав, побутового з'явища. І доказом цього революція. Це не випадкове, що в Росії революція стала большевицькою по методу свого розвитку, проводу і творчості. Централізм, бюрократизм, насильство — це метод російської революції, авторитарної по своїй психології. Це ж повна протилежність демократії! І власне за большевицькою недемократичною революцією стала більшість «демократії» — маса. Авторитарність революції так приналежить російську демократію, що міністри Временного Правительства і Колчака перебігають до большевиків серед білого дня. Прочитайте «Смену Вех» і ви побачите російську трактовку революції. Цей факт треба поважно обмірковувати, бо він є дійсність, а не фікція демократії. Ми цю сувору російську дійсність знаємо: її означити треба кількома словами: в Росії є демократи, але нема демократії!

Ми не дозволим себе морочить розмовами про Герцена і Бакуніна. Герцен — то добре, але той Герцен вмер в самотності, покинутий «демократією» за його співчуття до польської самостійності, вмер самотнім тому, що на ділі визнав право народу на самоозначення, на самостійність. Демократів, як Герцен, ми шануємо, любимо, благоговійно згадуємо їх імена, але при чім тут насильники від демократії?

Що ж ще сказати про наш диспут? Я виставив тезу, що «теорія органічної єдності Росії», яку виробляли колись і тепер централісти і якої тримається «демократія», суперечить праву народів на самоозначення. Теорія ця фальшива в корні. Вона тяжить над розумом і почуттям, як проклята спадщина старої Росії, вона не дає змоги цій «демократії» обернутись куль-

турно-психологічно в дійсну демократію, тому з нею треба покінчити. Це був центр уваги моєї аргументації і на цім стоїть, смію так подумати, демократія «іногородців». Тут між нами і Росією прірва. І що ж? Представники російської демократії нам не доводили (бо цього не доведуть!) неправдивості нашого погляду. Тут ніхто не поставив мені ні одного аргументу. Змагатись поважно нема з ким. Я тільки констатую цей факт. А засипувати нас доброзичливими словами, в яких аж чадить старий зміст, після 5 років боротьби — це не потрібно. Не для цього ми зішлись.

Моє вражіння таке, що російська демократія, за маленькими самотніми винятками, стоїть на старих позиціях. Вона не бачить способу, як досягти єдності політики східно-європейських народів без єдності старої Росії. Вона не уявляє, що значить Вільна Спілка, дійсна єдність при політичній самостійності народів. Спільної мови я не відчував. Ми говоримо, як соціалісти і демократи в дійсному тих слів значінні, наші опоненти говорять, як Росіяне. От власне, що я можу по ширості сказати. Однак я хочу підкреслити один відрадий факт, який, впрочім, не вносить зміни в мої висновки.

Говорити з «іногородцями» прийшла не вся російська демократія — це стверджує правдивість моєї тези — а тільки її краща частина, релятивно найбільше демократична: соціалісти-революціонери, які, принаймні, виявили волю говорити про згоду, тоді як інші групи російської демократії залишились на позиції гордої російської авторитетності: будемо сидіти дома, будемо розв'язувати справу Ірландії, Бургенлянду і т. и., а справа примирення з українським народом нас не цікавить, ми розв'яжемо її «приказом», як самі забажаємо.

Тим часом представники інших народів прийшли, щиро висловили свої погляди, не почувши голосу всієї російської демократії. Цього й треба було сподіватись, бо демократії, як масового з'явища, як суспільного пануючого типу в Росії ще нема. Окремі симпатичні демократи не можуть говорити за фікцію; тому політичного значіння у тих заявах нема, хоч і є велике моральне значіння.

Ми освідомлюємо велику потребу згоди і примирення народів Сходу Європи, але поки в Росії не буде демократії, доти проблема згоди не буде розв'язана. Ми щиро побажаємо нашому великому і жорстокому сусідові, щоб народилась нарешті в Росії та дійсна культурна, правдива демократія, яка принесе в життя не тільки прекрасні слова, а й великі благородні діла, котрі внесуть в скарбницю вселюдської культури велику вкладку, винахід — як розв'язати національну проблему без насильства, як здійснити право народів на самоозначення.

Цієї демократії ми чекаємо з тугою, напружено і радісно!»

В. Гуревич (москов. соц.-рев.):

«Я висловлюю не тільки свій погляд, але й деякої частини російської демократії.

Коли вживав слова національність, то говорив, як чоловік, який визнає свою приналежність до певної нації і не вважає себе безнаціональним.

Дійсно, тим, хто не відмовляється від манії великодержавності і чадного шовінізму, тяжко говорити про розв'язання національного питання. Право нації на самоозначення і т. д. є азбука.

Треба поставити питання не про самоозначення, котре само по собі ясне, а розв'язувати питання, як вийти з того становища, в яке ми попали. Треба говорити про майбутні наші взаємовідносини — чи потрібно нам об'єднуватись, чи роз'єднуватись.

Підозріння, «мнітьність», нервовість, недовіря, це психологія пригнічених націй. Шаповал розглядав справу про заборчу політики московських царів. А хто ж з царів не завойовував? Московський народ грав пасивну роль, був тільки використовуваний, а не був експлуататором.

Марксісти завше не рахувалися з національним питанням, через те певна частина руської демократії не ознайомлена з ним, але є й друга частина, яка його не обминала, а розв'язувала так, щоб нікого не поневолювати.

Ідея самостійності тільки недавно виникла у самих поневолених націй. Тому ми так зразу не могли її збагнути і так зразу не могли виявити свого відношення до неї. За волю нації завше стояла російська соціалістична народницька школа, котра є у вас і у нас.

Помилки минувшини треба забути. Не з такими ворогами вам треба боротись, як ми, а треба буде боротись з справжніми ворогами. Соц.-революціонери були першими, що розв'язували національне питання.

Правда, поперед вас у національному питанні ми не йшли. Тай не могли йти, бо не могли докладно знати ваших вимог і потреб краще, ніж ви самі. Коли пізно заговорили про визнання вашого права на самостійність, то винні ви самі, бо ви раніш самостійності не домагались. А про федерацію ми давно говорили. Ми вирішили, щоб кожна нація розв'язувала своє національне питання в своїх Установчих Зборах. Аргументи «кулака» треба відкинути. Цікаво тільки в'яснити одно — чи бути нам вкупі, як рівний з рівним, чи маємо сепаратно жити й відмежуватись один від одного.

Ніхто тут з нашого боку не аргументував потреби співжиття органічною теорією єдності Росії.

Наші опоненти мене переконали, що не потрібно гегемонії. Г. Бочковський вказував на нові форми бажаного співжиття нації, і як приклад привів зв'язок Австралії з Англією. Ми іменно до такої форми і стремимо.

Ми хочемо гарантії спільних інтересів, а не відновляти «шапку Мономаха». Вам потрібне Чорне Море, а ви докоряєте нам, що ми його завоювали. Єдине, чим можна пояснити недовіря до спільності інтересів — це психологія пригнічених. Самостійницький настрій селянських мас на Україні в сей час психологічно

можна пояснити так: «треба гнать Москаля, бо Москаль комуніст.»

Національне питання для нас є справа факту; коли народи хочуть існувати самостійно, нехай існують.

Національне питання ще не вся російська демократія зрозуміла і тому нам, що визнають його актуальність, що є одинокою групою, яка розуміє і визнає стремління до незалежності, потрібна ваша підтримка в нашій боротьбі за спільні цілі. Нас вже й так руські монархісти рахують зрадниками Росії за те, що ми визнаємо право націй на самоопреділення і шукаємо нових форм державно-громадського життя; докоряють нам, що ми продаємо Росію. Ви повинні нам допомогти в боротьбі з реакційними поглядами, бо коли нас переможуть і ми опинимось в підпіллі, то нас ніхто не почує і не буде рахуватися з нашим голосом.»

Н. Григоріїв (Голова диспуту, укр. с.-р.):

«Всякий сам собі зробить висновок з того, що він чув на протязі чотирьох вечорів диспуту про «Національне питання на Сході Європи», але я вважаю необхідним зафіксувати тут деякі моменти загального характеру. Перше всього треба констатувати, що на диспут прибула і в диспуті взяла участь лише соціалістична та демократична частина громадянства, як з боку руських, так і неруських. Праві кола руського, українського та инчого громадянства на диспут не прибули. Очевидно, справа порозуміння між всіма народами Сходу Європи її не обходить. Друге: поруч з аргументами соціалістичними, демократичними все таки доводилося чути дещо таке, що не в'яжеться ні з соціалізмом, ні з демократизмом. Коли з одного боку ми чули теорію громадянина Сенюти, засуджену кількома українськими промовцями, як архаїчну і недемократичну, то з другого — були глузливі вигуки про самостійність «Чебоксар» і «кубанську» мову, в яких може підсвідомо виявилось недемократичне чуття тих, хто називає себе демократами. При існуванні таких підсвідомих настроїв не дивно, що коли для визнання самостійності Кубані вимагалось існування кубанської мови, то з другого — їм у відповідь висували «аргументи»: «ви маєте мову, але не маєте пшениці, а ми не маємо мови, за те маємо пшеницю; коли для вашої самостійності досить мови, та для нашої досить пшениці.»

В диспуті занадто часто згадувано історію. Більше дивились назад, ніж вперед. Замість говорити, як жити в майбутньому, довго спинялися над тим, як не треба було жити в минулому. Але це має свою користь. Людям, у яких літами і десятками літ накопичувався біль за всі кривди, які вони відчували від минулого російського режиму, треба було цей біль раз на завше висловити, треба було ці дорікання сказати в лице другій стороні, щоб ті невисловлені болі не гнітили душу і не заважали безсторонньо думати про майбутнє. Раніш не було нагоди так зійтися обом сторонам і говорити просто, по людськи, без якогось політиканства (бо тут жадної конкретної справи

не робимо), і тому пристрастям немає місця. Тепер люде скористувалися для того, щоб по щирости висловити всі болі і неприємности, які заважають ясно дивитися в майбутнє.

Я мушу сконстатувати, що з обох боків говорилося щиро і отверто, коли не всіма, то більшістю, очевидно для того, щоб надалі не було запідозрінь в нещирости, крутіїстві. Говорилося багато неприємностей, але не з метою посваритися, а з щирим наміром помириться, найти правду.

З великим задоволенням констатуємо, що тут ні з одного боку не впало ні одного слова заклику вирішувати справу зброєю. Навпаки, всі промовці заявили, що тільки мирним способом, вільним порозумінням, можна впорядкувати добросусідські відносини на Сході Європи. Навіть, найбільш огірчені промовці з обох боків, висувачи проти своїх сусідів дорікання, як за минуле, так і за сучасне, робили це не во ім'я війни, а згоди.

З обох боків було щире шукання нових шляхів, і ми мусимо зафіксувати тут, що і серед руського громадянства є вже, хоч, може, ще й невелика течія, може, групка окремих осіб, які поставили хреста над минулим і шукають таких форм співжиття народів, які б задовольнили всіх. У всякім разі від зазіхань на чужі права вони виразно відмовилися.

Єднання людства є спільним ідеалом усіх промовців, що тут виступали. Ніхто від нього не відрікався. Навпаки, майже кожен підкреслював своє прагнення до нього. Лише не всі промовці однаково уявляли собі шлях до нього. Одні визнавали доцільним негайну федерацію держав і народів, і в першу чергу народів Сходу Європи, другі обстоювали необхідність спершу закріпити самостійність народів Сходу Європи, щоб вони по власній волі, коли нічого не загрожуватиме їхньому самостійному існуванню, самі найшли спільні форми необхідного єднання в загальних інтересах. Хоча не можна сказати, що всі промовці дійшли до одної думки, говорили однією мовою (між ними є деякі розходження і суперечки), але й серед суперечок визнано, що всі народи мають йти до єднання людства тим шляхом, який кожному зокрема видається кращим. Ніхто нікого не повинен примушувати йти тим чи иным шляхом. Особливо приємно сконстатувати, що навіть всі руські промовці підкреслювали необхідність такої волі вибору шляху. Вони виразно підкреслювали, що не тільки сами не мають наміру заважати комусь йти своїм шляхом, силою нав'язувати комусь свої бажання, а навіть будуть боротися з тими, хто захоче це зробити примусом. Як одна, так і друга сторона виразно зазначила, що ніхто не має права заважати другому так чи инакше будувати своє життя, і вони перешкод одно другому робити не будуть.

Тепер справа за тим, щоб сказане на словах було здійснене в житті. Коли діла не розминуться з словами, то порозуміння народів Сходу Європи і давно бажаний мир на Сході може стати дійсністю.»

Б) Витяг *)

з протоколу засідання Центр. Комітету Російської
Конституційно-демократичної партії
в Парижі р. 1921.

Сообщение (в копии) П. Е. Бутенко, от 15-го Сентября с. г. в Парижский Комитет Партии к. д. о том, что к нему обратились б. председатель Украинской Рады в Тарновѣ П. А. Фещенко-Чеповскій и Л. Е. Чекаленко с заявлением, что дѣйствуют от имени представляемого ими демократическаго блока, состоящаго из укр. С.-ф., укр. С.-дем., кооператоров и профессиональных организаций. Они предлагают Варшавской группѣ партии к.-д. начать с ними переговоры по вопросу о взаимоотношениях русской и украинской демократіи, сообщив при этом, что аналогичные переговоры начаты уже в Парижѣ с П. Н. Милюковым их представителем А. Д. Марголиным, и что они, с своей стороны считают эту форму паралельных переговоров в Парижѣ и в Варшавѣ весьма удобной. В отвѣтъ же на заявление его (Бутенко), что Варшавская группа считает возможным вести эти переговоры лишь как предварительные и будет затѣм посылать их на утверждение в Париж, П. А. Фещенко-Чеповскій сообщил о своем согласіи на это, но тут же выразил настойчивое желаніе, чтобы в обсужденіи этих вопросов в Парижѣ обязательно участвовали бы группы П. Н. Милюкова и Н. В. Чайковского.

П. Н. Милюков — в связи с этим сообщает, что дѣйствительно нѣсколько времени тому назад явился пріѣхавшій из Берлина Марголин вмѣстѣ с Панейко, по порученію, по их словам, группы отколовшейся от Петлюры и переходящей нынѣ на федеративную позицію. Указав на то, что представляемая ими группа, в отличіе от группы Моркотуна, является серьезной, они предложили от ея имени начать переговоры о будущих русско-украинских взаимоотношениях на началах федераціи, исходя при этом из признанія самостоятельнаго Украинскаго Учредительнаго Собранія. Освѣдомившись о том, что возможность этого мною отнюдь не отрицается, они высказали затѣм пожеланіе об устройствѣ для начатія таких переговоров сѣзда из русских и украинских представителей, по 5 человек, с той и другой стороны, гдѣнибудь в предѣлах Германіи — примѣрно в Висбаденѣ, в виду трудности полученія для них виз сюда, на что я отвѣтил, что подумаю и поговорю об этом с другими. Это происходило в началѣ сентября, а на днях я получил из Берлина от этого же Марголина письмо, от 23 сентября, в котором он сообщает, что уѣзжает в этот день в Варшаву, а затѣм в Вѣну, чтобы повидаться и переговорить по этому вопросу с с.-ф. и представителями других украинских партий и что по возвращеніи оттуда спишется со мною о мѣстѣ и времени будущей встрѣчи. Все это я имѣл в виду доложить в нашей группѣ и в Исполнительной Комисіи Учредительнаго Собранія.

П. Я. Рыс — спрашивает П. Н., что отвѣтил он Марголину на его предложеніе признать Украинское Учредительное Собраніе с суверенными правами до момента начатія переговоров о федераціи?

П. Н. Милюков — «Я отвѣтил, что вполне пріемлемо, ибо вытекает из признаннаго нами принципа федераціи путем свободнаго соглашенія федерирующихся сторон.»

П. П. Бронскій — заявляет, что хотя он и стоит на точкѣ зрѣнія федераціи, но полагает, что говорить о ней слѣдует только в отношеніи фактически отдѣлившихся уже от Россіи частей: Эстоніи, Латвіи и т. д. Украина же не отдѣлилась от Россіи, и поэтому факта суверенности ея как и Бѣлоруссіи, признавать нельзя, ибо иначе пришлось бы, пожалуй, признать право на нее за бурятами, чувашами и другими народностями.

А. А. Свѣчин — полагает, что при федерированіи с тѣми или другими частями возможны, конечно, стѣнки, но ясно одно, что, стоя на позиціи единаго Всероссійскаго Учредительнаго Собранія, федераціи осуществить нельзя, ибо она создается только свободным соглашеніем сторон. И в происходящем

*) Зважаючи на вагу протоколу, подаємо його в мові оригіналу. *Ред.*

тепер англо-ірландском спорѣ прав де-Валера, а не Ллойд Джордж, если рѣчь идет о федераціи, а не о подчиненіи. Мы можем, понятно, сговариваться с Украинцами только о федераціи, а не их самостійности или независимости, но для такого сговора нужны равноправные органы — виразителі воли того и другого народа, т. е. Учредительныя Собранія.

П. Я. Рысс — находит, что мы можем признать суверенность Украины только в том случаѣ, если другая сторона (Украинцы) предварительно и при том формально заявит, что рѣчь идет именно о федераціи. В противном же случаѣ, т. е. если такого встрѣчнаго заявленія не будет сдѣлано, наше признаніе украинской суверенности опасно тѣм болѣе, что эти люди, которые начинают с нами разговоры, не тѣ, которым можно вполнѣ вѣрить, ибо мы не знаем, что они за люди и есть ли за ними реальная сила. В частности же о Марголинѣ и его прошлом можно многое рассказать и притом такое, что отнюдь не вызывает довѣрія к нему. В свое время на Украинѣ С.-ф-ы были представлены Славинским*) и другими, а Марголин и тѣ, от имени которых он сейчас выступает, боролись тогда за самостійность. Теперь же они превратились вдруг в социалистов федералистов или слились с ними. Поэтому, ведя с ними переговоры, надо потребовать от них формального признанія принципа федераціи, ибо иначе — они откажутся от нея, если Украина освободится раньше Россіи. Кромѣ того, надо знать, с кѣм именно вести переговоры, чтобы в Россіи, не обвиняли нас потом в заключеніи соглашенія с безотвѣтственными или несоотвѣтствующими элементами. Послѣднее возможно дѣлать Савинкову, но не нам.

Н. Н. Гронская — говорит, что предрѣшать сейчас вопрос о будущих русско-украинских взаимоотношеніях, по ея мнѣнію, неосторожно, ибо пока неизвѣстно, как сложатся впослѣдствіи настроенія украинской народной массы. Теперь населеніе Украины склонно отдѣлиться от Россіи, потому что настроено против большевиков и считает прежнюю Россію панской. Но это настроеніе временное, и оно, вѣроятно, измѣнится, когда не будет ни большевиков, ни крупных помѣщиков. Исходить же в этом вопросѣ надо именно из настроенія широких мас, а не украинской интеллигенціи.

А. А. Свѣчин — находит, что вопрос этот сложный, но что не считаться со взглядами интеллигенціи нельзя, ибо в них отражаются и настроенія народа, который еще не отдает себѣ в них полного отчета. Сам он еще в 1-вой Государственной Думѣ был за федерацію, ибо уже тогда ясно чувствовал другую психологію украинскаго крестьянина, отличную от психологіи великороса. И для него несомнѣнно, что сейчас украинскіе крестьяне, хотя и не отдавая себѣ в том отчета, стремятся именно к федераціи. Стремленіе к самоопредѣленію существует и в других частях Россіи (в Грузіи и т. д.), но всѣ они прекрасно понимают, что надо жить вмѣстѣ, ибо жить врозь нельзя. В тоже время каждая из них, и Украина в том числѣ, хочет это рѣшить у себе дома — в своем Учредительном Собраніи. Поэтому на это надо идти, ибо только путь федераціи может создать сильную Россію. В группу, начинающую теперь с нами переговоры об этом, входят старые украинскіе федералисты, прибавившіе затѣм букву «с» и превратившіеся в «с-ф». Многіе из них и к самостоятельности шли ради будущей федераціи, ибо другого пути к ней не видѣли. В частности и Марголин, котораго оратор лично знает, отнюдь не самостійник, хотя он и был министром в Петлюровском Правительствѣ. За федерацію также и Чекаленко.

П. Н. Гронскій — заявляет, что он, как и П. Я. Рысс, не возражает против федераціи, но перед ним также встает вопрос о способах достиженія ея. Нельзя, и по его мнѣнію, говорить только о признаніи суверенности, а надо, что бы Марголин шел в Украину с лозунгом созданія федераціи.

П. Н. Милюков — поясняет, что Марголин так и говорит, что это признаніе нужно для пропаганды идеи федераціи.

*) Як нам відомо від п. Славинського, він теж був уповноважений с-фами на переговори з к.-д. вкупі з п. Марголіном, але не спромігся через щось виїхати до Парижу. *Ред.*

А. С. Безчинскій — полагает, что, вообще, когда мы говорим о федерации, то учитываем при этом именно существующія в интеллигенціи настроенія, которыя проходят затѣм в народныя массы. Отрицать Украинское Учредительное Собраніе — это значит навязывать украинскому народу свою волю. Если мы только дѣйствительно признаем возможной федерацію с ним, то должны признать предварительно и его самостоятельность. Возраженія же против этого лишь показывают, что мы все еще, повидимому, не можем отрѣшиться от прежней идеи единой и недѣлимой Россіи, от чего отрѣшиться необходимо.

М. А. Рысс — находит, что нѣкоторая нервность, проявляемая в настоящем спорѣ, объясняется вовсе не сомнѣніями в том, допустима ли федерація с Украиной, а лишь опасеніями, не явится ли вопрос о ней только одной из возможных предпосылок разговоров, вмѣсто того, чтобы быть единственной. По этому мы должны, по ея мнѣнію, сразу же заявить украинским представителям, что только на почвѣ федераціи и могут вестись с ними переговоры. Сдѣлать это необходимо, ибо Марголин и другіе смотрят, вѣроятно, на федерацію как на одну из возможностей, а мы должны добиться от них офіціального признанія ея единственно возможной. Вмѣстѣ с тѣм М. А. считает неправильной и точку зрѣнія П. П. Гронскаго, что переговоры о федераціи могут вестись лиш с самостоятельно существующими государственными образованіями, ибо в таком случаѣ пришлось бы придти к выводу, что при захватѣ большевиками Эстоніи и Латвіи нельзя было бы говорить о федераціи и с ними.

А. М. Михельсон — обращает вниманіе на необходимость соблюденія чрезвычайной осторожности в веденіи переговоров с названными лицами, ибо отлично, напримѣр, знает Марголина, которому его постоянныя заявленія, что он федералист, не помѣшали однако быть с Петлюрой. И еще всего два мѣсяца тому назад этот же самый Марголин подписал вмѣстѣ с другими заявленіе в Лигу Націй о независимости Украины. Такое же заявленіе было подано ими ранѣе и в Высшій Финансовый Совѣтъ. При этом Марголин не имѣет за собой, кажется, и никакой группы. Болѣе серьезным и интересным является зато другой из бывших — П. Н. Панейко, ибо за ним галицкійское укр. теченіе. Галичане же против Поляков и интересны поэтому в будущем для Россіи. Опасность же этих переговоров в том, что, ведя их с Марголиным и друг., легко себя скомпрометировать, ибо мы признаем не независимость Украины, а в отвѣтъ на это они будут говорить то только, что будущее Учредительное Собраніе признает федерацію. А между тѣм, если оно будет суверенным, то может, вѣдь и не согласиться на нее.

П. Н. Милюков — возражает на это, что и искренній федералист может стремиться к независимости именно для послѣдующих переговоров о федераціи, что, понятно, и имѣется нами только в виду. Что же касается возможности нарушенія обѣщанія, то оно вѣдь развязывает руки и другой сторонѣ. Поэтому, если есть право отказа от него, то сохраняется и право принужденія.

П. Ю. Зубов — полагает, что нельзя добиться федераціи, признавъ предварительно самостоятельность другой сторонѣ. Что касается людей, начавших переговоры с нами, то, если эта группа не стоящая, не надо, понятно, и разговаривать с ней.

Н. Е. Волков — присоединяется к мнѣнію М. А. Рысса и высказывается за соблюденіе необходимой осторожности в переговорах и рѣшительно возражает против точки зрѣнія П. П. Гронскаго, усматривая в ней отсутствіе искренняго признанія самого принципа федераціи, ибо, если послѣдовательно стоять на ней, то придется придти к выводу, что нельзя федерироваться не только с Украиной, но и с Грузіей и Арменіей, тоже захваченными сейчас большевиками, а завтра, быть может, и с Эстоніей и Латвіей т. е. короче говоря ни с кѣм. А между тѣм для всѣх нас ясно, что возстановить сильную Россію можно только путем федераціи.

П. Я. Рысс — полагает, что мы должны исходить из презумціи, что мы искренніе федералисты, но другая сторона должна предварительно признаться таковыми же. К сожалѣнію, мы, имѣя сейчас перед собою людей, знаемых нами с плохой стороны, и поэтому должны быть сугубо осторожны. Мы не должны сыграть в руку самостоятелям и тѣм связать себя. Опасность в том, что противная сторона, получив за нею права на самостоятельность, может

надуть затѣм нас. Поэтому и необходимо связать ее формальным признаніем ея принципа федераціи и при том не в общей формѣ, а именно с Россіей, ибо иначе может стать в будущем вопрос о федераціи ея с Австріей или с Польшей.

П. Н. Миллюков — Я не знаю пока, как это будет сдѣлано в дальнѣйших переговорах, но несомнѣнно, что взаимныя позиціи должны быть таковы: сходятся федералисты, искренно желающіе федераціи и идут на нее. Противная сторона говорит при этом об Учредительном Собраніи, но об этом и спорить нечего. По собственному признанію они были Петлюровцами, а теперь уходят от него. Плюс уже в том, что они сами приходят и говорят с нами о федераціи и это их довѣріе к нам надо использовать. Марголин же не заявляет себя авторитетным. Он лишь начал переговоры, назвав, как участников в них в дальнѣйшем ряд авторитетных лиц, с именем и положеніем, которых, как это видно из его письма, он поѣхал теперь вытаскивать. Уж это одно говорит о серьезности их намѣреній. И мы, признавая принцип федераціи, не можем отказаться от предлагаемых нам разговоров (в Висбаденѣ или в другом мѣстѣ), которые могут понятно и ничѣм кончиться. Осторожность, само собою разумѣется, нужна, как нужна увѣренность, что это дѣйствительно отвѣтственные люди. По этому вопросу я сдѣлаю еще доклад в Исполнительной Комиссіи Учредительнаго Собранія и неизвѣстно, как там отнесутся к нему, ибо эсеры большіе центровики, чѣм даже мы, как это показали нам январскіе разговоры с ними. Наши же теперешнія пренія показывают, что у нас еще пережитки старого, ибо называя себя сторонниками федераціи, мы в тоже время боимся такой необходимой предпосылки к ней, как признаніе за другой стороной права на самостоятельное Учредительное Собраніе. Между тѣм, на этом стоят не только Украинцы, но и казаки и еще недавно кубанец Скобцов — представитель умѣреннаго козачества — говорил о том же.

А. А. Свѣчин — полагает, что Украина никогда не отдѣлится от Россіи, хотя в тоже время крестьянство ея, как и кубанцы и донцы, больше всего стоят за свое Учредительное Собраніе, которое лучше всего, по его мнѣнію, подѣлит землю.

Дальнѣйшій обмѣн мнѣній по настоящему вопросу откладывается за поздним временем до одного из слѣдующих засѣданій.

Засѣданіе закрывается в 12 час. 10 мм. ночи.

Предсѣдатель (підпис)

Секретарь (підпис)

Жовтень 1921.

* * *

В) Два проєкти

резолуцій по національному питанню на Берлінській нараді в грудні 1922 р. російської партії Соціалістів Революціонерів*).

I. Проект резолюції по національному питанню — М. В. Вишняка.

I. Вихідна позиція партії С-Р. щодо національного питання майже завжди лишалась собі рівною. Цю позицію можна вважати виправданою: I-ше — позитивним свідомством процесів, що намічаються в самій Росії й на кордонах її, й по-2 — ідеологічним засвоєнням, якраз у цій справі, погляду С-Р. і другими громадськими течіями.

II. Свої надії на зріст і успіх соціалістичного руху й перемогу демократичних засад, як у самій Росії, так і зовні, партія С-Р. завжди звязувала і повинна й тепер звязувати не з роспорошенням великих держав, не з штуч-

*) Через несподівані обставини нарада не закінчила праці і не обмірковувала національного питання, а тому від неї залишилося два необговорених проєкти, які тут і подаємо за «Революційною Росією», ч. 26—27 р. 1923. *Ред.*

ним витворенням нових, инакше кажучи: «не з балканізацією» Росії, Європи й усього світу, а з кооперацією, об'єднанням і наступним федеруванням національних та територіальних одиниць.

III. Кордонні стовпи й митні кордони на терені бувшої Росії ховають економічну загрозу довгого поглиблення міжнаціональних конфліктів, а роздільне існування загрожувє небезпекою економічного поневолення державами передового індустріального капіталізму.

З політичного боку, в міру зменшення територіальних кордонів Росії до території великоруського племені збільшується ризико перемоги в ній бонапартистичної реакції мілітаризму, шовінізму і «волі к пабедє», що загрожувє спокоеві всього світу, а перше всього на кордонах Росії.

Політична і національна воля звязані неподільно не тільки в середині Росії, а таксамо звязують Росію і з її «лімітрофами».

IV. Фактичний стан, що тягнеться на протязі п'ятиох років, входить необхідним елементом у розрішення питання, як зібрати «роspавшуюся російскую хрaміну?»

Другим елементом входить досвід територій, що відділилися від Росії, який переконуючо показувє всю відносність самостійности лімітрофів у теперешніх міжнародніх обставах, а також з тим і всю агресивність нації, що самоозначається, у відношенні до нації, що домагається такого самоозначення і для себе, а особливо до національних меншостей.

V. Із логічного суперечного положення: «к великої і сильної Росії» лімітрофи «самі стіхійно потянуться» й «умовою сили та величавости Росії і в попереднє сполучення її з лімітрофами» є тільки один політичний вихід: усвідомлення «взаємної обумовлености» національних і політичних чинників і щире визнання однакової зацікавлености в справедливому і мирному розрішенні конфліктів.

VI. Величезною перешкодою на шляху до задовольняючого розрішення питань є завоювання під владу Москви цілого ряду народів і областей, які входили в склад Росії. Примусове перебування в системі Р. С. Ф. С. Р. по закону реакції неминує тягне і потягне за собою в будучому разом з відпіранням від централістичного унітаризму радянської Росії відпірання від Росії взагалі.

За всіма народами і областями, як що вони шляхом правдиво народнього виявлення волі показали своє стремління до державної самостійности, право на неї повинно бути признане при умові погодження зберігати життєві інтереси Росії.

VII. Накопи б, всупереч своїх засад, демократична Росія захотіла силою відновити свою єдність і велич, то це було б спробою не тільки реально нездійсненою, але й самовбивчою для Росії й демократії; заборчі війни, що приносять розклад і хаос, неминує викликали б рецидив диктатури червоної або білої.

VIII. В умовах теперішнього часу після того, як спроба «організації зверху» не «вдалася» — «федерація знизу», шляхом взаємних добровільних погоджень виявляється, як єдиний шлях до єдности й величности Росії й міжнародньої демократії. На цьому довгому й трудному шляхові до трівого політичного об'єднання найближчим етапом повинні виникнути торговельні й господарські порозуміння міжнароднього конфедеративного порядку.

IX. У державно-внутрішніх міжнародніх стосунках партія С-Р. повинна твердо стояти на послідовному визнанні кожної національности суб'єктом публичного права при такому ж послідовному запереченню правомірности якої будь великодержавної політики. В залежности від своєї численности нація або утворює автономну державну одиницю, яка входить в склад російської федерації на умовах і в порядкуві встановлених федеральною конституцією; разом з користуванням, як і в першому випадкові, загально-громадянськими правами, вільними від обмежень звязаних з походженням, або приналежністю до того чи иншого угруповання — нація наділяється всім тим комплетом прав, які передбачені і гарантовані новішими міжнародніми актами в цілі охорони й розвитку прав національних, расових, лінгвістичних і релігійних меншостей.

II. Проект резолюції по національному питанню — В. Гуревича.

Вихідними передумовами своїх міркувань по національному питанню Нарада приймає незмінне для партії С-Р положення про признание високої цінності розвитку національного самобуття й культури і про необхідність послідовного переведення в життя принципу національного сомоозначення й областногo самоуправління. Разом з тим відповідно раніше прийнятим партією постановам, Нарада визнає необхідним в інтересах господарського, культурного й соціального прогресу, перемоги демократичних засад і успіху соціального руху в житті окремих народів і держав, не тільки мирне їх співробітництво, розвиток зносин, але також і встановлених між ними тривкіших і постійних зв'язків, послідовне федерування їх на засадах дійсного національного рівенства й справедливості, зберігаючи однаков максимумальну свободу сторін, що умовляються.

Для правдивого і безстороннього розв'язання конфліктів, які виникають між окремими народами, а також переведення заходів, що зачіпають загальні інтереси, або що можуть мати більш успішну реалізацію при загальній участі народів і держав всього світу, виникає необхідність утворення міжнародного об'єднання дійсної, а не фіктивної Ліги Націй з широкою компетенцією в області політичній, правовій і господарській, яка б мала до розпорядимості самостійний примусовий апарат, і була збудованою на підвалинах участі всіх існуючих держав і рівноправства всіх учасників.

Виходячи з наведених положень, Нарада визнає необхідним, щоб майбутня демократія Росії керувалась ними у своїй міжнародній і внутрішній політиці.

За народами, які мають тепер свою державну самостійність, або певно виявили свою волю до неї, право на державне самостійне існування в етнографічних межах повинно бути признаним при умові збереження життєвих інтересів Росії й національних прав руських меншостей. Однак Нарада впевнена, що спільність інтересів всіх народів, які посідали територію російської держави в 1917 р., підказує їм необхідність, в їх же власних інтересах, встановлення межі собою і Росією міцного федеративного сполучення. Ця необхідність для малих держав, що відокремилися від Росії, по думці Наради, виникає з небезпеки примусової залежності їх впливам існуючих в Європі великих держав аж до втрати ними дійсної самостійності. Областям і країнам аграрним (Східна Європа), в разі їх розпорошення, загрожує в майбутньому поневолення державами передового індустріального капіталізму.

Зрозуміло, що встановлення державних зв'язків «лімітрофів» з Росією, так само як і збереження насильно встановленого більшовиками зв'язку з нею України, Білорусії, Грузії й інших держав, Нарада вбачає не шляхом війни, примусу, а виключно шляхом взаємних добровільних порозумінь на підставі рівноправства сторін, що умовляються.

Рішуче відмовлення від війни, як способу розв'язання конфліктів між народами, що заселяють бувшу Росію, рішуче відмовлення всіх народів від великодержавної політики в стосунках один до другого, а, на думку Наради, необхідною умовою свободи, прогресу і господарського добробуту кожного з них.

За іншими національностями, що заселяють певні терени і не боролися за державну відокремленість, в залежності від їх численности, культурности і степені їх розвитку національно-державного сомоозначення, повинно бути признане право на державну чи адміністративну автономію в тій чи іншій формі. Національностями, які розпорошені чи вкриті серед других народів, користуються правом культурно-національної автономії, в тим числі й правом на відрахування, пропорційно до їх чисельности, частини бюджету по відповідних галузях бюджету.

В зв'язку з великим політичним і практичним значінням завчасного порозуміння російської демократії з представниками інших народів, що заселяють теперішню чи бувшу Росію, Нарада висловлює побажання, щоб центральні органи партії С-Р. як найшвидче приступили до переговорів з керуючими органами партій по питаннях, зачеплених в цій резолюції.

Соціалістичний Конгрес в Гамбурзі.

Ще перед відкриттям Конгресу відбувалися довірочні наради Організаційного Комітету (по 5 представників від Віденського і Лондонського Інтернаціоналів), яких предметом була справа допущення де-котрих партій до Конгресу та розділення голосів на відповідні країни, що, очевидно, давало багато матеріалу до суперечок. Крім цього, чеська соціал-демократія скликала була на 18-го травня конференцію соціалістичних партій Малої Антанти, П.П.С., У.С.Д.Р.П. та партій малих «окраїнних» держав з території бувш. Російської Імперії, щоби виробити спільну лінію поведінки на Конгресі. Остання нарада наробила була великого шуму в кругах II Інтернаціоналу, так що партії, які брали участь в тій нараді, мусли оправдатися перед Екзекутивою II Інтернаціоналу, що вони не творять якогось нового Інтернаціоналу проти чи в Інтернаціоналі.

Перед відчиненням Конгресу, ще 20-го травня відбулася в Гамбурзі конференція Віденської Спілки Праці. Диференції Віденської Спілки Праці, які давніше носили в більшості дискусійний характер, об'явилися цілком виразно й гостро на засіданні Екзекутиви Спілки 2-3-го вересня 1922. р. при обговоренні питання злуки незалежної німецької соціал-демократії з соціал-демократією більшості. Подавляюча більшість Екзекутиви похвалювала в резолюції злуку обох партій, при чому не робила ніяких побажань до незалежної соціал-демократії, крім задержання рівноправності обох сторін та свободи пропаганди методів боротьби робітничої класи, які проповідувала Віденська Спілка Праці. З тим поглядом не погодилися московські ліві соц.-революціонери інтернаціоналісти і група незалежних німецьких соц.-демократів під проводом Ледебура, які розпочали в своїй пресі кампанію проти тактики більшості Екзекутиви. Мимо цього, рішив Виконавчий Комітет Віденської Спілки Праці 8-го грудня dokonати злуку з II. Інтернаціоналом. Проти злуки з II. Інтернаціоналом виступили рішучо згадані вже партії, а крім того, подекуди польські та литовські незалежні соціалісти.

Із сказаного ясно, що конференція 20-го травня в Гамбурзі не пройшла спокійно тому, що ліве крило, хоч без великої надії на успіх, все таки муслило звести тут остаточну боротьбу з більшістю.

На конференції виголосив Адлер реферат про створення об'єднаного соціалістичного Інтернаціоналу, в якому він виказував, що участь в Гамбурзькому Конгресі Віденської Спілки Праці впливає з тих самих засад, на котрих була заложена та Спілка. Віденська Спілка Праці ніколи не називала себе Інтернаціоналом, вона хотіла бути тільки інструментом для сотворення Інтернаціоналу. З боку Віденської Спілки Праці були зроблені всі старання, щоб утворити новий Інтернаціонал, однак до цього не вистарчає лише доброї волі, тому що і хибі та недостачі робітничого світового руху лежать не лише в хибих осіб і груп, але і в процесі розвитку самого пролетаріату. Ми, мовляв, не допустили до дальшого розбивання пролетарського руху, а нині є таке становище, що ми мусимо тягнути з нього всі консеквенції. II. Інтернаціонал не сповнив свого завдання ні підчас війни, ні по війні. Спроби большевиків утворити новий Інтернаціонал не вдалися. Віденська Спілка Праці старалася помимо російської течії об'єднати всі робітничі партії в дійсний Інтернаціонал, але ті старання осталися на Берлінській конференції безуспішними. Ми, однак, не покидали все таки своїх старань. При тім повстали дві групи, з котрих одна хотіла дождити найближчої нагоди, а друга хоче зужиткувати кожду ситуацію. Правда, в II. Інтернаціоналі сидять особи і партії, які нам не подобаються, але справа об'єднання не є персональним питанням. Знов від III. Інтернаціоналу ріжнимося ми тим, що не визнаємо диктатури внутрі самого пролетаріату, а лише демократію. Доки є та ріжниця, доти немає рації жадна балачка про єдиний фронт. Нині остануть вже лише дві інтернаціональні групи: соціалістична і комуністична. При об'єднанні с.-д. більшості з незалежн. с.-д. в Німеччині нема слова про зраду провідників, бо цей розвиток подій залежить від зросту реакції й контрреволюції.

Адлер запропонував прийняти його резолюцію, в якій doporučалося партіям Віденської Спільки Праці прийняти участь в Гамбурзькому Конгресі, приймався в засаді проєкт дневного порядку Гамбурзького Конгресу і проєкт статуту нового Інтернаціоналу, та в котрій рішалося, що по прийнятті статуту нового Інтернаціоналу та розв'язанні II. Інтернаціоналу мають партії Віденської Спільки Праці прилучитися негайно до нового об'єднання, в яким повинні вони старатися здійснити засади Від. Спільки Праці. В кінці зазначив Адлер, що тут не може бути мови про вхід Від. С. П. до II. Ін-ту, тому що II. Ін-т мусить також розв'язатися, а соціалістичні партії Від. С. П. мають змогу далі працювати над пропагандою своїх засад.

Як корреспондент виступив Ледебур. Він не бачить передовсім рішального моменту в виводах Адлера, а іменно відповіді на питання, в якій цілі має наступити об'єднання. Ми мусимо запитатися, каже він, чи злука наближує нас більше до світової революції. Після війни є де-які країни, в яких стоїть гостро питання про світову революцію. Російський пролетаріят мав змогу здобути собі владу і оборонити її. Повстає питання, чи через злиття ми наближуємося до нашої цілі — світової революції. Супроти поступовання партії II. Інтернаціоналу, муситься цьому заперечити. Власне, німецька с.-д. в більшості показувала в останніх роках все, тільки не революційне ділання; навпаки, вона розбила революційний розвиток. Та течія панує ще нині, помимо злуки з незалежниками. Що робив II. Інтернаціонал, щоби не допустити до війни? Вже при нападі Французів на Рур показалася нездібність II. Інтернаціоналу, бо світ бачив ще раз 4-го серпня. Організаційне об'єднання обох Інтернаціоналів не вистарчає, тому що воно може виносити лише гарні резолюції. Ми не хочемо чекати якоїсь кон'юнктури, пригідної до об'єднання, а противно, ми хочемо акцією партій до цієї кон'юнктури довести.

Об'єднання з II. Інтерн. збільшує лише пропасть поміж нами і комуністами, так що не можна сповнити головного завдання Від. С. П., а власне, довести до загального порозуміння. Злука з II. Інтерн. приводить лише до звихнення соціалістичного руху. Вкінці ставить Ледебур внесення, щоби Від. С. П. не розв'язувати.

По обох реферетах розвинулася жива, а то в кінці, і дуже гостра та бурхлива дискусія, в якій забирали голос представники майже всіх делегацій. За об'єднання говорив Гількіт (Америка), а відтак Чермак (німець. с.-д. з Чехословаччини), котрий представив конференції роботу чеських с. д., як не-соціалістичну. Однак для справи об'єднання пролетаріату іде німець. с.-д. до Інтернаціоналу, але лише під умовою, що буде зазначена слідча комісія для ствердження похибок партії чеських соціал-демократів і для приведення стану, в котрім була б можлива співпраця всіх соціалістичних партій Чехословаччини. Далі говорили за об'єднання Абрамович (рос. меншевик), Топаловіч (Югославія), Кріспієн (Німеччина), Поль Фор (Франція), Пістінер (Румунія), і Гарбай (Угорщина). Проти об'єднання виступив Штайнберг (московський лівий с.-р.), Дробнер (незалеж. пол. соц.), почасти і Грім (Швайц). В голосуванні перейшла резолюція Адлера 99 голосами за, а 6 проти. — Так скінчила своє існування Віденська Спілька Праці.

Цікаво, що орган об'єднаної німецької с.-д. ставився на загаль до опозиції Від. С. П. симпатично; мусіли тут очевидно брати під увагу довгу та безкорисловну працю Ледебура в соціалістичному рухові.

Нам треба було довше спинитися при обговоренні становища Від. С. П., тому що її позиція, чи властиво позиція її більшості, мусіла бути рішальною для ходу і вислідів Гамбурзького Конгресу. Через це, що група Ледебура і ліві с.-р. заявили, що в Гамбурзькому Конгресі не будуть брати участі, а Швайцарці і польські незалеж. соц. заявили, що вправді в Конгресі участь візьмуть, але про становище їх партій до будучого Інтернаціоналу вирішать їх партійні з'їзди, то сам Конгрес мусів отже відбутися назагал спокійно, тому що туди не ввійшли ніякі партії ліво-революційного напрямку, котрі яскраво ріжнилися б ідеологічно і тактично від інших партій, через що вони мусіли би повести рішучу боротьбу з опортунізмом партій II. Інтернаціоналу.

*

Конгрес відчинено святочно дня 21-го травня о 10-й год. перед полуднем в салі Дому Професійних Спілок. Саля прикрашена довкруги червоним сукном. З одного боку сцени виднів великий червоний прапор, а з другого німецький республіканський прапор. Оркестр Гамбурзької опери відіграв увертюру до Вагнерової опери «Рієнці», котра була скомпонована ще в молодих революційних літах Вагнера. По співі робітничого хору («Встають народи») і по деклямації німецького перекладу Беранжер'а («Святий союз народів») з заклиняючим рефреном: «брати, подайте собі руки», відчинено наради Конгресу. На пропозицію Гількита поручено Організ. Коміт. провід Конгресу. Президію зайняли Вельс і Браке.

Для привітання Конгресу одержує слово Ляйтеріц з Гамбурга. В імені с.-д. організації Гамбурга вітає Конгрес і розповідає про всі ті прояви симпатії гамб. робітництва до цього Конгресу. Гамб. робітництво не лише прикрашувало салю квітами, але воно стоїть готове, щоби боронити цей Конгрес перед всяким насильством так фашистів, як і комуністів, які рішили цей Конгрес розбити. Гамб. робітництво сподівається, що Конгрес доведе до об'єднання обох Інтернаціоналів, чого гамбурзьке робітництво все бажало і в тім жадає Конгресові якнайкращого успіху. — Світ терпить далі від наслідків війни тому, що т. зв. мирові договори не принесли миру, а лише принесли з собою огірчення і продовження терпіння людности. Дійшло так далеко, що на неспірній німецькій території в області Рура примушується німецьких робітників багнетами до праці. Не сміє прийти до цього, щоби можна було сказати, що пруський мілітаризм є знищений, а французький мілітаризм є далі безличний та брутальний. Гамбурзьке, а з ним усе німецьке робітництво здушає з свого боку ще в зародку німецький мілітаризм, але робітництво цілого світа мусить про те старатися, щоб не повстав ніякий инший мілітаризм. Не може бути ніякого поступу, як не зломиться духу мілітаризму і на його місце не прийде дух згоди та миру.

Від Гамбурзького правительства привітав Конгрес посадник міста Штольтен. Він бажав в імені Гамбурзького Сенату Конгресові найкращих успіхів. Цей факт, що в старій патриційській республіці Гамбурга може вітати соц. Конгрес соц.-дем. посадник, показує наглядно, як багато змінилося в Німеччині від революції. Через мирові диктати і военні наслідки, казав він, є тяжко Німеччині відбудувати своє господарство. Німецький народ не завинив війни в більшій мірі, як котрий небудь инший народ, а через це й несправедливо накладати на його всі тягари. Оскільки німецький народ в силі, остільки він покрив всі заподіяні шкоди. Але його не можна зобов'язувати нести тягари понад сили. Це ж глум над самоозначенням народів, коли чисто німецькі області відривають від Німеччини. Світова совість стрімає над рабунковим нападом на Рур. Коли світове робітництво буде мати стільки сили, як німецьке, тоді мусить бути повалений мілітаризм, капіталізм та імперіялізм.

Відтак забирає слово У дегест від интерн. проф. союзу. Він висловлює радість з того, що тут перший раз є явна співпраця політичного і профес. Інтернаціоналу. Світ виглядав би певно инакше, коли б до такої єдності було прийшло ще 1918 р. В імені Амстердамського Інтернаціоналу висловлює бажання, щоб оця демонстрація єдності всіх на демократичній засаді організованих робітників могла впливати на все робітництво і на ту його частину, котра думає, що соціалістичний рух є можливий також і на инших основах, а не тільки на соціал-демократичних. Оцей Конгрес засідає лише на кілька годин їзди віддалений від Рурської області, де німецькі робітники ведуть тяжку боротьбу з імперіялістичною французькою владою, і всім своїм виступом дають примір дисципліни, свідомости своєї цілі, організаційного духа і витривалости, які є одиницями в історії людства. В імені Амстердамського проф. Інтернаціоналу вітає він робітників Рурської й Саарської областей, що своєю боротьбою завдають си-ьний удар вірі у всемогутність мілітаризму. Висловлює свою радість над єдністю, до котрої дійшло тепер на основі демократії. Не знати, чи є можлива робітнича політика і парляментарна тактика на иншій основі, але він знає певно, що проф. рух на иншій основі є неможливий, як лише на демократичній. Проф. рух не може рости під опікою якої небудь політичної партії або під диктатурою одиниць. Демо-

кратичний принцип є базою для праці проф. руху. Проф. рух опирається з одного боку на соц.-демократію, а з другого боку остання опирається на професійно організоване робітництво. Отже мусить бути співпраця між соціалістичним Інтерн. та інтернаціональним професійним рухом, що скрипить силу робітничої класи. Умовою для цього є рівноправність обох сторін. Така співпраця є конечною для відбудови Європи, для боротьби за мир, проти реакції і милітаризму. Все це такі задачі, які вимагають співпраці соціалістичного й професійного Інтернаціоналів, як також кооперативного руху. Головна річ, щоби було ясно, яке має бути спільне поступовання тих трьох галузів робітничого руху. Вкінці бажає, щоб інтернаціональна співпраця привела до перемоги ідеї соціалізму.

За Викон. Ком-т і за соц.-дем. партію Німеччини забрав голос Вельс. Слова Удегеста знайдуть глибокий відгомін в серці німецьких робітників. Лондон, Відень і Амстердам належать один до другого. Вельс бажає, щоб на німецьку землю приходили все лише такі милі гості, як ті, що зішлись на Конгрес для мирної праці для будучини людства. Це не є перебільшенням, коли говориться, що на цей Конгрес звернені очі всього світу. Так велика є туга мас за об'єднанням, що навіть кровава демагогія може вести свою роботу знищення лише під лицемірним кличем за єдиний фронт. Від цього Конгресу жадається дійсного діла, а власне, повернення інтернаціональної єдності для величезної більшості класово-свідомого робітництва. Правда, є ще де-які невіривні протиріччя, але, як це не перешкодило об'єднанню в Німеччині, то воно не здержить і об'єднання Інтернаціоналу. Бесідник не хоче уніформування мозків чи диктатури думання; треба маси виховувати до свідомого ділання через політичну школу до більшості, через більшість до політичної влади, через політичну владу до господарської демократії, до соціалізму. Конгрес відбувається в країні, що терпіла страшно через війну; у народа, котрий зазнав голоду, як ледве инший нарід у світі. Тепер ще є війна, проти котрої борониться Німеччина на Райні і в Рурі, і то без зброї. Цілий світ стогне під імперіялізмом. Технічний поступ є величезний, але в міждержавних відносинах не змінилося майже нічого. Правда, в більшості країн Європи є політична демократія, є навіть ідея Союзу народів, котру подекуди визнають, хоч лише плятонічно. Однак, з другого боку політика розриває штучно те, що техніка і економія мирно і природно хочуть об'єднувати. Війна і її закінчення принесли нам лише більше цлових границь, пасових приписів та рогачок. Це все є поворот до середньовіччя. Доки політична організація народів остане в роздробленні, доти будемо свідками того болючого переходового періоду. Нашою задачею є його скоротити. Перемога його є можлива лише через повне здійснення соціалізму. Організована робітничка класа не дасться зіпхнути імперіялістичними політиками насильства і фашистичними ватажками банд. Не можна буде побороти світової реакції, коли не буде ясно, що саме ослаблює робітничий рух, а скриплює реакцію. Ми мусимо об'єднатися проти ворогів працюючого народу в спільноту духа, діла та в бойову спілку. Ідея Інтернаціоналу є нескоротна, бо навіть війна її не змогла убити.

По Вельсі забрав голос Брак. Коли з початком засідання стискали собі руки Брак і Вельс, то це нагадує на інтернаціональний Конгрес в Амстердамі 1904, де підчас російсько-японської війни обнімалися Плеханов із заступником Японії. Французькі соціалісти згорі протестували проти мирового договору та відмовилися його підписати, тому що вбачали в ньому порушення права самоозначення народів. Ми ведемо боротьбу проти влади, що окупує Рур і не скриваємо нашого подиву для робітничої класи, котра вміє їй опиратися.

Коли Брак скінчив з'явилася депутація гамбурзьких робітничих дітей з привітанням Конгресові і проханням передати від них привіт їх маленьким братам і сестрам у всіх країнах.

Відтак прийнято запропонований Організ. Комітетом денний порядок Конгресу та обрано мандатову комісію та комісію для редакції статуту.

Прийнятий порядок дня: 1. Імперіялістичні мирові договори та робітничка класа, 2. Боротьба проти інтернаціональної реакції, 3. Восьмигодинний день і соціальна реформа, 4. Організація нового Інтернаціоналу.

Пленарне засідання нарад розпочалось 22-го травня перед полуднем. Все засідання займав реферат Бауера «Інтернаціональна боротьба проти інтернаціональної реакції», перед котрим взяли слово для короткої заяви в справі ультиматума Англії проти Совітів Гендерсон і Абрамович. Гендерсон подав до відома, що англійська влада поставила Росії ультиматум, в яким жадає до 23-го мая виконання всіх домагань. Він вважає за свій обов'язок заложити на цім Конгресі рішучий протест проти такого способу ведення переговорів. Час ультиматумів в цивілізованім світі мусить минути. Де-котрі англійські партії жадають зірвати зносини з Росією через те, що там большевики переслідують релігійні спілки. Але Англія не думала зривати дипломатичних зносин з Італією, коли Муссоліні почав переслідувати соціалістів або, як в Угорщині почався режим Горті. Англійська робітнича партія протестує не лише тут, але вона піднесе свій протест і дома. По Гендерсоні забрав голос Абрамович, котрий прилучився до його висновків. Те, що боровив бесідник, не була совітська влада, а лише інтереси російського народу. Через зірвання зносин, мовляв, почнеться нова блокада, яка грозить Росії війною. Конгрес мусить однодушно запротестувати проти методу вирішування дипломатичних конфліктів ультиматами. — На знак протесту Конгрес устав з місць.

Як референт до другої точки дневного порядку виступив Бауер. Інтернаціональна реакція може святкувати нині ювілей — казав він. Їй тому майже сто літ, як французькі війська під проводом князя Ангюлемського вступили до Мадриду, щоби згнобити іспанську революцію та по-адити назад на трон кривавого деспота Фердинанда VII й привести до побіди в Іспанії білий терор. Тоді то австрійські війська здушили революцію в Неаполі і в Сардинії. Це був час «святого союзу» князів. Чи ж це в ґрунті річі не є поворот старих часів? Криваві інтервенції проти революційних повстань? Чи ж ми знов не пережили цього в німецькій інтервенції, в Фінляндії, в австрійсько-німецькій на Україні, або здушення угорської революції чужими багнетами? Або чи це не новий «святий союз», що хоче грішми в залежних від Антанти державах насадити реакцію?

Вкінці треба собі нагадати на ту реакцію перед сто літами через те, що робітництво має виконати нині ту саму задачу, яку тоді виконало революційне міщанство. Так як тоді повстало з того кровавого терору і реакції порозуміння між революціонерами всіх країн в новій Європі, так і нині є нашою задачею сотворити нову пролетарську Європу, порозумітися між собою, щодо акції проти договорів 1919 р., проти «Святого Союзу» буржуазії, проти білого терору і кривавих інтервенцій. Нині панує реакція у всіх країнах. Ми не маємо тут жалуватися, але організувати пролетарські сили проти інтернаціональної реакції, а через те мусимо винайти найсильніші позиції реакції, щоб могли їх побороти.

Першою є російська проблема. Ми не сміємо забувати, що це Німеччина і Австрія були першими, хто розпочав інтервенцію проти російської революції, очевидно тоді, коли ще вони мали до того сили. Німецькі війська втопили в крові фінську революцію, німецько-австрійські війська зробили спробу насадити на Україні знов стару царську Росію з гетьманом Скоропадським. Не сміємо забувати на пляни Лудендорфа і Гофмана про похід на Москву. Такий самий плян робив і Фош. Ми не обманюємося цим, що большевицька фаза в Росії давала тим контрреволюціонерам де-яку поміч. Коли нині та реакція ще панує, то несе за те частину вини і російська совітська влада, через те, що вона ослабила інтернаціональний пролетарят через свою політику розколу партій і професійних союзів. Воно давала в де-чім покришку реакції, через свій терор в Вірменії, Грузії та у власнім краю. Однак, ми відмовляємс капіталістичним владам всяке праве покликуватися на демократію і людяність в контрреволюційній боротьбі проти совітської влади. Це ж ті самі влади, котрим також не є невідома зброя терору. Вони дають гинути з голоду Грекам і Вірменам, коли лише мають вигляд на нафту в Анатолії. В дійсности не йде тут про інтервенцію проти совітської влади, лише проти самої російської революції. Ніхто не видавав би ультиматів, коли б в Росії був цар або Муссоліні. Хоч би що ділило нас від большевиків, але оборона

російської революції від контрреволюційних інтервенцій є одним з наших найбільших завдань.

Другим не менш важним є центр небезпеки в Німеччині. Як перед сто роками марширується і нині без оповіщення війни через чужі границі. Поміж контрреволюційними небезпеками в Європі є німецька найгірша. І німецька контрреволюція ще цілковито не побита, вона є загрозою не лише для німецьких, але для всіх робітників. Бо перемога цієї контрреволюції була би безпосередньою загрозою для революційних здобутків всіх середньо-європейських революцій, вона була б небезпекою для світового миру. Боротьба проти цієї контрреволюції є питанням, з одного боку, внутрішньої політики німецького робітництва, але не треба забувати, що тут є інтерес і інтернаціонального робітництва, бо хоча німецькі капіталісти саботують кожне законне репараційне зобов'язання, то не менш є правдою, що передовсім імперіялізм скріплює німецьку реакцію та робить її так небезпечною. Тут не йде лише о конспірацію французьких імперіялістів з райнськими сепаратистами, чи порозуміння французької й німецької тяжкої індустрії, а проте, що французький імперіялізм нищить німецьке господарство, павперизує широкі круги населення, а через те кидає їх у розпук в обійми націоналістичної реакції. А через те обов'язком всіх є — підперти німецьке робітництво в боротьбі з німецькою реакцією, тим способом, щоб дати йому поміч проти імперіялізму, котрий загрожує існуванню німецької республіки, не лише в обороні його матеріальних інтересів, але і гідності, без котрої не може жити великий народ.

Третім центром небезпеки є Італія. Контрреволюція фашизму, котра знищила демократію та здушила італійський пролетаріат, є справою не лише італійського робітництва, але вона означає загрозу для пролетаріату всього світу. В Середній Європі мусять робітники організувати свої оборонні організації проти фашизму, бо не все ділає апель до демократії. Ми не можемо вести політики озброєної інтервенції проти фашизму, але є ще моральні сили, котрі ми можемо мобілізувати. По згнобленню Угорської революції 1849 р. була одною з найбільш діяльних сил, з котрих повстала знов угорська свобода, мобілізація моральних сил цілої Європи. Де ж є моральне обурення над страхіттями фашизму? Тут очевидно не йде про буржуазію, але що зробили ми самі? Італія оточилася тепер муром пресової і листової цензури; ми мусимо той мур проломити і збудити совість світу, як самотнього і найсильнішого союзника італійського пролетаріату.

Дальшу фортецю має Гортієвська Угорщина. Признаним фактом є, що угорські товариші вибрали на цей Конгрес делегацію, котра однак не відважилася сюди приїхати. Треба пам'ятати, що Гортієві поставили румунські багнети з допомогою британських і французьких дипломатів. Нема другого правительства переможених країв, котре мало б стільки прихильності у переможених, як кривава влада угорських убійників робітництва. Мировий договір Тріанонський є також твердий. Проти імперіялістичного насильства є лише самотня сила, міжнародний пролетаріат, але убивці робітництва не мають права домагатись союзництва міжнародного пролетаріату. Ми мусимо жадати також обеззброєння Угорщини.

Але страхіття румунської боярської влади є ще більші, так що в ново-набутих Румунією провінціях є настрій, котрій навіть може виуживати Гортієвська.

Також великий рух до єдності і свободи юго-славянського народу є в своїм результаті загрожений військовою монархією. Те саме бачимо в чехословацькій республіці. Тут ще не вдалося до цього часу погодити національної меншости з новим державним ладом. Робітничий клас мусить переперти систему демократичної самоуправи, що самотньо може створити атмосферу, в котрій є можливе помиріння з новим станом.

Також і в Австрії є небезпека. Від революції 1918 р. був стан рівноваги класів. Та рівновага була захитана інтервенцією Союзу Народів. Відколи стоїть Австрія під контролею генерального інспектора Союзу Народів, відтоді поступає в Австрії реакція. Австрійське робітництво не кличе інтернаціонального пролетаріату на поміч, воно само справиться з своєю реакцією, але муситься бути свідомим, що там повстає вогнище інтернаціональної реакції. Союз Народів є інструментом панування західних держав, що не відважується забрати слово в питаннях, в котрих розходиться про мир або війну. В інтернаціональній

фінансовій контролі, яку мається тепер розширити на Німеччину й Угорщину, лежить сьогодні найбільша небезпека міжнародної реакції.

Референт думає, що таким чином виказав він найважливіші прояви реакції. Ми мусимо, каже він, знайти засоби до тісної кооперації соціалістичних партій в боротьбі проти реакції. Тут не йде про повстання чи про генеральний штрайк, але про кончність тісної взаємної інформації, про проломання цього муру мовчання, про координацію парламентарних і масових акцій. З аналогією минувшини черпає референт відвагу до будуччини. Тоді, коли стояв Святий Союз на вершці сили, поступав в Англії лібералізм. Є надія, що ми маємо і нині цю аналогію в побіднім зрості англійської робітничої партії. В Англії повстає нова сила, котра проломить систему реакції на континенті. Але є ще більша надія. Перед сто роками здушила зброєю Франція іспанську революцію, а сім літ пізніше побідила революція в Парижі та тим зломилла систему Святого Союзу. Від тих час, що нас сюди післали, залежить чи новий Інтернаціонал стане тим, з котрого виросте нова червнева революція пролетаріату.

По рефераті Бауера замкнено засідання, щоб уможливити працю в комісіях. Шойно на другий день перед полуднем забрав голос до точки другої Абрамович, котрий говорив спеціально про відносини в Росії. Доля робітничого руху буде на десятки літ залежною від розвитку сил в Росії. Російська проблема є важна для всього інтернаціонального пролетаріату. Далі представив бесідник господарські відносини в Росії перед революцією 1917 р., з котрих виходить, що та революція є буржуазною революцією, в кождім випадку невдалою пролетарською революцією. Дальше критикує гостро стару і нову большевицьку економічну політику, з котрої повстали лише жахливі шкоди для робітництва. Вияснює обширно, що в Росії нема ніякої влади рад, лише диктатура комуністичної партії. Ні один робітник, котрий не є членом компартії, не має права свobodно що небудь сказати, писати, чи робити збори. Хто відважиться на свobodне слово, того замкнуть неминуче. Ніхто инший, як Роза Люксембург, 1918 р. блискуче висловила, куди мусить вести така тенденція: «Коли ми знищимо в Росії демократію, то знищимо тим самим і систему рад; ми засиплемо ті живучі джерела, з котрих лише може вирости робітничя кляса.» Це і сповнилося. В Росії нема вільного життя робітничої кляси, а є тільки нездібна, неспосібна державна бюрократія. В тих відносинах деспотії є навіть неможлива яка небудь нескорумпована адміністрація. Знаменито висловив це один з провідників комуністів: «Лекше здобути кавалерію яку небудь державу, як виховати одного товариша, щоби він міг кермувати державою». Опорою цього режиму є необмежена державна бюрократія, всемогуча тайна поліція та червона армія.

Одинокий вихід з цієї ситуації є зречення диктатури, а перехід до демократії. Ми не можемо задержати розвитку капіталізму в Росії, але ми можемо поставити демократичний капіталізм на місце деспотичного, котрий веде до бонапартизму; це не є здійсненням робітничого ідеалу, але то був би ґрунт, з котрого може вирости вільний і до розвитку спосібний робітничий рух. Весь інтернаціональний пролетаріат мусить заявити: переслідування соціальної демократії і инакше думаючих робітників мусить припинитись. Мусяться відкинути систему деспотії; Росія мусить перейти до демократії, до самоозначення народу.

По Абрамовичові виступив Модиліянні (Італія), котрий визнає критику большевиків, яку робив Абрамович, правдивою але твердив, що не сміється стояти лише на критиці, бо тим робиться служба лише капіталістам. Не сміється забувати, що большевизм знищив царизм (!). Відтак переходить бесідник до італійських відносин. — Соціалістичні партії у всіх країнах не сміють лякатися здобути владу в своїй країні, щоб могли її виконувати в користь інтернаціонального пролетаріату. Пролетаріат мусить мати відвагу виставити домагання здобуття влади, як свій клич.

Опісля дебата до точки другої перенесена була на слідуючий день, а розпочався звіт комісії до точки 3. (Про праці комісії і пропоновані ними резолюції буде бесіда нижче).

В пополудневім засіданні здав звіт іменем мандатової комісії Кріспієн. Конгрес звіт прийняв. Відтак перейшов Конгрес до точки 4 порядку дневного — Організаційний статут нового Інтернаціоналу, яку реферує Адлер.

Статут є вислідом довгої підготовчої праці. Першу точку програми сформульовано: в соціалістичному робітничому Інтернаціоналі об'єднуються соціалістичні робітничі партії, які визнають за свою мету заступити капіталістичний спосіб виробництва соціалістичним, а класову боротьбу за засіб емансипації робітничої класи. На цю формулу може погодитися з чистою совістю весь інтернаціональний пролетаріят. Важний є третій пункт: «Соц. Роб. Інтернаціонал є лише остільки живою дійсністю, оскільки його постанови у всіх интерн. питаннях є обов'язуючі для всіх його частин. Кожна постанова интерн. організації означає отже самобажане обмеження автономії партій поодиноких країн.» Цю засаду визнано за необхідну для можливості переведення в дійсність інтернаціональних акцій.

Після точки 4 статута є соціалістичний роб. Інтернаціонал інструментом не лише для завдань підчас миру, але також підчас війни. Дальшою постановою статуту є, що всі члени узнають в конфліктах поміж націями Інтернаціонал своєю найвищою інстанцією.

Остається ще невирішене питання оборони батьківщини і коаліційної влади. Покищо установлено, що член Викон. Комітету автоматично виходить з нього, як що стане міністром. Це не є преюдиція до питання коаліційної влади, але забезпечення Викон. Комітету перед міністеріалізмом. Далі докладчик заявив: Комуністи домагалися певного рода ультиматумом, щоб ми з ними переговорювали в справі злуки чи об'єднання, хоча би в певних питаннях, однак ми заявляємо, що наперед мусить бути ясно, яка форма єдиного фронту входить на увагу. Ми стоїмо на єдиній базі до таких переговорів — на рівноправності робітників. Про акції пролетаріату рішає обов'язуючі і остаточно лише більшість пролетаріату, тому переговори з тими, котрі стоять при догмі, що про те, що має робити пролетаріят, рішає меншість, мають мало виглядів на успіх; ми не дамося збаламутити себе балачкою про єдиний фронт, доки не буде для нас ясно, що ті, котрі хочуть творити єдиний фронт, узнають право самоозначення пролетаріату, і не бажають, щоби внутрі пролетаріату була диктатура малої кліки над великою масою пролетаріату.

На внесення П. Фора Конгрес прийняв статут Інтернаціоналу без дебатів, при чім відспівано стоячи Інтернаціонал.

3-го дня нарад розпочалося засідання щойно пополудні. Голова Ван-дер-вельде подав до відома, що місцем осідку Викон. Комітету призначено однодушно Лондон, та що секретарями обрано Шова і Адлера.

До точки 1-ої дневного порядку («Імперіалістичні мирові договори і задачі робітничої класи») забрав слово Веб (Англія). — Хоч минуло 4½ роки від завішення зброї, котре мало покінчити війну, то в ґрунті річі триває все таки дальше воєнний стан — козав він. Винні цьому в першу чергу великі держави, але й малі не є без вини. В політичному і господарському спустошенні завинили мирові договори. Творці цих договорів випустили цілком з уваги економічні моменти і засади моралі та справедливості. Тепер вже не на часі дискутувати про вину в війні. Загальна опінія світа є, що всі держави і всі правительства несуть відповідальність за війну. Тепер треба дискутувати про можливість відбудови Європи. В першій лінії йде про те, що переможені країни можуть дати, а не про те, що повинні дати. Репарації знищених областей Німеччина визнає, але репарації не сміють бути покришкою, під котрою можна нищити німецьке господарство. На першій пляні питання відбудови стоїть проблема інтернаціонального кредиту для Німеччини і Австрії. Од примінення насильства, як показує досвід, не буде ніякої користи. Демократичний дух мусить проникнути інтернаціональну політику і в тім дусі мусить наступити ревізія мирових договорів.

До цієї справи забрав слово Гільєрдінг. Він представив коротко господарську ситуацію світа, яка утворилася по війні і перейшов до господарських установ і мирових договорів. Німецькі соціалісти, казав він, визнають репарації не лише, як наслідок Версальського договору, але й як моральне зобов'язання німецького народу. В тім самім дусі зрозуміли це французькі і бельгійські соціалісти, що коли репарації є передумовою забезпечення миру, то все таки вони мусять скласти протест проти тих санкцій і насильств, котрі продовжують війну підчас миру. Ми всі згодилися з

англійськими товаришами, коли вони заявили, що відбудова мусить обмежитися видатками на відбудову дійсних шкод, та що муситься зчеркнути постанову про заплату Німеччиною військових пенсій, хоч це й суперечить постановам про завішення зброї. Завданням всіх соціалістичних партій є перевести у своїх влад цю соціалістичну програму.

Дальше промовець спинився на характеристиці господарських наслідків грошової інфляції, при чому представив страшну біду і зубожіння німецького робітництва. Мирові договори, казав він, створили багато нових національних держав, соціалісти вітають пробудження тих народів до самостійності, однак не забувають, що багато з тих нових держав ідуть в своїй політиці з плямою народин із імперіалістичних мирових договорів. Всі ці держави ведуть власну політику господарську, валюту, охоронну, цлову. Тими цловими охоронними мурами ломиться єдність світового торгу, а через те ми повернулись до господарського стану, який був в Європі перед утворенням великих національних держав.

Завданням соц. пролетаріату є повернути назад економічну єдність світового торгу. Борги міждержавні, які осталися по війні, мусять бути всіма сторонами зчеркнені.

Вислід продукції в найважливіших державах показує, що продукція не досягає і половини мирової продукції, при чому обтяжується господарство ще постійним військом. Є нечуваним порядком, що по війні постійні армії не зменшилися, а збільшилися, найменше над 1 мільон. Мілітаризм відтягає 5 мільонів людей від господарства, що робить страту на робочих годинах пересічно на рік 26 мільярдів; окрім цього, від 1918—1921 виплачено 8 мільярдів зол.марок на підпору безробітних, головню а Англії і Америці. Отже продовження кризи через мирові договори коштує побідним країнам значно більше, як виповнення репарацій їм могло б принести. Те безробіття, те обмеження виробництва, де цілий світ є голодний на крам, де голод косить мільйони людей, а Америка душиться в золоті, найкраще освітлює божевілля капіталістичного ладу. З т. зв. плянового воєнного господарства («воєнний соціалізм») осталися по війні лише величезні воєнні зиски. Мале число капіталістів збагатилося надмірно, так що може панувати над всіма державами сили і середниками продукції. Ніколи не порушувало стільки святости власности, як підчас і по війні. Той новий капіталізм не ділиться державними границями, а тільки родом олії, руди і вугля. Тому Інтернаціоналові капіталізму може протиділати лише Інтернаціонал пролетаріату. Нова пануюча кляса одідичила по війні духа насильства. Робітнича кляса мусить це нещасне дідицтво од війни перемогти; вона мусить викорінити духа насильства і побороти забобон, неначе б то можна насильством чи «пучами» збудувати новий світ. Знищити приватну власність над засобами продукції може лише демократично організована самоуправа народу. Революція показала, що соціалізація суспільства є неможлива в короткім часі, а її передумовою є з одного боку—добуття політичної влади пролетаріатом, з другого ж боку—виховання пролетаріату до ведення продукції. В новім Інтернаціоналі треба протиставляти об'єднаному капіталізові об'єднаний, але духово вищий пролетаріат в боротьбі за здобуття влади.

Блюм (Франція), згадавши ситуацію воєнного господарства, спиняється на мирових договорах. Версальський договір, мовляв, має свого попередника в 200 літ старшим віденським договорі. Але Версальський договір попав на більш складний господарський стрій, і через те мусіло з нього вийти знищення. Ми можемо про цей договір говорити тут одверто, тому що ми його відразу поборювали, і пі один французький соціаліст його не підписав. Цей договір має в собі протиріччя: з одного боку ідеалізм Вільсона, почуття свободи і самоозначення народів, а з другого — сліди старої дипломатії, принципу чистого насильства. Другим лихом договору є те, що його творці хотіли перетворити господарські відносини силою. Союз Народів не є дійсним союзом народів, а лише союзом правительств. Окрім цього, накинено Німеччині цей договір силою та примушено її образливо до признання лише її вини на війні. При створенні нових держав, утворив договір такі границі, які не мають нічого спільного з принципом права самоозначення. Ми дякуємо Гільфердінгові й німецькій робітничій клясі за принципіальне признання

обов'язку репарацій. Щодо здійснення репарацій могли би ми легко з німецькими робітниками порозуміться.

Нашим завданням мусить бути зглядити з договору суперечности й привернути назад господарський лад. Німеччині муситься уможливити господарський росвіт. Добре зрозумілий національний інтерес не може противорічити добре зрозумілим інтернаціональним інтересам. Французькі соціялісти повторюють ще раз свою обіцянку працювати для здійснення пляну конференції п'яти країн. З того погляду впливає і наше становище до окупації Рура. Ми будемо продовжувати дальше нашу боротьбу із всею енергією проти тої мілітарної акції. Та окупація не приносить Франції і Бельгії репарацій, а лише розпалює національну пристрасть. Найбільшим забезпеченням мира є скріплення німецької демократичної республіки. Ми не перестанемо боротися проти розділювання Німеччини. Але рівночасно не треба говорити багато за французький мілітаризм, котрий живе давніми традиціями. Властивого анексіоністичного мілітаризму нема у більшости французького народа. Найкращим доказом цього є те, що думка про анексію лівого берега Райна не знайшла у Франції відгону. Ті, хто висловлює такі пляни, є в зникаючій меншости. Німецькі товариші мусять зрозуміти настрій Франції, коли візьмуть 50 літ триваючий страх Франції перед німецьким наступом та теперішні депеші про тайні склади зброї. Але муситься також сказати, що є неможливо, щоб одні народи жили упокоренням других. Лише тоді, коли кожда держава зокрема процвітає, є можливий росвіт усіх держав. Щоб цю мету досягнути, щоб створити суспільство, в якому не буде конфліктів, треба зорганізувати суспільство соціялістичних держав, суспільство правдивої свободи і правдивого миру.

Кріспієн (Німеччина) заявляє, що з думкою Блюма солідаризується німецьке робітництво; вона нагадує Жореса. Ми, мовляв, вітаємо бесіду, яка була наповнена правдивим інтернаціональним соціялістичним духом. Ми будемо мати можливість покликатися на цю промову, як на свідоцтво про те, що ми, як інтернаціональні соціялісти, заступаємо інтереси всіх народів світа, визволяючи його від прокляття капіталізму.

Вандервельде прилучається в цілости до думок Блюма. Перед його очима, мовляв, також повстала, при словах Блюма, велика тінь Жореса, котрий помер за мир. Рівночасно згадує Вандервельде про Газе, Ейзнера і Розу Люксембург. Протестуючи проти обсадження Рура, пригадує він відважний протест Бебеля й Лібкнехта проти анексії Альзасії й Лотарингії в 1871 р. Тими безсмертними примірами будемо одушевлятися, коли повернемо до дому і там будемо вести боротьбу за мир, за згоду проти насильств, проти гніту.

На четвертий день нарад по відчипенню засідання здав звіт від комісії до т. І т. Брайльсфорд (Англія).

По нім забрав голос Вандервельде, як референт до т. І порядку дня. Він прилучився до виводів Вебба й Гільфердінга, однак зазначив, що бельгійська соціялістична партія знаходиться в особливим положенні. Йому самому закидають, що він підписав Версальський договір. Цей брутальний факт є правдивий, але він вкупі з Міллером є єдиними соціялістами, що підписали цей договір. Ми, мовляв, мусіли його підписати, щоби звільнити край від окупації і установити наше домагання репарацій. При чім робили ми при договорі багато застережень, ми протестували відразу проти обсадження Рура, тому що через нього хвиля ненависти між націями стає щораз більшою. Вчора пережили ми незабутні хвилини, коли говорили Блюм і Кріспієн. Зв'язок поміж інтернаціональним пролетаріатом не дається ще розірвати. Імперіялістичний мир не є що инше, як скостенілий воєнний стан. Ми протиставимо йому нашу силу. Прокляттям є капіталізм, тому що він приносить народам війну. Соціалізм є єдиний, що може принести світу дійсний мир, пролетаріят буде диктувати світові мир.

Після промови Вандервельде поставлено на голосовання резолюцію проти интернац. реакції, яку Конгрес прийняв однодушно. Резолюцію про російські відносини Конгрес прийняв більшістю 196 голосів проти 2 і 39 здержавшихся. Резолюція до т. І. приймається однодушно.

Далі т. Адлер подав до відома, що до Бюра вибрано Гомаса, Гендерсона, Макдональда і Гозлінга.

Окрім цього, вибрав Викон. Комітет Бюро з 9 членів: Брак (Франція), Вандервельде (Бельгія), Трельстра (Нідерлянди), Брантінг (Швеція), Бауер (Австрія), Абрамович (Росія), Вельс (Німеччина), Модиліані (Італія), Гендерсон (Англія). Щоби дати меншим націям нагоду виконувати їх особливі задачі, Бюро може прикликати їх на наради з дорадчим голосом по 2 від інших країн, залежно від предмету нарад.

Опісля вибрав Конгрес комісію для розгляду конфлікту соц.-дем. партії Чехословаччини і німець. с.-д. Ч. С. Р. Чехи і Німці послали до комісії по 1 представнику, а Конгрес вибрав 3 членів: Гюісманса (Бельгія), Грімма (Швайц.) і Бекстона (Англія). Окрім цього, послав до цієї комісії 2 представників Інт. Проф. Союз. Росію в Бюро заступав поки що т. Абрамович, аж доки не вдасться створити одночлочної делегації з Росії.

Конгрес закінчився промовою Вельса, який подякував гамбурзьким робітникам за всі старання для уможливлення Конгресу. Завданням соціалістів, мовляв, є старання, щоби дух правдивого світового громадянства знищив духа ненависти. Було вже сказано при відкритті Конгресу, що між нами є деякі різниці поглядів, але вони є на те, щоб їх перемагати. По тій перемозі, котру ми вибороли над собою, буде непохитно жити думка інтернаціональної єдності у всіх, хто бачить в підпорядкуванні волі меншості під волю більшості гарантію будови будуччини. Хай живе Інтернаціонал, хай живе визволяючий народи соціалізм!

Конгрес піднявся з місць і проспівав інтернаціонал.

Оце короткий звіт нарад в пленумі. Наради йшли тут цілком спокійно, без жадних пригод. Промови Французів та Бельгійців, що говорили дуже живо, запальчиво й риторично викінчено, збирали все бурю оплесків. З Німців оплескували особливом Кріспієна.

Зате праці на комісіях були більш бурхливими, з виїмком комісії про 8-годинний робочий день та соціальні реформи, де не було багато причин до поважніших сутичок.

Мандатова комісія, якої головою був Кріспієн, а членів котрої одну половину назначив Організаційний Комітет, а другу вибрав Конгрес, мала рішити про допущення до Конгресу тих партій, які відослав до її рішення Організ. Комітет. Організаційний Комітет допустив до Конгресу із зголошених партій лише ті, що були до того часу дефінітивно членами віденського або лондонського Інтернаціоналу; виїмку зробив Орг. Комітет лише для соціалістичного об'єднання Ч. С. Р., котру прийняв ще сам. Інчі партії передав Орг. Ком.-т на рішення Мандатової ком.-ії, щоби «дати їм нагоду доповнити їх подання щодо виповнення умов допущення». Тих партій було разом 8; між ними була також делегація закорд. ком. У. П. С. Р., білоруських с.-р. та жидівського бунду. Очевидно, що Манд. Комісія, якої склад був утворений провідною більшістю Конгресу і яка, крім того, складалася ще з половини членів Організ. Комітету, не могла, тай не сміла прийняти иншого рішення, як повторити ще раз ту постанову, яку вже виніс Організ. Ком.-т. Вона могла лише або відкинути ті партії або допустити тільки з дорадчим голосом.

І дійсно, Мандатова комісія не допустила до Конгресу з рішачим голосом ні одної із партій, яких було їй віддано на розгляд; відкинувши цілком допущення до Конгресу чехослов. соціалістів (Клофач), групу рос. с.-д. «Заря» (Івановіч) та жидівських соціалістів, прийняла Манд. комісія инчі партії до участі в Конгресі з дорадчим голосом, в тім числі і укр. с.-р. та білоруських с.-р. Комісія відкинула групу «Заря» та партію Клофача, як занадто праві; до тих же партій, яким запропонувала прийняти участь в Конгресі лише з дорадчим голосом, поставилася комісія з недовірям, як до партій занадто революційних, що стоять ще, крім того, на становищі диктатури трудових клас («трудова демократія»). Комісія побоювалася, що ті партії зроблять на Конгресі таку бурхливу опозицію, яку робило ліве крило на конференції Від. Спілки Праці. Це була думка, розуміється, лише більшості комісії, бо в дійсності проти укр. с.-р. та білорус. с.-р. був моск. меншовик Абрамович не з тих мотивів, які він формально подавав.

а з причин національних, що показує його заява до президії Конгресу, в якій він заперечував існування Українців, як нації.

В Конгресі брало участь 620 делегатів з 30 країн (426 звичайних делегатів та кілька делегацій з дорадчим голосом). З укр. партій взяла участь з рішачим голосом партія с.-д. та с.-д. Прикарпатської України. Делегація українських соціалістів-революціонерів відмовилася брати участь в Конгресі з дорадчим голосом, про що подала відповідну заяву на руки президії Конгресу і через те жадної участі в Конгресі не брала.

Кількість голосів в новому інтернаціоналі встановлена така:

Англія і Німеччина по 30 голосів, Франція — 16, Бельгія — 15, Росія — 12, Швеція — 12, Данія — 12, Америка — 12, Чехословаччина: Чехи — 9, Німці — 7, Угорщина — 8, Голландія — 7, Швейцарія — 7, Норвегія — 3, Грузія — 3, Фінляндія — 3, а Вірменія, Болгарія, Данція, Югославія, Латвія, Литва, Поалей Ціон, Румунія, Туреччина і Україна по 1, Люксембург — 2. Остаточню ствердити кількість голосів доручено новій Екзекутиві.

Проти уділення Франції лише 16 голосів заложив протеста в пленум П. Фор.

Треба ще зазначити, що заступництво на Конгресі розділювано не тільки по державних, а й по націях (див. 16 Чехословаччина). В Екзекутиві Інтернаціоналу беруть участь лише ті партії, які мають в інтернаціоналі найменше три голоси.

Комісія про 8-ми год. день і соціальні реформи виробила слідуючу резолюцію, яку прийняв Конгрес без ніякої зміни одноголосно: «Конгрес заявляє свою повну згоду з діяльністю Міжнар. Проф. Союзу в області соціальної політики та висловлює пересвідчення, що ця діяльність служить як допомога та охорона всіх робітників у всіх країнах. Він закликає всі заступлені партії ужити всіх сил на політичній та професійній ґрунті, щоби здійснити ті змагання, зокрема максимальний 8-ми годинний робочий день.

Конгрес найгостріше засуджує становище тих країн, що перебрали вправді зобов'язання, але не старалися виконати їх в законодавчій дорозі, та взиває всі заступлені партії, ужити всього натиску на свої влади, щоб їх примусити до реєстрації всіх конвенцій міжнародних робітничих конференцій. Ті конвенції представляють собою, на погляд Конгресу, мінімальні домагання робітників в області соціального законодавства.

Конгрес далі взиває всіх робітників опиратися всім недопустимим замахам, що вживаються проти діяльності Міжнародного уряду Праці в користь всіляких капіталістичних інтересів, які все опираються поліпшенню соціального положення робітників.

Комісія в справі імперіалістичних мирових договорів та становища робітничої класи прийняла довшу резолюцію, над редакцією якої тривала довга, завзята та бурхлива дискусія. Тут мусіло виринути не лише складне питання Рура, але також окупації українських земель Польщею, Румунією та більш. Росією, питання окупації Грузії більшовиками, Вірменії більшовиками та Турками, питання установлення границь державних в Версальським, С.-Жерменським, Тріанонським та Севрським договорах не на підставі права самоозначення народів, а насильством грубої сили народу сильнішого над слабшим.

Нижче буде подано витяг резолюції в цій справі прийнятої одноголосно Конгресом. Тут треба лише зазначити, що коли в резолюції не згадується про російську більшовицьку окупацію України, хоч говориться в тій самій резолюції про окупації Вірменії і Грузії, то винні цьому з одного боку російські делегації (меншевики та праві с.-р.), а з другого українські соціал-демократи. Московська делегація, зокрема її провідник, меншевик Абрамович, виступила рішучо проти поставлення в резолюцію українського питання. На іншим місці вже згадували ми, що Абрамович подав навіть заяву в справі недопущення українських партій, в якій став на становище неіснування української нації. При тім, спекулюючи на непоінформованості західно-європейських соціалістів, міг він цілком безперечно вести позакулісову націоналістичну політику. Українські соціал-демократи, хоча в комісії й боролися, подавали в цій справі довші та коротші заяви, але винести справу на пленум не мали відваги. На нашу думку, українські соціал-демократи

не могли і не сміли в ніякому разі допустити до переголосовання цієї резолюції, тим часом вони не подали в цій справі на пленум перед чи по відголосованні резолюції жадної, навіть чисто формальної, декларації; ба що більше, за цю резолюцію голосували, здержавшись тільки від голосування другої частини резолюції, що відносилася спеціально до большевицького режиму.

При цій нагоді треба ще згадати про ті заяви, які роблять укр. с.-д. по Конгресі в своїй та чужій пресі, в котрих доводять, що в названій резолюції є поставлене питання самоозначення народів в принциповій формі. Т. Мазепа, член Ц. К. укр. партії соц.-демократів, та один з делегатів на гамбурзький Конгрес, помістив у центральному органі чеських соц.-дем. «Право Ліду» статтю про українське питання на гамбурзькому Конгресі, а крім цього орган Ц. К. У. С. Д. Р. П. «Соц. Думка» з 17. червня згадує, оцінюючи Конгрес, також цю справу (стаття, судячи по стилю та думкам, очевидно писана також т. Мазепою). В обох статтях доказують українські соціал-демократи, що питання українське про імперіалістичні мирові договори та робітничу класу, є вирішене в резолюції, а як аргумент наводять V уступ резолюції.

Треба признати, що і Мазепа і товариші його мали б рацію, коли б той уступ резолюції дійсно так виглядав, як вони його наводять у статті, а крім цього, коли б вони хоч коротко подали хід думок в цій резолюції по національному питанню. Тим часом наші соц.-дем. нічого про це не говорять, а відразу наводять V уступ резолюції, при чому ціломудренно випускають ціле друге речення цього уступу, що відразу змінює зміст цілої постанови. Резолюція говорить дійсно про самоозначення народів, згідно порушення цього права: порушення права самоозначення західно-німецьких земель (Рур . . .) в уступі другим; про большевицьку окупацію Грузії в уст. III; про окупацію Вірменії Турками і большевиками в уст. IV; про «відділившися народи від Росії», Балкан та Середню Європу в уст. IV. Як ясно видно, резолюція займається національним питанням не лише в уступі IV, але і ще в трьох попередніх і чисто конкретно. Лише в I уступі висловлюється загальна засада, що треба соціалістам боронити необмежене право самоозначення. Хто перечитає уважно, тому буде ясно, що Конгрес заступається за право на самоозначення тих народів, котрі тепер ще поневолені, окрім Українців, як цілості. До українського народа і то лише тої частини, котру окупувала Польща і Румунія (а не большевики!) можна віднести уст. IV. Нижче подаємо в скороченню резолюцію, запропоновану й прийняту одногласно Конгресом.

В частині першій резолюція згадує причини війни (імперіалізм) та її наслідки (господарське спустошення світа). Далі зазначає, що мирові договори зробили насильство над господарськими необхідностями й через те продовжили та загострили кризу світового господарства. Безмірний протекціонізм, котрий хоче хоронити поодинокі народні господарства перед наслідками кризи, балканізує також господарчо розірвану політично Європу. Мілітаристичні зброєння зростають щораз більше, а не меншають. Конкуренція колоніальних держав за олію, вугіль та руди стає постійною війною, ради якої жертвується існуванням цілих народів.

Імперіалістична політика зазначає робітничій класі її завдання. Скриплений революцією 1917—1918 в Європі пролетаріят протиставить імперіалістичній політиці свою політику мира, свободи народів і соціалізму, котрий єдино може остаточно забезпечити світовий мир.

Найважливішим завданням робітничої класи є—стежити за заграничною політикою своїх влад. Не допустити ні до чого, що загрожувало би мир. Проти насилування чужих народів боронити їх необмежене право на самоозначення та жадати в міжнародних конфліктах безстороннього міжнародного мирового суду.

Робітнича класа мусить викорінити причини інтернаціональних конфліктів тим способом, щоб поборювати поневолення національних та релігійних меншостей та домагатися їх демократичної самоуправи. Пролетаріят має боротися проти визиску колоніальних народів та домагатися, щоб вони мали свою власну владу. Тривалий мир може забезпечити робітнича класа лише тоді, коли вона вимусить загальне роззброєння на суші, морі і в повітрі. Робітнича класа мусить поборювати всі мілітаристичні заходи та тайні дого-

вори. Союз народів не смів бути інструментом реакції та імперіялізму, яким він загрожує стати. Робітнича класа мусить старатися, щоб він став дійсним союзом всіх народів, так щоб він міг боронити мир і право народів, та ревізувати існуючі інтернаціональні договори. Новоутворений Інтернаціонал ставить собі найвище завдання — боротьбу проти викликуючого війни капіталізму та стає на становище резолюції світового Конгресу в Газі 1922 р. Інтернаціонал визнає konieczність цілковитого вяснення становища пролетарських партій підчас війни. Інтернаціонал взиває робітничі організації, щоб зробили кінець розколам та об'єднали свої сили на боротьбу з імперіялізмом.

Перша вимога цієї боротьби є та, що робітники всіх країн мусять відкидати підтримку імперіялістичної війни, та що їх парламентарні заступники мусять відмовити згоди на кредити на імперіялістичні цілі.

В другій частині резолюція домагається відбудови знищених областей, але згори протестує проти мілітаристичного обсадження рурської області. Відбудова знищених областей є, на думку Конгресу, умовою для матеріального та морального успокоєння Європи; безперечно має тягарі відбудови нести Німеччина, тому, що це є її моральним обов'язком, котрий, між инчим, признали добровільно німецькі професійні та соціалістичні організації в Амстердамі (в квітні 1921 р.) та в Франкфурті (в люті 1922 р.) та зобов'язалися при відбудові всіма силами співпрацювати.

Але дійсне переведення репарації є обмежене в першу чергу господарськими можливостями. Вже франкфуртська конференція ствердила, що заложення творців Версальського договору щодо господарської сили Німеччини розсипалися; стан від того часу погіршився і тепер настала правдива катастрофальна ситуація.

З другого боку можливо перевести відбудову лише тоді, коли настане цілковите порозуміння між Німеччиною та її вірителями. Вкінці муситься обмежити німецькі зобов'язання до відбудови на заплачення дійсних матеріальних шкод, при чому маєтись зчеркнути плачення військових пенсій.

Тому є обов'язком Інтернаціоналу робити натиск на антанські правительства, зокрема на французьке та бельгійське; також муситься енергійно натиснути на німецьку класу капіталістів та німецьку владу.

По духу франкфуртської постанови Конгрес домагається от чого:

1. «Остаточне означення Німеччиною боргової суми в квоті, що в своїй теперішній вартості представляє дійсну квоту матеріальних репарацій».

2. «Виготовлення плану виплати, який увільнить як-найскорше Німеччину при помочи інтернаціональних кредитових операцій від її боргу та поставить в розпорядження вірительських держав необхідні суми для репарацій».

3. «Заклучення угоди між союзними владами, котра уможливить ужити загальну суму названих заплачень на властиві репарації. Передумовою до цього є з боку союзних держав та Сполучених держав Американських:

а) зречення домагань до Німеччини, оскільки відноситься до військових пенсій;

б) загальне анулювання їх взаїмних домагань та довгів».

Конгрес протестує однодушно проти мілітарного обсадження рурської області. Дальше резолюція визнає, що це божевільність думати, немов би військовою акцією можна піднести здібність Німеччини до плачення, як також стверджує, що окупація не дає безпеки Франції і Бельгії, а лише викликає духа ненависти.

Конгрес заявляє дальше, що обсадження Рура порушує найвище право народів — жити в мирі та працювати. Конгрес звертається проти кожного кроку, котрий заміряв би явно чи замасковано відірвати від Німеччини німецькі області. Конгрес вітає пасивний опір робітництва, як знак сили організації робітничої класи, та як заповідь будучих побід пролетаріату.

В третій частині потверджує Конгрес рішення II Інтернаціоналу та Від. Спілки Праці відносно грузинського питання та домагається опорожнення Грузії від совітських військ та повернення суверенності грузинського народу.

В четвертій частині протестує Конгрес проти кровавого насильницького панування Турції і Росії над Вірменією та домагається для вірменського народу права самоозначення.

П'ята частина звучить слово в слово так: «Конгрес звертає увагу робітничих мас на те, що не лише на Заході, але і на Сході топчуться ногами право самоозначення народів».

«В області народів, що відділилися від Росії, від Чорного моря до Балтійського, на Балканському півострові та в Середній Європі установлено декотрі нові державні границі не по праву самоозначення народів, але диктовано їх силою. Конгрес зобов'язує соціалістичні робітничі партії заступатися за право самоозначення цих народів. Викон. Ком. Соціалістичного робітничого Інтернаціоналу має через окремі конференції партій, що беруть в ньому участь виготовити одностайно політику робітничої класи для мирної демократичної розв'язки тих національних спірних питань.»

Комісія в справі боротьби з інтернаціональною реакцією мала дві субкомісії: одну з них для питань загального характеру, а другу — для питання російського. Праця комісії над резолюцією була довга, особливо другої підкомісії тому, що деякі партії (чеські незалежники та Італійці) жадали, щоб не уживано так гострих слів проти большевиків. Остаточно прийнято на комісії резолюцію, котру Конгрес прийняв більшістю голосів: а то 196 за, 2 проти (незалежники польські та чеські) і при здержанні англійських голосів та українських соціал-демократів.

Резолюцію подаємо в скороченню:

Війна лишила по собі нахил рішати політичні та господарські проблеми силою. Класи, котрі чуються загроженими зростаючою силою робітництва, кидають демократичну форму влади та шукають охорони в насильстві, щоб пересунути в свою користь відношення класових сил. Проти методів насильства буржуазії мусить робітництво боронити демократію.

Конгрес закликає світове робітництво до рішучої боротьби з реакцією.

Конгрес гадає, що в кінці кожна робітнича класа мусить сама в своїм краю боротися за політичне та професійне визволення. Конгрес звертається проти спроб військових інтервенцій та блокад. Він засуджує безперервне уживання терористичних методів російською владою; однак Конгрес домагається щоб робітники не допустили до інтервенції капіталістичних влад проти Росії, тому що така інтервенція не знищила б помилок теперішньої фази російської революції, але лише саму революцію: вона принесла б з собою кроваву контрреволюцію, котра була б інструментом визиску російського народу західним імперіялізмом. Тому взиває Конгрес всі соціалістичні партії не допускати до інтервенцій, але старатися о повне правне признание російської влади та як найскорше повернення дипломатичних та торговельних зносин з Росією.

Конгрес взиває робітництво слідити за заграничною політикою своїх пануючих класів, щоб вони не попирали поза своїми границями реакції. Щораз нові насильства союзників проти Німеччини кидають німецький народ в обійми націоналістичної та монархістичної реакції, через що в загрожена республіка, а мілітаризм піднімає голову. Конгрес закликає німецьке робітництво до опору проти контрреволюції та саботажу німецьких капіталістів. Конгрес взиває соц. партії союзних країн нести діяльну поміч німецьким товаришам в той спосіб, щоб опиралися політиці своїх влад, котрі вільних робітників підпорядковують військовому деспотизмові.

Далі взиває Конгрес робітничі партії, щоб викорінювали національну ненависть в своїх країнах. Це в їх особливим обов'язком в країнах, де національним меншостям не дається повних політичних прав та їх культурної автономії. Незадоволення національних меншостей виуживають реакційні партії для своїх цілей, через що кріпшає небезпека війни та реакції.

Конгрес взиває соц. робітн. партії у всіх країнах, де існують такі меншости, зокрема в новоутворених державах, щоб здійснити принципи демократичної самоуправи та культурної свободи.

Конгрес звертає увагу робітн. класи на спроби капіталістичних влад, щоб шляхом фінансової контролі та інших господарських кроків сотворити закриту форму інтервенції, та взиває соц. партії до боротьби проти цієї форми інтервенції реакції.

Конгрес гадає, що в освідомлюванні публічної opinio має Інтернаціонал дуже діяльну зброю, щоб захистити товаришів в тих країнах, де панує

реакція. Білий терор в Угорщині, фашистська диктатура в Італії, переслідування Вірменів в Турції знищили демократію в цих країнах, переслідують організоване робітництво та затроюють політичне життя інших країн.

Конгрес взиває соц. робітників виуживати інформації Викон. Комітету, щоби потягнути надужиття фашизму на суд цивілізованого людства. Хоча Конгрес є оборонцем поневолених народів, однак так довго відмовлятиме помічі реакційній Угорщині, як довго вона не дасть робітництву демократії та свободи.

Конгрес закликає робітництво всіх країн, щоб воно зібрало всю свою силу на боротьбу проти інтернаціональної реакції, щоб відбило насильний наступ капіталізму, поставило знов в цілім світі демократію, щоб в той спосіб утворити умови, які криють в собі перемогу соціалізму.

В другій частині резолюції відносно Росії вважає Конгрес за обов'язок всіх робітників не допускати до інтервенції проти Росії та боротися проти спроб підбурювання до громадянської війни. «Щоби однак удержати Росію, як підпору революції та не допустити, щоб вона стала огнищем світової реакції, прилучається Конгрес до протестів російських соціалістів та звертається із слідуючими домаганнями до російської совітської влади, котра вийшла із робітництва:

1. «Негайно припинити шкідливі переслідування проти соціалістів та инакше думаючих робітників та селян в Росії і в російськими військами окупованій Грузії. Негайно звільнити всіх осіб, яких засуджено, ув'язнено або заслано за їх політичні переконання».

2. «Цілковито зріктися системою терористичної партійної диктатури та перейти до режиму політичної свободи й демократичної самоуправи народу.»

«Конгрес висловлює всім соціалістичним жертвам большевицького терору в Росії й Грузії своє гаряче співчуття та об'являє, як обов'язок всіх соціалістів та робітничих партій давати всяку можливу перемогу та матеріальну поміч тим російським соціалістам, що ділають в зміслі цієї резолюції».

Невелика кількість членів У. П. С. Р. виїхала за кордон з різних причин ще р. 1919. Для координації їх діяльності й переведення партійної роботи Ц. К. партії призначив за кордон свою делегацію в складі М. Грушевського, М. Чечеля, М. Шрага, Д. Ісаєвича, О. Жуківського.

В осени р. 1920 вийшла разом з військом У. Н. Р. з України за кордон значна кількість членів У. П. С. Р., які хоча й негативно ставилися до політики Петлюри і згоди з Польщею, але не могли залишитися під большевицькою окупацією з причин опублікованих ними в «Листі до товаришів, що з довшого часу перебувають за кордоном», а саме: з необхідности зберігти свої сили від винищення большевицьким терором.

Опинившись в Галичині й у Польщі серед хаосу отаманії та загальної деморалізації, й ворожого відношення з боку уряду У. Н. Р., організації У. П. С. Р. своєю критикою становища та причин, які довели до нового розгрому (реакційна політика, відірваність від народу, орієнтація на Антанту та союз з Польщею), змушували українське громадянство поважніше оцінювати ситуацію, перевіряти й переоцінювати свої погляди та стремління й шукати виходу з суточок, в які завела їх безоглядна орієнтація на реакцію й підмогу Європи.

Організації У. П. С. Р. використали загальний настрій невдоволення в першу чергу для того, щоб виявити й зганьбити самодержавство отаманії, яка розпоряджалась всим по своєму й приписувала українському громадянству програми національного визволення на свій смак.

З тією метою група У. П. С. Р. підтримала в емігранських колах ідею необхідности створення Ради Республіки, яка б взяла в свої руки провід українським життям за кордоном.

Групи У. П. С. Р. не вірили в здібність Ради Республіки вивести українську справу на широкий шлях, але певні були, що само її існування в Тарнові та участь в ній провідників еміграційного громадянства буде все таки якоюсь уздечкою на отаманію та любителів польської ласки й, можливо, стримає українство від дальнішого осоромлення запобіганням перед ворогом.

Разом з тим, групи У. П. С. Р. були певні, що публічний обмін думок в Раді Республіки наочно покаже українській еміграції всю убогість аргументів прихильників правих орієнтацій та нездібність їх творити щось живе, доведе до неминучої сварки між ними й розкладу.

Правлячі кола на чолі з Петлюрою спершу поставились до ідеї Ради Республіки вороже, як до посягательства на прерогативи верховної влади, — але, коли виявилась повна безнадійність виглядів У. Н. Р., Петлюра згодився на Раду Республіки, гадаючи, що може хоч вона здобуде у закордонних політиків і держав якусь поміч для У. Н. Р.

Тимчасом розкидані по різних закутках Польщі, Галичини та Волині члени У. П. С. Р. поволі звязалися, зорганізувалися й відбули конференцію, на якій ствердили своє попереднє цілком негативне становище до Петлюри й уряду У. Н. Р. та збільшили свою працю в напрямку критики петлюрівства й отаманії, з одного боку, та шукання виходу для українського визвольного руху — з другого. Поскілки справа утворення Ради Республіки захопила всю українську еміграцію в Польщі, конференція У. П. С. Р. рішила використати її для пропаганди своїх поглядів. На всяких попередніх організаційних, передвиборчих і т. п. зібраннях члени У. П. С. Р. брали участь в характері приватних осіб, і критикували політику Петлюри та уряду У. Н. Р., яка довела до Тарнова. Своїми виступами с.-р. створили значний опозиційний настрій проти Петлюри й політики уряду У. Н. Р.; однак більшість політично неосвіченої еміграційної маси під вражінням насильств большевицького панування на Україні не спромоглася рішуче стати проти петлюрівського уряду і навіть в Раду Республіки провела його членів (А. Левицький).

Серед членів У. П. С. Р. в справі входження їх в Раду Республіки існувало дві думки: — входити для дальнішої пропаганди своїх поглядів, розкладу петлюрівщини, організації нової громадської політичної думки; — не входити, щоб не дати права прикривати іменем У. П. С. Р. петлюрівщину і згоду з Польщею.

В лютому р. 1921 відбулася в Празі IV Закордонна конференція У. П. С. Р. Вона майже одноголосно висловилаь проти входження членів У. П. С. Р. в Раду Республіки. По питаннях же відношення до сучасної влади на Україні конференція розкололась.

Закордонна делегація (М. Грушевський, М. Шраг, М. Чечель, О. Жуківський) та представники Віденської групи У. П. С. Р. (П. Христюк та Штефан), що представляли на конференції невеличку кількість (6 делегатів від групи в 7 осіб) членів партії, визнали уряд Раковського фактичною владою українського народу і рішуче осудили всяку збройну боротьбу з нею. Представники Празької групи (М. Шаповал, Г. Грицай, С. Ріпечський та М. Кондрашенко) і тих груп, що перебували в Польщі, Галичині та на Волині (Н. Григоріїв та Ржепецький), що представляли на конференції більше 50 членів У. П. С. Р., признали уряд Раковського за окупаційну експозитуру московської влади на Україні і одкидаючи доцільність збройної боротьби з нею в той час через розбитість, дезорганізацію й роспорошеність народніх мас, одмовилися осудити стихійні повстання українського народу, спричинені окупаційними насильствами, визнаючи, що при певних обставинах вони є неминучими, а при широкій підготовці є доцільними способами боротьби народніх мас за волю.

Після Празької конференції конференція У. П. С. Р. в Тарнові (25—26 квітня р. 1921) одноголосно ухвалила: «взявши на увагу реакційність політики в концепції У. Н. Р., сучасне між-

народне становище України та постанови Ц. К. У. П. С. Р. — жадної участі в Раді Республіки не брати». В зазначеній конференції взяло участь 16 делегатів від 5 груп (Тарнів, Ланцут, Львів, Тарнопіль, Ченстохів).

Та сама конференція ухвалила, що правдивий напрямок українському визвольному рухові може дати тільки революційна та соціалістична думка, для чого необхідним є об'єднання українських революційно-соціалістичних сил, як на Україні, так і за кордоном, а також зближення їх з співзвучними силами інших національностей. Конкретно під революційними соціалістичними силами розумілися соц.-революціонери, ліве крило соціал-демократів, що не погоджувалося з опортуністичною й полонофільською політикою Ц. К. У. С. Д. Р. П., та У. К. П.*)

Тарнівська конференція У. П. С. Р. сконстатувала повну безвиглядність української політики в Польщі й необхідність вивести звідти свої партійні сили, щоб не давати жадної причини комусь думати, що У. П. С. Р. толерує політику У. Н. Р. або покладає на неї будлі які надії.

Для переведення в життя постанови конференції та загального керування організаціями У. П. С. Р. за кордоном Тарнівська конференція обрала Закордонний Комітет в складі 5 осіб, а для об'єднання праці всіх груп У. П. С. Р., що перебувають в Польщі, Галичині та на Волині — Краєвий Комітет.

Позиція У. П. С. Р. викликала велике роздратовання в У. Н. Р.-івських колах. Соціалістів-революціонерів оповістили зрадниками України й потайними більшовиками. Навіть соціал-демократи, що увійшли в Раду Республіки, дорікали соціалістам-революціонерам в зраді національним інтересам та в збільшенні. Близчі до Петлюри особи, як, наприклад, Грицько Лисенко, щоб допомогти петлюрівцям приставити штампель У. П. С. Р. до петлюрівської справи, рішили використати своє колишнє перебування в У. П. С. Р., з якої вони давно вийшли, порозумілися з Миколою Залізняком та Базяком, яких перед тим викинула з партії Закордонна Делегація У. П. С. Р. і оповістили про організацію нової групи У. П. С. Р., яка мала б взяти участь в Раді Республіки. З цього приводу Краєвий Комітет У. П. С. Р. випустив відозву, в якій зазначив, що п. п. Лисенко, Залізняк і Базяк до У. П. С. Р. не належать, бо з жадною організацією У. П. С. Р. звязку не мають, а тому не в праві вживати ім'я У. П. С. Р. для своїх особистих цілей.

Пражська конференція У. П. С. Р. в січні р. 1920 спричинилась до того, що осередком закордонних організацій У. П. С. Р. стала Прага. Там осівся і Закордонний Комітет. Зак. Делегація, що в той час потайки від Закордонних організацій У. П. С. Р. намітила йти на угоду з більшовиками, і тому свого представника в Закордонний Комітет не прислала, а зажадала його роспуску,

*) В справі консолідації з У. К. П. на конференції було дві думки: більшість за консолідацію з нею, меншість — проти.

бо певна була, що Зак. Комітет не погодиться з її політикою у відношенні до большевиків. Закордонна Делегація безоглядно стреміла до порозуміння з большевиками; Закордонний же Комітет домагався, щоб переговори з большевиками вів Ц. К., а не відірвана від живого життя Закордонна Делегація, і то в такий спосіб, який би не ображав гідності партії і при тій лише умові, коли большевики погодяться й гарантують наперед певну політичну волю У. П. С. Р. і можливість української політичної та громадської праці взагалі. На цім сталося розходження між Закордонною Делегацією й Закордонним Комітетом У. П. С. Р., яке згодом довело до повного розриву між ними, що докладно описано й з'ясовано в «Вільній Спілці» ч. I.

Після розриву сталося так, що при Закордонній Делегації залишилася тільки Віденська група У. П. С. Р. (вкупі з Закорд. Делегацією — 7 осіб), а решта груп (Пражська, Тарнівська, Ченстохівська, Ланцутська, Львівська й Тарнопольська) пішли за Закордонним Комітетом. Через деякий час із Пражської групи за деструктивну роботу й антиморальне поводження та потайні зносини з совітською місією виключено було п. п. Кондрашенка Миколу, Кондрашенка Федора, Харуся Микиту, Бутрима Якова і Веретку Якова, які, захопивши в свої руки печатку Пражської групи У. П. С. Р. та її документи, деякий час називали себе «справжньою» Пражською групою У. П. С. Р., мали якісь зносини з Закордонною Делегацією У. П. С. Р. та Совітською місією в Празі, але врешті оповістили про свій самороспуск.

Закордонний Комітет У. П. С. Р., об'єднавши навколо себе значну більшість партійних товаришів за кордоном, повів роботу в напрямку: 1. усталення партійного світогляду та внутрішньої консолідації партійних сил; 2. зближення їх з співзвучними революційно-соціалістичними елементами інших партій і груп; 3. осудження польської й московської орієнтації та орієнтації на реакцію взагалі і скріплення орієнтації на власні сили свого народу; 4. вироблення твердого й ясного погляду серед українського громадянства на становище й визвольні завдання української нації, як нації трудового народу і 5. об'єднання українських немонархічних і некомуністичних сил коло культурної праці на користь українського народу, як виготовлення матеріалу для створення певної української політичної демократично-соціалістичної сили в майбутньому.

*

З метою усталення партійного світогляду і внутрішньої консолідації сил, Закордонний Комітет видав збірник «Вільна Спілка» та три літографських зшитки «Боротьба», в яких зазначив загальну позицію закордонних груп У. П. С. Р. Вона окреслювалась так («Боротьба» ч. I):

I. В справах загально-політичних.

1. — Соціально-політична й економічна самостійність України у всесвітній федерації соціалістичних республік.

2.—Завершення соціальної революції.

3.—Диктатура труд. мас (селян, робітників, трудової інтелігенції) без жадних привілеїв котрої будь з цих категорій.

4.—Вільнообрана радянська влада.

5.—Створення й зміцнення укр. червоної армії.

6.—Боротьба з капіталізмом і всякою окупацією, як капіталістичною, так і комуністичною.

7.—До здійснення світових федерацій військово-економічний союз з соціалістичними республіками, в тім числі й з Московщиною, коли вона зрічеться окупаційних зазіхань на Україну, в інтересах спільного захисту й боротьби проти капіталізму й контрреволюції.

8.—Змагання до всесвітнього союзу всіх партій рев.-соціалістичних.

9.—Воля слова, друку, зібрань, спілок, парт. агітації і т. д. для працюючих.

10.—Скасування трусів і арештів без судової влади.

11.—Скасування смертної кари.

12.—Надання активного виборчого права всім працюючим громадянам не молодше 20 літ.

Примітка: Військо, як озброєний, народ, лише під час збройної боротьби переводить вибори в ради по військових організаціях, в мирний же час — по загально-громадських.

13.—Позбавлення виборчих прав всіх, хто живе не з власної праці (поміщиків, капіталістів, крамарів) та поліції, міліції, духовенства і т. п.

14.—Впорядкування органів виборної радянської влади по трудовому принципу в такій системі:

- а) сільські, волосні, повітові, губерніяльні і Всеукраїнська трудові ради;
- б) вліття міських рад в повітові й губерніяльні на правах окремих секцій;
- в) підлягання й відповідальність нижчих рад перед вищими;
- г) встановлення інструкторів від вищих до нижчих з правом тимчасового veto (нар. контроль).

II. В справах соціально-економічних.

1.—Право кожної людини на повний продукт власної праці.

2.—Обов'язкова трудова повинність.

3.—Ствердження конфіскації нетрудового землеволодіння і великих виробництв (цукроварень, гуралень, метал. заводів і т. п.) та передача їх в державно-громадське користування.

4.—Остаточна передача земель нетрудового володіння селянству на вічність, але без права продажу, закладу й дарування.

5.—Залишення селян. землі в труднормі (до 15 д.) в руках попередніх господарів-працівників на тих правах, як і була, без права продажу, закладу й дарування (трудова селянська власність).

6.—Передача лісів і вод у скарб.

7.—Організація громадського володіння й користування бувшими приватними скарбами й засобами виробу по принципу кооператизації, тобто: передача їх в руки кооперативів, складених з виробників (робітників, співробітників і керовників) та споживачів.

8.—Організація керовництва народнім господарством по системі виборних рад і спілок із працюючих виробників та споживачів при участі представників науки й державної влади через заводські, районні, повітові й губерніяльні ради та комітети й Вищу Раду Народнього господарства.

9.—Воля середнього й дрібного виробництва та промислу до натурального занепаду їх під натиском кооперативних великих підприємств.

У відношенню до сусід Закордонний Комітет бажав мирного співжиття й визнавав необхідність військово-економічного союзу соціалістичних республік. Сучасну московську, польську й румунську владу на Україні, як окупаційну, він визнав ворожою й шкідливою для українського народу. Про Рижський договір Зак. Ком. оповістив таку резолюцію:

«Обміркувавши питання Польсько-Московського миру в Ризі 18/ІІІ р. 1921, ратифікованого 28/ІV ц. р., Закордонний Комітет У. П. С. Р. вважав, що він стався як логічний наслідок військового неуспіху совітської Московщини, яку большевицьке правительство через свою неправильну політику довело до нечуваного матеріально-господарського і технічного знищення. Через це й сталося, що країна з величезною числовою перевагою державних факторів (територія, населення, традиція державности то-що) понесла поразку в боротьбі з незмірно меншою, ледве зорганізованою, слабкою Польщею. Подібне вже не раз було з Московщиною, що фатально не може позбутися деспотичного режиму, який завжди є найбільшою перепоною для розвитку продукційних сил, матеріальної культури, духовної свідомости населення, а тому й військової відпорности. Росповсюдивши своє деспотичне панування над Україною під фікцією «диктатури пролетаріату й біднішого селянства», комісарський уряд Росії за свої помилки росплатився з Польщею українською землею і народом, віддавши під нелюдське знущення шляхти й шовіністично-імперіалістичного польського капіталу значну частину України (Галичину, Волинь, Холмщину та ин.). При тім, правляча в Росії комуністична партія в агітаційних цілях пояснює цей мир з Польщею, як тимчасовий, потрібний тактично тільки для «передиху» і т. п. Однак сама природа большевицько-комісарського режиму, яко деспотії, ніколи не може привести Росію і Україну до мілітарної перемоги над иншою державою, в котрій хоч би як-так розвиваються продукційні сили. Через те, так званий, «тимчасовий» договір, накинтий Україні комісарами, означає для поневолених Польщею Галичини, Холмщини, Волині довгу неволю в шляхецькому ярмі, аж доки український народ не визволиться по своїй власній ініціативі, своєю боротьбою, своїми жертвами. Українська партія соціалістів-революціонерів, що поставила собі задачею добитись повного національного і соціального визволення українського народу і утворити на всій українській етнографічній території найліпшу безпеку інтересів трудових мас України — українську самостійну соціалістичну республіку — не може признати і оправдати подібного договору, заключаюваного через однакові причини чи то правительством У. Н. Р. в Варшаві, чи то правительством Р. С. Ф. С. Р. і так званим правительством У. С. С. Р. в Ризі, договору, по якому українські трудові маси попадають в страшну неволю.

Через те Закордонний Комітет У. П. С. Р.

1. — заявляє найгостріший протест проти Рижського договору, котрий віддав значну частину українських трудящих мас в жорстоко-варварську неволю польській шляхті;

2. — робить відповідальним за цей акт комісарське правительство Росії та експозитуру його на Україні, так званий, «уряд Раковського»;

3. — заявляє, що ніколи український народ не примириться з докормом над ним насильством і не вважатиме Рижський договір за обов'язковий для себе, бо декоративна участь в підписанні Рижського договору, так званого, уряду радянської соціалістичної України ніякого правового значіння не має тому, що такого уряду український народ не вибрав і не визнає.»

*

Визнаючи московську совітську владу на Україні за окупаційну, яку необхідно усунути, Зак. Ком., хоч і констатував, що безглузда політика витворює сприятливий настрій для народніх повстань, але держався тієї думки, що при тогочасних умовах збройна боротьба з окупацією не дасть корисних наслідків через роспорошення, виснаження, зневір'я та байдужість широких народніх мас. Тому він поставився негативно до всяких збройних виступів, як недоцільних і роспорошуючих сили, а натомість звернув увагу на необхідність організації народніх сил для активної самоохорони.

Коли стало відомо про організацію повстання Петлюрою й Тютюником, за допомогою Поляків та Румунів, Зак. Комітет ухвалив таку резолюцію:

«Обміркувавши 8-9/XI р. 1921 повідомлення преси про події на Україні, Закордонний Комітет і Пражська група У. П. С. Р. ухвалили підтвердити свій попередній погляд в справі повстань на Вкраїні, а саме:

1. — Всякі окремі повстання для повалення існуючої на Вкраїні окупаційної влади рішуче засуджуються, як шкідливі для українського трудового народу, бо вони провокують його на неоправдані виступи, викликають лютий терор з боку окупації, зривають започаткування справжнього народоправства, яке всупереч бажанням існуючої влади налагоджується самоорганізацією селянства, а міжнародний капітал та реакційні сили Польщі, Румунії й України використовують їх в своїх цілях; все ж це вкупі виснажує український трудовий народ, як в творчій силі, так і в політичних та економічних змаганнях.

2. — Окупаційна політика московських комуністів на Вкраїні, будши фактично антисоціалістичною й антикомуністичною, своїми насильствами над трудовим людом України викликала серед нього загальне озлоблення й бажання активної збройної боротьби з існуючою владою за волю, за своє національне й економічне розкріпощення.

Ці моменти, як прояви ненормальних відносин між окупаційною владою та трудовим населенням України, Петлюра, Польща та Румунія лише використовують в своїх інтересах. Тому вся вина за повстання й наслідки їх падає не тільки на міжнародню реакцію, але й на московську окупаційну владу, яка своєю політикою насильства над українським трудовим людом творить ґрунт для вибухів народнього протесту і гніву.

Причетність в цю хвилю до повстання польсько-румунської агенції безперечно облегчує існуючій на Вкраїні владі боротьбу з ним, як з чужонаціональною інтервенцією. Однак подавлення цього повстання не усовує ґрунту й небезпеки нових. Повстання зникнуть, і то самі собою, лише тоді, коли буде скасовано окупаційний лад на Вкраїні і заведено трудове народоправство через справжні виборні робоче-селянські ради.

Закордонний Комітет і Пражська група У. П. С. Р., засуджуючи повстання, як шкідливий в цей час для народу спосіб боротьби з окупацією, разом з тим зазначають, що У. П. С. Р. не перестає боротися за скасування окупаційного ладу й заведення справжньої Радянської влади на Вкраїні більш доцільними в сучасних умовах способами, серед яких перше місце займає організація трудових мас народу.»

Коли в пресі з'явилися, невідомо ким пущені, неправдиві чутки, буцім то в повстанні беруть участь і соціалісти-революціонери, Закордонний Комітет опублікував в газетах спростовання, в якому зазначив своє негативне відношення до повстань, як до недоцільного в той час способу боротьби з окупацією.

Разом з тим, бачивши, що окупація на Україні своїм режимом сама творить повстанчий рух, в якому гине значна частина української молоді, Зак. Ком. У. П. С. Р. звернувся до Ц. К. чеської комуністичної партії з таким листом:

«Уважаємо за свій соціалістичний обов'язок піднести голос протесту перед соціалістичним і комуністичним світом для охорони української неповнолітньої, а тим самим не відповідаючої за свої вчинки, генерації.

Незаперечуючи, що українська молодь бере участь в боротьбі українського люду проти окупаційної влади, Комітет У. П. С. Р. звертає увагу Центрального Комітету Комуністичної Партії Ч. С. Р., що причини до тієї боротьби дала сама окупаційна влада московських комуністів, яка своєю централістичною і в суті річі націоналістичною політикою (відсунення від влади місцевих, навіть комуністичних, елементів, вивіз з України не лише хліба, але і всякого гатунку

машин і знаряддів, врешті і фахової інтелігенції) підняла проти себе всі верстви трудового люду України.

При таких умовах не дивниця, що українська молодь, сама живучи серед селянства й робітництва і несучи враз з ними усі тягарі окупації, глибоко відчуває цю неправду і не може не піддаватися впливові свого оточення.

Зазначаючи разом з тим, що невдоволенням селянства й робітництва на окупаційну політику сучасної влади користуються агенти європейського капіталізму й буржуазії, які при допомозі агентів Петлюри приманюють до себе без труда під гасло національного визволення України запальну молодь, затемнюючи її свідомість і спонукуючи її до виступів проти окупаційної влади, зазначаючи, що У. П. С. Р. — стоячи на ґрунті радянської влади — уживає всіх сил для здержання не лише молоді, але і взагалі всього працюючого люду від непотрібних жертв і виступів, — Зак. Ком. У. П. С. Р. ствержує, що під терористичним режимом, де не існує свободи слова навіть для трудового селянства і робітництва, в умовах нелегального існування не трудно всякому авантюристові стати в очах молоді в ролі борця за свободу українського трудового люду. З цих причин не лише молодь, але й члени старшої генерації стають жертвами буржуазної провокації і своєї неоглядності, бо ціла політика окупаційної влади наче б умисно спонукує їх до розпачливих вчинків.

Закордонний Комітет У. П. С. Р. уважає за річ недопустиму, щоби за провини окупаційної влади і капіталістичних агентів відповідала українська неповнолітня молодь. Він зазначає, що навіть буржуазне карне право уважає неповнолітню молодь за несвідому й примінює до неї кари иншого роду, ніж для дорослих: не помсту, а виховання.

Одна лиш окупаційна влада на Україні, називаючи себе соціалістичною, не робить ніякої різниці між дорослими й дітьми. Діти їй здаються також грізною силою, і вона бореться з ними найсуворішими засобами.

Соціалістична мораль давно вже засудила педагогію, яка послуговується карами.

В нашої добі лише нікчеми уживають при науці кия.

Що можна сказати про владу, яка вщиплює високі ідеали соціалізму й комунізму в серця дітей — розстрілюванням?

Розстрілювати дітей за непогодження з певним світоглядом може лише той, хто сам не вірить в правдивість тих поглядів та в свою здатність переконати молодь в їх правдивості розумовими аргументами — бо є відомо, що молодь дуже легко піддається впливам і легко змінює свої погляди.

Виходячи з того, що неповнолітня молодь не є свідомою своїх злочинів, а як і робить їх, то лише тому, що не має сталих поглядів, Закордонний Комітет У. П. С. Р. рішуче протестує проти варварської езекуції над молодим поколінням українського трудового люду.

Рівночасно з тим, Закордонний Комітет У. П. С. Р. визнаючи принцип соціальної революції, диктатури трудових мас і радянської системи влади, звертає увагу всього соціалістичного і комуністичного світа на те, що розстрілювання молоді владою, яка називає себе соціалістичною і радянською — відпихає від ідеалу соціалізму не лише українську молодь, але молодь взагалі, сіє зневіру і підпомагає сили реакції.

Псевдокомуністична влада своїми безглуздими переслідуваннями відганяє молоде покоління від тих високих ідеалів соціалізму, яким чесно служили і служать мільйони європейського робітництва й бідного селянства.

Ми думаємо, що є святим обов'язком всього робітництва й селянства піднести свій сильний голос на оборону соціалізму і комунізму від московського псевдокомунізму, який уживає тих ідеалів для замаскування свого варварства.

Маємо надію, що комуністична партія Чехословаччини уживе всіх засобів для того, щоб московська окупаційна влада на Україні не розстрілювала в ім'я комунізму неповнолітню українську молодь.»

На це Ц. К. Ком. Партії Ч. С. Р. через два місяці, після кількох нагадувань, відповів, що він до поданого меморандуму поставився *zamitavo* (негативно).

★

Для об'єднання революційних соціалістичних сил Зак. Комітет обмінявся думками на цю тему з окремими соціал-демократами, що гуртувалися коло газети «Вперед», членами Зак. групи У.К.П. та соціал-демократами, що не поділяли тарнівських позицій свого Ц. К.

Група «впередовців» спершу виявила велике зацікавлення справою об'єднання революційно-соціалістичних сил, але згодом зайняла таку позицію у відношенні до сучасної влади на Україні, яка позбавила інші групи, в тім числі й У.П.С.Р., мати з нею будлі які стосунки. Бувші члени Закордонної групи У.К.П. та опозиційні до свого Ц. К. соціал-демократи погодилися на спільну працю й витворення в її процесі основ майбутнього зв'язку та спільного координуючого органу між усіма цими групами.

В той же час Зак. Комітет мав можливість обмінятися думками з провідними особами російських соціалістів-революціонерів на тему про відносини між Росією й Україною взагалі. Жадних конкретних умов, як то писала права українська преса, підписано не було, хоча Зак. Ком. уважав, що стверження підписом тих думок, які висловлялися провідниками російських соціалістів-революціонерів в українській справі, було б дуже корисним не стільки для сучасних, як для майбутніх відносин між Московщиною й Україною.

З метою урятувати від розкладу й деморалізації українську еміграцію, що не йшла ні за Петлюрою (Польщею), ні за Петрушевичем (Антантою), ні за У.С.С.Р. (Москвою), а шукала виходу з політичних суточок власними силами, Закордонний Комітет подав ініціативу і допоміг укр. еміграції створити Український Громадський Комітет в Ч.С.Р., як культурно-просвітну громадську організацію, в якій мають змогу зійтися до праці на користь української еміграції люде різних політичних світоглядів, що не орієнтувались ні на Польщу, ні на Антанту, ні на У.С.С.Р., з тим, щоб аполітичною працею дати змогу українській еміграції 1. використати час невільного перебування за кордоном для свого удосконалення й збільшення освіти, та 2. оборонити себе від необхідности приймать ту чи іншу політичну віру з причин матеріального характеру.

*

Для усталення партійних позицій Закордонний Комітет розіслав у серпні р. 1921 директивного листа до всіх партійних організацій за кордоном, в якому між иншим писав:

«Сучасний політичний момент. Європа. Сподіваної революції тут скоро не буде. Пролетаріят розклався на взаємно-поїдаючі групи. Приклад Московщини налякав його, і він не хоче міняти «буржуазного» хліба й порядку на «комуністичний» голод і безладдя та ще більше безправство. Буржуазія скріпилась незвичайно сильно, не тільки матеріально, а й морально. Політично в цьому їй допомогли своїм безглуздом московські большевики. Вимагається одно ще для повної перемоги буржуазії: торгівля з Східн. Євро-

пою, але це вже дають їй московські більшовики, навіть благають про це, повзають перед буржуазією, і вона тільки тактикою проволочки хоче виторгувати повну капітуляцію більшовиків. Що вона цього досягне — вона цілком вірить і певна своєї близької перемоги.

Економічна перемога європейської буржуазії над Московією буде остаточною перемогою над європейським комунізмом, котрий не в далекій будучині зійде на стежку соціалдемократії. Так комуністична Москва наводить «порядок» в Європі.

Московщина й Україна. Комуністична революція в Московщині скінчилася. Тепер іде боротьба комуністів «за спасеніє Росії», як національно-державного фактора. Сугубий шовінізм більшовиків ясний для всіх, тому патріотичні руські кола балакають, що більшовизму не треба валити збройною силою, бо збройне повалення його загрожує тим, що в момент упадку більшовиків повстане анархія і Росія розпадеться. Інші народи, мовляв, під час анархії зорганізуються і протиставлять свою силу Великоросії. Цю саму думку поширюють і більшовики. Отже у Московців замість революції є лише «національное дело Росії», на підтримку якого більшовики зручно підпрягають і «симпатиків комунізму» з ино-національних груп бувшої Росії, в першу чергу Українців.

Процес над членами Ц. К. нашої партії показав, що більшовикам більш всього ненависна ідея української державности, а через те всякі неможливі ілюзії про будування Україн. Рад. Республіки за допомогою московських комуністів повинні розвіятись у найбільших їхніх симпатиків, як в рядах нашої партії, так і в співзвучних.

Привертаючи капіталізм в Росії, більшовики не тільки автоматично, а й умисно в першу чергу насаджують його на Україні — і то в найгіршій формі — віддаючи підстави укр. господарства на концесійних основах західн. капіталові, для чого вони практикують форму фіктивної аренди. Через те Донецький басейн і Кривий Ріг опиняються в руках бельгійсько-французького капіталу (бо 65% акцій Донбаса і Кривого Рогу було до війни в руках Франції й Бельгії, а тепер рос. акціонери продають їм і останні акції). Отже ми маємо перспективу — відновлення на Україні капіталізму з усіма його консеквенціями. Це змушує українські маси і їхніх провідників на самостійну акцію проти навали капіталу, якому московські комуністи запродують їх для свого порятунку. З цього витікає логічна необхідність боротьби з більшовиками, як підсобниками європейського капіталу, і вихід з того стану паралічу, в який загнала нашу партію віра ніби то більшовики є революціонери.

Форма боротьби. Основним постулатом соціалістичної тактики є консолідація і єдність соціалістів. Ми дещо здобували тільки в часи, коли виступали солідарно в середині партії і в згоді з співзвучними партіями. Цей досвід і тепер нам мусить бути керуючим принципом. Через те перший лозунг нашої боротьби з насильниками — самостійність української революції, а другий — консолідація українських революційних сил. Ми повинні досягти порозуміння в першу чергу з укр. соціалістичними партіями, до яких числимо У. К. П., У. П. С. Р. і лівих соц.-демокр. Окрім того, дуже бажана консолідація і з інше національними (територіально-українськими) соц. партіями — російськими, жидівськими, на певній платформі.

Жадного натяку на консолідацію з правими колами не повинно бути: 1) вони виявили повну нездатність щось зробити і 2) не мають жадних підстав на допомогу Європи, яка задовольняє бажання більшовиків і не дає нічого українським правим колам.

Без консолідації укр. революційних сил, в цей момент ми нічого не зробимо і змушені будемо одкласти на довгий час наші плани, щоб скупивши в органічній праці сили, потім вийти на боротьбу. Очевидно, коли б консолідація тепер не здійснилась, то ми мусимо поставити собі завдання — самостійно, силами своєї партії, об'єднатися з селянством і вкупі з ним боротися проти насильства. Селянство жде, що наша партія вернеться до нього й покаже йому напрям у боротьбі і візьме в свої руки провід нею. Не маючи змоги в цей мент виступити, як то велять традиції соціалістів-революціонерів, мусимо отверто прилучитись до селянства і робочих, підтримуючи й розвиваючи їхні стихійні вимоги, насамперед: утворення влади дійсних

селянських і робітничих рад, щоб-то, вимагання негайних виборів в Ради, скасування чрезвычайок, заведення по ініціативі вибраних рад Законного Народнього Суду, з'їзду дійсно вибраних Рад і обрання ними дійсного українського правительства.

Принцип виборності, негайні вибори Рад, вибори нового Уряду, скасування чрезвычайок, вибори Нар. Суду — це мусить все стати політичним лозунгом щоденної боротьби селянства і нашої партії. Головну увагу треба звернути на принцип виборності проти „назначенства“, бо тільки виборність може гарантувати наш успіх в політичній боротьбі з большевиками.

Треба домагатися заведення ладу радянської демократії в повнім того слова значінню, з приміненням рівного, прямого, таємного голосування і пропорційності представництва, опріч загального, котрого ми не можемо признати, бо це б дало змогу буржуазії боротися з народніми змаганнями. Скасування смертної кари, довічної в'язниці, адміністративних кар (кари можуть бути тільки по суду) треба також вимагати від большевиків з найбільшою рішучістю. Ці лозунги найбільш бажані для всього населення, змученого безправством, а тому вони прихильять морально на наш бік подавляючу більшість населення міст.

В сфері економічній вимагати: передачі фабрик і заводів в гуртове (кооперативне) користування (громадська власність) робітників і служачих, що були в підприємствах, наприклад, на 1 січня 1918 року. Управління промисловим господарством мусить належати вибраним робітниками і служачими правлінням, на чолі яких повинна стати Вища Рада Нар. Господарства, вибрана з'їздом робітників і служачих, з додатком представників від держави для контролю, вибраних Радами, а не призначених, і від представників науково-технічних корпорацій для підняття раціональності господарства. Представництво в В.Р.Н.Г. цих трьох факторів повинно бути на паритетних основах — по $\frac{1}{3}$ від кожної групи. Економічну політику провадить В.Р.Н.Г., а не правительство. Це як принцип. Торговлю треба кооператизувати. Кооперація незалежна від держави. Обмін вільний.

В руках держави можна залишити завідування тільки транспортом, природними багатствами й кредитом. Кооперація і В.Р.Н.Г. повинні відкривати свої банки. Право емісії передати центральному банкові В.Р.Н.Г.

Потрібні засоби держава повинна здобувати через податки, які спочатку можна одбирати в формі натурального податку. Реквізиції мусять бути зведені до мінімуму, а надалі знищені цілком.

Вести агітацію проти концесій капіталістам, бо з господарською розрухою можуть справлятися самі селяне й робітники, коли їм буде передано фабрики і заводи в розпорядження і усунено теперішню бюрократичну систему. Робітники можуть організувати господарство по типу продукційної кооперації, з якою тільки й буде торгувати Європа, бо тепер Європа большевикам не вірить і торгувати з ними поважно не збирається й не буде. Тим то й треба господарство передати самим робочим і селянським кооперативам, щоб вони гарантували Європі правильність обміну, бо тільки їм і можуть вірити виробники Європи.

Агітація за цю програму мусить дати наслідки, бо програма не є комунізмом і не є капіталізмом.

Це програма господарства, що є ближчою метою трудового люду і нашої партії. Це є програма повільної, але певної соціалізації і порятунку від теперішньої розрухи, з якою большевики не справились з своїм псевдо-комунізмом. Вони утворили розруху, а тепер закликають европ. капіталістів, щоб врятувати себе і за те повертають народ в давнє рабство капіталістам...

Земельна справа. Земля належить селянам. Коли большевики повернуть капіталістів, то поміщики за допомогою капіталістів, перед якими запобігають большевики, потребують величезного викупу за землю і відновлення великих маєтків, про що вони отверто балакають. Щоб цього не сталося — потрібне утворення дійсних трудових Рад і верховної власти — Трудового Конгресу...

Засади боротьби. Головним завданням боротьби повинно бути насамперед утворення організованого руху, щоб маси свідомо виборювали собі будучину. Соціалісти-революціонери не повинні допускати анархічних

виступів отаманії та бандитизму й повстань, які тільки дезорганізують справу і виснажують даремно народні сили.

Разом з тим соц.-рев. повинні поборювати думку, що хтось прийде відкільсь і визволить Україну.

Так само шкідливий культ героїзму маленьких бунтарських груп. Наш принцип — ініціатива, самодіяльність і боротьба мас. Партії мусять цьому тільки допомагати, загально керувати, освідомлювати, зв'язувати, давати форми організації і т. п.

Відносини до Росії. Стоючи на принципі всесвітньої федерації, що найкращий шлях до неї через самостійність всіх націй, з соціалістичною (не большевицькою) Росією потрібно заключити військовий і економічний союз шляхом договору. Як далеко йтимуть умови договору — покажуть обставини. В будучині не виключається конфедерація і навіть федерація з різними сусідніми державами, в тім числі і з Росією, коли це дозволить обставини і тактика російських елементів. Союз Росії і України вважаємо потрібним проти Польщі і західного капіталу, котрий буде лізти на Схід, щоб обернути його в колонію. Ця тенденція Європи є реальна, а тому з нею треба рішуче боротися.

Відносини до Польщі. З теперішньою Польщею ніяких союзів, ніяких торговельно-економічних стосунків не може бути. Готовитись спільно з новою Росією до ануляції рижського договору і введення Польщі в етнографічні польські межі та повернення Галичини і инш. укр. земель до України. Через те відношення до уряду Петлюри негативне, як і до уряду Раковського.

Відносини до «місій радянської України». Репатріаційні місії радянської України, вислані до Польщі і Чехії, по суті є місіями для роблення певного впливу на скупчені в тих державах українські маси, на котрі дотепер опираються антибольшевицькі українські уряди Петрушевича і Петлюри.

Розуміючи таємну політичну мету, якої хоче досягти московсько-харківський уряд посиленням місій до Польщі й Чехії, ми разом з тим мусимо позитивно оцінювати хоч яке-такє значіння їх, як зовнішнього представництва ідеї радян. України, ідеї української «селянсько-робітничої» державности, однак як представництва так зван. уряду Раковського, якого укр. народ не вибирав, ці місії не можуть рахувати на підтримку з нашого боку того уряду, який вони представляють.»

*

Коли московські большевики, щоб врятувати своє становище, рішили їхати в Геную, де-які емігранські українські кола скликали у Відні «Конгрес парламентаріїв» з метою використати Геную для української справи, зажадавши від Генуїської конференції ухвалення принципу самостійности України. На той конгрес було запрошено й членів У.П.С.Р.

«Закордонний Комітет вкупі з Пражською організацією У.П.С.Р., обміркувавши справу з «Конгресом Парламентаріїв», прийшов до висновку, що в цій акції соціалісти-революціонери взяти участі не можуть по таких мотивах:

1. На Генуїській конференції має статись згода «Совітської» Росії з європейським капіталізмом під знаком установлення спільних інтересів московського совітського уряду і європейських капіталістів. Таким чином, Генуїська конференція може бути урочистим похороном соціальної революції, яку московські комуністи поховать перед лицем усього соціалістично-трудового світу руками свого власного московського совітського уряду.

Тому, як українські, так і світові соціалісти повинні не тільки не допомагати цьому ганебному союзові московських псевдо-соціалістів-большевиків з капіталістами, а протестувати проти антисоціалістичної акції цієї нової спілки псевдо-комунізму з капіталізмом, в усякому ж разі прикладати рук до цього соціалісти не можуть.

2. З другого боку було б не логічно і недоцільно вимагати від Генуїської конференції декларації тільки принципу самостійности України, бо

держава визнається реально тільки в формі признання її уряду і вступлення з ним в ділові — дипломатичні, консульські, торговельні і т. и. відносини. Деклярація принципів в компетенцію конференції не входить і було б безплотно у неї цього домагатись.

3. На Генуїській конференції буде мова про признання лише одного державного тіла «Совітської Росії», в складі котрої вважається й Україна, що символізується включенням Раковського в склад російської делегації, яке сталося шляхом посилки його на конференцію навіть не Харківським, а лише Московським В.Ц.И.К-ом, членом якого він є.

Ми не можемо прикладати рук до визнання єдиної-неділимої, хоч би й совітської Росії, не бажаючи санкціонувати цим окупації України совітською Московщиною і ганебного режиму завойовників. Од того, що капіталісти визнають самостійну Україну в сучасній формі, вона самостійною не стане, а як ми до цього рук прикладемо, то загубимо право домагатись дійсної самостійности, бо нам скажуть, що ми вже маємо «самостійну Україну» і не маємо чого домагатись. Від того ж, що Генуїська конференція не визнає сучасної України за самостійну, бо такою вона й не є, становище нашої державної справи не стане гіршим, ніж воно є, зате перед нами лежатиме одкритий шлях боротьби за суверенні права нашого народу далі. Прикладати свої руки до «визнання» уряду Раковського, навіть побічно допомагати цьому, це значить признати перед усім трудящим і страждущим людом законність уряду Раковського, що не відповідає дійсности; скріпити його становище — що не відповідає інтересам українського народу; поставити себе при нашій боротьбі з окупантами в становище людей непослідовних, що ослабить наші українські соціалістичні позиції і підірве їх престиж в очах народу і в наших власних.

Через те українські соціалісти повинні протестувати проти визнання окупантів за законну владу України.

4. З огляду на те, що ініціатори «Конгресу Парляментаріїв» а) ставлять фактично на чергу дня визнання Генуїської конференції уряду Раковського під видом проголошення самостійної і суверенної України, б) прийняли модус скликання Конгресу без участі Галичан (членів Трудового Конгресу), чим хоч ненамірено підписуються під польсько-петлюрівським і польсько-більшовицьким договорами — з одного боку, та під концепцією «самостійности» Галичини в дусі Петрушевича і К-о з другого боку, отже не ставлять національної справи в повинному обсязі, — Закордонний Комітет та Празька група У.П.С.Р., не поділяючи наведених позицій, а також не бажаючи вступати в безплідні при сучасних умовах публічні змагання, участі в «Конгресі Парляментаріїв» взяти не можуть. Натомість виступають з окремою деклярацією перед українським народом і соціалістичним світом, в якій підносять протест проти потоптання суверенних прав українського народу, та всяких насильств, dokonуваних московською окупацією на Україні.»

*

Московські комуністи, бажаючи використати перед Генуєю рух серед європейського робітництва, прийняли пропозицію Віденського Міжнародного Союзу Праці соціалістичних партій і погодились прибути на спільний соціалістичний конгрес усіх інтернаціональних об'єднань в Берліні, з метою вияснення можливости утворення єдиного соціалістичного фронту проти загального наступу реакції. Конгрес ексекутив II^{го}, III^{го} та Віденського інтернаціоналу відбувся в Берліні 2—5 квітня р. 1922. Закордонний Комітет У. П. С. Р. вислав на конгрес т. т. Григорієва та К. Коберського, які були допущені на засідання трьох ексекутив, на правах гостей, як співробітники партійного органу «Вільна Спілка».

2-й інтернаціонал поставив три умови 3-му, як *conditio sine qua non* для балачки про яку небудь спільну акцію соціалістичних об'єднань:

1. відмова Комінтерну продовжувати розбивати пролетарські організації і гарантії цього;

2. гарантії повернення права самоозначення поневоленим совітською Росією народам: грузинському, українському і вірменському, і

3. випущення на волю політичних в'язнів та забезпечення їм свободної оборони перед судом.

Аналогічні умови поставили і представники «Віденського Союзу Праці соціалістичних партій», однаке в лагідній формі, як побажання, а не ультиматум.

Із заінтересованих, поневолених совітською Росією націй — були присутні на конференції заступники Грузії (груз. соц.-дем., від яких Церетелі входить в екзекутиву 2-го Інтернаціоналу) та Українці: соц.-дем. — Б. Матюшенко та О. Безпалко, і від Закордонного Комітету укр. соц. рев. — Н. Григоріїв та К. Коберський, — всі однаке лиш як кореспонденти соціалістичної преси, бо право голосу на конференції мали тільки по десять членів екзекутив трьох інтернаціоналів, а ні один Українець не входить в склад екзекутиви, будлі якого інтернаціоналу.

Завдяки умовам, поставленим 2-м та Віденським інтернаціоналами, бій повинен був іти за самі основні домагання, між иншим, і українського народу: за право самоозначення.

Ф. Адлер, голова конференції, в своєму привітному слові признав, що провалля між обома крилами — правим та лівим ще занадто велике, щоб можна було говорити про злиття інтернаціоналів; тому ініціатори ставлять самі лише завдання: приготувати ґрунт для скликання загально-соціалістичної конференції для обговорення плану спільних акцій.

Зовсім слушно заявили на це представники 2-го Інтернаціоналу, що для якої небудь співпраці повинна бути хоча мінімальна доза взаємного довірря; повинен бути знайдений моральний підклад для спільної роботи. Макдональд запитав прямо комуністів: «Чи ми — товариші, чи ні?»

Як сказано, одною з умов для підготовки ґрунту для цієї моральної гарантії і правиця і центр поставили повернення права самоозначення поневоленим народам бувшої Росії.

Доки зішлись пленарні збори, відбувалися засідання екзекутив кожного з трьох інтернаціоналів. Делегати укр. соц.-демократії предложили екзекутиві 2-го інтернаціоналу меморандум, в якому представили історію окупації України більшовиками та поставили домагання про звільнення всіх українських земель від окупаційних військ і представлення їм можливості з'єднатися в одну державну цілість та розслідувати сучасне

становище України під совітською владою спеціальною комісією. Копії цього меморандума роздані членам конференції.

Справу самоозначення народів, поневолених совітською Росією, зокрема української нації, підняв на самій конференції бесідник 2-го інтернаціоналу — Вандервельде. Йому відповідав Радек. Однак його відповідь не могла заперечувати факту окупації тих країн: Радек лише намагався довести, що такі самі гріхи лежать на совісті членів 2-го інтернаціоналу (поневолення Ірландії, Єгипту за згодою робітничих організацій Англії), щоб то: тим самим свідомо посадив себе на одну лаву з імперіялістами. Україна, по словах Радека, відчуває себе під большевицькою владою гарно, — одне тільки, що голодує; вона бореться проти реакції; один тільки Петлюра остається ще в таборі ворогів совітської влади; Україна має навіть заступника на сьогоднішній конференції «здається в особі Раковського» (Раковський як раз в цю хвилю з'явився в залі, хоч не був зовсім в списку представників 3-го інтернаціоналу, а небагом знов опустив збори). «Україна» — продовжує Радек — «працює разом з вами для добра російського народу». В цій місці представник українських с.-рів К. Коберський закидає: «а не українського». Радек думаючи, що оклик вийшов з уст Безпалка, запитує демагогічно: «А чи не був цей самий пан Безпалко учасником переговорів з німецьким генералом Гофманом, в наслідок яких ми мусіли втікати з України?» (Оклик К. Коберського: «а чого ви на Вкраїні шукали?» остається без відповіді).

У відповідь на твердження Радека роздали делегати укр. соц.-рев. другого дня членам конференції меморандум, підписаний обома делегатами Закордонного Комітету У. П. С. Р.

«Делегатам Міжнародного Союзу Праці Соц. партій на Міжнародню соц. Конференцію в Берліні дня 2-го квітня 1922.

Товариші!

Делегат 3-го Інтернаціоналу Радек в промові дня 2-го квітня ц. р. представив положення на Україні, як нормальне. Не дивлячись на голод, мовляв він, не терпить український трудовий люд біди; Україна, мовляв, має навіть заступника на сьогоднішній конференції в особі Раковського.

З огляду на це, що прочитана вчора (2 квітня ц. р.) декларація «Віденського Союзу» стає в обороні права самоозначення Грузії і підносить закиди проти тамошнього ненормального становища, ми в тої думки, що товариші будуть готові вступитися також за права інших народів, поневолених совітською Росією. Тому дозволяємо собі звернутися до товаришів делегатів з проханням, довести в тягу дальшої дебати до відома конференції слідуєчі фактичні роз'яснення:

I. Російські большевики поневолили Україну мілітарно і окупували. А саме Україну революційну, після того як вона власними революційними силами прогнала гетьмана Скоропадського вкупі з його протекторами царсько-німецькими генералами.

II. Мілітарний режим, опертий на штиках, тріває безвпинно до нині. На це слідуєчі докази:

1. Відсутність виборних рад (робітничих і селянських).
2. Владу виконують наслані з Москви ревкоми.
3. Підчинення українських комісаріатів адміністративним розпорядкам московських державних органів.
4. Відмова організувати українську червону армію.

6. З України вивозяться систематично не тільки хліб, але й машини, залізничний матеріал і факівців. Українську інтелігенцію, яко «петлюрівців», висилається в Архангельськ, Туркестан і т.д. За те приймається масово бувших русифікаторів, жандармів і шпівнів. Давніше вони винищували українство, як «мазепинство», тепер його винищують ревню, як «петлюрівство».

6. Винищування всякого незалежного українського соціалістичного руху, яко «петлюрівського». Українська комуністична партія «У. К. П.» недопущена до 3-ого Інтернаціоналу, позбавлена преси; українська Соц.-рев. партія переслідувана, її членів розстрілюють, партія живе нелегально.

7. Організаційне підчинення офіційної «Комуністичної партії большевиків України» — К. П. б. У., Центральному Комітетові — Р. К. П. (Москва).

8. На Генуїську конференцію їде, як член російської делегації румунський громадянин Раковський, який має в цій делегації заступати Україну, а до цієї функції був назначений московським ісполкомом.

9. Заступником Раковського на становищі председателя Українського Совнаркома іменований большевицький генерал Фрунзе, головнокомандуючий російською армією на Україні — драстичний символ мілітарної окупації.

III. Що Україна перебуває в стані хронічної гарячки, про це свідчать безконечні селянські і робітничі повстання. Хай собі большевики хоч як урочисто сповіщають світ про остаточне зліквідування «петлюрівських банд» це не змінює річі. Україна, в котрій по офіційним звідомленням в протязі кількох місяців влада зловила, або розстріляла 26.000 повстанців (хай собі вони будуть і справді бандитами), така країна не живе нормальним життям. Факт, що повстання в Росії є лиш спорадичні, а на Україні вони виступають хронічно, може бути зрозумілий лише для того, хто здає собі справу з цього, що тут поза всякими инчими мотивами рішачу роль відіграє також національний момент. (Боротьба за самоозначення.)

Що повстаннями може користуватися Петлюра і капіталістична реакція для своїх цілей, це факт — але також фактом є, що ґрунт для повстань знаходиться де-інде, а не в самих капіталістичних інтригах.

(Мимоходом, ми стверджуємо, що в боротьбі з повстанцями большевицьке правління не жажало навіть масових розстрілів української шкільної молоді — езекуції в Кам'янці - Подільським, Винниці, Києві.)

Ми кваліфікуємо, як брехню, твердження Радека, що на Україні все стоїть за большевиками, і що лиш один Петлюра знаходиться ще в таборі ворогів совітської влади.

Ми заявляємо урочисто, що ворогом сьогоднішнього окупаційного режиму являється увесь трудовий люд України, його ворогами є також усі незалежні соціалістичні організації на Україні, для яких очевидно петлюрівська реакція не менше ненависна, як для большевиків.

Ми кваліфікуємо, як політичний шантаж, большевицьку методу плямувати кожного, хто не їде з ними, як пахолка реакції, а всякі незалежні українські групи, як «петлюрівство».

Коли большевики так певні свого становища на Україні, нехай допустять свободні вибори в ради. Нічого більше від них не вимагається.

Україна була всереволюційним огнищем — це підтвердила також Роза Люксембург (Брошура: «Російська революція»).

Українські політики розпочали революцію в Петербурзі 1917 р. Українці помогли большевикам повалити уряд Керенського, бо повірили пісні петроградської сирени про самоозначення народів.

Замість нього одержала Україна військову окупацію. Хай же не буде нікому дивно, коли Україна стає огнищем контрреволюції — новою Вандеєю. До цього женуть її большевики.

Щоб наші твердження могли бути доказані, ми, заступники Закордонного Комітету Укр. Партії С.-Р., ставимо внесення:

«Хай буде назначена окрема Комісія з заступників усіх трьох інтернаціональних соціалістичних союзів і заступників українських партій, яка прослідкує би на місці відношення на Україні.»

Берлін, дня 3 квітня 1922. Уповноважені заступники Закордонного Комітету Укр. Партії Соц.-Рев.

Н. Григорієв, К. Коберський.

Не дивлячися одначе на українські меморандуми, переговори в тіснішій колегії йшли без участі заінтересованих народів в напрямку неприхильному для Українців. Провідники 2-го інтернаціоналу заявили, що Українці самі винні, що їхня справа упадає, раз їхні визначніші діячі, як Грушевський, схиляються до примирення з пануючим на Україні режимом. Люде з Віденського інтернаціоналу хоч в принципі й визнали за Україною право на державне існування, заявили, що українська справа, це — складне питання (Ф. Адлер), і для них не досить ясне. Виявилось, що провідники європейського соціалізму не поінформовані про долю народів: України, Білорусії, Вірменії, Кубані, то-що.

Не входячи в подробиці торгів, які велися то в прилюдних дебатах, то в тіснішій колегії девяти (по 3 від кожної ексекутиви), доводиться ствердити, що остаточний вислід конференції лише мало чим задовольняє «окраїнні» народи: справу України та Вірменії в остаточній резолюції, прийнятій на спільному засіданні трьох інтернаціоналів, було вилучено; лише для досліду документів, звязаних з окупацією Грузії, вибрана комісія, яка має скласти звіт майбутній конференції всіх трьох інтернаціоналів.

В усякім разі слід констатувати, що українська справа обговорювалася в цій соціалістичній конференції так поважно, як ні на якій иншій конференції міжнароднього характеру.

Принаймні представник Грузії Церетелі зазначив, що Грузія охоче помінялась би своїм становищем з Україною.

Делегація Зак. Ком. У. П. С. Р. на Берлінську передконференцію трьох інтернаціоналів розіслала після її закінчення учасникам її, центр. комітетам соціалістичних партій Європи й Америки та редакціям їх органів слідуючого листа:

«На передконференції трьох інтернаціоналів в Берліні 2-5 квітня ц. р., коли шукалося ґрунту для спільної праці, представники II-го та Віденського інтернаціоналу висловили, між иншим, домагання, аби III-тій інтернаціонал погодився на визволення з в'язниць соціалістів та визнав право самоозначення націй. Представники III-го інтернаціоналу рішуче відмовились задовольнити ці умови. Після кількоденних дебат представники II-го та Від. інтернаціоналу майже зріклися своїх домагань, після чого представники III-го інтернаціоналу погодилися на прилюдний суд над рос. соц.-революціонерами та на комісію для розгляду справи Грузії.

Для всякого стороннього ока дивним є, що на зібранні соціалістів одні соціалісти ставили другим такі домагання, як визнання права на безсторонній суд над соціалістами, на звільнення з в'язниць політичних в'язнів, на визнання права самоозначення націй і т. п. Хіба ці всі домагання не є азбукою соціалістичного світогляду? Але ще дивніше, що другі соціалісти відмовились все те задовольнити. Одно з двох: або підняті вимоги не є соціалістичні, тоді соціалісти не мали права їх підносити, або ті, хто їх одкинув, не є соціалістами, бо не можна називати соціалістом того, хто відмовляється виконувати мінімум соціалістичних домагань.

Вимоги волі слова, волі й прилюдности суду, громадських вольностей взагалі, права самоозначення і волі націй — це все давно вписані золотими літерами принципа соціалістичного світогляду людства. Отже, хто їх не визнає, хто відмовляється їх виконувати, той не є соціалістом.

Тим дивніше було бачити, що соціалісти II-го та Віденського інтернаціоналів під натиском представників III-го зріклися своїх соціалістичних

домагань... Для чого тоді скликана була конференція, і хто мав там єднатися та во ім'я чого? Здається, мали поєднатися соціалісти во ім'я оборони соціалістичних ідей, соціалістичного світогляду. Коли так, то, на нашу думку, III-й інтернаціонал мусів без жадних розмов прийняти до виконання цілком соціалістичні домагання II-го та Віденського інтернаціоналів. Коли ж він їх зрікся, то значить він не є соціалістичний, а коли ні, то для чого з ним потрібно єднатися соціалістам?...

Коли ж і соціалісти II-го та Віденського інтернаціоналу для об'єднання з III-м зріклися своїх соціалістичних вимог, то в чім є зміцнення соціалістичного світогляду?

Об'єктивно сталося, що перший крок об'єднання інтернаціоналів став зреченням соціалістичного світогляду. Ґрунтом для об'єднаної праці трьох інтернаціоналів стало зречення соціалістичних домагань. А що ж замість того висунулось? Жадання обстоювати перед навалюю капіталізму совітську Росію. А чому ж не Україну? Грузію? Білорусь? Чи робітники й селяне України, Грузії, Білорусі не заслуговують на таку саму оборону від лабет буржуазії, як і російські? А коли заслуговують, то чому про них не згадано? Їх віддано під опіку Росії? А чим краща Совітська Росія від Совітської України? А коли одкинуто принцип самоозначення народів, то само собою розуміється, що права совітської України, совітської Білорусі, Грузії віддано на поталу московським совітським комісарам і комісарчикам. Україну, Білорусь, Грузію і т. н. віддано в неволю московському центрові; їх знищено, як самоуправні одиниці; знищено, як волю українських, білоруських, грузинських робітничо-селянських мас. Таким чином, для порозуміння 3-х інтернаціоналів усунуто соціалістичні вимоги II та Віденського інтернаціоналів, а замість того санкціоновано цілком антисоціалістичну централістично-імперіалістичну практику III-го інтернаціоналу. Який же з цього висновок для капіталістично-імперіалістичних клас і держав? Єдиний — що соціалістична думка про самоозначення народів збанкрутувала, тоб-то: правдива лише їхня, капіталістично-імперіалістична думка про право дужчих панувати над слабшими.

І так перша конференція трьох інтернаціоналів скріпила не соціалістичний, а капіталістичний світогляд. Конференція визнала, що за Грузію треба вступитися, а Україну, Білорусь, Азербейджан, Кубань залишити в тих самих умовах, в яких вони перебувають. Хіба утиски болять тільки Грузинам, а Українцям, Білорусинам, Кубанцям відсутність волі слова, друку, самоуправи хіба мила? Чи може для соціалістів не всі народи мають однакові права? Раз усі народи є люде, то всім однаково болять утиски над ними. І для соціалістів не може бути градацій що до помочі поневоленим націям, не може бути націй першого сорту, яких треба звільнити від утисків, і другого сорту, які повинні терпіти їх далі.

Отже тим, що конференція вступилась за Грузію, а обминула інші краї, що в таких самих умовах перебувають, ще яскравіше підкреслюється, що конференція в своїх рішеннях керувалася не соціалістичним засадами, а чимсь іншим. Большевики виправдували своє поступовання що до Грузії тим, що соц. уряд Грузії погодився був під загрозою наступу червон. армії з капіталістичними державами і занедбав інтереси грузинських робітників і селян. Тим часом вони цього не можуть сказати про соціалістичний уряд України, який жадних умов і пертрактацій з капіталістичними державами не робив, а навпаки, боровся з ними. І врешті сталося, що конференція визнала можливим допомогти країні, уряд якої, на думку большевиків, проґрیشвся, а країні, уряд якої й цього гріха не мав, в помочі відмовлено.

Це остаточно стверджує, що конференція в своїх рішеннях зійшла з соціалістичного ґрунту.

Ми гадаємо, що такий початок об'єднання соц. світу не віщує його зміцнення. Як би не прикривать зверху все те, що не відповідає дійсності, саму дійсність цим не можна усунути, і вона буде розвиватись своїм шляхом. Хоч би як замовчувать кривди українському, білоруському, грузинському й іншим народам від існуючого окупаційного режиму, від цього робітникам і селянам України, Грузії, Білорусі і т. н. лекше не стане, і невдоволення їх на ті кривди не зменшиться. До цього часу вони надіялись,

що світові соціалістичні кола змусять московських большевиків очиститись від імперіялізму й зріктися окупації. Відмовлення конференції від вимоги що до московських большевиків змусить покривджені робітничо-селянські маси України шукати собі захисту від тих кривд, які вони щоденно терплять, не в соціалістів всього світу, які урочисто зріклись це робити, а де-інде. Це загрожує страшною реакцією, від якої важко буде ті маси втримати, не маючи реальної допомоги з боку соціалістів всього світу. Подаючи це до Вашого відома, гадаємо, що Ви не відмовитесь подбати, щоб справа відносин на Україні, Грузії, Кубані, Білорусі, і в інших подібних їм краях, була докладно і об'єктивно розглянена на майбутній конференції 3-х інтернаціоналів і залагоджена відповідно соціалістичних засад так, щоб нігде трудове населення не було скривджене в своїх соціальних і політичних правах.» —

Делегація Закордон. Комітету У.П.С.Р. на соціалістичній передконференції в Берліні. Н. Григорієв, К. Коберський.

Поруч з тим т. М. Шаповал вислав особистого листа до т. Вандервельде такого змісту:

«Шановний товаришу Вандервельде!

На нараді представників трьох інтернаціоналів в Берліні Ви 2 квітня в своїй промові поставили кілька умов, після яких можна б говорити з большевиками про „єдиний фронт“.

Одна з тих умов — вивід окупаційних большевицьких військ з Грузії, Вірменії, України. — Кілька слів, висловлених в обороні нещасної України, моєї батьківщини, зворушили українські соціалістичні кола: Ваше ім'я ми давно знаємо і Ваше спочуття до нашого справедливого діла визволення України глибоко цінімо.

Сьогодні мої партійні товариші, що були в Берліні на конференції в ролі «представників преси», зробили звіт про перебіг конференції й щирими словами розповіли про Ваш виступ в оборону знасилуваних і покривджених російським царизмом народів, народів, що в елементарних своїх правах на свободу і продукт своєї праці тепер грубо-брутально нищуються большевицько-московською окупацією, підлягають такій експлоатації, перед якою експлоатація царів, попів, поміщиків, капіталістів, спекулянтів і т. и. є дитячою іграшкою.

Так, я підчеркую ці слова: московські комуністи є визискувачі чужої праці. Вони відбирають грубою військовою силою не надвартість, а цілу вартість, в результаті чого моя нещасна батьківщина, яка була житницею Європи, що вивозила щороку пересічно (перед війною) 60 мільйонів тон хліба, тепер смертельно голодує. Україна, що не знала голоду за останніх кілька століть, тепер потрясається від елементарного канібалізму! Дев'ять мільйонів душ засуджено на смерть, щодня вмирають сотні і тисячі людей. Гинуть дорослі і малі, гине разом кілька генерацій...

Представник Д-ра Нансена на Україні капітан Кіслінг розповідає страшні речі про канібалізм і страждання голодуючих...

Я з повною відповідальністю кажу, що розор України і голод — це наслідок окупації і систематичного грабіжу, учиненого московськими большевиками. Все це робилось на словах во ім'я комунізму і визволення нашого народу від визиску і від українських соціалістів. Але дійсна жорстока правда відома найбільш нам, українським соціалістам.

Я приймав участь в соціалістично-революційному рухові з 1903 року. З першого дня революції 1917 р. таксамо брав участь в скріпленні революції, стоячи в рядах української партії соціалістів-революціонерів, побувши двічі в складі соціалістичного правительства України (1917—18, 1918—19 років). Під час гетьманщини і німецької окупації приймав найбільшу участь в організації повстання проти режиму поміщиків і німецьких генералів. Повстання наше закінчилось повним успіхом: українська революційна армія вигнала окупантів поміщиків і вже на кордонах України тіснила московські реакційні банди Денікіна.

Вся Україна була звільнена, як в цей час московська більшовицька армія кинулась на нас в спину, щоб вирвати владу у революційного соціалістичного правительства України (Директорії і Кабінету лівого соціал-демократа Чеховського, в якому я мав честь бути міністром земельних справ). Так, це страшне злочинство московських імперіялістів не має оправдання! Вони в своїх писаннях отверто говорили, що не віддадуть українського хліба, цукру, Донецького вугільного і Криворізьського залізо-рудного районів нікому. Росія, мовляв, не випустить України з своїх рук. Весна 1919 р. — це жах московсько-більшевицького наступу і руїни. Під впливом цього наступу і шовіністично-імперіялістичної ідеології на Україні все більше росла думка про оперття на Антанту. Реакцію політичну і соціальну на Україні творили передусім більшовики — історія і соціалізм їм цього не подарує. Завойовання України більшовиками має одну рису: терор, грабіж, військова диктатура, ідеологія якої росла з досвіду окупації. Це є своєрідний марксизм більшовиків? Вони грабували продукти, машини, худобу, хліб — все те вивозили в Росію. Вивозили цілі фабрики і заводи, лишавчи українських робітників на жах безробіття. Вони вивозили укр. інтелігенцію, висилали її на Сибір, Урал, Північ. Вони не допустили українських комуністів до влади, ні до діяльності. Організували на Україні партію комуністів з Росіян і русифікованих Жидів та різних авантюристів. Ця партія є лиш обласною організацією Р.К.П., її прийняли до III інтернаціоналу, як українську ніби, а партію українських комуністів нищать до цього часу. 1920 р. український комуніст Винниченко їздив на Україну для співпраці з більшовиками, але мусів повернути за кордон і тут розповісти жахливі річі (Брошура «Революція в небезпеці»). Наша партія стоїть на платформі соціальної революції, підтримує систему радянської демократії, наша партія зробила після повстання проти гетьманату й німецької окупації вивласнення землі без викупу (я мав честь виробити закони про соціалізацію землі і удержавлення лісів на Україні) — взагалі партія стоїть значно лівіше європейських соціалдемократичних незалежних партій.

Ми зважували обставини України і йшли разом з робітництвом, дрібним селянством і трудовою інтелігенцією, твердо тримаючись принципу трудового народоправства, що трудова більшість населення має керувати і творити свою державу. Наш соціалізм може бути до певної міри висловлений лозунгом: не партія, а трудова населення є рішавчим чинником, не державний капіталізм, а соціалізація господарства без втручання держави, не військова диктатура, а авторитет трудової більшості і призначених нею воєнно-поліцейських «ревкомів». Повна воля національного самоозначення і рівність прав для всіх національностей на Україні. Братська спілка української Республіки з іншими визволеними народами, добровільний договір між ними, а не завоювання.

Ось наш шлях, на якому ми впали перед брутальною силою військового нападу московських шовіністів. Населення України має 30 мільонів, з яких 74% Українців, що живуть компактною масою і складаються з селян, робітників і трудової інтелігенції. Інші групи населення — це московська, жидівська і т. п. буржуазія, поміщики, урядництво і т. п. елемент колоніального походження. Ці елементи і виконують місію колоніального капіталу. Ми, Українці, не мали своєї розвиненої буржуазії і поміщичтва. Україна є своєрідною Індією, якою керує колоніальна буржуазна меншість завойовників і окупантів. Зрозуміло, що наша революція є і може бути тільки соціальною, коли ми захочемо національно визволитись, і в той же час національною, коли ми виступаємо проти поміщиків і капіталістів.

Московський більшовізм — це є колоніальне завойовництво, відтворена ідеологія царського самодержавія на ґрунті псевдо-пролетарської ідеології. Імперіялізм царів трансформований в імперіялізм більшовиків. Україна три роки кипіла повстаннями, але числова перевага колосальна на боці Росії, бо на Україні нема ні одного заводу для виробу зброї — всі в Росії. Китайці, Латиші, всякі сибірські і московські дикуни навалились на Україну. 100 мільйонна Росія роздавила 30-мільйонову Україну, немаючи зброї. Україну, якій ніхто не поміг. Соціалістичне правительство України в 1917—1918—1919

роках стало жертвою безпомічності, а також егоїзму і насильства сусід, всяких окупацій і грабіжників. Ми розбиті, але не переможені.

Большевики розпускають про нас хмару брехень, цинічних наклепів. Ще ніхто так не брехав в історії, як большевики! Вони посадили на Україні своїх сатрапів. Майте на увазі, що в т. з. правительстві Укр. Східної Республіки нема ні одного Українця, а на Україні нема совітів. Раковський — авантюрист з Румунії, Раковський, що виступав 1918 р. на Україні, як посол Росії, в переговорах з гетьманським урядом — в ворогом українського народу, ненависником української мови і культури. Такі всі поплічники Раковського. Вони організувалися у всякі «ревкоми», переіменувалися потім в «ради» і це — «радянська» влада України, яка справді не є радянською і в дійсності є антиукраїнською.

Карло Радек — який не має нічого спільного з Україною, дозволив собі в Берліні на нараді трьох інтернаціоналів нахабно брехати. За большевиками український народ не йде — це він довів своїми героїчними повстаннями і боротьбою. За большевиками на Україні йдуть призначені з Москви ревкоми-ради, російські реакціонери і царські офіцери, жандарми, поліція, — що виконують владу і красуються в славнозвісних «че-ка», та купка низьких ренегатів, які в кожного народу бувають підчас його національних нещасть. Але є фактом, що ні соціалісти-революціонери, ні соціал-демократи, ні навіть українські комуністи за большевиками не йдуть. Большевики всім заткнули рота. Україна вже конає з голоду і безумного терору, за Україну нема кому промовити слово. Частина України большевики оддали в Ризі Полякам, а велику Україну добивають самі, переслідуючи найбільше українських соціалістів і комуністів. Це є факти, які я можу прилюдно довести.

Большевики ще недавно підло розстріляли бувшого члена Ц. К. нашої партії Юліана Охримовича — принципіального прихильника совітських рад, також розстріляли в Києві — серпень 1921 р. — славного поета українського Чупринку і щодня розстрілюють нашу молодіж, інтелігенцію, учених, селян, робітників, охороняючи безкарність спекулянтів, наїздників, російських чорносотенців, «чекістів» і охоронників режиму окупації.

Наша партія, як соціально революційна, вийшла з II-го інтернаціоналу (партія, в країні якої йде революція, мусить мати иншу тактику, — це зрозуміло); до III-го ми не можемо піти, бо ми не комуністи. Тепер ми формально не належимо поки що ні до одного Інтернаціоналу. Але ми визнаємо потребу єдиного фронту трудящих мас всіх країн, особливо це треба тепер, коли большевики скомпромітували саму ідею соціалістичної революції, і широко відкрили браму для капіталізму не тільки в Росії, а й на Україні, якою брутально торгують, як пірат невольниками, пропонуючи європейським капіталістам «що-найсмачніші шматки» (Донбас, Кривий Ріг, велико-земельні мастки на півдні України і т. п.).

Брехня окупації їхньої виявляється: голова уряду на так званій «самостійній укр. совітській республіці» — Раковський їде в Геную від Росії, вибраний делегатом від України на... Московському виконавчому Комітеті...

Ви розумієте весь цинізм знущання з бідної мови батьківщини, позбавленої елементарного права: навіть в колоніях делегати таки якось вибираються в Лондоні, а таки в Індії, хоч і від фальсифікованих Індусів.

Я не маю слів, щоб змалювати жах України і дурисвітства московських окупантів. Знаю, що народ гине і над його могилою блюзнірствує клеветник окупант!

Звертаюсь до Вас з проханням і мольбою: коли Вам дорогі ідеали правди й соціалізму (а я в цім не сумніваюсь) — підніміть свій голос, як і раніш, в оборону мого нещасного народу, не вірте клеветам Радеків, Раковських, Ленінів, Троцьких, Зінов'євих і ин. віроломних циніків з Москви. Не вірте сліпим їхнім прихильникам (несвідомим) в Європі.

Я приймаю відповідальність за кожне слово написане в цім листі і готовий стати на публічний суд за свої слова — кажу Вам, що з большевиками не може бути єдиного фронту, що вони найбільші вороги трудящого люду України, і її колег по нещастю — Білорусі, Грузії, Вірменії, Криму, Кубані, Азейберджану, Туркестану і инчих народів...

Поставте перед бельгійським і європейським пролетаріатом питання про необхідність пролетарської інтервенції на Україні.

Я глибоко певен, що коли б європейський пролетаріат виступив в оборону українського трудящого люду, то пролетаріат Грузії, Білорусі, Вірменії — що більше — руський пролетаріат молив би Вас о таку саму інтервенцію в Росії.

Умираючи з голоду мільйони України, Росії і інших країн ждуть щастя — визволення і помочі проти большевиків. Ніякі Нансени, ніякі Генуї не допоможуть, — найбільше нещастя України, проказа її — московська окупація грабіжників і насильників. Я кажу це в повній свідомості. Кажу після 20 років соціалістично-революційної праці, кажу це во ім'я соціалізму, осміяного, ростоптаного, обезчещеного московськими комуністами. Я хочу вірити, що Ви днедавнім провідник бельгійського пролетаріату, не зігноруєте могого крику болю і відчуєте той смертельний одчай, який охоплює нас, українських соціалістів, перед лицем безумної лютости окупантів і безумної сліпоти і байдужности європейських соціалістів, між якими недавно пролунав Ваш голос в оборону України так самотно. Чи ще й далі продовжуватиметься ця жахлива байдужність європейських соціалістів, які хоч і критикують большевиків, але ще й досі думають, ніби большевики є соціалістами?

Закінчую свого листа, боячись зловживати Вашим часом і терпеливістю, але з надією, що мій слабкий голос знайде шлях до Вашого розуму і серця соціаліста. Я ще раз дякую Вам за слово правди в Берліні і прошу ще раз піднести голос в оборону окупованих і знасилюваних большевиками.»

*

Р. 1921 Закордонний Комітет У. П. С. Р. переслав до Ц. Комітету партії заяву про потребу яко мога швидче скликати за кордоном партійну конференцію за для вирішення важливих організаційних справ, усталення політичної партійної лінії та координації партійної роботи за кордоном. При тім Закордонний Комітет прохав, щоби на конференцію було вислано представників Ц. К.

Однак з випадкових листів відомо стало, що частина членів Ц. К. перебуває під доглядом окупаційної влади, а друга ховається в підпіллі, що утрудняє їм виконання своїх обов'язків.

Тим часом в житті партії назбиралась сила такого матеріялу, якого без конференції не розв'язати. Зважаючи на це, Закордонний Комітет У. П. С. Р. примушений був скликати 13 липня р. 1922. конференцію членів У. П. С. Р., які перебувають за кордоном, в Галичині й на Волині.

Конференція видалась досить людною. Прибули заступники організацій і окремі члени партії з Польщі, Галичини, Буковини та Волині, а також організацій на теренах Чеської землі. Всього — 25 душ.

На першому засіданні відсвятковано п'ятирічний ювілей офіційного існування У. П. С. Р., на якому т. Шаповал прочитав доклад на тему: «Ідеологія українських соціалістів-революціонерів», закінчивши його згадкою про ті великі страти, які понесла партія зі смертю багатьох кращих товаришів. Збори вшанували їх пам'ять вставанням.

Далі тов. Григорієв прочитав доклад на тему: «Історія розвою та діяльності У. П. С. Р.»

Після святочної частини відбувся звіт діяльності Закордонного Комітету, заслухавши який, конференція У. П. С. Р.,

перебуваючих за кордоном, констатувала, що: Закордонний Комітет, 1) «зберігаючи принципи партійної ідеології, в своїй праці стояв на засадах тактики партії, прийнятої попередньою конференцією; 2) в своїй діяльності виявив потрібну енергію для переведення організаційної праці партії в підготовці можливого ґрунту для зовнішньої та внутрішньої політичної діяльності її, чим поклав основу до ведення дальнішої боротьби партії У.С.Р. за досягнення політичного, національного та економічного визволення трудових верств України від різних окупаційних влад і за утворення на Україні влади Трудових Рад, як форми, що єдино може забезпечити населенню України соціальну, національну й політичну волю».

Заслухавши доклад про сучасне становище партії на Україні й за кордоном, конференція ухвалила слідує:

«Окупація України військами московських наркомів, скасувала волю політичного життя соціалістичних, навіть радянських, партій і загнала У.П.С.Р. на нелегальне становище.

По статуту У.П.С.Р. (§ 18, 19, 21, 22) всім її життям повинні керувати партійні з'їзди, а в часі між з'їздами, виконуючи їх волю, керує ідейною та практичною роботою партії Ц.К., який щороку повинен перебіратись (§ 24).

Згідно революційної традиції, всякий член Ц.К., коли попадає у в'язницю, втрачає свої права члена Ц.К.

За три роки нелегального існування У.П.С.Р. не відбулося ні одного партійного з'їзду.

Де-які члени Ц.К. були арештовані, суджені окупаційною владою за діяльність партії, зріклися де-яких принципів партійної програми й тактики, або під загрозою кари зовсім відмовилися від політичної роботи, за що здобули собі право півлегального існування, як приватні особи.

До сього часу вони не опублікували ані про свій вихід з Ц.К., ані про свій новий вступ до нього на підставі нових рішень партійного з'їзду, або хоч конференції.

Зак. делегація У.П.С.Р., утворена Ц.К. з порушенням статуту партії (§ 26), шукаючи легалізації членів З.Д. (не всієї партії) на Україні, так змінила не тільки свою тактику, а навіть ідеологію, що представник Комуністичної партії П'ятаков дійсно мав рацію заявити членові Зак. Дел. Чечелеві про майже повну відсутність в ідеології Зак. Делегації «есерівства». (Боріт.-Поб., ч. 10).

Помимо того, більшість членів З.Д., ради повороту на Україну, не тільки відмовилася від партійної програми, а й від політичної роботи взагалі і свідомо, на певних умовах, перейшла на службу до окупаційної влади, (Шраг, Жуківський, Чечель.).

На Україні вона увійшла в зносини з деякими окремими членами Ц.К., що здобули легалізацію.

В наслідок того, з'явилися певні розпорядження від імені Ц.К. (невідомо в якій кількості та з кого складеного і без зазначення місця й часу), направлені проти окремих членів і організацій У.П.С.Р. за кордоном, в Галичині, на Волині та Буковині.

Вищезазначене оповіщення від імені Ц.К. з'явилося без попереднього вислухання тих, проти кого воно направлено, — хоча Ц.К. міг зробити це, користуючись тими зв'язками, через які члени Ц.К. подавали попередні свої інформації членам Зак. Комітету.

Зважаючи на те, 1. що партія, перебуваючи на нелегальному стані, в наслідок вищезазначених подій, втратила свою організаційну єдність, 2. що на Україні не відбуваються хоч би нелегальні партійні з'їзди, або ширші конференції, 3. що Ц.К. розпорошений (5 членів переховується, а 4 зріклися політичної діяльності), 4. що засуджені члени Ц.К., перебуваючи під доглядом окупаційної влади, помимо того, що втратили свої права, не

мають жадної волі в політичній роботі, 5. що публікації окремих осіб про якісь анонімні постанови Ц.К. не викликають довіри та сіють лише розбрат в партії, 6. що Зак. Дел., oprіч своєї неправомочности, змінила свою ідеологію й тактику та через те не може репрезентувати У.П.С.Р. і керувати її організаціями за кордоном, 7. що невідомо, як ставиться Ц.К. в повному правному складі до сучасних завдань партії, бо ясних директив або інформацій в цій справі не подає, а ті відомости, які Закордонні Організації і члени У.П.С.Р. отримували від окремих членів, вказують на повну ідеологічну й тактичну єдність їх з Зак. Ком та більшістю членів У.П.С.Р. за кордоном, 8. що єдиним правним органом для впорядкування відносин в партії, об'єднання її сил та намічення напрямку політики є тільки партійний з'їзд, 9. що члени партії, яка стоїть за визволення всього людства, не можуть своєю службою підпирати владу, що держить партію на нелегальному стані, 10. що зречення партійної політичної роботи разом з переходом на службу до політичного противника є політичним актом і політичною працею на користь противника і на шкоду своєї партії, 11. що по заяві Шумського та „суда“ над У.С.Р., завданням окупаційної влади є дискредитація У.П.С.Р., а тому прийняття окупаційною владою на службу членів Зак. Делегації на умовах зречення їх від політичної роботи, а також співробітництво де-яких членів Ц.К. з такою Зак. Делегацією очевидно є одним із свідомих засобів дискредитації У.П.С.Р., — конференція членів У.П.С.Р., які перебувають за кордоном, в Галичині, на Волині та Буковині ухвалила:

1. до партійного з'їзду провадити партійно-організаційну й політичну роботу на власну відповідальність через свої виборні органи, які й мають скласти звіт за цю роботу перед партійним з'їздом;

2. для координації своєї праці з роботою партії на Україні увійти в контакт лише з тими членами Ц.К. і партійними організаціями, які досить законспірувалися для своєї роботи від догляду окупаційної влади;

3. з членами Ц.К. і Зак. Дел., які за зречення від політичної роботи здобули собі особисту легалізацію, не входить в жадні стосунки;

4. всі постанови й розпорядження неправного складу Ц.К., а також Зак. Дел., вважати необов'язковими для членів У.П.С.Р.;

5. доручити Закордонному Комітетові підготувати матеріал для притягнення до правного партійного суду Зак. Делегації в цілому та окремих членів Ц.К. за порушення ними, ради своїх гурткових інтересів, ідеології, програми й тактики партії, установлених останніми правомочними з'їздами...

Заслухавши доклад про міжнародні організації соціалістів, конференція, стоячи на ґрунті революційного соціалізму, здійснення його знаходить можливим лише способом переходу влади до рук трудящихся, і обстоючи принцип об'єктивного розвитку та ділання революційних сил кожної країни, зглядно з її об'єктивними умовами, цілковито відкинула можливість вступу У.П.С.Р. до третього московського Інтернаціоналу, як оборонця лише московського декретованого соціалізму, і визнала, що Віденське інтернаціональне об'єднання цілком відповідає і гармоніє цілям та завданням партії У.С.Р.»...

Поза тим конференція 1) сконстатувала, що голод на Україні досяг своїх жахливих розмірів лише через певний політичний режим та економічну політику сучасної окупаційної влади на Україні, 2) поставила найбільшим сучасним завданням партії боротьбу з голодом, визнаючи, що гуманітарна акція Західної Європи, хоча й не знищить голоду при сучасних політичних умовах на Україні, але де-яку допомогу вимираючому з голоду населенню все ж таки принесе. Роботу по допомозі голодуючому населенню У.П.С.Р. повинна переводити лише через ті організації, які несуть допомогу українському населенню без посередництва органів окупаційної влади, як на місцях, так і за кордоном. По ініціативі членів У.П.С.Р. організовано було «Комітет

допомоги голодуючим на Україні». Коли ж він під проводом М. Кондрашенка опинився в руках Совітської місії в Празі, яка цілком спинила його працю, то члени У.П.С.Р. з нього вийшли й склали новий «Комітет допомоги голодуючим на Україні», в який увійшли представники різних українських громадських організацій в Ч.С.Р. Новий Комітет під головуванням соціаліста-революціонера впоряджував вистави, концерти, збори на вулицях і т. и. і зібране передавав через організації Нансена та Ара на Україну.

Обміркувавши становище українських земель, окупованих Польщею, конференція визнала, що визволення українських народніх трудових мас від польської окупації може бути досягнуто лише шляхом боротьби за право самовизначення українського народу всіх теренів. Для здійснення цього конференція висунула ідею державної суверенності цих земель, як певний засіб боротьби при сучаснім тяжкім стані українського народу, пошматованого ворожими окупаціями. Стаючи на цей шлях боротьби, конференція ухвалила провадити підготовчу організаційну працю в цім напрямку, використовуючи всі можливості для здійснення поставленої мети.

Конференція закінчилась перевибом складу Закордонного Комітету в складі 5 осіб.

Перед закриттям конференції вступила заява, що де-які з бувших членів партії, які давно згубили з нею зв'язок, все ж таки користуються іменем партії і в де-яких випадках навіть компромітують її. На підставі цієї заяви та інших інформацій, конференція обрала спеціальну слідчу комісію в складі 3-х осіб, якій і доручила в'яснити згадану справу та зробити відповідний доклад на слідуючу конференцію.

Конференція сконстатувала повну єдність в поглядах членів У.П.С.Р. закордоном на сучасне становище на Україні і завдання партії. Всі важніші ухвали прийнято одноголосно.

*

На осінь р. 1922 призначені були вибори до Польського Сейму на українських землях: в Галичині, на Волині, Холмщині й Поліссю. Галичина майже одноголосно стала на позицію бойкоту, що ж стосується Волині, то голоси там поділилися: більшість стояла за участь у виборах і лише невелика меншість під впливом галицької політики обстоювала бойкот. Закордонні соціал-демократи разом з своїм Ц.К. домагалися бойкоту. Тим часом організації й окремі члени У.П.С.Р. на Волині подавали відомости, що селянство може стати до виборів активно. Зак. Комітет, обміркувавши ситуацію, визнав доцільним використати вибори до Сейму для революціонізації й політичного освідомлення українських трудових мас на Волині та Холмщині, а тому висловився за активну участь населення Волині й Холмщини в виборах до Сейму з тим, щоб депутати од Волині

склали в Соймі декларацію, в якій би заявили, що вони тільки констатують присутність польської влади на Волині, але змагаються до створення єдиної самостійної української державности на всіх землях, де живе український народ. Маючи на увазі політичну невихованість та роспорошеність не тільки народніх мас, а й тамтешньої провідної інтелігенції, Зак. Комітет визнав недоцільним офіційну участь У.П.С.Р. у виборах, але дозволив окремим членам її робити це на свою власну відповідальність; партійним же організаціям приписав використати передвиборний і виборний рух для політичного освідомлення та організації мас.

В наслідок того кілька членів У.П.С.Р. взяли активну участь у виборах і пройшли в Сойм, де офіційно виступають, як безпартійні соціалісти. Вибори до Сойму оживили політичне життя на Волині й Холмщині та привели до відновлення й утворення кількох місцевих організацій У.П.С.Р., які потім скоординували свою роботу під проводом Краєвого Комітету.

*

Рік 1923 приніс українству прилучення Галичини до Польщі, а Великої України до Московщини. Перше відбулося одверто, а друге приховано в форму «соціалістичного союзу».

З приводу першої події конференція закордонних організацій У.П.С.Р. випустила таку відозву:

До українського трудящого люду!

Дня 14. березня 1923 р. в Парижі Рада Амбасадорів, нарешті, вирішила «правне» становище Сх. Галичини й то як-найгірше для українського народу: Східну Галичину віддано Полякам.

Міжнародньо-правне становище Сх. Галичини від літа 1919 р. було непевне: стоячи під «суверенітетом» Ради Амбасадорів, Сх. Галичина тимчасово віддана була ніби в аренду Полякам за їхню вірну службу Антанті. Користуючись цим, Польща брала з Галичини всі можливі доходи, нічого за те не платячи. Тепер уже Сх. Галичина остаточно передана Польщі в цілковиту власність.

Так блискуче справилися представники європейської цивілізації, права й справедливості з самовизначенням українського народу в Галичині. Французький, італійський, англійський і японський капіталісти самовизначили українське населення, не питаючись навіть його думки, не то що не рахуючись з його волею.

Цього й треба було сподіватись од Версальців. А це показало, які марні були надії тих українських політиків, що ось майже чотирі роки терпляче чекали «справедливого» рішення й закликали наших «чекати й терпіти». Вони бачили, як роспановувалась у Сх. Галичині польська шляхта й шовіністи всякого роду, як ішло нищення всіх основ української куль-

тури, як голодував український люд, систематично грабований і насилуваний, як у нього насильно забирали останню основу для існування — землю й віддавали і віддають її озброєному колоністові. Вони вірили, що всемогуча Рада Амбасадорів, нарешті, полагодивши великі й важні справи, перейде по черзі до галицької справи і вирішить її справедливо й корисно для українського народу. При тім себе й людей тішили надіями, вказували на ознаки і прикмети, що ніби свідчили про добру волю антантського ареопагу. Одначе світ бачив, що «всемогуча» Рада Амбасадорів і «справедлива» Ліга Націй захищали інтереси великих капіталістичних держав, а великі гасла про самовизначення народів були лише фіговим листком на те, щоб, прикрити їхні імперіялістичні наміри й ограблювати слабшого.

В той час, коли долю народу рішає сила й акція, наші політики туманили себе й народ і радили чекати і терпіти, що й довело до 14. березня 1923 р., коли Рада Амбасадорів признала Сх. Галичину Полякам на дальше нищення й ограблення.

Одначе український народ не скапітулював перед польським насильством і не скапітулює. Всі надії на антантську справедливість розвіяні — і це єдине корисне для українського народу з акту 14. березня. Залишається одна правдива надія — на себе, залишається орієнтація — на власні сили, до чого ми закликали ввесь час.

Ця надія, ця орієнтація не одурить Українців, як вона не одурила й інших, що свою волю звикли вважати за найвищого суверена у своїм житті.

Український народ не припинить боротьби за своє визволення! Український трудящий люд і його інтелігенція мусять стати до спілки, мусять перевести організацію народніх, культурних, господарських і політичних сил, мусять бадьоро творити всеукраїнський моноліт, багатоміліоновий живий колектив, що вчепився б руками й зубами у свою землю й не дав би чужинцеві її вирвати. Від Полісся до Гуцульщини — всі Українці, поневолені Польщею, Румунією, мусять взаємно подати собі руку і своєю невсипучою боротьбою і працею створити собі культурні, господарські й політичні підстави самостійности, ставлячи собі ближчу й конкретну мету: самостійна, незалежна Українська Республіка на західних землях України, як перший етап до визволення всіх земель, що стогнуть під окупацією.

Таке саме завдання боротьби й організаційної праці на всіх ділянках суспільного життя лежить на тій частині українського народу, що поневолений Москалями. В ріжних умовах живучи, ріжних метод творчости й боротьби вживаючи, всі Українці під усіма заборами мусять стреміти до одної головної мети — створення єдиної Соборної Української Республіки, йдучи до того історично неминучими шляхами й опираючи свою боротьбу на реальний ґрунт своїх кожночасових здобутків

Здійснення української національно-державної мети можливе при передумові: праці всіх, а головнo — творчості селянства, робітництва та інтелігенції. Поневолені соціально й політично, визискувані економічно, трудящі маси є головним об'єктом визиску, а тому й головним суб'єктом визволення. На їх і в ім'я їх може бути оперта вся визвольна боротьба і вся культурно-суспільна творчість. Тому всі живі елементи української нації повинні кинути надію на панів-капіталістів і обернутись до свого народу, йти в його осередок для організації праці й боротьби.

На цім шляху прийде наша сила й її наслідок — визволення!

До праці, організації і творчості!

До ліквідації надій на чужих!

До дійсної орієнтації на себе!

Хай живе Вільна, Незалежна Республіка Українського Народу на всіх його землях!

Українські Селяне й Робітники! Час прийшов виступити нам на арену історії: Ваше визволення може бути ділом тільки ваших рук!

18. березня 1923 р.

*Конференція
закордонних організацій української партії
Соціалістів-Революціонерів і закордонної ор-
ганізації української Радикальної партії.*

Ознайомившись з постановою ВУЦК-а про встановлення спільних форм законодавчих та виконавчих союзних органів (Союзного Центрального Виконавчого Комітету однієї Ради Нарком.) і зокрема спільних органів, керуючих внутрішньою й зовнішньою політикою, військом, народнім господарством, фінансами й т. п. в Росії й на Україні, — Закордонний Комітет У. П. С. Р. опублікував постанову, в якій заявив:

1) Що ВУЦК не є органом народньої влади, а лише апаратом московської окупації на Україні, бо складається не з вільно-обраних депутатів народу (хоч би трудового селянства та робітників), а з призначених урядовців окупаційної влади, чи членів комуністичної партії на Україні; постанови Вуцїк - а не є голосом українського народу, а лише оповіщенням волі й бажань московського народнього комісаріату, а через те вони жадного значіння в очах народу не мають;

2) зазначені постанови є виявленням давнього шовіністично-імперіалістичного стремління «Комуністичної» Московщини знищити не тільки державну, а й культурно-національну волю українського народу та відновити попереднє підпорядкування України Московщині, як було за царів, що стверджується всим теперішнім станом річей на Україні, як наприклад: знищення українських шкіл, кооперативів, видавництв, преси, заборона на Харківщині вживати українську мову навіть в народніх школах, і т. п.

Зазначені постанови є здійсненням таємної мети збройних походів комуністичної Московщини на соціалістичну Україну в р. р. 1917, 18 та 19.

Тепер для всіх ясно видко, що московська партія комуністів свідомо дурила світ, виставляючи причиною своїх походів на Україну. бажання «до-

помогти українським селянам і робітникам в боротьбі з буржуазією». Як заявляє зараз Раковський, московські комуністи лише з тактичних причин декларували незалежність України «щоб дістати в свої руки народні маси» і створили на Україні та за кордоном кілька бутафорних апаратів її окремішності. В дійсності ж вони завше стреміли до того, що зараз очевидним стає для всіх і про що У. П. С. Р. казала давно, а саме: до винищення не тільки державної самостійності, а й культурно-національної свідомості українського народу та обернення України в звичайну московську колонію.

Закордонний Комітет Української Партії Соц.-Рев. І) вітає постанову Вуцїк-а, як вчинок, що цілком розкриває імперіялістичну фізіономію московської окупації на Україні в її повній безсоромності (тим самим росплющує очі багатьом легковірним Українцям та не-Українцям, соціялістам і не соціялістам на дійсну мету московських походів на Україну), що полегшить консолідацію та організацію сил Українського Трудового Народу для боротьби за дійсну соціяльну й національну волю, і 2) заявляє, що всі свої сили покладе на дальше розшифровування «зуїтсько-імперіялістичної політики московських комісарів на Україні та на організацію сил Українського Трудового Народу для здійснення його державної, національної й соціяльної волі.

Вибори до польського Сейму та прилучення Галичини до Польщі, а Великої України до Московщини зрушили політичну думку в Галичині, на Волині та Холмщині з мертвої точки: для всіх стала очевидною безпідставність надій на поміч з боку, безглуздість усіх орієнтацій на чужі сили. В наслідок того зміцнилась орієнтація на самих себе, на свій народ.

Для всіх стала ясною необхідність збирання й консолідації в першу чергу своїх українських сил. Така консолідація натурально найшвидче могла відбутися серед співзвучних груп і течій. Давня думка Закордонного Комітету У. П. С. Р. про консолідацію соціялістичних сил здобувала реальний ґрунт в об'єктивних обставинах. Конкретно можна було говорити про ближчий контакт соціялістів-революціонерів з У. К. П. та соціал-демократами (не «впередовцями», а пізнішими «землевольцями», бо ті стали на позицію безкритичного підпирання московської окупації на Україні). Переговори з членами У. К. П. за кордоном дали добрі наслідки. Однак соціал-демократи виявили неконсолідованість і відсутність ясної соціялістичної лінії серед самих себе. В практичній громадській роботі значна їх частина пішла за правими колами і фактично допомогла петлюрівцям та монархістам-хліборобам в їхніх стремліннях.

Мало того, де-які провідники соціал-демократів умовою свого співробітництва з соціялістами-революціонерами в громадських установах поставили, щоб там головував несоціяліст.

Така поведінка, хоч і окремих, але провідних соціал-демократів і відсутність негативної кваліфікації її з боку соціал-демократичних організацій довели до того, що соціялісти-революціонери змушені були припинити з ними всякі зносини. Частина соціал-демократів не погодилася з вищезазначеною поведінкою своїх товаришів і осудивши її прилюдно (де-хто навіть вийшов через те з організації), не поривали контакту з соціялістами-революціонерами і провадять далі вкупі з ними працю по консолідації соціялістичних сил.

Тим часом, у Галичині, після прилучення її до Польщі, по-волі розвіявся туман віри в Антанту й зникло довірря до Петрушевича та національно-демократичної партії, яка його підтримувала.

Почалася масова самокритика й переоцінка цінностей. Радикальна партія, переглянувши свою програму і тактику, виразно стала на соціалістичний ґрунт. Це наблизило її до У.П.С.Р. Після певного обміну думок між керуючими органами радикальної партії та Закордонним Комітетом У.П.С.Р. між ними підписано певну умову про координацію праці обох партій з метою спільної боротьби за національно-державне й суспільно-економічне визволення всього українського народу по обох боках Збруча. В наслідок того обрано спільне політичне Бюро для постійного контакту й керування спільною працею обох партій. Спільне політичне Бюро нав'язує вже звязки з різними активними політичними організаціями Великої України, Галичини, Волині й за кордоном.

Так поволі розвивається діяльність У.П.С.Р. за кордоном, перекидаючись на рідні землі й викликаючи до життя нові політичні сили для боротьби за волю українського народу.

Товариський лист на Україну бувшому членові У. П. С.-Р., а тепер К. П. б. У.

Шановний товаришу!

Вашого листа одержав. Хоч Ви написали його тільки во ім'я моїх «до-революційних» заслуг, очевидно, не вірячи в мою революційну чесність, але я все таки Вам вдячний і при всій своїй «контрреволюційности» не тільки нічого не маю проти постачання Вам укр. закордонних видань, а навпаки: зроблю це з приємністю, бо іншої мети, як служити трудовій Україні, не мав і не маю. Між нами є те спільне, людське, що виявляється у слові «український» і «соціалістичний» або громадський.

У Ваших словах звучить образа на те, що ми Вас (не особисто Вас) вважаємо за «яничарів» і Ви готові мабуть в одному цьому бачити нашу неправоту.

Коли б я Вас вважав за «яничара», то я б Вам не писав, бо вважаю нижче своєї гідности мати зв'язок з тим, хто за ради особистих вигод стає на послуги ворогам українського трудового люду і допомагає їм катувати народ.

Хто, перебуваючи в К. П. б. У., робить українську роботу, а не московську; хто не допомагає Московцям поневолювати український трудовий народ, а навпаки — допомагає йому захищати своє право на самостійне вільне життя, — той не яничар.

Коли б Ви серйозно думали, що я Вас вважаю за яничара, то не відповіли б мені.

Я Вам по совісти скажу, що таких, як Ви, за яничарів не вважаємо і на їх не гніваємось за їх працю в «радянських» установах. Навпаки, ми з подивом і прихильністю ставимось до Вашої праці, направленої на те, щоб в сумну дійсність на Україні влити визвольний зміст і надати йому ще й українську форму. Треба бути поганої думки про людину взагалі, про революціонера українського, щирого борця за визволення трудового люду зокрема, щоб вважати всіх, що на Україні або по за Україною, за злочинну наволоч, яка тільки те й думає, щоб якось нашкодити українському народові: одні тим ніби-то, що хочуть в одну душу запродати Україну міжнародньому капіталові, привести той капітал на Україну і всіх віддати в рабство, а другі — тим, що обов'язково хочуть продати або просто віддати всю Україну Москві і разом з Москалями і Жидами «латану свитину з матерії зніммати».

Коли б це так справді було, то дійсно Українці є «поголовна наволоч», що складається з двох непримиримо ворожих і по суті гидко злочинних, не людських формацій. Тут не могло б бути думки, що одна з цих частин справді гарна,

а друга погана, бо об'єктивно одна з їх живе в Європі (а тому значить «продала Україну» і «продається» сама), а друга — стоїть на службі Москві (і продає ту саму Україну). Тут не те, що одна організувала самостійну, свою, рідну, трудову державу українську і творить культуру, а друга з Європи нацьковує ворогів і за всяку ціну хоче «продати». Ні, в дійсності все це не так.

Ні Ви не хочете «продати» Україну, ні ми її не «продаємо», бо ні в тих, ні в других ніхто України не купує, а просто взяли дужчі і розпоряджаються нею по своєму. І річ тут вся в тому, хто і як оцінює стан речей на Україні, хто і за що його оправдує.

Ви, очевидно, пригадуєте, як я оцінював ситуацію на Україні на останньому зібранні групи У. П. С. Р. в Кам'янці, в якому Ви брали участь, під час відступу Петлюри після згоди з Польщею й наступу большевиків. Я казав, що з Петлюрою і Польщею нам не по дорозі, бо там не тільки соціальна реакція, а й загроза всьому українському національному існуванню. З боку ж московських комуністів, хоча йшло національне поневолення (воно й досі існує, бо на Україні в уряді не Ви з Вашими одностудцями Українцями, а московські та жидівські довірені московських комісарів, які Вам, Українцям, не довіряють), але разом з тим ішло соціальне визволення, яке в майбутньому мусіло довести до політичної волі взагалі, а через те й до національної. Через те моя порада була — не виходити з України разом з Петлюрою, а залишатися серед народу і своєю працею організувати його до обстоювання його інтересів, як соціальних, так і національних. Ви, очевидно, пригадуєте, що моя пропозиція ухвалена була одноголосно. Ми, соціалісти-революціонери, залишилися для праці серед народу з добрими намірами во ім'я добра трудящих знайти шлях до співробітництва на культурнім і господарським полі з тією владою, яка захопила Україну. Ви, очевидно, пам'ятаєте, що ми повели за собою більшу частину місцевої української інтелігенції: місцева українська національна рада ухвалила нашу пропозицію: не виходити з Петлюрою, а залишатися з народом, і шукати співробітництва з новою владою на культурнім та господарським полі.

А що сталося? Не зважаючи на наше одверте заявлене бажання порозумітися з владою і де в чім допомогти їй (після кількох офіційних зустріч з представниками влади), нас почали арештовувати по доносах тієї «чорносотенної наволочі» яка, як Ви самі пишете, поналізала в радянські установи. Ви, з частиною товаришів, опинилися у в'язниці, а решта — в бур'янах.

Після такого «порозуміння» перебуваючим в «бур'янах» не залишилось инчого виходу, як перейти на цілком нелегальне становище і працювати серед народу потайки, а хто того не міг зробити через свою помітність — мусів вибратися за кордон і провадити свою роботу тут. З цього ясно, що ми, українські соція-

лісти-революціонери їхали в Європу не в гості, а «жівот спасає». Докладно про це надруковано в «Листі до партійних товаришів», уміщеному в «Вільній Спілці», ч. 1. Після того пройшло вже досить часу і сталося багато змін на Україні. Замість комунізму — «неп», замість «геть буржуазію» — «просимо помочі європейського капіталу». Розуміється, що такі зміни не могли не відбитися й на національному становищі українського народу. Коли московські комуністи провалилися в сфері соціальної, то лекше стало з ними боротися і в сфері національній. Ви наводите цитати з листа, в яких давній український діяч на селі пише: «у нас зараз переводиться українізація всіх державних установ» . . . «пройде пів року і всі установи писатимуть українською мовою». Коли так, то слава тим, хто це робить. Хоч я, наприклад, маю вже свіже повідомлення від не менше відомого українського діяча, як Ваш, що «мода на українізацію вже минула». Але ж до сього часу цього не робилося. З початку панування московського комунізму (не українського, бо всі українські комуністи там, де й Ви: на підручних місцях) минуло вже не одне півроку. Чому ж до сього часу не було українізації? Бо московські комуністи були раніш настільки сильні, щоб її не допустити. Тепер же, коли комунізм розклався з середини й пішов на поклін до закордонних капіталів, йому не до догляду за «сепаратизмом»: аби хоч як небудь втриматися. Полекшало на місцях і українська справа стала рости. Не тому, що так хоче московська комуністична влада, а тому, що не в стані вже нічого зробити. Жени природу в двері, а вона лізе у вікно. Українську думку вигнано силою за кордон, як «петлюрівщину», «бандитизм» і т. п., а вона піднялась з народніх низів наново, як народній рух. Кому, кому, а Вам, присудженому за «бандитизм» до розстрілу, добре відомо, що «бандити» не всі «бандити», що весь їх бандитизм полягає в тому, щоб захистити національні права українського народу. Вам особисто відомо чимало «бандитів», які воювали з московсько-комуністичною навалюю не во ім'я «петлюрівщини» й «бандитизму», а тільки для захисту національної волі. Ми це теж знаємо і знаємо, що хоча «бандитизм» розгромлено, хоча чимало «бандитів» визнало свою «помилку» й перейшло в лави переможців, але вони не перестали бути людьми. А поскільки вони залишилися людьми, то ніяк не могли одвикнути від людських почувань, не могли позбутися людської логіки і все, що їх обтяжувало, намагалися усунути. Поскільки національні утиски, які чинилися московськими та жидівськими комуністами над українським трудовим народом були річчю ненормальною, нелюдяною, то бувші «бандити» не могли не відчувати цієї несправедливості, і боролися з нею, як могли й уміли. Теперішня українізація — наслідок праці не московських та жидівських комуністів, не сучасної влади на Україні, а самого українського трудового народу, а почасти й тих «бандитів», що перейшли на службу в установи московської окупації.

Все, що зроблено для захисту українських прав, української культури, зроблено не з волі, а проти волі московського панування на Україні. Це ми бачимо, і оцінюємо сучасну ситуацію так: народ перемагає московсько-комуністичну неволю, рве кайдани, і робить по своєму, а переможена московська влада на Україні, не маючи сил протистояти, аби не страмилася, вдає, що вона згодна з природним бажанням народу. Розвиток укр. культури — це заслуга не влади, а самого народу і окремих осіб серед влади, що робили всупереч її волі. Цих осіб ми не осуджували, бо розуміємо їхнє становище й їхню роль в розвитку української культури. За царя теж були «високі» особи, що почували себе «українофілами». Певну лепту на розвиток української справи вони теж вкладали.

Горе наше дійсно в тім, як пише Ваш кореспондент із села, що бракує інтелігентних робітників. Але що вдієте? Ви кажете, що «займаючи позу, ворожу до сучасної влади на Україні, ви (ми) тим самим продовжуєте фактично бути ворогом працюючого люду». Чому? Хіба ми не працюємо для добра українського народу, поширюючи його культурні здобутки? Я гадаю, що влада і народ різні річі. І коли ми не підтримуємо влади, яка йде проти народу, то від цього користь тільки народові. Наглядний доказ: українізацію влада почала допускати тільки після того, як ми тут, за кордоном, створили огнище української культури. Ми бачимо, як на зло нам видається «Червоний шлях» і інші україн. книжки. І в цім фактично є користь українському народові від нашої позиції. А яка була б користь, як би ми разом з Вами признали владу і вернулись на Україну? Нас би, як і Вас, коли б не розстріляли, то або закинули б до в'язниць, або розсадили б на підручних технічних місцях, і примусили робити те, що комусь корисне, але не українському народові. Ми тут у вільних умовах видаємо українські книжки, влаштовуємо українські школи, розвиваємо українську культуру, українську політичну думку так, як це нам здається кращим для української справи. А там, разом з Вами, ми мусіли б робити тільки те, що нам дозволяла б московська влада (не українська, бо української навіть комуністичної влади нема), тоб то: тільки те, що корисне для неї.

Ви кажете: «суперечку між «яничарами» та «визволителями» найкраще розсудить історія — непідкупний судія, що зветься боротьбою кляс». Я знаю, яку дозу критичного яду Ви вклали в цю фразу: Ви за боротьбу кляс, розуміється, і за перемогу робочої, трудової кляси, точніше — за перемогу селян і робітників. А ми за що — як на Вашу думку? За те саме. Ви цьому повірите, бо будши в нашій партії — читали нашу програму і знаєте, що ми за перемогу селян і робітників, за владу трудового люду, за визволення його від клясового, політичного, національного утиску, за усунення капіталізму і за створення нового суспільства без хлопа і пана.

Значить, як буде історія нас розсуджувати? Перш над усе, не за думки, не за наміри, не за ідеали, а за діла. Цеб то: за розум, за ступень розуміння нами об'єктивного стану річей, за ступень уміня досягти мети, за чесність і нечесність, за поведінку, за відношення до того самого трудового люду, до якого ми належимо і інтереси якого захищаємо.

Ви ж не осмілітеся говорити, що Ви є протилежність мені, тоб то, що Ви, селянин, а я поміщик, капіталіст, банкір, спекулянт, імперіяліст; що Ви з селянами і робочими, а я з... Скоропадським, Вишиваним, Врангелем, Махном, Слащовим і т. п.

Таких антитез Ви не поставите. Так само зробить і історія. Вона скаже: К. — народній учитель, з селян, україн. с.-р., потім комуніст-большевик України; Г. — народній учитель, з селян, укр. с.-р. Обидва: за перемогу трудового люду, за його владу, за «радянську владу», за Україну, за весь вільний світ. Але чому вони сварились? Чому один був у «яничарах», а другий у «визволителях»? Тому, що з їх пожартувала природа і обставини: природа дала ріжну ступень розуміння правди і не однакові умови життя: одного застукали большевики і зробили з нього «яничара», а другий — зручно вислизнув з їх рук і опинився у «визволителях». Могло б бути і навпаки. Ну, і що історія мала б робити з нами? І про яку історію ви говорите? Про будуччину? Так дозвольте мені нагадати Вам дещо з історії. Повстання Мазепи. Універсал про боротьбу проти Москви, проти її утисків, проти скасування автономної України, проти насильства над шкільництвом, друком книжок, насильств московських залог і т. п. Частина військ українських і вся Січ Запорозька пішла за Мазепою. Але: маніфест московського царя: «куда, православніє? Вас ведуть в католицизм, вас ведуть старшина, пани, которі знущаються з вас. Долой Мазепу і старшину. Пусть живе свобода, православная вера, долой угнетателей. Цар стоїт за народ против панов» і т. д.

Історія каже: народ за Мазепою не пішов. Москалі двісті літ казали: «потому, что Мазепа изменник, изменил царю і Росії. Народ поверил царю, а не Мазепе».

І народ, трудова кляса і всі ті, що були однієї думки (коли була там якась думка), попали в дурні. «Свобода, православная вера, царь, Росія» скінчились незабаром: кріпацтвом, скасуванням всякої автономії, розгоном Січі, заграбуванням землі у селян, батогами, шпідрутенами, скасуванням зачатків науки, шкільництва, заборонаю мови народу, скасуванням його імени, достоїнства і головне — скасуванням всіх можливостей для розвитку.

От історія і каже тепер: коли б дурні не пішли за Москвою, не повірили у православіє, свободу і інші «прелесті московські», а гуртом повстали всі, як один, то... принаймні, були б уже всі підручники укр. мовою про всякі науки, а ми б з Вами не знали несподівано і випадково тільки вже дорослими, що ми Укра-

інці і що ми в неволі. Мали б ми школу, науку, літературу українську, була б у нас техніка, культура якась, а українські селяне були б більше освічені, міста українські — українськими, а ми б з Вами не «емігрантами» в своєму рідному краю, не білими воронами в чужій стихії, що панує в містах і керує Україною, перемінює світогляд укр. с. р. в один день (то вони були с-рами, а то на другий день зразу порозумнішали, вийшли з «дураків» і попали в комуністи). І кого ж історія судить за 1709 рік? Московська історія судить Мазепу і мазепинців, українська буржуазна історія судить Москву, а українська трудова історія судить і Москву і Мазепу з мазепинцями, при чім цих останніх судить не за повстання проти Москви, а за те, що це повстання не вдалось, тому, що було погано організовано: тому, що своєю політикою Мазепа не здобув прихильности трудового люду, тому, що він був прихильником гнобителів селянства; тому що він сам соціально був ворогом трудового люду. Так за це його судимо ми, а Москва судить тільки за «ізмєну». Одначе, покладаючись, мабуть, на суд історії, Кочубей, Іскра, Горленко, і ин. виявляли вірність Москві, вірили в «православ'є», «свободу» і об'єктивно цим допомагали Москві зруйнувати автономію України і поставити питання про знищення самої української нації.

І тепер, коли Ви боретесь на Україні за школу, книжку і взагалі «українізацію», то, заглядаючи в історію, мабуть, собі кажете не раз: краще було б, коли б Україна була українізована раніше, щоб тепер будувати радянську, трудову, народню республіку; краще, як би підручники всі були написані вже раніш, щоб тепер тільки вести соціальну революцію і усунути к чорту українські пануючі класи. Краще було б, коли б міста були українізовані, щоб в радах засідав український пролетаріят і селянство і щоб уряд був український, вибраний Вами, українськими комуністами, а не призначений з Москви. Отак подумавши, Ви прийдете до висновку, що краще, як би наші предки не повірили «визвольній ідеології» Москви, а повстали всі. Не було б і кріпацтва, була б Українська держава і культура, а тепер би була українська соціальна революція, а не московська навала на Україну.

Такий суд історії над нашими предками!

А предки наші вірили маніфестам московської деспотії; вірили, що Москва бажає добра «черкасішкам», що вона захищає тільки трудовий люд, голоту від старшинства та дуків-срібляників і... попали за це в кріпацтво. Вони тоді очевидно гордо думали, що історія їх розсудить з «ворогами Москви» і оправдає.

Я широ думаю, товаришу, що Ваше внутрішнє «я» не зовсім спокійне, коли Ви вже наш спір віддаєте на суд історії. Ну, а хіба Вам не абсолютно ясно, що вся правда на Вашій стороні? Чую, що Ви цього не можете сказати. Та й, справді, це так.

Ну, от один фактець. Останній декрет про «федерацію» хіба не такий самий логічний факт з «малоросійського чиновництва», як і декрет Петрів та Катеринин про добробут селянства в XVIII ст. А Виконком України? Хіба це не та сама «Малоросійская колегія»? Але, опріч цього, є більш цікаві факти.

1. Ви (не особисто Ви) хотіли завести комунізм, а завели державний капіталізм.

2. Замість братерства маєте Неп.

3. Маєте одну ідею визволення «Совфедерації» з лабет злиднів, голоду і смерти — «допомогу» європейсько-американського капіталізму. Ви розумієте всю ефектність Вашої філософії: Вас порятує тільки допомога капіталістів. Ге-ге-ге! Допомога капіталістів комуністам! Таж капіталісти допомогти Вам не можуть, доки Ви не з ними!

4. А про земельку? «Долой буржуїв українських ес-ерів, котрі оповістили «буржуазну» земельну реформу, а «вот ми зделаєм!» І «зделали»: декрет про здачу земель в одні руки на 35 років до 1000 десятин, а як акційним товариствам — на 60 років без обмеження площі. Німецькі капіталісти зараз забирають на концесії тисячі десятин української землі, як за Катерини, московські, а сотні тисяч українських селян мусять голодувати без клапця землі, виїздити на еміграцію, в Америку і т. п. А це що таке, товаришу? Це поворот великої земельної власності.

Землі українського народу здаються в концесії міжнародньому капіталові. Я знаю, наприклад, які пропозиції робили Ваші представники чеським аграріям! Ну, і що? Політика комуністичної Москви йде під лозунгом «нас врятує тільки допомога капіталістів». — А в дійсності: не капіталісти рятують комунізм, а комуністи рятують капіталізм.

Що Ви забороняєте штрайки робочих, що їх розстрілюєте, що розстрілює Москва укр. просвітян, селян, робітників — це ми знаємо.

І Ви думаєте, я повірю, що ніби то таким способом Ви служите визволенню українського трудового люду? Щоб бути кращої думки про Вас, я цього не думаю. І ось чому. Ви (українські «яничари») почуваєте себе маленькою меншістю, над якою панує невмолима жорстока сила. Вона Вас примусила скапітулювати. Іншого виходу для Вас і не було. Ви й робите своє маленьке діло. Намагаєтесь, щось «українізувати». Українізуєте. Працюєте запопадливо, чесно, до повного вичерпання сил. Страшно боїтесь, щоб не попастись начальству в зуби. Ви хочете справді визволення трудового люду, горите цією думкою, мучитесь... І як слабкі люде, приймаєте зовні фразеологію панів. Це все одно, коли Ви були учителем під час царського самодержавія і з учениками співали (хоч і не хотілось) «Спаси, Господи, люди твоя і благослові достояніє твое» і т. п. Признайтесь, що співали? Навіть тоді, коли вже були соціалі-

стом і революціонером. Коли Ви цього не робили, то робили інші. Чому це робилось? Під примусом сили.

І тепер психологічно те саме.

Ви співаєте на зовні про необхідність захисту комунізму, сучасної влади на Україні, а в душі чуєте, що . . . так само любите її, як колись царя.

Я ще 1917—18 р. чув од Вас сміливу критику теперішніх панів. А тепер Ви инакше кажете, бо мусите. І я Вас ні крихти не обвинувачую. Я знаю, що Ви в душі проти здачі в аренду землі міжнародньому і московському капіталові, та ще на 60 років, та ще без обмеження площі. Як чесний захисник інтересів трудового люду, Ви проти цього варварства, але як комуніст Ви проти цього ніколи не виступите, доки на Україні влада Москви. А от коли б була наша влада, то Ви б очі нам видряпали. (Хоч такого декрета ми б своїми руками ніколи не підписали).

Цілком зрозуміло, чому Ви так мусите держатись: так вимагає сила, а не Ваша добра воля.

Як чесний революціонер і людина, Ви добре знаєте, що як би на Україні була українська комуністична влада, то Ви б не журились за українізацію: вона б ішла бурхливим морем і заливала б все життя. Були б школи українські, книжки виходили б мільонами, Ви б все мали дома, а головне: ми не були б на еміграції, а допомагали б Вам, українським комуністам, сиділи б по школах, по урядах і взагалі скрізь та всюди робили б діло української трудової культури. Десятки тисяч революційної, соціалістичної та демократичної інтелігенції підпирали б Вашу владу, як українську; допомагали б Вам в культурних і господарських справах. Не було б «яничар» і не було б «визволителів», і ми з Вами листувались би не крадькома. Я б не «продавав» України капіталістам за кордоном, а Ви б не «продавали» її дома. От що значить українська Україна. От де вилазить «національний момент».

А Ви кажете, «класова боротьба»! Хіба може бути класова боротьба між людьми одної класи? Логічно не може бути, і її нема, а коли припустити, що може таки бути? В таких разі клас нема, а є тільки фікція нашого думання.

Ми з Вами боремось хіба як представники різних клас? Розуміється, ні. А коли ми люде одної класи і все таки боремось, то ця боротьба є на ідеологічному, а не класовому ґрунті. «Класова боротьба» це не така проста річ. Для цього не досить «Капітал» К. Маркса прочитати. А чи багато комуністів, хоч його читали?

От Ви, комуністи, три роки боролись за «комуни» і це, скажім, була класова боротьба, а тепер Ви боритесь за Неп (протилежність комун), «за допомогу» капіталістів, за концесії для їх — і це хіба класова боротьба? Коли людина бореться за щось одне і в той же час за щось йому протилежне, то вона ні за що не бореться, а вмирає духовно і етично. І хіба Ви

самі не відчуваєте, що мета боротьби у большевиків змінилася? Хіба у їх тепер ті самі лозунги, що 4—5 років назад? Хіба становище трудових клас і рівень культури всього суспільного життя не понизились?

І большевики б'ються, як мухи в павутині, в тенетах власних суперечностей. Тому й змінилися лозунги їх, змінилась сама перспектива боротьби: раніш напрям ішов на створення нового суспільства, а тепер на затримання своєї влади. Ідейні настрої вивітрилися, а залишилось одне зоологічне стремління — їхати на інших людських істотах. Вживається стара енергійна лайка і безсоромна брехня. З цим багажем далеко не поїхати. Історична доля большевизму вже вирішена: раніш або пізніш він впаде і як політичний режим, як уже впав суспільно-господарськи, ідеологічно і культурно-психологічно. Вірними большевизму залишатимуться найдовше морально чесні, але ідейно і волево слабкі люде; вони найдовше будуть лицарями старої каплиці, з якої винесено буде всіх божків. Вони не посміють «зрадити» його, довго будуть упиратись. І тільки стороння сила допоможе їм визволитися з полону ілюзій, в якому вони перебувають в силу примусу зовнішнього і моральної інерції.

Така доля всіх морально-чесних, але ідеологічно-слабких людей. І ви думаєте, що я на таких людей можу кинути камінем? Ніколи. Як що з нашого боку пролунало слово «яничари» по адресі тих, що прийняли моральне підданство Москви, то виключно через те, що вони не виявили необхідної дози благородства, покидаючи ряди соціально-революційного українства. Московсько-жидівська окупація добре знала і знає, що чесні українські революціонери багато чим пожертвують во ім'я можливості хоч культурно служити своєму народові. Як добрі знавці людських слабостей, московсько-жидівські большевики рішили морально визискувати цих людей і, опріч звичайної служби собі, зажадали ще, щоб вони плювали на своїх бувших товаришів, на революційне українство. І наказує їм власноручно розправлятись з нами. Хай би нас лаяли окупанти, це їх діло! Ні, вони беруть нещасних полонених і їх примушують виливати помії на революційне українство. Отже всякі Любченкі, Єланські, Шумські з завзяттям, достойним иншого призначення, виливають помії на нас і не соромляться брехні. Я недавно читав писанину Єланського, що Винниченко-Шаповал заключили єдиний фронт з Петлюрою-Скоропадським. Навіть Петлюра немає нічого спільного з Скоропадським, тим більше нічого не має спільного Винниченко-Шаповал не тільки з Скоропадським, а й з Петлюрою. Це всі знають. Особливо добре знають це Українці, та ще ті, що були з нами. Для чого ж вони свідомо брешуть? Так їм сказано зробити. Бо тяжко допустити, щоб вони самі це зробили з хамської прислужливості, бажаючи вислужитись. Ми звідціла дуже добре бачимо, хто працює для українського трудового народу, а хто для влади. Бачимо, хто робить діло, а хто вислужується на словах. Це бачать і пани України.

Через те московсько-жидівський комплот призириливо ставиться до своїх українських «товаришів», які вірять в їхній московсько-жидівський неіснуючий інтернаціоналізм, обплювують своїх колишніх товаришів. Бо у розумних Москалів і Жидів комуністів не може не повстати сумніву: раз Українець соціяліст так обплювує своїх природніх товаришів — других українських соціялістів —, то хіба він не може обплювати колись теперішніх «товаришів» — гнобителів української нації? Цей сумнів у них повстає, і поскільки вони самі мають в душі почуття національної гідности, а вони його мають, бо виявляють на фактах, хоча й замазують легковірам очі словами про інтернаціонал; поскільки вони вважають своїх українських прихильників за людей, яким ніщо людське не чуже, постільки вони не вірять, щоб Українці докотилися до повної самонегачії, а тому й не довіряють їм.

Ви думаєте, вони Вас вважають за товаришів, рівноправних і рівновартних? Вам це краще знати, але я також добре знаю це. І от власне через те, ми кинули вам (не Вам особисто) в обличчя те слово, котре чути неприємно, але воно мусить Вас опам'ятати: коли окупанти ненавидять нас і вас, то не слід українським революціонерам «вислужуватись».

Не всяка подлость може бути підведена під «клясову» боротьбу. Це дуже примітивне поняття про клясову боротьбу: як приміром, колись селяне думали про «соціялізацію». Вони різали племенну худобу і думали, що це соціялізація.

Так само й соціяльна революція та прислужування Москві — двое ріжних понять. Не треба цього змішувати. Бо одна річ — ідея революції, радянської влади, а друге — донос начальству в Москву і підлабузнювання до переможців. Одна річ — погана політика українська, а друга річ — донос Кочубея. Я це завжди відрізняв, навіть і в період моїх «дореволюційних заслуг».

Коли деякі Українці з бажання добра українському народові пішли на технічну, а не політичну службу до окупації, щоб хоч чим небудь зм'якшить режим окупації, як то ми з Вами думали в Кам'янці зробити, — то ми за це їх не тільки не лаяли, а навіть хвалили.

Коли ж вони почали лити помії на нас, революційних соціялістів, тоді ми кинули їм в обличчя — «яничари», бо вони стали на політичні послуги Москві. Цим ми осуджуємо не працю їх для добра українського народу під чужою владою, а рабугодіє, прислужництво. П'ятуємо в них не людину, не революціонера, а раба і хама. Чи Ви мене в цім пункті розумієте? Щоб було ще ясніше, я скажу, що технічну працю їх вважаємо за корисну для українського трудового люду і безусловно потрібну в совітських установах. Бо політика вказує нам необхідність заступати скрізь інтереси українських трудових мас, особливо перед большевиками. Політика бойкоту, переважно, є політикою слабости, через те Українці на Україні, особливо революціонери, повинні входити скрізь, пролазити, де є тільки змога, і кожний на своєму місці змагатись зробити максимум добра для українського люду.

Так само, як ми за царизму влазили скрізь, щоб використати все для себе, так треба й тепер робить. Є змога Українцеві засісти комісарську посаду? Нехай засідає, як колись намагалися засісти посади губернаторські. Є змога пролізти в ВЦІК, нехай лізе. Але скрізь мусить робити українську роботу. Не плазувати, не вислужуватися обплъовуванням української справи, а захищати її і своїм політичним керівником мати не Р.К.П., а свою українську організацію.

На Ваше співробітництво і подібних Вам, що дбають про українську культуру, дивимось позитивно. Не осуджуємо: з історичного погляду це корисно для України, хоч і спричинює часто нам особисті неприємності. Нам неприємно, що наші товариші покинули нас, але що таке наші прикrostи в порівнянні з добром народу? Ми цінимо велику жертву (по суті це є жертва) тих товаришів, що пішли на зовнішнє співробітництво з окупаційною владою: вони по силі змоги й уміння захищають інтереси України, не жаліючи своїх сил і своєї репутації. Пожертвувать своєю репутацією — це велика жертва, великий подвиг для чесних людей, бо їхня доля сумна — вони оточені ненавистю любленого ними народу, хоча й працюють во ім'я його добра. За цю жертву треба їм прощати багато. І ми прощаємо, навіть виступи проти нас. Ми думаєм: хай товариші там працюють, як можуть, використовують технічно всі можливості, але хай втримаються в межах благородства, предоставивши самим окупантам розправлятися з нами. Робіть своїми руками культурне діло, скріплюйте життя, рятуйте здобутки революції — це все великий подвиг, але не робіть паскудств, не гнітять народу, не опускайтесь нижче рівня благородних борців за кращу будучину людства, і в першу чергу свого народу; не будьте моральними підданими сучасних панів життя на Україні — от і все, чого б ми бажали од Вас.

Ми, емігранти-революціонери, робимо добре діло: ми допомагаєм Вам боротись за «українізацію». Коли б ми не видавали «Нової України», коли б не будували тут вищих шкіл, не рятували тисячі селян і робітників, не підготовлювали тисячі свідомих і освічених борців за нашу і Вашу справу, то був би у Вас хоч би той курс «українізації», який милостиво опублікувала недавно Москва? З конкуренції з нами це робиться, бо чудно і дико чути, що на Україні через три роки окупації оповіщується «українізація». Це ж абсурд: на Україні взагалі не повинно бути українізації, бо українство там є природним, загальним і постійним з'явищем. Українізації не треба оповіщати, за неї не треба агітувати, — вона повинна постійно здійснюватися. А чого її тепер оповіщено? Тому, що Москва не діждалася того, що їй бажалося: вона думала, що голодна еміграція муситиме незабаром скапітулювати (це було казано на Різдво в кінці 1921 року в Празі), але не так склалося. Велику кількість емігрантів врятували від капітуляції ми, соціалісти-революціонери, і заставили їх куль-

турно працювати і світові оповіщати, що «не вмерла Україна», що ми ще будемо боротись і розкривати гнусні замисли Москалів, Жидів і Поляків проти України, що поділену Рижським договором большевиків з польською шляхтою Україну захищає її великий народ і ми, його маленька частина. Ви не знаєте, які заходи вживає Москва, щоб нас купити або розложити, щоб святкувати перемогу над українством. І коли б це сталось, то Ви не мали б навіть курса «українізації», вартість практичну якого ми знаєм. Ми стежимо за курсом видавництва, шкільництва і т. д. і бачимо, куди йдеться. Ми творимо нові культурні освітні сили не для закордону, а для України, ми їх туди кинемо на поміч трудовому люду України; вони згодом будуть співробітничати з Вами, і на їх Ви будете опиратись в своїй боротьбі. Ми Вам готовимо сотні професорів і тисячі інженерів, агрономів, економістів, статистиків і т. п. Ви будете працювати з ними, а не з НЕП-манами.

Отже, ми працюємо на культурній ниві і цим безпосередньо даємо підтримку тим, хто бореться за українську культуру на Україні. Наша праця ворухить спокій окупантів: ми видали «Нову Україну», а вони нам у відповідь — «Червоний Шлях», ми заснували Українську Господарську Академію, а вони у відповідь нам переіменували С-Господарський Інститут в Харкові — в Укр. Господарську Академію; ми оповістили широку програму української культурної праці, а вони відповіли нам «курсом на українізацію». І все це для того, щоб одвернути увагу українських мас на Україні від нас і довести, що питання української культури розв'язується ними, большевиками. Невже Ви не бачите безпосередньої користі для Вас на Україні з нашої тутешньої праці? Ми стоїмо на своїй позиції твердо, переборюючи всі негоди і лихо емігранського життя. Ми також приносимо себе в жертву: ми позбавлені Батьківщини, оточення свого народу, живемо в чужій, тяжкій для нас атмосфері. Ми страждаємо, тужимо за Україною, пориваємось до неї, наші дні і ночі тяжкі, наші муки невимовні, але ми хочемо принести користь Україні, і ми її приносимо своєю працею, своєю жертвою. Ми терпеливо виносимо всю хмару брехень, яку кидає на нас окупант, оббріхуючи нас перед нашим власним народом, перед Україною, добиваючись, щоб вона, наша Україна, викинула нас морально, прокляла з своєї несвідомости. Ворог зручно сугестіонує Українців і хоче доказати, що ми, українські революціонери, не любимо України, а він її ворог, любить її! Цей парадокс тепер не вдасться, як він удався Москві в році 1709 і пізніше. Тільки темні, неосвічені, затуркані люде повірять ворогові і проклянуть нас, загравши історичну ту роль, яку грала проста, темна жінка, що підкидала дровець до вогнища, на якому палено колись Івана Гуса.

О, *sancta simplicitas*! — вигукуємо і ми, чуючи, як бідолахи — Українці по московському наказу лають нас, підкидають дровець для спалення нас. Вони не знають, що то є історична пер-

спектива і на чий млин воду пускають. Коли Україні судилося стати культурною, свідомою, то свідомість і культура вкажуть недвозначно на тих, хто працював для зросту цієї культури: вкажуть на нас і вкажуть на Вас, тих Українців, що працювали для української культури, але не вкажуть ані на Москалів, ані на Жидів, ані Поляків, ані Румун, ні на тих Українців, що лаяли других по припису з Москви. Українську культуру творять тільки Українці. Визволення українського народу може бути ділом тільки українських рук.

І хто ж зможе викреслити нашу працю з національного доробку? Хто зможе доказати Україні, що ми «її вороги»? Цього не докажуть не тільки окупанти, але навіть і ті Українці, що грають роль наспіваних окупантами грамофонів. Ми залишаємо факти, матеріальні пам'ятники нашої творчості, ми творимо науку в українській формі, до якої йтиме наука по всій Україні. Це така аргументація, проти котрої навіть тупориле блюзнірство кретинів нічого не вдіє і не зможе оплювати її перед народом.

Ми тішимося з брехні окупантів і слідкуємо за тим, як він відновлює капіталізм, «красних купцов», «красних банкіров», «красних (перекрашених царських!) жандарів», і зовсім вже навіть не «красних» поміщиків в формі 60-літньої аренди землі без обмеження площі, «красну федерацію», московську кнутократію, як він викопує могилу всім своїм «красним» словам про комунізм, соціалізм, владу робочих і селян, як він національно «визволяє» і «означає» в Москві поневолені нарсди. Хай копає! В тій могилі поляже він навіки сам і вкриється горами нечуваної цинічної брехні, горами трупів селян і робочих, черепи яких будуть йому достойним пам'ятником. Працюючи для українізації й розвитку української культури Ви робите те саме діло, що й ми: підготовляєте могилу московсько-жидівському насильству на Україні, бо Україна, ставши свідомою й культурною, струсне з себе купу паразитів, що п'ють тепер з неї соки та ще й силкуються довести самі і через своїх «яничарів», що це є визволення її. Невмолима історія поставила Вас і нас, українських революціонерів, до одного діла, і ми його — кожний на своєму місці — робимо по змозі. Через те і не гніваємося на Вас і не проклинаємо, бо цінимо Вашу працю, а коли хто з «не в міру преданих» почне ляпати на нас дурниці, не маючи благородної мовчанки і скромности, то ми й відповідаємо такими словами, як «яничар», щоб схаменути людей від безмірної подлости. Ми добре знаємо, що не всі, хто працює з окупантами, є зрадники і яничари. Далеко не всі! Більшість працює і мовчить, не вискакуючи поперед окупантів з гавканням на нас. Ми таких знаємо, розуміємо і цінимо за їх жертвену працю і благородний такт. Ми морально з ними. Ми одобрюємо їх і відчуваємо рідну близькість до їх. Ніколи проти них не підійметься не то що рука — навіть слово наше. Ми з ними робимо спільну справу, незалежно від того, який вони мундир перед окупантами носять К. П. б. У. чи безпартійного. Під чужою одежою ми відчуваємо биття рідного серця.

Так ми цінимо нашу і Вашу роботу.

Ми од Вас нічого не вимагаємо, окрім виконання культурного обов'язку перед трудовим народом України. Нас Ви можете проклинати, лаяти, нищити матеріально — ми всі жертви і муки приймемо. Приймемо всі дровця на огнище *sancta simplicitas* во ім'я свого ідеалу. Приймемо найбільшу кару — прокляття і нерозуміння нас і нашої любови до України во ім'я неї.

Все це я написав для того, щоб вияснити своє становище і для тих, хто зможе розуміти живу душу людську. Ми не можемо замикатись в холодному призи́рстві до своїх людей, хоч би вони нас не могли, або не хотіли розуміти. Наш моральний людський обов'язок — говорити людям правду, як ми її розуміємо. Ми стали в своїх стремліннях тверді, як криця. Боротьба і страждання навчили нас бути такими. Нас ніякі кпини і насильства не змусять змінити прапору. Ми віримо і знаємо, що свого досягнемо. Ми невтомно підточуємо скелі деспотії й насильства над Україною. Ми не примирилися ні з польською, ні з московською окупаціями. Ми будемо готувати культурно-революційні сили для скинення ярма. Ми стоїмо на такій позиції, яку наш народ скоро навчиться розуміти й обороняти. І він на неї стане увесь. Бо тільки темні люде можуть бути задоволені своєю неволею і вважати її за природній стан річей, як це ще ми чули, що були такі селяни-кріпаки, що жалкували за кріпацтвом.

Я думаю, що Вам тепер ясніша позитивна роль укр. еміграції в усій ріжноманітній системі боротьби за визволення України. Ми потрібні для України. Ми маємо вільне слово, як зброю. І нею будемо орудувати, викриваючи згубну роль окупантів України. Ми робимо визвольне діло доступними нам способами. Ми допомагаємо Вам, а Ви нам. Кожна створена Вами школа і надрукована книжка є нашою роботою і кожна наша школа і книжка є Вашою. Чи хочете Ви цього, чи ні, а це так.

В цій роботі нас не спинять лайки, погрози ворогів і знущання їх з наших близьких на Україні. Що більш вони проти нас лютують, що більш кидають брехнями й лайками на нас, то більше почуваємо вагу своєї праці. Ми терпляче переносимо і те, коли наші люде з несвідомости чи з примусу прилучаються до ворогів і допомагають їм безтямною белькотнею на нас. Ми спокійні: може це так і треба для їхньої української роботи. Коли це корисно для України — лайте нас! Кажіть, що ми «продаємо» Україну західно-європейському імперіялістичному капіталові, кажіть, що ми злигалися «з поміщиками і капіталістами» т. д. Все кажіть, коли це корисно для пробудження України, для боротьби і творчости українського трудового люду.

Коли Ви, справді, принесете визволення Україні, коли український народ буде господарем на своїй землі, сам собою правитиме, і коли Ви будете, справді, сонцем визволення і освітлятимите тяжкий шлях відродження українського народу, то ми, погибаючи в хвилях життя, як розбиті в морі, тонучи в довічну темноту, будемо останніми нашими поглядами благословляти сонце визволеної України.

Українське еміграційне студентство в Празі.

Довгий час перебування на еміграції дає можливість латентним моментам внутрішньої суті українського студентства виявитися в тій диференціації угруповання, яка щойно остаточно оформилася в існуванні різних громад. Але нас цікавить не буденщина студентського життя, яка полягає в полагодуванні чисто формальних організаційних справ, а його ідейні прояви по за цими зовнішніми формальними організаціями. В цих проявах зустрічаємося не з формою, але зі змістом, — і можемо судити про духовне обличчя студента.

Що до типу духового обличчя, то вже байдуже короткозоре «обивательське» око констатує дві категорії студентства. Перша — з невиразною фізіономією, загорнутою в сірий плащ незнайомця (так вигідніше). Чим ця категорія студентства живе, які його боги, ідейний зміст — тяжко сказати. Студент цієї категорії від усього відмахується, все йому обридло, до всього апатичний, окрім «науки». «На еміграції я нічого не хочу знати, окрім науки!» — заявляє він. І він учиться, пильно вчиться, але було б помилкою уявляти, що у цих студентів кипить академічне життя, відбуваються наукові сходни, реферати, що дійсно вони цікавляться наукою, станом її, проблемами. Ні рефератів, ні дискусій, ні будлі яких друкованих чи рукописних органів годі шукати: їх не знайти. Ці «академіки» сидять по своїх помешканнях і зубрять конспекти, а з конспектів «студіюють» лише те, що питає професор на іспиті. Не то що товстих томів, а навіть підручників чи яких-небудь наукових розвідок не знайти. На практичні вправи вони ходять лише з обов'язку, а коли можна — охоче пехтують їх. Та й дійсно — на віщо час гаяти, коли все можна визубрити (по глибокому переконанню — «краще книжечки не скажеш»), а на малюнках все побачити. Головне — не дослід і заглиблення, але іспити і докторат. Покінчити студії, а тоді можна і дослідями зайнятися і «поважною громадською персоною» бути — така їх логіка.

Не кажучи вже про нездатність цих людей до наукової творчості, мусимо зазначити, що навіть гарним ремісникам свого фаху потрібно більше, ніж конспекти.

До цієї ж категорії належить тип студента «застарілого» (в розумінню духового поступу та й на роки зважаючи), поміркованого, обережного — «благоразумного», з міщансько-обивательською психологією.

«Досить! я і так працював до цього часу не мало!? Вони вже «послужили» громадській справі, а зараз час про особисту кар'єру подбати. Думається, що дійсно потрібно було великої бурі, суспільного заколоту, «подразнення», щоб люде цього ґатунку «реагнули» й «попали в авантюри». Це все типи або майбутніх урядовців (може й міністрів) або комісарів, залежно від обставин і часу, бо... він прецінь буде кваліфікованою людиною з докторатом закордонної вищої школи, або скромненьким, тихеньким Українцем, якому той же диплом дасть можливість безбідно дожити до днів старості зі спокійним сумлінням перед Батьківщиною — Ненькою, за для якої і він «брався» за зброю, «ризикавав» «віддавав кращі літа молодії».

Відцвіли вони, не розцвівши, погасили почуття, що спалахнули помимо їхньої волі, і заснули мертвим сном, нічого не чують, нічого не бачать, заховались від живого життя, інакше не сміли б вони так мовчки, байдуже дивитися на те, що робиться на землях Великої України, не були б чужими для них біль і страждання непокірної Галичини. Сіра, пасивна, безвільна маса!

Але поруч цієї маси яскравіш виступає, кидається в очі друга категорія студентства, більш різноманітна, більш барвиста. Абстрагуючи від того, чи угруповання студентства цієї категорії, на нашу думку, реакційне чи поступове, ця категорія симпатична вже тим, що в ній є барви, певна акція, воління життя.

Спільними силами відбувається перевірка набутого в житті матеріалу, йде ферментація думки, твориться ідеологія, в гіршому випадкові, принаймні, як не класова, то гуртова, під яку закладаються підвалини філософічного світогляду. Все ж таки є щось спільне, «альтруїстичне» свого рода, але не «індивідуалістичне, егоїстичне», як у сірих. До цієї барвистої категорії нале-

жать такі угруповання, як «Союз Національної Молоді» і «Громада Соціалістичної Молоді ім. Драгоманова».

Які їх цілі й завдання? Це два цілком протилежні угруповання. «Союз Національної Молоді» ставить своїм завданням плекання лише національного почуття, розвиток націоналістичної ідеології, конечність підпорядкування соціальних національних моментам. Ссягнути визволення України, кажуть вони, є можливо лише шляхом національної боротьби, одсобуючи полагодження непорозумінь в нутрі української нації на ґрунті соціальному до менту осягнення державности. Під цим лише жовто-блакитним прапором хоче «союз» зорганізувати студентство, кинувши його на ту частину поступового студентства, що на кожному кроці силкується ідилію згоди «єдиного» національного фронту розбити і вимагає від національно-настрогоного студентства поступитись своєю власністю во ім'я національної єдності на користь українського селянина й робітника. Ця «непатріотична» частина згуртувалася навколо «Громади Соціалістичної Молоді ім. М. Драгоманова». Остання Громада по своєму завданню мусить носити суто академічний характер. Студентство гуртується в цю громаду для ознайомлення з соціалізмом. Дуже гарне вражіння робила вона, поки дійсно ставила собі завданням тільки освіту і організацію. Але, щодалі, почала вона сходити на непевні манівці політиканства і підчинення під певний вплив і то не ідеологічний, а . . . шлунковий.

На тлі загально тяжкого еміграційного стану, відірваности від рідного ґрунту й почуття власного безсилля, браку ідеологічного й волевого загартування, акритицизму, робота комуністів в громаді поспіль з постійною сугестією радянських часописів утворила навіть течію «прихильників революційного марксизму». Але помилково було б думати, що росте справжня комуністична ідейна, випещена на українському ґрунті, сила. Комунізм цієї течії носить характер лише декоративний, все ж їх поступовання в житті приватнім, товариським, громадським не є твором нових людей нового життя, а лише зводиться до санкції й оборони status quo на землях Східної Європи та її володарів. Останніми часами цю групу збільшують різні підозрілі, виразно обарвлені минушиною, сміновіховські елементи.

Марксіська течія — досить чисельна, проте потрібно констатувати підлеглість авторитетам, пасивність, безголосся; проводарі — дві людини всю енергію живляють проти соціалістичних елементів не-марксіської секти. Це особливо яскраво виявилось підготованим виступом проти соціалістів-революціонерів в Громаді Соціалістичної Молоді ім. Драгоманова. З цією метою «застрільщиком» був випущений «добродій» Скварський, герой в де-якім роді, бо належав до української партії соціалістів-революціонерів, судився, коли судили т-шів з Ц. К. цієї партії, а тепер провокатор і агент нової церкви. Цей пан виступив з рефератом таким бідним, жалюгідним, голословним, що розсердив навіть самих комуністів (а вони народ не дуже розборчивий), яким довелося розплачуватись за його невдалий виступ. Все обвинувачення п. Скварського зводилося приблизно до того, що грянула революція і на життєвий кінець виступило дві сили — Ормузд і Ариман — комуністи й соціалісти. Все, що виступало проти нового Ормузда Сходу — реакція і контрреволюція, хоч би ця боротьба виникла в обороні тих гасел, що здекларував Ормузд.

Однак слухачі не повірили на слово п. Скварському, а після спростовань, зроблених соціалістами-революціонерами, поставились до нього цілком негативно. Тому ініціатори докладу й вирішили обірвати дискусії, й заповіджене продовження. Останнього слова п. докладчика Скварського так і не довелося почути.

Ухилення од завдань, поставлених Громадою Соц. Молоді ім. Драгоманова при заснуванні і формуванні її, перехід на шлях політиканства можуть довести Громаду до розпаду, бо утворюється тяжка, напружена моральна атмосфера, яка перешкаджає нормальній праці.

«Союз Національної Молоді» і «Громада Соціалістичної Молоді ім. М. Драгоманова» творять основні нерви двох більших громад, на які розбивається пражське студентство. Основним ядром У. А. Г. є «Союз Національної Молоді», а основою «Української Студентської Громади» є «Громада Соціалістичної Молоді ім. М. Драгоманова». Є ще третя громада, «Союз студентів — емігрантів з Великої України». Мета її «скористатись занадто очевидною від-

даллю своїх домівок, зискати собі тут більш вигідних матеріальних благ, хоча би коштом емігрантів щільної до Чехії Галичини. Які її ідейні джерела — зараз цього не можна сказати. На чолі стоїть, «головує соціал-демократ». Локальних інтересів з характером земляцтва існує ще «Союз студентів-емігрантів з Північно-Західних Земель України».

Для повности картини духового життя пражського студентства варто згадати і коротко переглянути історію виникнення і де-які моменти праці вільного ідеологічного гуртка «Вільна громада — т-во української соц.-рев. молоді».

Спочатку це був невеличкий гурток товаришів, ідеологічно близьких між собою, які часто сходились для читання або розмови по питаннях будлі якого ідейного характеру. Пізніш він розрісся і тоді вирішено було розвернути роботу більш широко, заохочуючи до праці в гуртку нових товаришів, а гурток перетворити в певну організацію з метою і завданнями виразно зазначеними і сформульованими статутом. Це і було зроблено на установчих зборах цього товариства 17 липня 1922 р., на яких йому було прибрано назву «Українське академічне товариство соціалістів-революціонерів».

Мета товариства така:

а) «Поставивши собі за ціль пізнання та вивчення головних ідеологій інтернаціонального революційного соціалізму та поширення його серед трудових мас, в першу чергу на Україні, як необхідної ідеологічної бази до інтернаціональної боротьби за знищення всякого ладу, який збудований на принципі визиску й поневолення одних другими, і за запровадження нового соціалістичного, при якому зникне визиск і поневолення в яких би то не було формах, і вважаючи, що повне визволення, як конкретної живої особи, так і суспільства в цілому, можливе лишень при перебудові останнього на засадах інтегрального соціалізму (яким являється революційний соціалізм), котрий, поклавши за підвалину своїй ідеології найвище благо живої особи, вважає таке благо реально здійснимим при такому соціалістичному ладі, який припускає безмежну інстанцію кожної особи, при необмеженій диференціації суспільства, — товариство має на меті:

1. Досліджувати й студіювати інтернаціональний соціалістичний рух, як в минулому, так і в сучасному.

2. Досліджувати й студіювати всі дотеперішні напрями соціалістичної думки.

3. Досліджувати й студіювати задачі й методи революційного соціалізму на Україні.

4. Ознайомлюватися й бути в звязку з всесвітнім визвольним рухом працюючих мас.

5. Об'єднати всі молоді сили, які вироблюють свій світогляд на засадах інтернаціонального рев. соціалізму.

6. Ширити революційно-соціалістичну свідомість серед укр. академічної молоді і поза нею.

б) Прагнучи до перебудови сучасного капіталістичного ладу на соціалістичний, товариство вважає за необхідне:

1. Боротися з тими елементами в філософії, етиці, мистецтві, які впливають з сучасного буржуазного оточення, збудованого на визиску, через критичне їх дослідження й запровадження нових традицій на підставі нашого розуміння революційного соціалізму.

2. Кардинальне перевиховання на основі етичних засад, впливаючих з ідеології революційного соціалізму та вироблення нових етичних норм, відповідних духу й розумінню революційного соціалізму».

Найбільш надаючи уваги виробленню серед своїх членів соціалістичного світогляду, т-во протягом невеличкого часу свого існування знайомилось і розбірало такі речі:

1. *Чернова* — Конструктивний соціалізм.

2. *Камкова* — Органічний недуг.

Товаришами читалися реферати на такі теми:

1. Соціалізм супроти держави.

2. Ідеологічні основи революційного соціалізму.

3. Істотність учення соціалістів-революціонерів.

4. Кооперація, її примінення в сільському господарстві та відношення до неї соціалістів.

5. Система монізму.

На соціологічному семінарі, що був улаштований по ініціативі т-ва, були порушені такі теми:

1. Соціологія українського відродження.

2. Загальна модель суспільства і провідники його.

3. Прості суспільні групи.

4. Монізм в природі людини.

5. Кумулятивні групи в суспільстві.

6. Національна Ком. група.

З бігом часу, в зв'язку зі вступом лівих соціалістів-революціонерів, а також і по інших міркуваннях і з того, що діяльність т-ва охопила не лише студіючу молодь, вирішено було на спільних зборах т-ва і лівих радикалів переміняти назву товариства на таку: «Вільна Громада» — т-во української соц.-рев. молоді». Це сталося 18/ІІ.1923 р. Статут залишився ж без змін. На наступних зборах академічного характеру цього оновленого т-ва було заслухано реферат: Політичні партії в Галичині та їх взаємовідносини і розібрано й продискутовано статтю М. Грушевського: Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання.

По за цєю роботою академічного характеру, т-во проявило себе і як певна суспільна — чинна група. Ті ж товариші, що входять в «Драгоманівську Громаду», творять в ній с-р. течію. Займаючи негативне становище до більшості в «Драгоманівській Громаді» — «компактної маси» комуністів, вони залишаються там з метою хоч трохи «розрядити атмосферу», боронити соціалістичний характер «Громади», а критикою практики комуністів і ідеології, ферментувати критичну думку в соціалізмі.

Коли ж минулої осені на теренах Галичини розпочалось повстання проти окупаційної влади, наші т-ші виступили в «Драгом. Громаді» і домогалися, аби остання взяла ініціативу улаштування в Празі великого мітингу—протесту проти тих насильств, що діялися і діються на українських землях. «Драгом. Громада» своєю «компактною більшістю» поставилась неприхильно до пропозиції с-р., хоча, правда, згодом скликала «святочні збори», на яких був зачитаний реферат про утиски над Українцями і то лише в Галичині.

В лавах «Драгоманівської Громади» наші товариші вели боротьбу з «правицею» тоді існуючої У.А.Г.

Наколи ж наші товариші відчули, що на ґрунті багатьох моментів можна прийти до розбиття єдиної У.А.Г., вони прийняли участь в творенню „Демократичної Групи“, яка виникла, як тактична опозиційна група виключно зі студентів-наддніпрянців. З першого ж моменту в цій групі повели боротьбу з тенденцією сепаратизму від наддністрянського студентства, яку зразу виявили де-які наддніпрянці, що пізніше обняли провід в «Громаді Студентів Емігрантів з Великої України».

Одночасно в «Драгоман. Громаді» домогались наші товариші, щоб остання стала на шлях сепаратизму, але ідеологічного, щоб, будучи далеко сильнішою організацією, ніж демократична група, взяти ініціативу і провід сепаратизму в свої руки і цим попередити шкідливу сепаратизацію на ґрунті територіального. Але це не було зроблено. Коли ж розбиття У.А.Г. настало, наші товариші-наддніпрянці, ще де-який час залишалися, силкуючись досягнути порозуміння і об'єднання з іншими опозиційними групами, як «Драгоманівська Громада», «Поступовці»; коли ж побачили, що їм не перемогти «наддніпрянської ідеології», вийшли і вступили до українського студентського т-ва «Громада».

Багацько завдань, що поставила собі ця неофіційна, але жива й активна «Вільна Громада» ще чекають на себе. Та ж внутрішня єдність, що панує між партійними і непартійними товаришами з різних територій (зглядно кордонів), дає надію, що до здійснення цих завдань прийде, дає також переконання, що не все в світі робиться лише через офіційно-зовнішню унормовані громади, але і неофіційними та проте «вільними громадами».

ДОКУМЕНТИ.

Копія.

Постанова наради

Представників Уряду, партій та громадських діячів У. Н. Р. від 10 грудня 1919 р. в м. Хмельнику на Поділлі.

Представники Уряду У. Н. Р., партій та громадських діячів, зібравшись на нараду 10/XII б. р. в. м. Хмельнику на Поділлі, і обміркувавши сучасний мент, постановили :

З огляду на рішення Уряду У. Н. Р. перенести центр свого перебування, в зв'язку з військовими операціями, на інший терен і зважаючи на відсутність зв'язку з ним, визнали необхідним :

1. Для того, щоб державно-будівнича робота не припинялась в місцевостях, звільнених від ворога*), створити Тимчасовий Орган краєвої влади — Краєву Раду, під вплив якої охопити всю територію У. Н. Р., не зайняту ворогом.

2. Зважаючи на те, що апарат влади на місцях, на старих нежиттєвих підвалинах, спричинився до унеможливлення заведення міцної влади на місцях, а тому для зміцнення внутрішнього ладу й заведення спокою й порядку, допоручити Краєвій Раді перевести негайно цілковиту реконструкцію внутрішнього державного апарату, створити органи влади, оперті на широкі верстви громадянства — повітові й сільські ради.

3. Прийняти по закону Центральної Ради новий адміністративний поділ України на землі, скасувавши губернії й волости й всі останки російського державного апарату.

4. Компетенцію Краєвої Ради визначити в приложеній тут Конституції Краєвої Ради.

З оригіналом згідно: Секретар Краєвої Ради, Денисенко Гр.

З оригіналом згідно: урядовець Армкомісаріату У. Н. Р. Ковган Петро.

Список

присутніх на нараді 10/XII 1919 в м. Хмельнику.

1. Др. Іван Макух — Тов. Мін. Вн. Справ.
2. Палащук — Заст. Губкомісара Поділля.
3. Др. Гірняк — Нач. Мобвідділу Гущ.
4. Ів. Паливода — Кер. Мін. Пошт і Телеграфу.
5. Гризодуб — Радник Мін. Преси і Пропаганди.
6. М. Кедровський — Нач. перс. відділу Гозінспектора.
7. В. Степовий — Начштабу Шепеля.
8. От. Шепель.
9. Старшина для доручень Паньковецький.
10. Хв. Сумневич — Губкоміс. Волині.
11. Г. Денисенко — Староконст. Повіткомісар.
12. Т. Кондрашенко — Заст. Прокс. Повіткомісара.
13. Микола Угрин-Безгрішний — Редактор.
14. Христич — Могилів. Повіткомісар.
15. М. Харусь — Летичівськ. Повіткомісар.
16. Д. Сухенко — Головноуповноважений по ліквід. військов. майна.
17. Др. М. Дідунік — інспектор Губ. міліції на Волині
18. В. Поплавко — полковник війск У. Н. Р. Комісар М. Київа.

*) В той час боротьба йшла з Денікіном.

Конституція Краєвої Ради У. Н. Р. *Копія.*

§ 1. Краєва Рада являється тимчасовим краєвим органом влади У. Н. Р. на території України, незанятій ворогом.

Примітка: В місцевостях, звільнених від ворога, при відсутності в них влади У. Н. Р., Краєва Рада розпросторює на них свій вплив.

§ 2. Краєва Рада обирається політичними партіями й організаціями, які стоять на ґрунті демократизму й державної самостійності У. Н. Р.

§ 3. Засадами діяльності Краєвої Ради являються:

а) ведення впертої й рішучої боротьби зо всіма ворогами трудового народу України за самостійність і незалежність У. Н. Р.;

б) боротьба за забезпечення трудящим масам всіх здобутків великої української революції;

в) заведення державного ладу, опертого на трудові творчі елементи

і г) боротьба з безладдям та розрухою й заведення міцної влади на місцях.

§ 4. У своїй діяльності Краєва Рада керується законами й розпорядженнями У. Н. Р. й виконує всі розпорядження її Уряду.

§ 5. Краєвій Раді на території, зазначеній в п. І, належить вся повнота влади по всіх галузях державного життя.

Примітка: Справи оперативно-військового характеру належать до Головної Команди військ У. Н. Р.

§ 6. Виходячи з потреб зміцнення державного ладу й заведення порядку й спокою, Краєва Рада має право відмінити старі й вводити нові форми внутрішнього державно-громадського життя по проєктованим законам У. Н. Р.

§ 7. В разі потреби Краєва Рада провадить зносини з різними військовими силами, а також політичними і громадськими організаціями.

§ 8. Склад Краєвої Ради визначається з 6 осіб і збільшується в разі потреби відповідно вимогам праці по різних галузях державної роботи.

§ 9. На протязі 2 місяців Краєва Рада повинна скликати краєвий з'їзд Повітових Рад, котрому дати справоздання своєї діяльності й одержати від нього директиви.

§ 10. Краєва Рада передає свої уповноваження Урядові У. Н. Р. або З'їздові Краєвих Рад.

З оригіналом згідно: Секретар Краєвої Ради Г. Денисенко. 12/XII 1919 р. м. Хмельник на Поділлі.

З оригіналом згідно: урядовець Армкомісаріату У. Н. Р. Ковган Петро.

Умова

Копія.

між представниками партій У. Н. С. Р., У. С. Д. і Галицької радикальної партії, заключена 27/XII 1919 року в м. Літині.

1. Правительство починає легально існувати з моменту об'єднання обох армій.

2. Правительство негайно назначає комісію, яка має негайно виробити проєкт статуту передпарляменту, дати його на затвердження Урядові й перестати скликання передпарляменту.

3. З моменту скликання передпарляменту Директорія й Уряд У. Н. Р. складають свої уповноваження, здавши йому звіт. З моменту функціонування передпарляменту Директорія перестає існувати.

4. Негайно затверджується існуюча тимчасова Краєва Рада Брацлавської землі і негайно утворюються такі тимчасові Краєві Ради в районах, зайятих нашими військами.

5. Уряд негайно доповнюється так: керуючий Міністерством Внутр. Справ Др. Макух, т. в. о. керуючого по фінансово-економічних справах Сумневич, військового міністра виставляє об'єднане командування, а при ньому по одному представникові від обох армій.

Літин, 27 грудня 1919 р.

За У. Н. С. Р. член Ц. К. У. Н. С. Р. — Іван Лизанівський, Т. Черкаський.

За У. С. Д. Р. П. — П. Феденко, І. Мазепа, Осип Безпалко.

За радик. гал. партію — др. Макух Іван, М. Балицький.

З оригіналом згідно: урядовець Армкомісаріату У. Н. Р. Ковган Петро.

Резолюція

Партійного з'їзду Української Радикальної Партії
3 квітня 1923 р. у Львові.

I. З'їзд У.Р.П. констатує, що рішення Ради Амбасадорів з 14. III. 1923 р. не примусить український народ погодитися з поневоленням Сх. Галичини, Волині, Підляшшя, Полісся й Холмщини та признати начеркнені в тім рішенню границі.

II. З'їзд вважає, що досягнення повного соціального визволення українського народу є неможливе без здобуття повної національної самостійности, яка виявляється в можливості, даній робітним масам кожної української етнографічної території самим свobodно рішати про свою долю.

III. З'їзд констатує, що український народ буде все зміряти до як-найскорішого досягнення повної незалежности на всіх своїх землях і буде боротися проти всіх сусідів, котрі розшматували на четверо українську територію.

IV. З'їзд У.Р.П. признає потребу спільного фронту всіх українських соціалістичних партій, які стремлять до повної державної самостійности українського народу в боротьбі з національним, соціальним і культурним поневоленням.

V. У.Р.П. буде всіма засобами цю визвольну боротьбу попірати, аж доки на всіх українських землях не буде збудована й закріплена Українська Республіка, в котрій повноту влади буде виконувати працюючий люд.

VI. В цій цілі буде У.Р.П. за як-найтіснішими взаєминами українського народу на всіх його землях, а в першу чергу за нав'язанням тісних зносин з Волинню, Підляшшям, Поліссям і Холмщиною.

VII. У.Р.П. буде поборювати всі течії і гурти, які, щоб рятувати з неволі одного сусіда, хочуть віддати український народ другому народові, бо У.Р.П. вважає однаково небезпечним і тяжким ворогом українського трудового народу так Польщу і Румунію, як і Москву.

VIII. З'їзд У.Р.П. констатує, що теперішня влада виконує своє право суверенити при допомозі терору, а саме: карних експедицій, трусів, тюрем, контрибуцій і побоїв, ніжє в ніякій правовій державі непрактикованих, і закладає проти цього найбільш рішучий протест.

IX. З'їзд У.Р.П. рішучо протестує проти насильного переводження колонізації на українських землях і відбирання місцевому безземельному населенню — варштату праці.

X. З'їзд У.Р.П. протестує проти завішення громадської самоуправи на українських землях польськими адміністраційними властями.

XI. З'їзд У.Р.П. стверджує, що Український Університет у Львові, як найвища святиня науки, являється життєвою konieczністю українського народу і взиває українське селянство до піддержання його всіма засобами.

XII. З'їзд У.Р.П. взиває всіх товаришів по селах і містах, щоб там, де ще не утворено місцевої партійної організації, її як-найскорше утворили і взяли ініціативу в віднові нашого просвітнього й економічного життя.

XIII. З'їзд взиває всі партійні гуртки й організації до безпроволочного обов'язкового передплатення „Громадського Голосу“, як органу У.Р.П. і накладає на всіх, що є членами У.Р.П., обов'язок поширювання того часопису та з'єднування постійних передплатників. Крім цього, взиває до сильнішої кольпортажі всіх партійних видавництв і до збирання жертв на пресовий фонд.

XIV. З'їзд У.Р.П. установлює партійний податок в висоті від 2000—20000 м. п. на кожного члена У.Р.П. в міру його маєткової спроможности.

Статут

Української Партії Соціалістів-Революціонерів, ухвалений на засіданню Центрального Комітету дня 31-го липня 1918 року з доручення партійного з'їзду дня 15—19 липня 1918 р.

I. Члени Партії.

1. Членом Партії є кожна особа, що поділяє її програму, підлягає партійній дисципліні, виплатила вступний внесок і точно виплачує членський внесок. Членом Партії не може бути рівночасно член якоїсь іншої партії. (Російської партії Соц.-р. і т. п.)

II. Вступ до Партії і вихід з неї.

2. Вступ до Партії відбувається через місцеві, сільські, містечкові, міські, військові та інші партійні організації, за рекомендацією двох членів Партії, відомих Комітетові, відповідної організації. Коли хтось, що хоче вступити до Партії, не знає осіб, які б його рекомендували, то його приймають в співробітники Партії, а опісля вже в члени, коли організація вважатиме відповідним це зробити.

Прим. 1. Про прийняття до Партії рішає Комітет відповідної організації.

Прим. 2. Особа, що вступила до Партії, приписується до тої організації, яка її прийняла. Перехід з одної організації до другої відбувається автоматично через подання заяви до організації, з котрої член Партії виходить, і до організації, в котру вступає, на основі посвідчення від організації, з якої виступив.

3. Всі члени Партії повинні бути зареєстровані в Ц. К., для чого всі парт. організації повинні надсилати списки.

4. Члени Партії виключаються з Партії в слідуючих випадках:

а) по постанові Загальн. Зборів організації, до котрої він приписаний (більшістю $\frac{2}{3}$ голосів).

б) по постанові Ц. К. Партії.

в) по постанові партійного з'їзду (більшістю $\frac{2}{3}$ членів).

Прим. 1. Член Партії, виключений місцевими організаціями, може апелювати до Ц. К. Партії. Ц. К. може або затвердити постанову відповідної організації про виключення, або скасувати її, або передати справу на рішення партійного з'їзду.

III. Партійні організації.

7. Основною формою партійної організації є організація населення певного пункту (хутір, село, містечко, місто, станція, станиця або на фронті певної військової частини). Та організація творить собою місцеву, хутірну, сільську, містечкову, міську, станційну, станичну, військову організацію Партії в данім населенім пункті, або належить до даної військової частини.

8. Завданням місцевої або військової організації є дбати про поширення й розвиток Партії і взагалі провадити партійну роботу в межах свого населеного пункту або своєї військової частини.

9. Законодавчим органом місцевої або військової організації є Загальні Збори організації, а виконавчим органом Комітет організації, котрий обирається на Загальних Зборах організації.

Прим. 1. Про кількість членів Комітету рішає організація.

Прим. 2. Докладний статут для себе виробляє сама місцева (або військова) організація, керуючись загально-партійним статутом.

10. Всі місцеві організації одного повіту на Україні складають повітову організацію. Військові одної армії складають армійську організацію Партії.

Прим. 1. Ініціативу засновання повітової організації повинна взяти в свої руки передовсім міська організація повітового міста.

11. Завданням повітової організації є дбати про поширення й розвиток Партії і взагалі провадити партійну роботу в межах свого повіту, координувати діяльність місцевих організацій повіту та засновувати партійні органі-

зації по тих населених пунктах повіту, де таких організацій ще немає. Ті самі завдання має армійська організація що до своєї армії й до окремих військових частин, котрі входять в її склад.

12. Законодавчим органом повітової або армійської організації є повітовий або армійський з'їзд Партії; виконавчим органом — повітовий або армійський Комітет Партії, обраний на повітовім або армійським партійнім з'їзді.

Прим. 1. Делегатів на повітовий (або армійський) з'їзд партійний обирають Загальні Збори місцевих (або військових) партійних організацій.

13. Всі повітові партійні організації одної губернії на Україні складають губерніяльну організацію Партії.

Прим. 1. В тих губерніях, де лише частина повітів українська, повітові організації цих повітів входять в склад губерніяльної організації сусідньої губернії.

Прим. 2. Ініціативу засновання губерніяльної організації повинна взяти в свої руки передовсім міська організація губерніяльного міста.

14. Завданням губерніяльної організації губерніяльного міста є розвиток Партії, і взагалі провадити партійну роботу в межах своєї губернії, координувати діяльність повітових організацій губернії та засновувати повітові організації по тих повітах, де таких організацій ще немає, а також міські організації по тих повітових містах, де ще нема таких організацій.

15. Законодавчим органом губерніяльної організації є губерніяльний з'їзд Партії; виконавчим органом — Губерніяльний Комітет Партії.

Прим. 1. Спосіб скликання губерніяльного з'їзду виробляє сам губерніяльний Комітет Партії.

16. Губерніяльні організації в інтересах партійної роботи можуть лучитися в ширші краєві організації.

17. Всі місцеві та військові організації складають У. П. С. Р.

18. Законодавчим органом Партії є партійний з'їзд; виконавчим органом Ц. К. Партії, обраний згідно з пар. 23.

19. Партійний з'їзд скликається Ц. К.-ом не менше, ніж один раз на рік. Ц. К. також скликає з'їзд, коли того вимагає, з зазначенням порядку денного, $\frac{1}{2}$ часть зареєстрованих місцевих організацій. Делегати на партійний з'їзд обираються Загальними Зборами місцевих та військових організацій, в пропорції, вказаній Ц. К.-ом.

20. Партійний з'їзд вважається праводатним, коли він представляє найменше як $\frac{1}{2}$ всіх зареєстрованих членів Партії.

21. Ухвали партійного з'їзду може змінити тільки слідуєчий партійний з'їзд.

22. В межичасі між партійними з'їздами партійним органом є Ц. К. Партії, котрий керує всею ідейною й практичною роботою Партії, й постанови котрого є обов'язкові для всіх членів Партії й партійних організацій.

23. Ц. К. Партії складається з 18 осіб, обраних партійним з'їздом, та з делегатів від губерніяльних організацій, по одному від кожної. Крім цього, Ц. К. має право кооптації в розмірі не більше $\frac{1}{2}$ числа обраних членів.

24. Уповноваження Ц. К. тягнуться від з'їзду до з'їзду.

25. Ц. К. відбуває пленарні збори що найменше один раз на місяць. Тісніші збори Комітету, складені з тих членів Ц. К., що мешкають в місці осідку Ц. К. — відбуваються що тижня.

26. Ц. К. обирає собі президію, а також виділяє зі свого складу постійне Бюро для завідування технічними справами Партії, та для переведення в життя ухвал Ц. К. Для успішного виконання своїх завдань Бюро може заснувати при собі різні комісії, як організаційно-агітаційну, фінансово-господарчу, редакційну та інші.

IV. Відносини між Ц. К. і організаціями.

27. Всі організації мусять бути зареєстровані в Ц. К.

28. Всі місцеві, військові, повітові, армійські, губерніяльні та краєві організації є автономні в межах своєї діяльності, зазначеної цим статутом, і підлягають тільки загальним директивам Ц. К.

29. Ц. К. зноситься з організаціями або безпосередньо, або через ширші районні організації (напр. з повітовими організаціями через губерніяльну, а з місцевими через повітову і т. д.) Так само й організації зносяться з Ц. К. або безпосередньо, або через ширші районні організації, дбаючи лише, щоби не загромаджувати Ц. К. тими справами, котрі можуть бути, згідно в цим статутом, розв'язані організаціями місцевими або районними.

Прим. 1. Організації зносяться конче безпосередньо з Ц. К. в слідуючих справах:

- а) в справі реєстрації членів та організацій.
- б) в справі виключення з Партії.
- в) в справах вказаних пар. 31.

30. Реєстраційні відомости подаються до Ц. К. не рідше, ніж один раз в місяць. Копії цих відомостей подаються одночасно вищій в порядку ступенювання районній організації.

31. Всі повітові організації подають не рідше, ніж один раз на місяць безпосередньо до Ц. К. загальні відомости про стан партійного життя в межах свого повіту, по спеціально виробленій Ц. К. анкеті. Копії цих відомостей подаються одночасно до губерніяльних організацій. Те саме роблять губерніяльні організації що до своїх губерній.

V. Кошти Партії.

32. Кошти Партії складаються:

- а) з членських внесків та спеціальних партійних податків.
- б) з прибутків партійних підприємств,
- в) з грошових допомог, жертв і т. п.

33. Членський внесок встановлюється в розмірі 50 коп. на місяць і вноситься в скарбницю тої організації, до котрої член Партії приписаний.

34. Окремі партійні організації можуть встановляти через свої законодавчі органи окремі податки для своїх членів на свої спеціальні потреби.

35. Всі організації віддають 25% своїх прибутків до Ц. К. на його потреби.

Прим. 1. Цей податок пересилається до Ц. К. не рідше, ніж один раз на місяць.

Прим. 2. З цього оподаткування виключаються слідуючі прибутки організації:

- а) партійні податки на спеціальні потреби відповідних організацій,
- б) доходи районних організацій, котрі вступили від нижчих районних організацій в порядку оподаткування.
- в) грошові допомоги або пожертвування, призначені спеціально на потреби відповідних організацій.

36. Оподаткування організацій нижчої категорії на користь вищих районних організацій встановлюється за порозумінням цих організацій.

VI. Референдум.

37. В справах надзвичайної ваги, з також в тих випадках, коли вищі партійні органи в якихось питаннях не доходять до повної згоди, Ц. К. переводить референдум серед членів Партії.

38. Референдума може вимагати також $\frac{1}{3}$ всіх зареєстрованих членів.

В-ВО „ВІЛЬНА СПІЛКА“:

1. „Вільна Спілка“. Збірник статей на громадсько-політичні теми. Ч. 1. 160 стор.

ЗМІСТ: 1. Наш шлях. Н. Григоріїв; Сучасні завдання українського визвольного руху. — Гр. Наш: Наші гріхи. — М. Шаповал: Багнотворці. — М. Срібляський: Голос землі (присвячено укр. монархістам). — О. Мицюк: Ліквітаційні та надільні земельні норми. — М. Шаповал: 1. Безнадійна суперечність. 2. Документи громадського та партійного значіння. 3. З преси. 4. Бібліографія.

2. ГР. НАШ: Народня влада на Україні. 40 стор.

ЗМІСТ: 1. Історична форма української народньої влади. 2. Економічні підвалини влади трудового народу. 3. Схематичний проект організації влади трудового народу. 4. Схема організації влади трудового народу.

3. N. HRYHORJIW: *Die Ukraine und Rußland*. (Wie „die Hochburg der Revolution“ zum Herde der Gegenrevolution wird.) Eine sozialhistorische Skizze. 72 стор.

4. ГР. НАШ: Мораль. Природа, зміст історія та норми її. 192 стор.

5. — **Визволення всіх трудящих**. Збірник популярних статей по ідеології народницького (революційного) соціалізму. 344 стор.

*

ОДБИТКАМИ З ЦЬОГО ЗБІРНИКА:

6. ГР. НАШ: Капіталістичний лад. 40 стор.
7. — Громадське господарство. 16 стор.
8. — Визвольні сили в капіталістичній державі. 56 стор.
9. — Способи заведення соціалістичного ладу. 48 стор.
10. — Партія всіх працюючих. 20 стор.
11. — Етика й соціалізм. 52 стор.
12. — Соціалізм, хамство та правовий лад. 36 стор.
13. — Соціалізм, націоналізм та інтернаціоналізм. 56 стор.
14. — Революція й після неї. 24 стор.

Звертатись на адресу „Нової України“

Українська Громада

Орган оборони України.

Виходить в Америці раз на два тижні.

Адреса:

Ukrainska Hromada, New York N.Y., 120. Second-Avenue

НОВА УКРАЇНА

місячник письменства, мистецтва, науки і громад. життя
виходить у 1923. р. з кінцем кожного місяця під редакцією

**Володимира ВИННИЧЕНКА
й Микити ШАПОВАЛА**

В журналі беруть участь такі співробітники: проф. Дм. Антонович, проф. Л. Білецький, П. Богацький, В. Винниченко, М. Вороний, М. Галаган, Вол. Гнатюк, др. А. Гончаренко, Н. Григорійв, Катря Гриневичева, Вол. Дорошенко, Л. Драгоманів-Шишманова, А. Животько, Д. Ісаєвич, К. Коберський, О. Кобилянська, В. Коннор-Вилинська, В. Левинський, Наш Гр., Ол. Неприцький-Грановський, О. Олесь, Гр. Паламар, др. Степ. Ріпецький, С. Русова, Вол. Самійленко, др. М. Сисак, др. В. Сімович, Юр. Сірий, доц. Є. Сокович, М. Сріблянський, Василь Стефаник, доц. В. Тимошенко, Ю. Тищенко, С. Черкасенко, доц. А. Чернявський, М. Шаповал, проф. І. Шовгенів, доц. А. Шрамченко, проф. Ф. Щербина й ин.

Адреса Редакції й контори: **Praha III, ul. Šeřikova 4/III.**

Громадяне!

Підписуйте позички на Видавничий Фонд Українського
Громадського Комітету в Ч. С. Р.

Цей фонд заснований з метою видання в першу чергу наукових книжок та підручників для шкіл по всім галузям знання. Таких книжок на українській мові дуже мало. А без них неможлива освіта нашого народу і розвиток української культури. Щастя й добробут України залежить від освітнього стану її народу.

Пай видавничого фонду — 1000 корон. Хто не може внести цілого пая (1000 корон) відразу чи частками на протязі року, той може входити в спілку з иншими людьми, які співчують справі видавничій, і вносити вже спілкою щомісяця по 200—100 або й по

50 корон. Вказівки відносно фонду даються
в Українському Громадському Комітеті

Praha, ul. Šeřikova 4/III

Гроші можна вносити або скарбникові Укр. Гром. Комітету,
або на рахунок видавничого фонду в Легіо-банк в Празі.

Передплачуйте одинокий самостійний часопис на
українських землях:

Громадський Голос

що виходить кожного тижня у Львові. Часопис цей
видає українська радикальна партія, заснована М. Дра-
гомановим, Ів. Франком та М. Павликом у 1890 році.

Громадський Голос

то є одинокий часопис, що щиро заступає інтереси тру-
дового українського народу.

Громадський Голос

можна замовляти на землях українських по такій адресі:
Львів, Ринок Ч. 10/2.

Закордоном в Празі в місцевій групі „Селянської Спілки“.

Місячна передплата в Ч. С. Р. 3 к. ч. Адреса:

Селянська Спілка, ul. Šeřikova 4/III, Praha III

„Наша Спілка“

Часопис для українського селянства.

„Наша Спілка“ ставить своїм завданням освітлення громадського
й політичного життя та піднесення гасла об'єднання
всього трудового селянства в одну велику
„Селянську Спілку“.

Кожен селянин, кожна людина праці, пови-
нен читати свій часопис „Наша Спілка.“

Кожен член селянської Спілки закликається підтримати свій орган.

„Наша Спілка“ виходе в Празі. Чехословакія.

Адреса редакції: Praha III, ul. Šeřikova 4/III

Окрема книжка коштує в Чехословакії три корони,
на Волині і в Галичині — 15000 мар. пол.

Видає Укр. Селянська Спілка на еміґрації в Ч. С. Р. Редагує Колегія.
Відповідальний Редактор М. Тимченко.

КІОСК «УКРАЇНСЬКА ХАТА»

(PRAHA I, Kozi namestí, Hostinec «U Taboritu»)

Продає книжки видавництв:

«Вільна Спілка», «Українське В-во в Катеринославі», «Чайка», «Земля», «Книгарня Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові», «Педагогічного Т-ва у Львові», «Чорномор», «Червона Калина», «Веселка», «Укр. В-во студентів в Подєбрадах», «В-ва Українського Університету в Празі», «Ізвін», «Наша Школа», «Дніпро», «Українська Накладня» та інших.

Купує та продає старі книжки та підручники українські.

ПРИЙМАЄ: Замовлення на купівлю всіх книжок, де б вони не були видані; передплату на всі укр. часописи та журнали.

ПРИЙМАЄ замовлення і складає різноманітні бібліотеки.

ПРОДАЄ часописи, письмове приладдя та листівки.

Адресувати треба на адресу; або вище зазначену, або:

PRAHA III, ul. Šeřiková 4/III, для Кіоску.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ ОРГАНУ

«ВІЛЬНА СПІЛКА»

РРАНД III, UL. ŠEŘIKOVA 4/III.

«ВІЛЬНА СПІЛКА»

ПРОДАЄТЬСЯ ПО ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ КНИГАРНЯХ